

**A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
226. SZÁM KIADVÁNYAI 226. SZÁM**

Pereszlényi Pál

**A MAGYAR NYELV GRAMMATIKÁJA
GRAMMATICA LINGVAE UNGARICAE**

Hasonmás kiadás fordítással
Fordította: C. Vladár Zsuzsa

**KIADJA A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
BUDAPEST
2006**

Fordította, az előszót és a jegyzeteket írta: C. Vladár Zsuzsa
A fordítást ellenőrizte: Szathmári István
Szerkesztette: Zsilinszky Éva
A bevezetőt írta: Szathmári István
A kötet előkészítésében közreműködött: Friczné Terbe Erika

A munkálatok az OTKA támogatásával (T-37516) az
MTA–ELTE Magyar Nyelvtörténeti Kutatócsoportban folytak.

ISSN: 0133-218 X
ISBN-10: 963-7530-82-7
ISBN-13: 978-963-7530-82-1

Minden jog fenntartva a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a fordító
részére, beleértve a mű bármilyen formában történő sokszorosítását.

© Magyar Nyelvtudományi Társaság
© C. Vladár Zsuzsa

Akaprint Kft.
Felelős vezető: Freier László
Budapest, 2006.

Pereszlényi Pál

A MAGYAR NYELV GRAMMATIKÁJA
GRAMMATICA LINGVAE UNGARICAE

Tartalom

Előszó (Szathmári István)	9
Bevezetés Pereszlényi Pál nyelvtanának fordításához (C. Vladár Zsuzsa)	11
A MAGYAR NYELV GRAMMATIKÁJA	29
Előszó az Olvasóhoz	31
Első rész. A névszóról.....	43
I. fejezet. A betűkről, felosztásukról, kiejtésükről, ékezésükről, elhagyásukról és a névragozás jellemzőiről	43
1.§ A betűkről és kiejtésükről	43
2.§ A hangok felosztásáról és a kettőshangzókról	45
3.§ A magánhangzók és a kettőshangzók két osztályáról	47
4.§ Az ékezetről és más vonásokról	49
5.§ A névszóknek némely ragozásbeli lényeges jellemzőjéről	51
II. fejezet. A névszók és az igenevek pusztja, azaz birtokos toldalékok nélküli ragozásairól; és első ízben érintőlegesen a névelőről	57
1.§ A névragozások eseteket és számokat kifejező végződéseiről	57
2.§ A névragozásban a névszók előtt álló névelők ragozása .	63
3.§ A tiszta magánhangzóra végződő névszók ragozása	65
4.§ A mássalhangzóra végződő névszók ragozása	71
5.§ A mássalhangzóra végződő névszók egyes számú tárgyesetéről	73
6.§ A hangváltozást mutató névszók tárgyesetéről	79
7.§ A többes számról.....	83

8.§ Azoknak a névszóknek a ragozása, melyek az egyes számú tárgyeset <i>T</i> toldaléka elé kívülről vagy hangátvetéssel magánhangzót vesznek fel	85
9.§ A hangváltozást mutató névszók ragozása	87
III. fejezet. A főnevek és a mellénevek különböző fajtáiról, azok számára, akik a magyar nyelv alapjait már elsajátították	
1.§ A névszók felosztásáról	89
2.§ A főnevek és a mellénevek általános felosztásáról alapszavakra és származékszavakra	91
3.§ Az igenevekből és az igék múlt időiből képzett szavak ..	97
Függelék. A kicsinyítő képzős főnevekről	99
4.§ A főnevek felosztásáról egyszerű és összetett szavakra ..	101
IV. fejezet. A mellénevekről és azok fokozásáról	
1.§ A nem fokozható mellénevekről	103
2.§ A mellénevek fokozásáról	105
3.§ Példák a kétféle fokozásra	109
4.§ A melléknév ragozása a főnév mellett	113
Függelék. A számnevekről	117
Második rész. A névmásról valamint a névszók összetételéről a latin birtokos névmásnak megfelelő toldalékokkal [a birtokos személyjeles névszókról]	
I. fejezet. A névmások felosztásáról	121
II. fejezet. A névmások ragozásáról	
1.§ Az <i>én</i> , <i>te</i> , <i>ő</i> rendhagyó névmások ragozásáról	123
2.§ A szabályosan ragozott névmásokról	125
3.§ A birtokos esetek ismételt ragozásáról	131
III. fejezet. A toldott névmásokról, melyek a latin birtokos névmásoknak felelnek meg [a birtokos személyjelekről]	
1.§ Azokról a toldalékokról, melyek a főnévvel alkotott szerkezetben a mindkét számbeli első és második személyű birtokos névmásoknak felelnek meg [az E/1. és 2., T/1. és 2. birtokos személyjelekről]	135

2.§ A harmadik személyű birtokos toldalékokról [birtokos személyjelekről]	145
3.§ Azokról a toldalékokról, melyek a főnevek többes számát fejezik ki egyes és többes számú birtokos toldalékok mellett [a birtoktöbbséítő jelről]	163
Függelék	181
Harmadik rész. Az igeről	181
I. fejezet. Az igéknek a ragozásban lényeges jellemzőiről	181
1.§ A módokról, az időkről, a személyekről, a számokról és a ragozásokról általában	183
2.§ A ragozások tövéiről	187
3.§ Azokról a toldalékokról, melyek a tőhöz járulva az időket és a személyeket fejezik ki	189
II. fejezet. Első igeragozás. Az első igeragozás toldalékainak táblázata	197
1.§ Példa az első igeragozásra	201
2.§ Ezen igeragozás első személyeinek másik módja	219
III. fejezet. A második igeragozásról avagy a határozott igék ragozásáról	221
1.§ Előzetes megjegyzések	223
2.§ A második igeragozás toldalékainak táblázata	229
Példa a második avagy határozott igeragozásra	233
III. [az eredetiben elszámozott] fejezet. Harmadik igeragozás avagy a szenvedő igék ragozása	245
1.§ Előzetes megjegyzések	247
2.§ A harmadik igeragozás toldalékainak táblázata	249
3.§ Az igék különböző jelentéseiről	267
IV. fejezet. Negyedik igeragozás avagy némely semleges ige ragozása	275
1.§ Előzetes megjegyzések.....	277
V. fejezet. A rendhagyó igékről	285
Függelék. A hangváltozásról	305

Negyedik rész. A szintaxisról	313
I. fejezet	313
1.§ A két főnév alkotta szerkezetéről, a főnév és a melléknév szerkezetéről, a vonatkozó szóról és előzményéről	313
II. fejezet. Az igék sajátos szerkezetéről [vonzataikról]	323
1.§ A cselekvő igés szerkezetéről	323
2.§ A főnévi igeneves szerkezetéről, továbbá a gerundiumok és supinumok körülírásáról	329
3.§ A szenvedő igés szerkezetéről	333
4.§ A semleges igés szerkezetéről	335
5.§ A személytelen igés szerkezetéről	337
III. fejezet. Az igék általános szerkezetéről	339
IV. fejezet. Az igék más általános eseteiről	347
V. fejezet. Az előljárószóról	365
VI. fejezet. A határozószós, az indulatszós és a kötőszós szerkezetéről	369
Gyakorlat	371
Sajtóhibák	377
Toldalék	379
Határozószók	379
Indulatszók	389
Kötőszók	391
Az ékezetekre vonatkozó szabályok	393
Az <i>a</i> vagy <i>az</i> névelőről való tanítás	401
A szótagolás szabályai	403
Intelem	409
Jegyzetek	411
Források	425
Felhasznált irodalom	427

Előszó

Régi, XVI–XVII. századi, latinul írt magyar nyelvtanaink közül immár a második jelenik meg a hasonmás kiadás mellett magyar fordításban: Pereszlényi Pál *Grammatica Lingvae Vngaricae* c. 1682-ben Nagyszombaton megjelent munkája. Mind Szenczi Molnár Albert 1610-es kiadású nyelvtanát (megjelent 2004-ben: MNyTK. 222. sz.), mind Pereszlényi grammatikáját C. Vladár Zsuzsa fordította le, és készítette elő kiadásra. Bizony, nehéz feladatra vállalkozott. A fordítónak ugyanis a latin nyelv biztos ismeretén kívül tisztában kell lennie a nyelvtanok korábbi történetével, a korabeli latin, héber és egyes nemzeti nyelvtanok szerkesztés- és írásmódjával, szakterminológiájával, sőt a magyar nyelvtanírással általában és a magyar nyelvi jelenségek mai tudományos felfogásával, felfogásaival.

A két grammatika lefordítása szerencsés választás volt: Szenczi Molnár Albert és Pereszlényi Pál nyelvtana egyaránt kora színvonalát képviselte, és más nyelvtanokkal szemben mindkettő hatni tudott. Pereszlényi művének két új kiadása is napvilágot látott: 1702-ben és 1738-ban, mindkettő ugyancsak Nagyszombatban. A jezsuita iskolákban minden bizonnyal tankönyvként használták, talán elsősorban idegen nyelvűek (minden bizonnyal szlovákok, németek) magyar nyelvre való tanításában – ez derül ki a nyelvtannak a tanításra vonatkozó gyakori megjegyzéseiből –, de nyilván magyar anyanyelvűeknek az oktatására is. Toldy Ferenc szerint Pereszlényi egyenesen „a katolikus iskolák classicus magyar nyelvtanítója lett” (CorpGr. XIII.).

Ezenkívül számolhatunk a jelzettek alapján a nyelvi egységesítésre – irodalmi nyelvünk kialakulására – gyakorolt hatásával is. Külön ki kell emelnünk helyesírásának a szerepét. A Káldi Györgytől létrehozott és Pázmánytól szentesített katolikus helyesírást valójában Pereszlényi foglalta össze, és emelte „grammatikai” rangra, úgy, hogy természetesen módosított rajta. Mindezt bizonyítja, hogy Trócsányi Zoltán szerint (MNy. 35: 90–91) a katolikus iskolák és nyomdák ennek alapján ragaszkodtak a fonetikus elvhez a XVIII. században is.

Pereszlényi *Grammatica Lingvae Vngaricae* című munkájának egyéb jelentőségét így foglalhatjuk össze. Ez a grammatika második teljes, mondattant is tartalmazó magyar nyelvtanunk. A latin grammatikairodalomhoz és nyelvhez való kapcsolatát bizonyos kettősség jellemzi: egyrészt elődeinél nagyobb mértékben támaszkodik a korabeli beszélt és írott nyelvi tényekre, és sajátosságainak megfelelően rendszerezi őket, másrészt viszont bizonyos pontokon követi a latin hagyományokat. Pereszlényi munkájában nyelvünknek újabb hangtani, alak- és mondattani, valamint stilisztikai sajátosságait tárja fel, és legtöbbször megadja a használatukra vonatkozó szabályt. Számára a reguláknak nagy a jelentőségük, a nyelvtana gyakorlati alkalmazásán bemutató Praxis c. fejezetben mindig pontosan utal a mondatépítésnek éppen odavágó szabályára. Külön ki kell emelnünk, hogy – elsőként – egész aprólékosan, sokszor az árnyalatnyi finomságokat is érzékelve írja le nyelvünk több jelenségét. Elődeinél nagyobb stilisztikai tudatról tesz tanúságot (az írók stílusának becslése; a műfajok, a nyelvi rétegek stílusa stb.). Szenczi Molnár nyelvtanából sok mindent átvesz, de ha az átvett szavak nem felelnek meg az ő nyelvérzékének, elhagyja vagy hangalakilag a szerinte megfelelőre változtatja őket. Az alakuló nyelvi norma erejét és Pereszlényi nyelvi tudatosságát bizonyítja, hogy elhagyva palóc anyanyelvjárásának kirívó sajátosságait nemcsak hogy a protestáns zsoltáríró, bibliafordító stb. Szenczi Molnár nyelvtanából merít nem kis mértékben, hanem a tőle, Geleji Katona Istvántól és Komáromi Csipkés Györgytől is képviselt nyelvi normákat juttatja diadalra nyelvtanában (vö. Bárczi: *A magyar nyelv életrajza*. 1963. Gondolat Kiadó, Bp., 238).

Csak örülhetünk tehát, hogy C. Vladár Zsuzsa jóvoltából immár Pereszlényi nyelvtanát is olvashatják az érdeklődők magyar fordításban, és hogy ilyen formában még jobban betöltheti szerepét a nyelvtörténetben, egyáltalán a nyelvi jelenségek oktatásában.

Szathmári István

Bevezetés Pereszlényi Pál nyelvtanának fordításához

A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadásában Sylvester János (1539/1989) és Szenczi Molnár Albert (1610/2004) munkája után immár Pereszlényi Pál grammatikáját is magyar fordításban veheti kézbe az olvasó. Pereszlényi nyelvtanát is két nyelven tesszük közzé: a fordítás mellett ott áll a grammatika első kiadásának fakszimiléje is.

Molnár Albert munkája után ez a második teljes, szintaxist is tartalmazó nyelvtanunk. A magyar katolikus grammatikairodalom kiemelkedő darabja, a katolikus helyesírás elveinek és gyakorlatának összefoglalója. Az irodalmi művekre alapozott nyelvi norma kialakulása szempontjából pedig azért jelentős, mert ez az első magyar grammatika, mely szabályait rendszeresen irodalmi művekből (Káldi, Pázmány, Lépes Bálint stb.) vett idézetekkel példázza. A katolikus iskolákban hosszú ideig alapmunka volt, még a XVIII. század végén is használták. Jelentősége ellenére a grammatikával méltatlanul kevés tanulmány foglalkozik. Jancsó Benedek művén kívül (Nyelvtantörténeti tanulmányok a XVI-XVII. századból Budapest, 1881) érdemben csak Szathmári István alapvető nyelvtudomány-történeti munkája (1968) tárgyalja.

Kiadások

Pereszlényi Pál grammatikájának három kiadását ismerjük. Az első 1682-ben jelent meg Nagyszombatban. A könyv 8 oldalas előszó (Praefatio) után 167 lapból áll, a végén sajtóhibajegyzékkel. A főszöveghez az első kiadás egyes példányaiban egy 15 oldalas, lapszámozás nélküli Supplementum csatlakozik, amely a határozószavakat, kötő- és indulatszavakat, az ékezetek és a szótagolás szabályait tartalmazza. A szöveget záró A. M. D. G. [Ad Maiorem Dei Gloriam] formula után áll az egy oldalas Admonitio, amely a magyar nyelv tanulásához legfontosabbnak tartott részek lapszámait sorolja fel. A következő két kiadás a szerző halála (1689) után jelent

meg. A második kiadás 1702-ben, szintén Nagyszombatban, a harmadik kiadás is nagyszombati, 1738-ból, mindkét kiadásból hiányzik a Praefatio és a Supplementum.¹ Az utóbbi két kiadásban nincs sajtóhibajegyzék, az első kiadás hibáit viszont javították.

A grammatika két részletben íródott, ezeket különböző időpontban nyomtatták. A Supplementum ugyanis csak az első kiadásban szerepel, ott sem minden példányban. A budapesti könyvtárakban az OSzK négy példányából csak háromban van, a MTAK három példányából csak egyben, az Egyetemi Könyvtárban két példányból egyben. Mint maga a cím és a lapszámozás hiánya is mutatja, ez a rész utólag készült. Erre utal a végén a második, rövid nyomdahibajegyzék is. (E második hibajegyzékben viszont nem szerepelnek magának a Supplementumnak a sajtóhibái, például a II. oldalon *tavólról*.) A grammatika szövege alapján biztos, hogy a Supplementumot már a könyv megírásakor tervbe vette Pereszlenyi. A 4. oldalon ugyanis a toldalékok ékezéséről szólva megelőlegezi: „Azt, hogy melyik szótag fölé kell ékezetet tenned ... a külön erre vonatkozó tanításból tudod meg, ami majd a maga helyén szerepel.” A Supplementum hivatkozik is rá: „a 4. oldalon ígért szabályok”. Másrészt a névelőkről is „először, érintőlegesen” szól a 8. oldalon a névragozási fejezet címében. Utána viszont hiába keressük a névelőkről szóló tanítást, ez csak Supplementumban bukkan fel ismét. (Az utalásokat benne hagyták későbbi kiadásokban is, holott a Supplementum hiányzik belőlük.) Csak találgathatjuk, miért halasztódott későbbre ez a rész. Ecsedy Judit, aki könyvészeti szempontból vizsgálta a grammatikát, úgy véli, hogy betűi és díszei alapján a Supplementumot szintén a nagyszombati nyomdában nyomtatták, és az 1690–1700 körüli időre datálható. Véleménye szerint nem múlhatott el sok idő a főmű ki nyomtatása és a Supplementum hozzáadása között.² Ez megmagyarázná, hogy az első kiadás már nyilván használatban lévő példányaihoz csatolták, de nem mindegyiket érte utol közülük. Kérdés vi-

¹ Grammatica Lingvae Ungaricae. A P. Paulo Pereszlenyi e Societate Jesu. Iuxta hanc methodum concepta ac elaborata. Et permiffu Superiorum typis data. Tyrnaviae. Typis Academicis per Joannem Andream Hõrmann. Anno 1702. Grammatica Lingvae Ungaricae. A P. Paulo Pereszlenyi e Societate Jesu. Iuxta hanc methodum concepta ac elaborata. Et permiffu Superiorum typis data. Tyrnaviae, Tipis Academicis per Leopoldum Berger. Anno 1738.

² Vízkeletyné Ecsedy Judit levélben tett szíves közlése.

szont: miért késett 10–15 évet a kinyomtatás, ha Pereszlényi már 1682-ben tervezte a Supplementumot? (A datálás felveti annak a lehetőségét is, hogy a Supplementum a szerző halála (1689) után jelent meg.) Kérdés az is, miért hiányzik a második és a harmadik kiadásból, az előszóval együtt, ami pedig biztosan benne volt minden első kiadású példányban.

A jelen faksimile kiadás a grammatika első kiadásának egyik teljes példányán alapul (a továbbiakban: az eredeti), ennek alapján készült a fordítás is. A példányt az Országos Széchényi Könyvtár őrzi, jelzete RMK I. 1291a/1.³

A Corpus Grammaticorum kiadása

A grammatika negyedszer Toldy Ferenc Corpvs Grammaticorumában (1866) látott napvilágot, s eddig faksimile híján ez volt az egyetlen könnyen hozzáférhető változat. Toldy az első kiadás teljes szövegét vette alapul. Egy régi nyomtatvány újbóli kiadása a leggondosabb munka mellett is irdatlan sok hibalehetőséget rejt, a Corpvs Grammaticorum szövegkiadása sem tudta ezt teljesen elkerülni. Előfordul, hogy a latin szöveg pontatlan átírása a szöveg értelmét az ellenkezőjére fordítja. Pereszlényinél (helyesen) *aphaeresis seu abiectio literae* [aphaeresis avagy hang elvétele] (1682. 134), Toldynál (tévesen) *aphaeresis seu adiectio literae* [aphaeresis avagy hang hozzátoldása] (CorpGr. 308). Toldy kiadásából a meghatározást tárgyaló egyik pontban (CorpGr. 521) az eredeti szöveg (1682. 151) 14–16. sora egyszerűen kimaradt.

Bár a Pereszlényi-grammatika eredetijét gondosan korrektúrázták, így Toldy jobbító igyekezetének kevesebb tere volt megmásítani az eredeti írásmódját, mint mondjuk Szenczi esetében, a magyar példaszavak átírása itt is sokszor pontatlan. Mutatóba egy 10 oldalas részből válogatva: *n* helyett *ny* (*fénlik* 1682. 124, *fénylik* CorpGr. 500), kötőjel ott, ahol az eredetiben nincs (*én tőlem* 1682. 125, *én-tőlem* CorpGr. 502), kisbetű helyett nagybetű (*venni* 1682. 126, *Venni* CorpGr. 503), kettőzött betűkapcsolat helyett egyszerű (*Vonfza/fz* 1682. 123, *Vonfza/fz* CorpGr. 500), a mássalhangzók hosszúságának

³ A példány külön érdekessége, hogy a Supplementum végén levő 2. hibajegyzék hibáit úgy javították ki, hogy ugyanolyan betűtípussal nyomtatott helyes szöveggel felülragasztották, pl. a 131. oldalon.

pontatlan jelölése (*alkalmatoſſab* 1682. 131, *alkalmatoſſabb* CorpGr. 508), *Sérſik* (1682. 131) helyett *Sérſzik* CorpGr. 506 stb.

A városnevek közül *Szombat* (1682. 149) Toldynál *Nagy Szombat* formában szerepel (CorpGr. 520), az *i-ző* *Filek* alakot (uott) *ű-s* alakra cseréli: *Fűlek*, a *bőjtetek* alakot (1682. 61) *bőjtőtők* alakban írja át (CorpGr. 450) stb. Olykor Toldy kiadásából kimarad egy-egy példa: „*Torony, Turris, Geneſ. 23. v. 3*” (1682. 20), ez a rész hiányzik a CorpGr. megfelelő helyéről, a 421. oldalról. Vagy bekerül egy olyan alak is, amely az eredetiben nem szerepel: a kicsinyítő képzők felsorolásakor Toldy feltünteti a *legényecske* alakot is (CorpGr. 520), holott az eredetiben nincs a példák közt (1682. 30).

A táblázatokat is néhol kiegészíti: az eredetiben levő *Olvasánk, olvasók* pár mintájára a Corpvsban (479) a *Szereténk* mellett feltünteti a *ſzeretők* alakot is, holott eredetileg nem szerepelt (1682. 97). Még problémásabb, hogy ugyanezen az oldalon a *Teher, Onus* szóval kapcsolatban Toldy közöl egy olyan lábjegyzetet, ami az eredetiben nem szerepel: „*Diction. et Val. Lépes, sed nunc usitatus est terh.*” [A szótárban és Lépes Bálintnál, de most használatosabb a *terh.*]. Ha a megjegyzést Toldy tette, a *most* az ő korára értendő.

A jelenlegi kiadás írásmódja

Mivel a Corpvs Grammaticorvm szövegközlése kevésbé megbízható, szükségesnek tűnt egy hasonmás kiadás megjelentése. A hasonmás kiadás mellé magyar fordítás került, hogy széles körben hozzáférhetővé váljék e fontos, ám latin nyelve miatt ma ritkán forgatott grammatika. A fordítás szövegében a jelölések tekintetében az előző, Szenczi-grammatika kiadásának elveit követtük.

A grammatikában alig van nyomdahiba (szemben például a Szenczi-grammatikával), ezek nagy részét is felsorolja a mű végén található hibajegyzék illetve a Supplementum végén a második hibajegyzék. A kevés megmaradt nyomdahibát, például *Olvaſtaſſünk* (1682. 108) jelölés nélkül hagytuk, a szemközti oldalról úgyis lehet ellenőrizni az eredetit.

Az eredetiben a latin szöveg álló betűs, a magyar nyelvi példák dőlt betűsek. A táblázatok többségében is a latin szavak álló betűvel vannak, a magyar szavak dőlttel. Előfordul olyan megoldás is, hogy a táblázatban az álló betűs magyar szóban a dőlt betű a toldalékot

emeli ki, pl. Almám, *Pomum meum* Almád, *Tuum* (1682. 49). A szövegben is olykor csak azt a magyar példaszót írja dőlttel, amelyik a szabály szempontjából fontos, mint a participiumoknál: „*hivő*, credens; ab hiszek, credo. *évő*, comedens ab e[]zem, comedo: *menő*, iens a megyek, eo ...” (1682. 28), ”faból *csinált* ház, lignea domus; *járt költ* ember...” (uott).

A fordításban a mai magyar szöveg álló betűs, a szövegben szereplő magyar nyelvi példákat viszont dőlttel szedtük. Nyelvtörténeti értékük miatt a fordításban közöljük a magyar példaszavak latin értelmezését is, ezek szintén álló betűsek. A következtetlenségeket, tévesen döntött betűket (például a Suppl. VII. oldalán) egységesítettük.

A magyar példát és latin megfelelőjét a következő példapártól az eredetiben vegyesen vessző, pont és főként pontosvessző választja el. A fordításban egységesen a példapár tagjai közt vessző, két példapár között pontosvessző áll, úgy, mint a Szenczi-grammatika fordításában. A nyelvi példaként szereplő toldalékokat Pereszlényi írásmódját követve kötőjel nélkül írtuk, a latin toldalékok elé sem tettünk kötőjelet, ha az eredetiben sem volt. A magyar és a latin példaszavakban a kis- és a nagybetűk tekintetében az eredetit követtük.

A latin szavakat, mivel magyar nyelvtörténeti szempontból nem forrásértékűek, a mai latin írásmód szerint írtuk át: a betűformákat maira cseréltük, a rövidítéseket, nazálisjelöléseket feloldottuk, az ékezeteket elhagytuk. A táblázatokban feloldottuk a latin példák rövidítéseit, a magyar példák rövidítéseit viszont megtartottuk.

A szöveg tagolásában igyekeztünk az eredetit követni. Kiigazítottuk viszont a zavaró tördeléseket, például ahol Pereszlényi megjegyzése az egyes és a többes számú példák közé volt ékelve (1682. 108). Az eredetiben a 78–85, a 94–101, illetve a 104–111 oldali táblázatokban a rovatok címei két-két szemben levő oldalon végigfutnak. Ezeket az oldalpárokat a bilingvis kiadás elválasztotta egymástól. Ilyenkor a magyar oldalon a teljes rovatcím fordítása szerepel, nem csak a szemben levő latin oldalra eső címrészleté. A címek tördelésénél igyekeztünk az eredetit követni, néhol viszont (pl. a 78. oldalon baloldalt alul) a táblázat sarkába írt címet kihoztuk középre. A szövegben szereplő belső utalások lapszámát meghagytuk, ezek értelemszerűen az eredeti lapszámokra utalnak.

A grammatika forrásai

1. Szenczi Molnár Albert nyelvtana

Pereszlényi grammatikájának lehetséges forrásait illetően a szakirodalom (Jancsó 1881, Szathmári 1968) Emmanuel Alvarez portugál jezsuita latin grammatikájának valamelyik átdolgozását és Szenczi Molnár Albert 1610-es grammatikáját veszi számításba. Bár maga Pereszlényi nem nyilatkozik forrásairól, a körülmények alapján, továbbá szerkezetbeli és szövegszerű egyezések alapján, biztos, hogy használta ezeket a munkákat.

Szathmári István könyvében (1968. 303–323) részletesen, idézetekkel bizonyítva mutatja ki, mely pontokon használta fel Pereszlényi Szenczi grammatikáját. Ezt csak egy érdekes adalékkal toldanám meg. Mivel a jezsuita oktatásban Pereszlényi grammatikáját használták csupán, a forrásul szolgáló Szenczi pedig szóba sem került, majd száz évvel később Sajnovics János jezsuita csillagász, aki egy csillagászati esemény megfigyelése kapcsán mellékfeladatként a magyar és a lapp nyelv rokonságának kutatását kapta, Demonstratio c. munkájában lelkesen írta, hogy von Langebeck jogtanácsos ismertette meg vele Szenczi kiváló grammatikáját, melyről ő addig nem is tudott (1770. [1771.] 130).

2. Emmanuel Alvarez latin grammatikája

Kevésbé ismert viszont, hol és milyen mértékben használta Pereszlényi Alvarez nyelvtanát. A mű címe arra utal, hogy Pereszlényi mint a Jézus-társaság tagja, *ennek metódusa szerint* állította össze és dolgozta ki grammatikáját. Ez nem vonatkozhat másra, mint a rend hivatalos nyelvtanában, az Alvarez-grammatikában használt nyelvelírási és nyelvtanítási módra. (Jellemzően az Alvarez-grammatika oly magától értetődő kiindulási alap volt, hogy Pereszlényi nem is tartotta szükségesnek megemlíteni, mindössze egyszer szerepel Alvarez neve: a sajtóhibák jegyzékének (!) egyik utalásában.)

A korai grammatikák nagy jelentőséget tulajdonítottak a nyelvtan leírása során használt metódusnak, amit többnyire a címben is hangsúlyoztak. Ez tulajdonképpen azt a nyelvelírási keretet jelentette, amelyben dolgoztak. Természetesen a nyelvelírási keret a latin gram-

matika – mint általános kiindulási alap – különböző szempontú feldolgozásán alapult. Szenczinél például a címben, az előszóban, az ajánló levélben és Lavaternek a mű elé írt epigrammájában is van utalás Ramusnak a grammatikában használt újszerű logikai, dialektikus rendszerére. (Innen érthető a *Nova grammatica* cím is, ahol az újdonság csakis a módszer újszerűségére vonatkozhat, hiszen maga Szenczi utal rá, hogy korábbi magyar grammatikát nem látott.) Pereszlényi viszont az Alvarez-féle latin grammatika módszerét követte.

A rend felkérésére, a rend számára készült Emmanuel Alvarez portugál jezsuita latin nyelvtana, amely először 1572-ben jelent meg, a szerző szavai szerint azzal a céllal, hogy az elhanyagolt, barbarismusoktól hemzsegő latin nyelvet megtisztítsa, és a klasszikusokhoz visszavezesse. Alvarez az addigra túl terjedelmesre duzzadt, sokféle részterületet magába olvasztó grammatikáról leválasztotta a verstant, a stilisztikát és a retorikát (lásd erről Balassa 1930). A nyelvtan első kötete az alaktant, a második a szintaxist, a harmadik a verstant szabályokat tárgyalta. A grammatika a kicsik számára a *Rudimenta* vagy *Principia* című alaktan volt, a haladó osztályoknak pedig a szintaxis *Institutio* címmel. Az egyes anyagrészek élén általános szabályokba foglalta a tudnivalókat, a speciális eseteket és a kivételeket *Appendixek*be és kommentárokbá osztotta. A szabályokhoz rengeteg példát gyűjtött. A szintaxis két része nála az ókorból örökölt egyeztetés (*constructio intransitiva*, más elnevezésekben: *convenientia* vagy *concordantia*) és a középkori modistákra visszamenő vonzat (*constructio transitiva*, más néven: *rectio*). Alvarez nyelvtana jól átgondolt, világos logikájú, könnyen átlátható nyelvtannak tűnt. Szemléletében többféle forrásból merített, és nem volt ugyan olyan elmélyült elméleti alkotás, mint a kortárs Sanctius Minerva seu de causis linguae Latinae (1587) munkája, de didaktikai szempontból nézve páratlanul sikeresnek bizonyult.

A grammatika nemsokára a rend hivatalos latin nyelvtana lett, felváltva az elemi oktatásban addig használt Johannes Despauterius-féle grammatikát. A gyakorlatban azonban hamar kiderült, hogy Alvarez grammatikája (bár logikailag kifogástalan), a gyermekek számára túl nehéz, nem tanítható hatékonyan. 1584-es második kiadásában a Rudimentán kevés változtatást hajtottak végre, de a szintaxist módszertanilag alaposan átdolgozták, ez most már címében is „a régi szerzők módszeréhez való visszatérést” hirdette. Az átdolgo-

zást a jezsuita tartományok széles körben megvitatták, és kialakították a tanítás szempontjából leghatékonyabb változatot. A definíciókat egységesítették a kezdő és a haladó grammatikában, a fejezetek élére a ragozási táblázatok kerültek, Alvarez 14 általános szabályát a Rudimentában később vették, a rendhagyó formákat a magasabb osztályokra hagyták stb. Átdolgozták az appendixek rendszerét is: a bonyolultabb és a kivételes részeket három, egyre nehezedő appendixbe osztották, a szabályok megtanulása után osztályonként egy-egy appendix anyagát dolgozták fel, az appendixek módszerét egyébként Pereszlényi is alkalmazza. (A vita anyagát lásd Lukács 1992.) Az Alvarez-grammatika évszázadokon át a rend latintanításának alapja maradt. Az egymást követő kiadásokban folyamatosan korszerűsítették, átdolgozták, mindenhol az adott diákság anyanyelvéhez alkalmazták.

Pereszlényi grammatikájának lehetséges forrását vizsgálva az 1659-ben Nagyszombatban megjelent kiadásból indultam ki. Tudjuk, hogy 1653 és 1660 között Pereszlényi ott tanított, így feltételezhető, hogy ismerte és használta ezt a kiadást. Ennek a kiadásnak az első könyve (Rudimenta) a ragozási táblázatok magyar és német fordítással közli, a szintaxis tartalmazó második könyvben már csak magyar példafordítások vannak. Ezek azért érdekesek, mert több esetben eltérnek Pereszlényi grammatikájának megoldásaitól. Összehasonlításként megnéztem az Alvarez-grammatika időben Pereszlényi után következő, 1697-es (Institutio) és 1699-es (Rudimenta) kiadását is, ez utóbbiban a példákat magyar és szlovák nyelven is közlik.

Az 1659-es Rudimenta a következőket tartalmazza: a névragozási táblázatok után a szófajok jellemzői (accidentiae), majd a híres „14 megtanulandó szabály” a szerkesztésről (a szintaxis rövid foglalata), utána Cato bölcs mondásai, erkölcsi tartalmú disztichonok, aztán a névszók nemének és ragozási típusának felismerése, végül az igék tövei.

A második kötet előszava részletesen beszámol az Alvarez-grammatika átdolgozásáról. Utána ismerteti a jelenlegi kiadás beosztását. Tehát a szintaxis élén az egyeztetés (*concordantia*) szabályai állnak, utána az esethasználat (*constructio*) szabályai. (Az előszó külön figyelmeztet arra, hogy ne használják a *transitiva* és *intransitiva constructio* terminusokat.) Először vették a ragozott igék mellett álló eseteket: ebben megtartották Alvarez beosztását, vagyis

először a ragozott igék mellett kötelezően álló esetekkel foglalkoztak (activum-passivum-neutrum-deponens-impersonale igefajták mellett). Utána a nem kötelező esetekkel (itt kapott helyet a helyhatározás hármasságának kifejezése is). Ezután jöttek az igenevek jellemzői (a mellettük álló esetek felsorolásakor tárgyalták a nominativus cum infinitívós és az accusativus cum infinitívós szerkezeteket). Következtek a névszó mellett levő esetek, majd sorban a többi szófaj mondatba illesztése – valójában ez utóbbiak tárgyalása nemigen haladta meg a klasszikus grammatikák mondandóját. A könyv végén az alakzatok és a nyelvhelyességi hibák ismertetése állt (*De figurata constructione*).

Akárcsak Szenczi nyelvtana, az Alvarez-grammatika is az egyeztetés és a vonzat köré építette a mondatot. Definíció szerint a *convenientia/concordantia* azonos referenciájú dolgok közt fennálló viszony, míg a *rectio* vagy más elnevezéssel: *constructio transitiva* különböző referenciájú dolgok közt fennálló viszony. Ebben a felfogásban a mondat felépítését az ige vonzatkerete határozza meg, az alárendelő szószerkezetekben pedig a régens (ami lehet igenév, főnév, melléknév, prepozíció) határozza meg az alárendelt névszó esetét. Az azonos jelölétű szavak összetartozását a nem, szám és eset szerinti egyeztetés mutatja. (Mindez némi hasonlóságot mutat a generatív grammatika 90-es években kidolgozott *kormányzás és kötés* elméletével.) Az egyeztetés fogalmát Apolloniosz Düszkolosz óta használják, szerinte ugyanis a mondat összeszerkesztése a szavak egyeztetésén alapul, míg a *rectio*, az esetvonzat tanát a középkori modista grammatikák dolgozták ki.

Noha Szenczi és a szóban forgó Alvarez-kiadás is *convenientia* és *rectio* részre osztotta fel a szintaxist, legalább két ponton jelentős eltérés van. Az egyik az ige melletti alanyeset, mai szemmel a predikatív viszony kérdése. Szenczi Ramust követve az alanyesetű főnevet alapvetően az ige egyik vonzatának tekintette (1610. 174), bár az egyeztetésnél is megemlítette (1610. 168). Alvarez viszont, és nyomában Pereszlényi is az alany-állítmányi viszonyt az egyeztetés egyik fajtájaként fogta fel, és ige és névszó egyeztetéseként tárgyalta, annyit téve hozzá, hogy a ragozott ige mellett mindig áll egy alanyesetű főnév, „akár kitéve, akár rejtetten”. (Ez az elv is visszaköszön a *kormányzás és kötés* elméletben.) A másik különbség az ige mellett álló esetekkel kapcsolatos. Az Alvarez-grammatika

ugyanis (és nyomában Pereszlényi is) megkülönböztette egyfelől az igék saját szerkezetét (*propria constructio*), ami a kötelező vonzatokat, az ige esetkeretét jelentette; másfelől pedig a minden ígére jellemző szerkezeteket (*communis constructio*), vagyis a szabad bővítményeket. Szenczi nem tett ilyen különbséget.

Első pillantásra is világos, hogy Pereszlényi ugyanolyan beosztásban építi fel nyelvtanát, mint Alvarez. Ugyanazok a definíciók az egyes szófajoknál, nyelvi jelenségeknél. (Ezekre a fordítás megfelelő helyén jegyzetben is felhívom a figyelmet.) A Supplementumban például az adverbium felosztása szinte szóról szóra megegyezik az Alvareznél találhatóval (1659. I 114), még a példák is azonosak. Ugyanígy a névmások felosztásánál is pontosan követi Alvarezt (1659. I. 108), valamint az igéknél a cselekvő, szenvedő stb. fajták meghatározásánál is szövegszerű egyezés van (Alvarez 1659. II. 60 skk). A táblázatok alkalmazása, elhelyezésük és beosztásuk is pontosan másolja Alvarezt.

Az igeragozási jellemzőknek teljesen a latin alapján való tárgyalása feleslegesen túlbonyolította ezt a részt, egyes igealakok több néven, többször is szerepeltek. Ez a tárgyalás visszalépést jelentett Szenczihez képest, aki éppen fordítva: a magyar igealakokból indult ki a kategorizálásban, ezekhez kereste a megfelelő latin alakokat. Így rendszere lényegesen egyszerűbb, kevesebb a kategorizálási nehézség és az átfedés. Pereszlényi igealakjai egyébként hívebben követik a latin formákat, mint az 1659-es Alvarez-kiadás magyar fordításai. Ott például a coniunctivus praeteritum perfectum (*cum amaverim*) fordítása egyszerű múlt idő: *fzerettem*, Pereszlényinél a latint híven követve *fzerettem légyen* (1682. 85). Viszont az 1659-es kiadáshoz képest többféle magyar fordítást is megad egy-egy latin formához. Az Alvarez-kiadásban (1659. II. 85) például a gerundiumok fordítása egyszerűen *-ás/-és* végű főnév, míg Pereszlényi ezen kívül megemlíti a főnévi igenevet, az alárendelt mondatot és a határozói igenevet is (1682. 145).

A névragozás leírásában viszont, noha látszólag teljesen Alvarez nyomán megy (elutasítja például a magyar esetrendszer kibővítésének gondolatát), fontos felfedezéseket tesz. A szintaxis részben az igevonzatok magyarázatánál a határozóragokat (amiket ő természetesen a névszóhoz toldott elöljáróknak definiál) az esetekkel azonos funkciójúnak tartja, sőt olykor *esetnek* is nevezi.

A szakirodalom elméleti szempontból nem tartja jelentős szellemi teljesítménynek Alvarez nyelvtanát. Ez a grammatika azonban első-sorban pedagógiai céllal íródott – a klasszikus latin szabályainak megfelelő, tudatos nyelvhasználathoz és szövegértéshez, a szóalakok pontos nyelvtani besorolásához, és analizálásához, tehát egy főként írásban használt nyelv elsajátításához akarta elvezetni a tanulókat. Ennek a célnak a concordantián és rectiön alapuló szintaxis tökéletesen megfelelt. A latin nyelv tanítása (legalábbis kezdő szinten) ma is ugyanezeket a technikákat alkalmazza: az ige vonzatkeretére, majd az egyeztetés alapuló szerkezetekre támaszkodik a fordítás tanításában.

A jezsuiták azután ezt a fajta grammatikát használták más, élő nyelvek leírására is, noha egy holt nyelvnek a tanítására kidolgozott, ott hatékony módszer természeténél fogva nem kommunikációközpontú, kevésbé alkalmas élő nyelvek leírására és tanítására. A jezsuita rendben azonban tanár és tanítványai is Alvarez grammatikáját ismerték, kézenfekvő és egyszerű volt ennek keretében, a megszokott és érthető kategóriákkal, terminusokkal írni le azt a nyelvet is, amely szerkezetében, eredetében és élő nyelvi mivoltában mégoly messze állt is a latintól. A térítések során a misszionárius rendtársak számára készített, a helyi nyelvet leíró grammatikákban a leírás alapját a rend hivatalos latin nyelvtana adta (lásd Zwartjes 2002). Rengeteg példát találunk erre, Kínától Dél-Amerikáig.

Szathmári (1968. 306) felhívta már a figyelmet arra az ellentmondásra, hogy Pereszlényi holt nyelv grammatikáját alkalmazta egy élő nyelv leírására, ám ez a fentiek miatt nem is lehetett más-ként. Természetesen Pereszlényi is érezte a nyelvtanítás eme hiányosságát, ezért több helyen is utal arra, hogy a gyakorlat tökéletesíti majd a nyelvtudást.

3. A héber grammatikai minta

Pereszlényi a grammatika előszavát a magyar nyelv azon különleges sajátosságainak felsorolásával kezdi, amelyek megnehezítik a tanulását, és ezeket a héber alapján magyarázza. A hasonlóság szorinte természetes, hiszen „nyelvünk az első nyelvek ezen ősanjától eredt a nyelvek babilóniai keletkezésekor”. Véleménye nem egyedülálló. A korai magyar grammatikák legnagyobb kérdése azon je-

lenségeknek a magyarázata, melyekhez a latin grammatika nem adhatott fogódzót. Ezek egy részét a latin nyelvű héber grammatikák eredményeinek felhasználásával oldották meg. A reneszánsztól kezdve ugyanis az európai nyelvtanirodalomban a görög-latin hagyomány mellett jelentős szerepet kapott a harmadik szent nyelvnek, a hébernek a nyelvtana is, amely az előzőektől függetlenül, az arab grammatikusok nyomán fejlődött ki. Az eredetileg arab, majd héber nyelvű grammatikát latin nyelvre fordították, és a latin *ars grammatica* terminusait alkalmazták rá, elsőként Reuchlin 1506-ban *Rudimenta linguae Hebraeicae* című munkájában, majd sok hasonló munka látott napvilágot. A latintól szerkezetükben és eredetükben is eltérő vulgáris nyelvek korai grammatikáiban kézenfekvő volt tehát a latin grammatika mellett a héber nyelvtant is segítségül hívni. Ennek a felhasználása felszabadító hatással volt, és sok tekintetben a nyelvek önlevő nyelvreírásának kezdetét is jelentette.

Így például a korai magyar grammatikusok egymástól függetlenül is egyöntetűen úgy tartják, hogy birtokos személyjeleink, a határozott igeragozás ragjai, továbbá a főnévi igenév személyragjai mind a névszóhoz, az igéhez illetve a főnévi igenévhez toldott csonka alakú személyes névmások (1682. 30 skk). Erre utal a név is: *pronomen affixum* (toldott névmás). A latin nyelvű héber hagyomány európai jelenlétére utal az a tény, hogy a magyarral rokon nyelvek korai grammatikái is ugyanezen sajátágaik magyarázatában előszeretettel hivatkoztak a héberre, így sokszor pontos párhuzamokat találunk. A magyaroktól teljesen függetlenül más rokon nyelvek korai grammatikáiban is ugyanígy megtaláljuk a *pronomen affixum* kategóriáját, pontosan ugyanilyen értelmezéssel. Így Vhael 1733-as *Grammatica Fennica*jában és Ganander 1743-as *Grammatica Lapponica*jában. De igaz ez például a különböző képzett igékre is (műveltető, visszaható stb.) is, melyeket a héber igerörzsekkal rokonítottak. Külön érdekesség, hogy később, a nyelvhasználat kezdetén, ugyanezen jelenségek egyezése vezetett a nyelvrokonság felismeréséhez (Sajnovics 1770, Gyarmathi 1799).

A *pronomen affixum* rövidítéséből alakult ki az *affixum* szó, amely a latin nyelvű magyar nyelvtanokban később fokozatosan mindenféle egyéb toldalékot is jelölt, lehetőséget adva az eltávolításra az eddigi szigorúan szóalapú leírástól. Pereszlényi például már azt írja az igeragokról, hogy „A módok, idők, számok és személyek

szerinti változások mind bizonyos végzések hozzátoldásával történnek, ezeket tehát toldalékoknak nevezzük”(1682. 75). (Az affixum első, tisztán grammatikai funkciójú morféma utaló definíciója!). A magyar grammatikusok a szóalakokat magyarázva több esetben morfémaakra osztó elemzést adnak, így Pereszlényi is (1682. 154, 164 stb.).

A héber grammatikával való párhuzamosságokból többnyire a héber és a magyar (finn, lapp stb.) nyelv hasonlóságára, ebből pedig rokonságra következtettek, és a két okot legtöbbször el sem lehet választani. (Lásd Korhonen 1986 és Kulonen 1999.) A korai magyar, lapp, finn grammatikákban gyakori a héber származtatás, ami az adott nyelvnek előkelőséget is biztosított, lévén a héber a három szent nyelv egyike. A magyar grammatikusok közül Szenczi a kivétel, aki, noha a hébert magyarázatként használta, az előszóban kijelentette, hogy nem ismeri nyelvünk eredetét.

A magyar grammatikairók közvetlen héber forrásáról kevés az adat. Sylvester esetében Dán Róbert (1973) Aurogallus nyelvtanát jelölte meg forrásként. Szenczinél naplójából tudjuk, hogy Clenardus népszerű nyelvtanából (1529) tanult, ugyanakkor a terminológiai párhuzamokon kívül nincs sem szerkezetbeli, sem szövegszerű egyezés. Dán Róbert (1978) szerint Szenczi konkrét héber forrás helyett inkább emlékezetére támaszkodott, és sokszor héber hasonlításai is felületesek. Úgy tűnik, hogy a héber inkább afféle általános hivatkozási alapot jelentett a magyar szerzőknek. Pereszlényiről annyi valószínűsíthető, hogy a jezsuita egyetemeken kötelező héber grammatikát, Bellarminus jezsuita püspök munkáját (1578) tanulhatta. A héber oktatás azonban a nagyszombati egyetemen elég kevés és rövid (egy éves) volt, állandó professzor helyett a nyelvet a mindenkori felsőbb éves hallgatók tanították. (A kérdésről lásd Strbik 1999.) Így aztán nem csoda, hogy Pereszlényi egyáltalán nem bocsátkozik konkrét nyelvi szerkezetek összevetésébe, megállapításai általános jellegűek. Az előszóban felsorolja a héberrel rokon magyar jelenségeket. Az említett pronomen affixumon kívül itt említi az igei specicséket is, ezeknek a neve is héber (*kal*, *hifil* stb.). Héber mintára veszi fel az igeik töveként az egyes szám harmadik személyt, és héber eredetű a *radix*, tő fogalma is. Ugyanakkor a magyar hangrendszer ismertetésénél nem hívja segítségül a hébert, holott előtte Sylvester és Szenczi ezt tették.

4. Pereszlényi saját elgondolásai

Pereszlényi nyelvtanának felépítését és szemléletét alapvetően az Alvarez-féle latin grammatika határozta meg, melyet ideológiai és gyakorlati megfontolásokból is fegyelmezetten követett. A magyar sajtóságok leírásához rendelkezésére állt Szenczi grammatikája, így azt gondolhatnánk, nem volt szüksége és lehetősége merészebb leírásbeli újításokra. Ugyanakkor Pereszlényi grammatikája gazdag bámulatosan finom és pontos megfigyelésekben (például a határozott igeragozás használatának ma is érvényes szabályainál 1682. 93), a nyelvi alakváltozatok feltérképezésében. A grammatikai gondolat fejlődése nála is elsősorban a szóhasználat terén ragadható meg, hiszen a definíciók, szabályok kötöttebb műfaja nem ad erre lehetőséget. A leglényegesebb a toldalékolás gondolatának továbbfejlesztése munkájában. Nála olvashatjuk a tisztán grammatikai funkciójú morféma első definícióját (lásd feljebb), és rendszeresek a szóalakot morfémára osztó elemzések is, bár ezek elsősorban a birtokos személyjelekre és a határozóragokra terjedtek ki. Általában véve a névragozási rendszer leírása rugalmas gondolkodásra vall (a határozóragok tárgyalásánál a sokesetű rendszer gondolata felé tesz lépéseket, a magyar birtokos szerkezet leírása is a mai felfogáshoz közelít), míg az igeragozási részben a latin minta szoros követése túlbonyolította a leírást.

A nyelvi példák forrásai

A grammatika vizsgálatánál érdekes kérdés nem csak a nyelvi leírásban alkalmazott minta, hanem az a kör is, amelyből a szerző a nyelvi példákat válogatja. Mivel a korai grammatikák inkább előírják, mint leírják a normát, lényeges, milyen szerzők nyelvhasználatát tartják követendőnek, szerepet kap-e az előbeszéd is.

A források közül Alvarez grammatikájában kizárólag klasszikus latin szerzők szerepelnek: Cicero, Terentius, Curtius, Livius, Plinius, Ovidius és Plautus. Szenczi a nyelvi példákat részben a biblia Károli-fordításából meríti, részben a mindennapi nyelvből. Pereszlényinél a klasszikus irodalmat csak egy-egy Horatius- illetve Sallustius-idézet képviseli. Viszont ő az első olyan szerző, aki nyelvtanát irodalmi művekből vett idézetekkel illusztrálja, természetesen

ez az irodalom vallásos tárgyú. Így kerülnek a biblia mellett, Pázmány, Telegdi, Lépes Bálint mondatai a grammatikába.

A mindennapi nyelvhasználat példái is előkerülnek, feltehetőleg Szencziből merítve, pl. „*Hány mély földnyire vagyon Pofony Bécshez?* Quot milliaribus distat Posonium *Tíz mély földnyire.* (1682. 157), *Egy poftó félélebb máfnál egy fínggel* (1682. 157). (Igen hasonló példák találhatók Szenczinél is (1610. 189 skk) is, ahol e példák egy része egyik mintájára, Claiusra (1894. 150) megy vissza, illetve nyilván a korban szokásos típust mutatja.)

Gyakoriak a tanulásra, erkölcsös viselkedésre intő mondások „*Illik a' keresztényhez mértékleteffen élni, decet Christianum temperate vivere*” (1682. 148), „*Tudodé a leczkét?*” (1682. 140), és előfordulnak közmondások is: „*Nem mefzfe efik az álma fajától* (1682. 163) stb.

Természetesen a legtöbb idézet a bibliából származik, és nem csak a Syntaxis részben, (mint Szenczinél), hanem már az Etymológiában is. Az idézeteket összevetettem a Káldi-fordítás (1626) vonatkozó helyeivel. Az idézetek általában pontosak. A latin megfelelők viszont nem a Vulgáta szövegét követik, hanem, mint Szenczinél is, a szerző által latinra visszafordított szövegek. Ez a pontatlan idézeteknél lesz világos. Például *Azon hónap hufzon negyedik napjának efvéjéig*, usque ad eiusdem mensis vigesimae quartae diei vesperam (1682. 137), Káldinál *hufzon egyedik napjának efvéjéig*. Talán fejből idézte a magyar szöveget, és elcsúszott a szóhatár, mindenesetre a latin változat a téves magyart követi. Vagy figyelmetlenségből eshetett ki egy magyar szó, hiszen a latin örzi: „*Joseph fész orcájú és tekintetű vala* (1 Móz. 39, 6), Erat Ioseph pulchra facie et **decorus** aspectu.” Káldinál is *ékes tekintetű*. Mászor viszont pontosan idéz, de épp a pontosság miatt az idézet már nem tartalmazza azt a nyelvi jelenséget, amire példának hozza: „*esetüket vá, vé toldalékokkal fejezik ki; mégpedig úgy, hogy a v hang az előtt álló hanghoz hasonul ... [ilyenkor] az y előtt álló mássalhangzó kettőződik meg, mint Farkas baránná vált, Lupus agnus factus est. ... Férfiuvá és Afzfony-allattá teremte őket*” (1682. 148). A kétjegyű mássalhangzó kettőzését bemutató szabályhoz az *Afzfony* alak lenne a példa, de ezt a formát felülírta az idézés pontossága, Káldinál ugyanis az *Afzfony-allattá* szerepel.

A fordításban a bibliai helyekre a ma használatos forma szerint hivatkozom, pl. az eredetiben *Meg-foszták őtet fegyveritől*, Spolia-

verunt eum armis 1 Reg. 31. v. 9 (1682. 144), a fordításban ez (1 Sám 31, 9). A tévesen vagy hiányosan hivatkozott helyeket a fordításban megjegyzés nélkül pótolom illetve korrigálom, például *zsák* (1682. 1), *ki jelentette-meg néked, hogy mezítelen volnál?* (1 Móz. 30, 11), valójában 1 Móz. 3, 11 (1682. 93) stb.

Fordítási terminológia

A latin nyelvű magyar grammatikák terminusai két nagy csoportba oszthatók: részben a klasszikus latin nyelvű grammatikairodalom szokásos műszavainak változatlan továbbélései, fordításukban a szokásos magyar szakszavakat használtam. A másik csoportba a latin grammatikából hiányzó jelenségeket jelölő szavak tartoznak. Ezek a terminusok is könnyen visszakereshetőek a kétnyelvű kiadás latin részéből. Kérdés viszont, hogyan fordítsuk őket. Többféle megoldást mérlegelve a fordításban az eddig gyakorlathoz hasonlóan (lásd például Gyarmathi 1799/1999, Szenczi 1610/2004) itt is azt a megoldást követtem, hogy a szó szerint (jelzős szerkezeteknél elemenként) fordítottam le, lábjegyzetben magyarázva az egyes használatokat. Nehezebben érthető esetekben szögletes zárójelben szerepel a mai besorolás is, ebben a Magyar grammatika (Keszler 2000) volt az irányadó.

Pereszlényi grammatikájának kétnyelvű kiadását remélhetőleg haszonnal forgatják majd a kutatók és az érdeklődők egyaránt. Szeretnék köszönetet mondani a fordítás lektorának, Szathmári Istvánnak és szerkesztőjének, Zsilinszky Évának türelmes és gondos munkájukért.

Köszönöm az Országos Széchényi Könyvtár munkatársának, Ecsedy Juditnak az önzetlen segítséget.

C. Vladár Zsuzsa

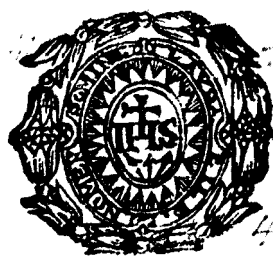

GRAMMATICA
LINGVÆ
UNGARICÆ.

P. PAULO PERESZLENYI

Societate JESU.

*Juxta hanc methodum con-
cepta ac elaborata. Et permissu
Superiorum typis data.*

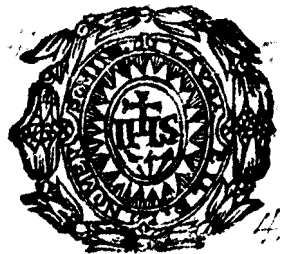

TYRNAVIÆ, Typis Academicis,
Excudebat Matthias Srensky, 1692.

A MAGYAR NYELV GRAMMATIKÁJA

Írta PERESZLÉNYI PÁL atya,

*a Jézus Társaság tagja,
annak tanítási módja szerint összeállítva és kidolgozva.
Nyomdába adatott az előljárók engedélyével.*

NAGYSZOMBATBAN az Akadémia betűivel.
Nyomtatta Matthias Srnensky. 1682.

P R Æ F A T I O
Ad Lectorem.

Ulla lingvarum est, benevole Lector, quæ nō suos videatur habere nodos propè Gordios: Ungarica certè tantæ molis apparet, ut hanc plerique longo potius labore superandam, quàm legibus certis concludendam esse putent. Hæc se oculis offert statim in structura Pronominum possessivorum, cum substantivis nominibus, quam Ungari miram Hebræorum brevitatem æmulantes, ex ultimis Pronominum literis, aut syllabis, substantivo affixis, formare solent. Idem

) (2

fa-

ELŐSZÓ az Olvasóhoz

Nincs olyan nyelv, nyájas Olvasó, melynek meg ne lennének a maga gordiuszi csomói: a magyar bizony olyan nehéznek tetszik, hogy a legtöbben úgy tartják, hogy inkább fáradságos munkával meg kell tanulni, mintsem biztos szabályokkal meghatározni. E nehézség ötlik szemünkbe mindjárt a birtokos névmásoknak a főnevekkel alkotott szerkezetében, amit a magyarok a héber csodás tömörségével versengve úgy képeznek, hogy a névmások utolsó hangját vagy szótagját a főnévhez toldják.

P R Æ F A T I O

faciunt in verbis activæ significationis sensûs determinati, uti & Hebræi in præteritis temporibus, & modis Infinitis nonnullis. Sed & in alijs quibusdam Sacræ lingvæ imitatricem. Ungaricam esse advertes pag. 114. Quod argumento est hanc ab illa primarum linguarum Matre in Babylonica Idiomatum Genesi stemma duxisse. Auger hanc difficultatem Metaplasmī frequentia, qui Latinis Poëtis metri causâ subinde concessus, apud Ungaros in usum naturaliter influit, ut sparsim notabitur, & in fine Conjugationum in Appendice ex industria dicetur. Commune præterea discantibus offendiculum est in verbis activæ præsertim significationis earundem personarum duplex, aut etiam triplex usus:
ut

Ugyanazt teszik a határozott értelmű cselekvő igékben is, mint a héber a múlt időkben és némely infinitivusban. Ám a 114. oldalon meglátod majd, hogy a magyar nyelv más téren is követi e szent nyelvet. Ami azt bizonyítja, hogy nyelvünk az első nyelvek ezen ősanijától eredt a nyelvek babilóni keletkezésekor. Növeli ezt a nehézséget a hangváltozások sokasága, ami a latin költőknél ritkán, csak a versmérték kedvéért fordul elő, a magyaroknál viszont teljesen természetesen szokásos, ahogy itt-ott utalok majd rá, és az igeragozások végén a függelékben szándékom szerint részletezem. A nyelvünket tanulóknak általában akadályt jelent, különösen a cselekvő igéknél, ugyanannak a személynek kétszeres, sőt háromszoros használata,

AD LECTOREM.

ut *Tanítok*, *tanítlak*, *tanítom* doceo, *szere-
retek*, *szeretlek*, *szereicm*, amo: *tanítasz*,
tanítod, doces: *szerecsz*, *szereced*, amas:
nec tamen promiscuè alterum pro
altero arripere licet, sed ex certo
sensu hoc vel illud usurpare neces-
sè est: quam ob causam pro solis
verbis activis duas conjugationes
assignare oportebat. Crescit dif-
ficultas ex ratione accentuum, qui-
bus Ungari utuntur, in signum
quantitatis longæ in pronuncian-
do: qui sæpe in recto non sunt
& in obliquis assumuntur, ut *Alma*
pomum, *almát* in Accusativo: sic
Elme ingenium, *elmét*: aliquando in
recto sunt, ut *'Er* Vena, in obli-
quis evanescunt, ut *eret* venam, a-
liquando cū affixis accedunt ut *ér-
töl*, à vena. Sed & in scribendo
varietas inter eximios Ungaricæ

) 3

lin-

mint *Tanítok*, *tanítlak*, *tanítom*, *doceo*; *fzeretek*, *fzeretlek*, *fzeretem*, *amo*; *tanítafz*, *tanítod*, *doces*; *fzeretfz*, *fzereted*:
amas. Mégsem cserélhetjük fel tetszés szerint egyiket a
másikkal, hanem meghatározott értelem szerint kell őket
használni: ezért a cselekvő igéknél kétféle ragozást
tüntettünk fel. Növeli a nehézséget a kiejtésbeli hosszúság
jelölésére használt magyar ékezetek rendszere: gyakran az
alanyesetben nincsen ékezet, csak a függő esetekben, mint
Alma, *pomum*, tárgyesetben *almát*, ugyanígy *Elme*,
ingenium, *elmét*. Máskor az alanyesetben van ékezet, mint
Ér, *vena*, a függő esetekben eltűnik, *eret*, *venam*, a
toldalékokkal pedig néha megjelenik, mint *értől*, a *vena*.

PRÆFATIO

lingvæ scriptores gressum remon-
strabitur : nam P. Georgius Kald-
tam in Bibliorū Ungaricā versio-
ne, quàm in suis Concionibus ter-
tias personas præteritorum tam ac-
tivæ, quàm passivæ vocis, ut *Ho-*
zott tulit, *szóllott* locutus est, *meg-es-*
kütt juravit, *oltalmaztatott* defensus est;
item præpositiones *Elött*, *között*, *alatt*,
duplici T terminat, in quo non
caret imitatoribus : Pazmannus
verò ferè simplici T, contentus est.
Nonnullas etiam voces in medio
duplici literâ aut syllabâ exprimit
ille, non verò iste, ut *töllem* à me,
Afzszony Mulier &c. Nonnulli eti-
am in quibusdam Verborum per-
sonis aut temporibus variant : sic
verbi *szóllok* loquor, secundam per-
sonam singularem alij magis Un-
garicè sic exprimunt, *szóllasz*, lo-
que-

De hátráltatja az előrehaladást az írásmód tarkasága is, amit a magyar nyelvű kiváló íróknál láthatunk: hiszen Káldi György atya bibliafordításában éppúgy, mint prédikációiban dupla *t*-vel írja a cselekvő és a szenvedő múlt időket is, mint *Hozott*, tulit; *szóllott*, locutus est; *megesküött*, juravit; *oltalmaztatott*, defensus est; továbbá az *Előtt*, *között*, *alatt* előljárókat, és ebben nincs követők híján: Pázmány viszont többnyire megelégszik a szimpla *t*-vel. Némely szavakban emez dupla betűt vagy szótagot ír, amaz meg nem, mint *töllem*, a me, továbbá *afzfzony*, mulier stb. Néhányan pedig az igék egyes személyeiben és időiben térnek el: így a *szóllok*, loquor igének egyes szám második személyét némelyek magyarosabban így mondják: *szóllafz*, loqueris; *Mikor szóllanék*, cum loquerer és *szóllani*, loqui.

AD LECTOREM.

queris: *Mikor szólnék*, cum loquerer, *szólni* loqui, alij exprimendi facilitatem fecuti, contenti sunt ex duplicata litera *elisa* unum dicere, *szólsz*, *szólnék*, *szólni*. Aliqua etiam verba dupliciter dicuntur, ut *cselekedem*, & *cselekeuszem*: ab utro formare debeas alia tempora, fortasse hærebis. Occurrent etiam voces æquivocæ, ut *Nap* dies, & sol: *Vadász* venator, & venatur: *haló* rete, & *haló* moriens, *tör* mucro, & verbum frangit: item verba diversorum temporum, & diversarum significationum, ut *tölt* fundit, & impletus est: sic *kiben* *nikem* *kedvem* *tölt*: *töltetem* fudi, & *töltetem* fundor sola duplicatiõe literæ; *töltetem* fundor, & *töltetem* curo fundi, solo sensu loquentis: *töltetem* fudi, & *töltetem* curavi fundi, etiam solo sensu.

) (4

Ve-

Mások viszont a kifejezés egyszerűségét tartva szem előtt a dupla betűkből egyet elhagyva megelégszenek ennyivel: *szólfz, szólnék, szólni*. Vannak igék, melyeket kétféleképpen mondanak, mint *cfelekedem* és *cfelekefzem*: talán habozol majd, melyikből képezd a többi időt. Előfordulnak azonos alakú szavak, mint *Nap*, dies és sol; *Vadász*, venator ['vadász'] és venatur ['vadászik']; *háló*, rete és *haló* moriens; *tőr*, mucro ['tőr'] és igeként *frangit* ['tör']. Továbbá különböző idejű és jelentésű, de azonos alakú igék, mint *tölt*, fundit ['tölt'] és impletus est ['meg van töltve'], így *kiben nekem kedvem tölt; töltettem*, fudi ['töltöttem'] és *töltetem*, fundor ['engem megtöltenek'] – ez utóbbi két alakot csak a *t* betű megkettőzése választja el, továbbá *töltetem*, fundor ['engem megtöltenek'] és *töltetem*, curo fundi ['megtöltetek valamit, valakit'], ez utóbbi két alakot csak a beszélő értelmezése különbözteti meg, továbbá *töltetem*, fudi ['töltöttem'] és *töltetem*, curavi fundi ['megtölttettem valamit, valakit'], szintén csak értelem szerint tér el.

PRÆFATIO

Verùm hæ, & similes difficulta-
tum nebulæ, ut incipientis se ocu-
lis obijcient, sic progredienti ad
claram præceptorum lucem sen-
sim evanescent. Tu interim a-
mice Lector, si lingvæ Ungari-
cæ nucleum excerpere vis,
Nucem frangas, oportet.

GRAM-

Az efféle nehézségek ködfelhői kezdetben ugyan elhomályosítják a látást, ám előrehaladva a szabályok ragyogó napsugara eloszlat minden homályt. Te pedig, nyájas Olvasó, törd fel a magyar nyelv kemény dióját, ha a magjához kívánsz jutni!

❧ (1) ❧

GRAMMATICÆ UNGARICÆ

Pars Prima.

DE NOMINE.

CAPUT I.

De literis , earúmque divisione,
pronuntiatione, accentu, elisione, & ac-
cidentibus ad declinandum
necessarijs.

§ I.

De literis & earum pronuntiatione.

Litteræ apud Ungaros sunt tres & vi-
ginti, sicut apud Latinos, nimi-
rum A a, b, c, d, e, f, g, h, i, k,
l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v,

x, y, z,

A

Pronun-

[1]

A MAGYAR NYELV GRAMMATIKÁJÁNAK

Első része

A NÉVSZÓRÓL

I. FEJEZET

A betűkről, felosztásukról, kiejtésükről, ékezésükről,
elhagyásukról,
és a névragozás jellemzőiről

1.§

A betűkről és kiejtésükről¹

A magyaroknál huszonhárom betű van, éppúgy, mint a latinoknál, és pedig *A a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, x, y, z.*²

2 PARS I.

Pronunciantur ut apud Latinos, si sequentes excipias.

Q, in fine in antiquioribus libris invenies pro K positum, & sic etiam pronunciabis. Sic fitur Nicolaus Telegdi.

CS, pronunciabis ut Boëmicum ě cum puncto supernè, *Tandcs* Job. 12. v. 13. Similiter & CH, *Chont.* Job. 40. v. 13. CZ; quod ultimum subinde effertur ut C, Latinum in voce cœlum, ut *Czél* Meta, *Aczél* Chalybs.

S, pronunciatur ut Germanicum Sch/ vel Boëmicum š. Ss, eandem pronuntiationem duplicat. Sz, effertur aliquantò densius quàm S, in voce *Sol*.

TS, ut CS, superiùs. TZ, ut Latinum C, in voce *Cœlum*.

Z, ut Latinum, at cum puncto supernè ut Boëmicum ž/ ut *Žaš* Saccus. Gen. 43. pro quo communior usus est literæ S, quæ tunc hujus ž/ pronuntiationem habet.

§ 2.

De literarum divisione, & Diphthongis.

Literæ dividuntur in Vocales, & Consonantes. Vocales sunt propriè quinque A, E, I, O, U. Y, minùs propriè: nam cum Consonantibus non facit syllabam ut fit in nomine *Hi e re ny mus*. Sed postpositum Con-

A kiejtés megegyezik a latinnal, kivéve a következő eltéréseket.

A *C* a régebbi könyvekben a szó végén a *K* helyett áll, és úgy is kell ejteni. Így használja Telegdi Miklós is.

A *CS*-t úgy kell ejteni, mint a cseh *č*-t, ami fölött pont van. *Tanács* (Jób 12, 13). Hasonlóan a *CH*-t is, *Chont* (Jób 40, 13). *CZ*, ez utóbbit úgy is ejtik, mint a latin *C*-t a *coelum* szóban, mint *Czél*, *Meta*, *Aczél*, *Chalybs*.

Az *S*-t úgy ejtjük, mint a német *Sch*-t vagy a cseh *šš*-et. Az *ss* megkettőzi ezt az ejtést. Az *Sz* ejtése valamivel sűrűbb, mint az *S*-é a *Sol* szóban.

A *TS* ejtése olyan, mint a *CS*-é, lásd fent. A *TZ* olyan, mint a latin *C* a *Coelum* szóban.

A *Z* ejtése olyan, mint a latinban, de ha pont van fölötte, akkor olyan, mint a cseh *ž*-é, például *žak Saccus* (1 Móz. 43, 12). Helyette gyakoribb a *S* betű, melyet ilyenkor úgy ejtünk, mint az említett *ž*-t.

2. §

A hangok felosztásáról és a kettőshangzókról

A hangok magánhangzókra és mássalhangzókra oszlanak. Tulajdonképpen értelemben véve öt magánhangzó van: *A*, *E*, *I*, *O*, *U*. Az *Y* kevesebb joggal magánhangzó, hiszen a mássalhangzókkal nem alkot úgy szótagot, mint például a *Hi e ro ny mus* névben.

DE NOMINE.

Consonantibus G, L, N, T, juvat eas ad molliorem pronuntiationem, ut: *Gyöngy* Unio, *Hely* Locus, *Menny* Cœlum, *Tyúk* Gallina. Cum Vocalibus verò in Diphthongis virtutē Consonantis habet, ut patebit part. 3. c. 2. s. 2. In terminationibus tamen cognominum Ungaricorum subinde in usu est Y, notatū puncto.

Ex his Vocalibus Diphthongi sunt ô, û: nimirum ô cum parvulo e, supernè, pronuntiatürque sono mixto ex e, & o: aliqui scribunt per e o; û cum superposito parvulo e, effertur sono mixto ex e, & u. his adde ij, ut *szij*

Item ay, ey, ôy, oy: ut *Haytok*, Projicio; *Eytek*, facio cadere, *Röytem*, Abscondo, *Foytom*: quæ etiam, & quidem sæpius per j, scribuntur.

§ 3.

De duplici classe Vocalium & Diphthongorum.

Quasi clavim lingvæ Ungaricæ nactus, memoriâ tene, Vocales ac Diphthongos ad duas classes spectare, ad quas respicies in declinandis nominibus, conjugandis Verbis, & apponendis affixis.

Primæ classis sunt A, O, U, Ay, seu Aj: inter se Symbolæ: nam hanc tenent familiaritatem, ut si aliqua earum in ultima syllaba vocis reperiatür, sequente, aut non, consonante, inveni-

A 2

se, inveni-

Ám a *G, L, N, T* mássalhangzók mögött állva lágyabb kiejtést kölcsönöz nekik, mint: *Gy^ongy*, *Unio*, *Hely*, *Locus*, *Menny*, *Coelum*, *Tyuk*, *Gallina*. A kettőshangzóknál a magánhangzók mellett pedig mássalhangzói értéke van, amint az a 3. rész 2. fejezetének 2. §-ából kiderül majd. A magyar családnevekben máig használatos az *Y*, ponttal jelölve.

E magánhangzók közül kettőshangzók az *ő* és az *ű*, tudniillik valami *e* és *o* közötti hangzással ejtjük az *ő*-t, amely fölött egy kis *e* van, némelyek pedig *eo*-val írják; *e* és *u* közötti hangzással ejtjük az *ű*-t, amely fölött egy kis *e* van. Vedd hozzá még az *ij*-t, mint *fzⁱij*.

Ugyanígy *ay*, *ey*, *őy*, *oy*, mint *Haytok*, *Projicio*, *Eytek*, *facio cadere*, *R^oytem*, *Abscondo*, *Foytom*. Ezeket *j*-vel is lehet írni, és gyakrabban is írják így.³

3. §

A magánhangzók és a kettőshangzók két osztályáról

Véssd eszedbe, hogy a magyar nyelv kulcsa az, hogy a magánhangzók két osztályba tartoznak. Erre kell majd figyelned a névszóragozásban, az igeragozásban és a toldalékok hozzátételében.

Az első osztályba tartoznak: *A, O, U, Ay* vagy *Aj*. Összetartoznak ezek a jelek, mégpedig olyan rokonságban állnak egymással, hogy ha valamelyikük a szó utolsó

te, invitat pro affixo Vocalem ex suo ordine, A, vel O, ut: *Ur*, Dominus, *Urnak*, Domino, *Ur-hoz* ad Dominum. *Halgat*, audit, *halgattam*, audiui.

Secundæ classis sunt e, ô, û, ey, ôy, vej, & ôj, similiter inter se symbolæ, ut *Isten* Deus, *Istennek* Deo, *Isten-bez* ad Deum. *Szerem* amat, *Szerettem* amavi.

At I, Vocalis communis utrique classis est: Nam quædam Nomina & Verba, in ultima syllaba I, habentia, petunt affixa primæ classis, ut *Nyil* Sagitta, *Nyilnak*, *Nyil-hoz* ad sagittam. *Sír* Flet, *sírtam* fleui.

Quædam verò volunt habere affixa secundæ classis, ut *Víz*, Aqua, *Víznek*, *Víz-bez*,

§ 4.

De accentu, & alijs virgulis usitatis.

Accentum Ungari proprium habent tantum unum, nimirum acutum, & ponitur supra vocales in signum quantitatis longæ. Quæ autem syllabæ acuantur, discas partim ex accentu affixorum, partim ex instructione de hoc speciali suo loco ponenda, partim usu: nam subinde sedem mutant, subinde evanescunt, quandoque accedunt novæ: invenies etiam tres in una voce. Quando supra é ponitur, significat é pronuntiandum esse tono

szótagjában van, akkor – akár jön utána mássalhangzó, akár nem – a toldalékában a saját osztályába tartozó magánhangzót kíván: *A*-t vagy *O*-t, mint: *Ur*, *Dominus*, *Urnak*, *Domino*, *Ur-hoz*, ad *Dominum*. *Halgat*, audit, *halgattam*, audivi.

A második csoportba tartoznak: *e*, *ő*, *ű*, *ey*, *őy* vagy *ej* és *őj*, ezek hasonlóképpen összetartoznak, mint *Iften*, *Deus*, *Iftennek*, *Deo*, *Iften-hez*, ad *Deum*. *Szeret*, amat, *Szerettem*, amavi.

Az *I* közös magánhangzó, mindkét csoportba tartozhat. Ugyanis néhány olyan névszó és ige, melynek az utolsó szótagjában *I* van, az első osztályba tartozó toldalékokat kíván, mint *Nyíl*, sagitta, *Nyilnak*, *Nyíl-hoz*, ad sagittam. *Sír*, flet, *fírtam*, fleui.

Némelyik pedig a második osztályba tartozó toldalékokat kíván, mint *Víz*, aqua, *Víznek*, *Víz -hez*.⁴

4. §

Az ékezetről és más vonásokról

A magyaroknak tulajdonképpen csak egy ékezetük van, mégpedig az éles, ami a magánhangzók fölött a hosszúság jele. Azt, hogy melyik szótag fölé kell ékezetet tenned, részint a toldalékok ékezéséből tudod meg, részint egy külön tanításból, ami majd a maga helyén szerepel,⁵ részint pedig a gyakorlatból: ugyanis gyakran áthelyeződnek, gyakran eltűnnek, néha újabb ékezetek jelennek meg, akár hármat is találhatsz egyetlen szóban. Ha az *é* fölött van ékezet, azt jelzi, hogy az *é*-t *i*-be hajló hangzással kell kiejteni.

DE NOMINE.

tono in I, declinante. Est etiam usus in manuscriptis duarum virgularum supra o, & u, quæ suppleant vices superponendi e paryuli in Diphthongis.

Utuntur etiam Ungari Apostropho in compositis quibusdam nominibus, quorum prior vox in Vocalem desinit, & altera à Vocali incipit, ut *Tudn' illik* apud Kaldi Gen. 2. v. 25. *Aszszony'-állat* Gen. 34. v. 1. pro *Aszszonyi állat*, *bal'-adás* passim apud Pazm.

Item virgulâ transversâ, conjungente in compositis vocibus priorem cum sequente: utriusque exemplum habes in Kaldi Gen. 34. v. 1. *hogy látná annak á tartománnak Aszszony'-állatit.*

§ 5.

De quibusdam Nominum accidentibus ad declinandum necessarijs.

Numeri sunt duo, Singularis & Pluralis, Casus sunt sex: *Nominativus, Genitivus, Dativus, Accusativus, Vocativus, & Ablativus.* nec est ratio adstruendi plures.

Declinatio omnium Nominum, imò & Pronominum, ac Participiorum est unica. Nam non est differentia unius Nominis declinati ab alio, cum omnium eadem sint terminationes, & differentia quæ apparet ratione Vocalium

A 3

in ter-

A kéziratokban az *o* és az *u* fölött kettős vonást használnak, ezek azt a szerepet töltik be, mint a fölül írt kis *e* a kettőshangzóknak.

Hiányjelet használnak a magyarok néhány összetett szóban, ha az első szó magánhangzóra végződik, a második meg avval kezdődik, mint *Tudn'illik* Káldinál (1 Móz. 2, 25), *Afzfzony'-állat* (1 Móz. 34, 1) az *Afzfzonyi állat* helyett, *hal'-adás* Pázmánynál sok helyütt.

Használnak még vízszintes vonalat is az összetett szavak első és második tagjának összekötésére: mindkettőre találsz példát Káldinál (1 Móz. 34, 1): *Hogy látná annak 'a tartománnak Afzfzony'-állatit*.

5. §

A névszónak némely ragozásbeli lényeges jellemzőjéről

Két szám van, egyes és többes. És hat eset: *nominativus*, *genitivus*, *dativus*, *accusativus*, *vocativus* és *ablativus*, nincs okunk többet felvenni.⁶

Minden névszónak, sőt a névmásoknak és a participiumoknak is egyféle ragozása van. Ugyanis nincs különbség az egyik vagy a másik ragozott névszó között, mivel mindegyik ugyanazokat a végződéseket kapja, és a magánhangzók rendszerében mutatkozó eltérés a magánhangzók bizonyos rokonságából adódik, amiről fentebb a 3. §-ban szóltunk.

in terminationibus, oritur ex Vocalium certâ familiaritate, de qua dictum est s. 3. propter quam ipse duas classes dividetur declinatio. accedit etiam hæc diversitas ex quadam consonantium symphathia, & antipathia, quòd si vox terminetur in consonantem, sequentem consonantem assumptam jam patitur sine intercedente vocali, ut *Ember*, in Accusativo *embert*; jam non patitur. ut *Had* bellum, *hadat* non *badt*.

Generum nec est differentia ratione articuli, nec ratione terminationis.

Sunt tamen quædam nomina hominum ac animalium irrationalium, quæ ex sui institutione sexum à sexu distinguunt.

Ut sunt propria virorum, *János* Joannes, *Pál* Paulus.

Naturæ, ut *Atya* Pater, *Bátya* Frater; *Fi* vel *Fiu* Filius. *Férfiu* Vir, *Vő* Gener.

Officiorum virilium, ut *Király* Rex, *Hadnagy* Dux, *Bíró* Judex.

Brutorum Mares tantum significantia, ut *Hím* Masculus; *Kakas* Gallus; *Kan*, Verres; *Kos*, Aries; *Bak*, Hircus; *Bika*, Taurus.

Fœminini sexus similiter sunt propria mulierum, ut *Anna*, *Ilona*, *Helena*.

Naturæ, ut *Anya*, Mater; *Nénéd*, Soror tua major natu; *Házod*, Soror tua minor natu.

Offici-

Emiatt a névszóragozásban is két osztály van, ehhez járul az egymást megtűrő vagy nem tűrő mássalhangzókból adódó változatosság, ugyanis ha egy szó mássalhangzóra végződik, a következő mássalhangzó olykor közbenső magánhangzó nélkül is hozzájárulhat, mint *Ember*, tárgy esetben *embert*, olykor meg nem járulhat hozzá közvetlenül, mint *Had*, bellum, *hadat* és nem pedig *hadt*.

A nemeket sem névelő, sem ragozás nem különíti el.⁷

Az emberek és az oktalán állatok nevei között azonban akadnak olyanok, melyek szerepükénél fogva megkülönböztetik egyik nemet a másiktól.

Ilyenek a férfiak nevei: *János*, *Joannes*, *Pál*, *Paulus*.

A természettől fogva hímnemű nevek, mint *Atya*, *Pater*, *Bátya*, *Frater*; *Fi* vagy *Fiu*, *filius*, *Férfiu*, *Vir*, *Vő*, gener.

A férfifoglalkozások nevei, mint *Király*, *Rex*, *hadnagy*, *Dux*, *Bíró*, *Iudex*.

Az állatok hímei, mint *Him*, *Masculus*; *Kakas*, *Gallus*; *Kan*, *Verres*; *Kos*, *Aries*; *Bak*, *Hircus*; *Bika*, *Taurus*.

Nőneműek az asszonyok nevei, mint *Anna*, *Ilona*, *Helena*.

Természettől fogva nőnemű nevek: *Anya*, *Mater*; *Nénéd*, *Soror tua maior natu*; *Húgod*, *Soror tua minor natu*.

DE NOMINE.

Officiorum, ut *Daiha* Nutrix; *Bába* Ob-
stetrix.

Item nomina sexui tantum muliebri con-
venientia, ut *Leány*, *leányó* Puella; *Féles* Uxor;
ány Glos; *Meny*, Nurus; *Nő*, Nupta; & ejus
composita: *Gonosznő*, Malefica; *Agnő*, Vetula;
Item *Afzszony*, Mulier.

Brutorum, ut *Nőstény*, Femella; *Tehén*
Vacca; *Kancza*, Caballa; *Jérece*, Gallina; *Jer-
ke*, Agna; *Eme*, Porca; *Magló*, Equa; *Mag-
disznó*, Porca.

Quædam utrique sexui conveniunt, ut
Atyafi, Frater, vel Soror, Consanguineus,
Consanguinea; *Ember*, Homo; *Gyermek*, Pu-
er; vel Puella.

Item Officiorum, quæ utrique sexui
conveniunt, ut *Prophéta*, *Fejedelem*, *Gazda*, *Sza-
kács*: his tamen pro sexu femineo melius ad-
ditur nomen *Afzszony*: ut *Propheta-Afzszony*,
Fejedelems-Afzszony, *Gazd'-afzszony*, *Sza-
kács'-afzszony*.

A 4

C.A.

A női foglalkozások nevei, mint *Daika*, Nutrix; *Bába*, Obstetrix.

Továbbá a csak nőkre illő nevek, mint *Leány*, léánzó, Puella; *Feleség*, Uxor; *ángy*, Glos; *Meny*, Nurus; *Nő*, Nupta; és ennek összetételei: *Gonofznő*, Malefica; *Agnő*, Vetula; továbbá *Afzfz ony*, Mulier.

Az oktalan állatok nevei, mint *Nőstény*, Femella; *Te-hén*, Vacca; *Kancza*, Caballa; *Jércze*, Gallina; *Jerke*, Agna; *Eme*, Porca; *Magló*, Equa; *Magdifznó*, Porca.

Vannak nevek, melyek mindkét neműek lehetnek, mint *Atyafi*, Frater vagy Soror, Consanguineus, Consanguinea; *Ember*, Homo; *Gyermek*, Puer vagy Puella.

Vannak mindkét nemhez illő foglalkozások, mint *Prophéta*, *Fejedelem*, *Gazda*, *Szakács*: ezekhez nőnemben többnyire az *Afzfzony* szót teszik, mint *Propheta-Afzfzony*, *Fejedelem-Afzfzony*, *Gazd'-afzfzony*, *Szakács-afzfzony*.

CAPUT II.

De puris Nominum & Participiorum Declinationibus, seu sine possessivis affixis; & primò occasionaliter de Articulo.

§. I.

De terminationibus Declinationum, quæ formant Casus, & Numeros.

Nota omnem Declinationem fieri additis Nominativo (cui Vocativus est similis) quibusdam literis, aut syllabis, & omnino eadem terminationes serviunt pro Numero plurali, quæ pro Singulari, suntque sequentes.

PRIMÆ CLASSIS.		SECUNDÆ CLASSIS.	
Genitivus	ê	ê Vel jê.	
Dativus	nak	nek	
Accusativus	z	z	
Ablativus	tól	idl	
Vel	túl.	Vel tñl.	

Nomi-

II. FEJEZET

A névszók és az igenevek pusztá, azaz birtokos
toldalékok nélküli ragozásairól⁸; és első ízben
érintőlegesen a névelőről⁹

1. §

A névragozások eseteket és számokat kifejező
végződéseiről

Jegyezd meg, az egész névragozás úgy jön létre, hogy az
alanyesethez (ehhez hasonlít a megszólító eset is) bizonyos
hangokat és szótagokat illesztesz. Teljesen ugyan-
azok a végzések szolgálnak többes számként, mint
egyes számként, ezek a következők:

ELSŐ OSZTÁLY	MÁSODIK OSZTÁLY
Genitivus <i>é</i>	<i>é</i> vagy <i>jé</i>
Dativus <i>nak</i>	<i>nek</i>
Accusativus <i>t</i>	<i>t</i>
Ablativus <i>tól</i> vagy <i>túl</i>	<i>től</i> vagy <i>túl</i>

DE NOMINE.

9

Nominativus & Vocativus nihil habent difficultatis, nam similes sunt, & ex Vocabularijs discendi.

Genitivus semper habet terminationem *é*; quamvis pro nominibus in Vocalem exeuntibus quidam delicatiores assumant *j* ante *é*, ut *Alma* Pomum, *Almájé*.

Dativus Nominum primæ classis, seu eorum, quæ habent in finali syllaba Vocalem *A*, vel *O*, vel *U*, aut Diphthongum *Ay*, sive *Aj*, assumit terminationem *nak*, juxta dicta Capit. 1. § 3. ut *Alma* Pomum, *Almanak*, *Csomó* Nodus *Csomónak*; *Hattyú* Cygnus, *Hattyúnak*; *Adám* Adamus, *Adámnak*, *Fodor*, Crispus, *Fodornak*, *Ur* Dominus, *Urnak*; *Hay* Capillus *Haynak* vel *Hajnak*.

Nominum secundæ classis, seu quæ habent in ultima syllaba *E*, aut Diphthongos *ö*, *ü*, *ey*, vel *ej*, habent terminationem *nek*, ut *Elme* Ingenium, *Elmének*, *Seprő* Scopæ, *Fex*, *seprőnek*; *Gyepű* Septum, *Gyepűnek*, *éy*, vel *éj* Nox, *éynek*; *Szeretet* Amor *Szeretetnek*, *Tükör* Speculum, *Tükörnek*; *Ezüst* Argentum, *Ezüstnek*.

At in polysyllabis attendes etiam ad Vocalem penultimæ syllabæ, quæ si primæ classis sit, non obstante *E*, syllabæ ultimæ habebit *nak*, sic *Ajándék*, Donum; *Szomszéd*, Vicinus, & similia. Hæc imitantur peregrina-

A §

Peregrina

Az alanyesetnek és a megszólító esetnek nincs semmi nehézsége, mivel hasonlítanak egymáshoz, és a szótárból megtanulhatók.

A birtokos eset végződése mindig *-é*, ámbár a magánhangzóra végződő névszónál a finomkodóak *j*-t is tesznek az *-é* elé, mint *Alma*, *Pomum*, *Almájé*.¹⁰

Az első osztályba tartozó névszók részes esete, vagyis azoké, melyeknek az utolsó szótagjában *A* vagy *O* vagy *U* avagy *Ay* vagy *Aj* kettőshangzó áll, *nak* végződést kap, az I. fejezet 3. §-ában mondtak szerint mint *Alma*, *Pomum*, *Almának*; *Cfomó*, *Nodus*, *Cfomónak*; *Hattyú*, *Cygnus*, *Hattyúnak*; *Adám*, *Adamus*, *Adámnak*; *Fodor*, *Crispus*, *Fodornak*; *Úr*, *Dominus*, *Urnak*; *Hay*, *Capillus*, *Haynak* vagy *Hajnak*.

A második osztályba tartozó névszóknál, vagyis azoknál, amelyeknél az utolsó szótagjában *E* vagy *ő*, *ű*, *ey* vagy *ej* kettőshangzó van, *nek* lesz a végződés, mint *Elme*, *Ingenium*, *Elmének*; *Seprő*, *Scopae*, *Fex*, *Jeprőnek*; *Gyepű*, *Septum*, *Gyepűnek*; *éy* vagy *éj* *Nox*, *éynek*; *Szeretet*, *Amor*, *Szeretetnek*; *Tűkőr*, *Speculum*, *Tűkőrnék*; *Ezüst*, *Argentum*, *Ezüstnek*.

Ám a több szótagú szavaknál vedd tekintetbe az utolsó előtti szótag magánhangzóját is. Ha az első osztályba tartozik, akkor az utolsó szótagbeli *e* nem akadályozza a *nak* végződést, mint *Ajándék*, *Donum*; *Szomszéd*, *Vicinus* és hasonló.

Periander, *nek*: Simonides, *nek*. Quædam utroque modo invenies, ut *Hufvét*, Pascha; *Aczél*, Chalybs, *Czél*, Meta. Et peregrina Josue, &c. Noë apud Kaldi Gen. 7. v. 9. Noënak. Bersabeé, Bersabeénak. Gen. 21. v. 31. At Ismaël, Raphaël, & similia composita habent *nek* non habitâ ratione prioris partis compositi. Quod etiam in Ungaricis compositis servatur, ut *árvíz* Diluvium, *árvíznek*. Sic *Balkéz*, Sinistra, *Balkéznek*, *Kar-szék*, Sella, *Kar-széknek*.

Quæ habent *I*, in ultima syllaba, quædam spectant ad Primam classem, quarum Vocales *I*, præcedentes ferè sunt primæ Claf. ut *Kérubin*, Cherubinus: talia sunt Patria, ut *Budai*; huc tamen spectat etiam *Fírfi*, Vir. & monosyllaba *Csik*, Lampreta; *Csín*, Ornatus: *Gyik* Vipera: *Hai* Capillus, & *Háj* Adeps: *Híd*, Pons: *Ij*, Arcus, *Kín*, Poena; *Lik*, Foramen, *Nyil*, Sagitta, *Síp*, Fistula: *Sír*, Sepulchrum, *Szái*, Os: *Tik*, Gallina, *Žír*, Pingvedo.

Quædam ad secundam, ea habent Vocales ante *I*, secundi ordinis, ut nomina Patria, *Bécsi*, Viennensis &c. aut aliud *I*, ut *Bilincs*, Manica, *Kilincs*, Pessulus; *Žilik*, Canalis: hæc sequuntur Monosyllaba: *Cív*, Siphon, *Hím*, Acupictura, vel Masculus: *Hír*, Fama; *Hív*, Fidelis, *Hít*, Fides: *Ing*, Indusium, *Iny*, Gingiva; *Ir*, Unguentum; *Iz*, Sapor: *Kincs*,
The-

Ezt követik az idegen szavak is, mint *Periander*, de *nek* lesz: *Simonides*, *nek*. Némelyik kétféleképpen is mondható, mint *Hufvét*, *Pascha*; *Aczél*, *Chalybs*, *Czél*, *Meta*. Idegen szavak is: *Jofue* stb. A *Noë* név Káldi (1 Móz. 7, 9) *Noënak*; *Berfabée*, *Berfabéénak* (1 Móz. 21, 31). De az *Ismaël*, *Raphaël* és a hasonló összetett szavak *nek* végződést kapnak, tekintet nélkül az összetétel első tagjára. Így marad ez a magyar összetételekben is, mint *árvíz*, *Diluvium*, *árvíznek*. Így *Balkéz*, *Sinistra*, *Balkéznek*; *Karfzék*, *Sella*, *Karfzéknek*.

Azon a szavak közül, melyeknek az utolsó szótagjában *I* van, némelyek az első osztályba tartoznak, ezekben az *I* előtt első osztályú magánhangzók állnak, mint *Kérubin*, *Cherubinus*. Ilyenek a származást jelölő nevek, mint *Budai*; ide tartozik a *Férfi*, *Vir*; és az egy szótagúak, mint *Cfik*, *Lampreta*; *Csín*, *Ornatus*; *Gyik*, *Vipera*; *Hai*, *Capillus*; *Háj*, *Adeps*; *Híd*, *Pons*; *Ij*, *Arcus*; *Kín*, *Poena*; *Lik*, *Foramen*; *Nyil*, *Sagitta*; *Síp*, *Fistula*; *Sír*, *Sepulchrum*; *Szái*, *Os*; *Tik*, *Gallina*; *Žír*, *Pinguedo*.

Némelyek a második osztályba tartoznak, ezekben pedig az *I* előtt második osztályú magánhangzók állnak, mint a származást jelölő neveknél *Bécsi*, *Viennensis* stb., vagy az *I* előtt egy másik *I* áll, mint *Bilincs*, *Manica*; *Kilincs*, *Pessulus*; *Žilib*, *Canalis*. Egy szótagúak: *Cív*, *Sipho* ['cső']; *Hím*, *Acupictura* ['hímzés'] vagy *Masculus* ['kis hím, férfi']; *Hír*, *Fama*; *Hív*, *Fidelis*; *Hit*, *Fides*; *Ing*, *Indusium*; *Iny*, *Gingiva*; *Ir*, *Ungventum*; *Iz*, *Sapor*; *Kincs*,

DE NOMINE. 11

Thesaurus; *Miv*, Opus: *Pint*, Pinta: *Pinty*,
Fringilla: *Szín*, Color; *Szív*, Cor: *Tíz*, De-
cem: *Víz*, Aqua. ut *Bécsinek*, &c.

Nota adhuc pro ijs Nominibus, quæ in *T*,
terminantur præcedente Consonante, quan-
vis simpliciter deberent assumere terminatio-
nem *nak*, vel *nek*, ut *Tartomány*, *Tartomány-*
nak, *Aszfzony Aszfzonymnak*, *Menny Menny-*
nek, Gen. 24. & 7. *Verő-fény*, *Verő-fénynek* Paz-
man. pag. 599. Nonnunquam tamen *T*, libe-
rè excluditur ob commodiorem pronuntiatio-
nem, sic habes *Helnek* Genes. 26. v. 7.
Tartománban Gen. 35. v. 22. *Aszfzonnak*,
Gen. 38. v. 20. *Helnek* pro *Helynek*. Ge-
nes. 26. v. 7. Contingere id potest etiam in
alijs Casibus ut *Fővent*, *Arenam*, Genes. 22.
v. 17.

§ 2.

Paradigmata articulorum, qui in declinan-
dis Nominibus preponuntur.

PRIMÆ CLAS- SECUNDÆ
SIS. CLASSIS.

N. Az	<i>Ille.</i>	Ez	<i>Iste.</i>
G. Azé	<i>Illius.</i>	Ezé	<i>Istius.</i>
D. Annak	<i>Illí.</i>	Ennek	<i>Istí.</i>
A. Azt	<i>Illum.</i>	Ezt	<i>Istum.</i>
Ab. Attól ab	<i>Illo.</i>	Ettől ab	<i>Isto.</i>

Nomen

Thesaurus; *Mív*, Opus; *Pint*, Pinta; *Pinty*, Fringilla; *Szín*, Color; *Szív*, Cor; *Tíz*, Decem; *Víz*, Aqua, így *Bécsinek* stb.

Jegyezd meg a mássalhangzó utáni y-ra végződő szavakkal kapcsolatban, hogy noha egyszerűen *nak*, *nek* végződést kellene kapniuk, mint *Tartomány*, *Tartománynak*; *Afzŕzony*, *Afzŕzonynak*; *Menny*, *Mennynek* (1 Móz. 24, 7); *Verőfény*, *Verőfénynek* (Pázmány 599), néha azonban az Y kiesik a könnyebb ejtés kedvéért, így lesz *Helnek* (1 Móz. 26, 7), *Tartománban* (1 Móz. 35, 22), *Afzŕzonnak* (1 Móz. 38, 20). A *Helnek* annyi, mint *Helynek* (1 Móz. 26, 7). Mindez megtörténik más esetekben is, mint *Fővent*, *Arenam* (1 Móz. 22, 17).

2. §

A névragozásban a névszók előtt álló névelők ragozása

ELSŐ OSZTÁLY MÁSODIK OSZTÁLY

N.	Az	<i>Ille</i>	Ez	<i>Iste</i>
G.	<i>Azé</i>	<i>Illius</i>	<i>Ezé Istius</i>	
D.	<i>Annak</i>	<i>Illi</i>	<i>Ennek Isti</i>	
A.	<i>Azt</i>	<i>Illum</i>	<i>Ezt Istum</i>	
Ab.	<i>Attól</i>	<i>ab Illo</i>	<i>Ettől</i>	<i>ab Isto</i>

Numerus Pluralis.

N.	Azok,	<i>illi.</i>	Ezek.
G.	Azoké,	<i>illorum.</i>	Ezeké.
D.	Azoknak,	<i>illis.</i>	Ezeknek.
A.	Azokat	<i>illos.</i>	Ezeket.
Ab.	Azoktól,	<i>ab illis.</i>	Ezektől.

Vocativus utriusque Numeri articulo caret, sed assumit Adverbium *ô*.

In Dativo Singulari mutant articuli suum Z, in N, & in Ablativo in T.

Formato Numero plurali ex Accusativo Singulari, de quo infra § 5. & 6. easdem terminationes habet Pluralis numerus, quas singularis.

§ 3.

Paradigmata Nominum in meras Vocales excurrentium.

Numero Singulari.

PRIMÆ CLAS- SECUNDÆ
SIS. CLASSIS.

N.	Ez az Alma. <i>Pomum.</i>	Ez az Elme. <i>Ingenium.</i>
G.	Ezé az 'Almáé. <i>vel Almájé.</i>	Ezé az Elméé. <i>vel Elméjé.</i>
D.	Ennek az Almának.	Ennek az Elmének.
A.	Ezt az Almát.	Ezt az Elmét.

V. ô

	Többes szám		
N.	Azok	<i>Illi</i>	Ezek
G.	Azoké	<i>Illorum</i>	Ezeké
D.	Azoknak	<i>Illis</i>	Ezeknek
A.	Azokat	<i>Illos</i>	Ezeket
Ab.	Azoktól	ab <i>Illis</i>	Ezektől

A megszólító eset egyik számban sem kap névelőt, viszont *ô* határozószót vesz maga mellé.

Az egyes számú részes esetben a névelők *Z*-jüket *N*-re változtatják, az ablativusban pedig *T*-re.

A többes számot az egyes tárgyesetből kell képezni (erről lentebb az 5. és 6. §-ban), és ugyanazok a végződése, mint az egyes számnak.

3. §

A tiszta magánhangzóra végződő névszók ragozása

	ELSŐ OSZTÁLY	MÁSODIK OSZTÁLY
N.	Ez az Alma <i>Pomum</i>	Ez az Elme <i>Ingenium</i>
G.	Ezé az Almáé vagy Almájé	Ezé az Elméé vagy Elméjé
D.	Ennek az Almának	Ennek az Elmének
A.	Ezt az Almát	Ezt az Elmét
V.	<i>ô</i> Alma	<i>ô</i> Elme
Ab.	Ettől az Almától	Ettől az Elmétől

V. ô Alma. ô Elme.
Ab, Ettől az Almától. Ettől az Elmétől.

Numerus Pluralis. 9

N. Ezek az Almák. Ezek az Elmék. 9
G. Ezeké az Almáké. Ezeké az Elméké.
D. Ezeknek az Almáknak Ezeknek az Elméknek.
A. Ezeket az Almákat. Ezeket az Elméket.
V. ô Almák. ô Elmék.
Ab. Ezektől az Almáktól. Ezektől az Elméktől.

Pluralis Numerus formatur ab Accusativo Singulari, mutato *T*, in *K*. Adverte ex dictis § 1. horum Genitivum posse ante terminationem *é*, assumere *j*. ut *Almájé*, *Elméjé*. Et pro Ablativo nota, quod pro Prima classe possis uti terminatione *től*, vel *túl*; sæpius tamen P. Kaldi utitur priore, sed Pazmannus non raro utitur & posteriore. pro Secunda vero classe *től*, vel *túl*, at & hic P. Kaldi familiarius utitur affixo *től*; ut *Gyermektől fogva mind a végig*. Gen. 19. 4.

Cur in his exemplis in Accusativis pluralibus ante *T*, assumptæ sint Vocales *A*, in *Almákat*, & *E*, in *Elméket* dabitur ratio § 5.

Omnia Nomina regularia, in Vocales desinetia, etiam Participia juxta hæc paradigmata declinantur, observatâ duplici Vocabulorum classe, de qua superius Cap. 1. § 3. & Cap. 2. § 1.

Ex-

Többes szám

N. Ezek az Almák	Ezek az Elmék
G. Ezeké az Almáké	Ezeké az Elméké
D. Ezeknek az Almáknak	Ezeknek az Elméknek
A. Ezeket az Almákat	Ezeket az Elméket
V. ō Almák	ō Elmék
Ab. Ezektől az Almáktól	Ezektől az Elméktől

A többes számot az egyes számú tárgyesetből képezzük, a *T*-t *K*-ra változtatva. Az 1. §-ban mondtak szerint ügyelj arra, hogy ezek birtokos esete az *é* előtt *j*-t kaphat, mint *Almájé*, *Elméjé*. Az ablativusszal kapcsolatban jegyezd meg, hogy az első osztályban *tól* vagy *túl* végződést is használhatsz, Káldi atya azonban gyakrabban él az előbbivel, míg Pázmány nem ritkán az utóbbit is alkalmazza. A második osztályban lehet *től* vagy *túl*. Káldi atya itt is szívesebben használja a *től* toldalékot, mint *Gyermektől fogva mind á vénig* (1 Móz. 19, 4).

Az 5. §-ban majd számot adunk arról, hogy miért áll e példákban a *T* előtt magánhangzó, *A* az *Almákat* szóban és *E* az *Elméket* szóban.

Minden szabályos névszót, továbbá a melléknévi ige-neveket is a fentiek szerint ragozzuk, figyelembe véve a névszók két osztályát, melyekről az I. fejezet 3. §-ban és a II. fejezet 1. §-ban szóltunk.

Excipe primò Nomina illa, quorum ultima Vocalis transivit in Consonantem, ea enim in Accusativo Singulari assumunt Vocalem ante *T*, ut *éj* Nox, *éjet* Noctem. *Kéz-ij* Arcus, *Kéz-íjat*. Gen. 27. 3. *Szúj* Corium, *Szúíjat*. *ölyv* Accipiter, *ölvét*. *Háj* Pingvedo *hájat*. *Haj* Capillus, *hájat*. *Háj* Cortex, *hájat*. *Nyelv* Lingua, *nyelvet*. *Szív*, Cor *szívet*.

Excipe secundò quædam monosyllaba Anomala in Accusativo, ut *Hó* Nix, *Harvat*, *Ló*, Equus, *Lovat*. *Fő* Caput, *fejét*. *Fű* Herba, *fűvet*, *Tő* Radix, *Tövet*.

Quædam duplicem habent Accusativum, & consequenter etiam Numerum pluralem, ut ex Monosyllabis, *tő* radix *tőt*: *Látok* vala *előttem egy szőlő-tőt*. Gen. 40. 7. 10. vel *tövet*, in Plurali *Tők*, vel *tövek*. *Fő* caput, *főt*, vel *fejét*, in Plurali *fők*, vel *fejek*. *Tó*, lacus. *tót*, vel *tavakat*. in Plurali *tők* vel *tavak*.

Ex Polysyllabis, *Daru* Grus, *darut*, vel *darvat*, in Plural. *daruk*, vel *darvak*: *gyapjú*, lana, *gyapjút*, vel *gyapjat*, in Plur. *gyapjúk*, vel *gyapjak*. *Hosszú* longus, *hosszút*, vel *hosszat*, in Plur. *Hosszúk* vel *hosszak*. *Szaru* cornu, *szarut*, & *szaru*, *szarvat*, in Plur. *Szaruk*, vel *szarvak*. *Hamu* cinis, *hamut*, vel *hamvat*, Gen. 19. 7. 28. In Plur. *Hamuk*, vel *hamvak*.

Fi, filius in Accusát. *fiat*, *fin* idem, in Accusát. *fiut*. Sic *Atyájin* *atyáfiut*, sed usitatus proutroque

Kivételt képeznek azok a szavak, melyeknek a szóvégi magánhangzója mássalhangzóvá változik, ezek ugyanis egyes tárgyesetben a *T* elé magánhangzót iktatnak, mint *éj*, *Nox*, *ejet*, *Noctem*; *Kez-ij*, *Kéz-íjat* (1 Móz. 27, 3); *Szíz*, *Corium*, *Szíjat*; *őlyv*, *Accipiter*, *őlvét*; *Háj*, *Pinguedo*, *hajjat*; *Haj*, *Capillus*, *hajjat*; *Héj*, *Cortex*, *héjat*; *Nyelv*, *Lingua*, *nyelvet*; *Szív*, *Cor*, *szívet*.

Kivételek továbbá bizonyos egy szótagos szavak, melyeknek a tárgyesete rendhagyó, mint *Hó*, *Nix*, *Havat*; *ló*, *Equus*, *Lovat*; *Fő*, *Caput*, *fejet*; *Fű*, *Herba*, *Fűvet*; *Tő*, *Radix*, *Tövet*.

Némelyeknek a tárgyesete és következésképp a többes száma kétféle is lehet, így az egy szótagúak közül *Tő*, *radix*, *tőt*: *Látok vala előtttem egy fzőlő-tőt* (1 Móz. 40, 10) vagy *tövet*, többes számban *Tők* vagy *tővek*; *Fő*, *caput*, *főt* vagy *fejet*, többes számban *fők* vagy *fejek*; *Tó*, *Lacus*, *tót* vagy *tavat*, többes számban *tók* vagy *tavak*.

A több szótagúak közül *Daru*, *Grus*, *darut* vagy *darvat*, többes számban *daruk* vagy *darvak*; *gyapjú*, *lana*, *gyapjút* vagy *gyapjat*, többes számban *gyapjúk* vagy *gyapjak*. *Hofzfű*, *longus*, *hofzfűt* vagy *hofzfűt*, többes számban *Hofzfűk* vagy *hafzfűk*; *Szaru*, *cornu*, *szarut* és *szarv*, *szarvat*, többes számban *Szaruk* vagy *szarvak*; *Hamu*, *cinis*, *hamut* vagy *hamvat* (1 Móz. 19, 28), többes számban *Hamuk* vagy *hamvak*.

Fi, *filius*, tárgyesetben *fiat*, a *fiu* ugyanez, tárgyesetben *fiut*. Így: *Atyafiu*, *atyafiut*, de mindkettő helyett használatosabb az *Atyafiat*, többes számban pedig csakis *Atyafiak*.

DE NOMINE.

IS

utroque *Atyafiat*, in Plurali tantum *Atyafiak*.

Quædam & Genitivum Singularem habent duplicem, ut *Daru*, Grus, *darúé*, vel *darvé*. *Gyapjú* lana, *gyapjúé*, vel *gyapjúé*: *Szaru* cognu *szarúé*, *szaru*, *szarúé*; *Hamu*, *hamúé*, vel *hamvé*. *Hosszú* *hosszúé*, vel *hosszúé*: *tó*, *tóé*, vel *tóje*; *fő* *főé*, vel *fője* etiam in regula continentur.

§ 4.

Paradigmata Nominum desinentium in Consonantem.

Numerus Singularis.

PRIMÆ CLAS. SECUNDÆ
S I S. CLASSIS.

N. Ez á Szarvas <i>Cervus</i> .	Ez az Ember <i>Homo</i> .
G. ezé á Szarvasé.	ezé az Emberé.
D. ennek á Szarvasnak.	ennek az Embertnek.
A. ezt á Szarvast.	ezt az Embert.
V. ő Szarvas.	ő Ember.
Ab. ettől á Szarvastól.	ettől az Embertől.

Numerus Pluralis.

N. Ezek á Szarvasok.	Ezek az Emberek.
G. ezeké á Szarvasoké.	ezeké az Embereké.
D. ezeknek á Szarvasoknak.	ezeknek az Embereknek.
A. ezeket á Szarvasokat.	ezeket az Embereket.
	V. ő Szar-

Némelyeknek a birtokos esetük is kétféle, mint *Daru*, *Grus*, *darué* vagy *darvé*; *Gyapjú*, *lana*, *gyapjúé* vagy *gyapjé*; *Szaru*, *cornu*, *szarué*, *szarv*, *szarvé*; *hamu*, *hamué* vagy *hamvé*. *Hofzfú*, *Hofzfué* vagy *Hofzfujé*: *tó*, *tóé* vagy *tójé*; *Fő*, *főé* vagy *Főjé* – mind szabályos alakok.

4. §

A mássalhangzóra végződő névszók ragozása

Egyes szám

Első osztály	Második osztály
N. Ez 'a Szarvas <i>Cervus</i>	Ez az Ember <i>Homo</i>
G. ezé 'a Szarvasé	ezé az Emberé
D. ennek 'a Szarvasnak	ennek az Embernek
A. ezt 'a Szarvast	ezt az Embert
V. ő Szarvas	ő Ember
Ab. Ettől 'a Szarvastól	ettől az Embertől

Többes szám

N. Ezek 'a Szarvasok	Ezek az Emberek
G. ezeké' a Szarvasoké	ezeké az Embereké
D. ezeknek 'a Szarvasoknak	ezeknek az Embereknek
A. ezeket 'a Szarvasokat	ezeket az Embereket
V. ő Szarvasok	ő Emberek
Ab. ezeztől 'a Szarvasoktól	ezeztől az Emberektől

V. *ô Szarvasok.* *ô Emberek.*

Ab. *ezeztől á Szarvasok- ezektől az Emberek.*

10l.

10l.

In his etiam Numerus pluralis formatur ab Accusativo Singulari, mutato *T*, in *K*; sed quia *K*, immediate præcedentem Consonantem non patitur in fine, idè interjicienda erat Vocalis, ut patebit infra §. 7.

Nota etiam, quòd quando articulus cum Nomine declinatur, uterque articulus Nominini præponitur, sed altero immobili, unus tantum variatur, nimirum *Ez*.

Aliquando loco articuli præponitur Nominini particula *egy*, unus, ut *egy Ember*, unus homo, aliquando aliud adjectivum, ut *igaz ember*, justus homo, aliquando hæ omnes tres voces, ut *Ez az egy igaz Ember*.

§ 5.

De Accusativo singulari Nominum in Consonantem exeuntium.

Accusativus Nominum, & Participiorum in Vocalem exeuntium, contentus est regulariter affixo *T*, ut apparet in Paradigmatis § 3.

At Nomina, quæ in Consonantem terminantur sunt subdistingvenda juxta Consonantes literas finales, quarum aliæ patiuntur affi-

A többes számot ezekben is az egyes tárgyesetből képezzük, a *T*-t *K*-ra változtatva; ám mivel a szó végén a *K* nem tűr meg közvetlenül maga előtt mássalhangzót, ezért be kell iktatni egy magánhangzót, amint az a 7. §-ból alább majd kitűnik.

Jegyezd meg, hogy ha névelővel ragozzuk a főnevet, akkor mindkét névelőt a főnév elé tesszük, ám csak az egyiket ragozzuk, mégpedig az *Ez*-t, a második változatlan marad.

Olykor a névelő helyére az *egy*, unus szócskát tesszük, mint *egy Ember*, unus homo, olykor pedig melléknévet, mint *igaz ember*, iustus homo, olykor pedig mind a három szót, mint *Ez az egy igaz Ember*.

5. §

A mássalhangzóra végződő névszók egyes számú tárgyesetéről

A magánhangzóra végződő névszók és melléknévi igenevek tárgyesetében szabályosan elegendő egy *T* odatoldása, amint ez a 3. § ragozási táblázataiból kitűnik.

Ám a mássalhangzóra végződő névszókat a szóvégi mássalhangzók alapján kell osztályozni, ezek némelyike megtűri a *T* toldalékot közbeiktatott magánhangzó nélkül is, mások pedig nem.

DE NOMINE.

17

affixum T, sine intermedia Vocali, alia non.

Desinentia Nomina in *l, n, r, s, ly, ny, sz, z.* aliqua admittunt *t*, sine intermedia Vocali. ut *Angyal* Angelus, *Angyalt*, *Szél* Maggo *Szélt*. *Aczél*, *Czél*. *Isten* Deus, *Istent*. *Szén* Atrium *szént*. *Pitvar*, *pitvart*. *Sinór*, *Zona*, *Si*, *nórt*. *Ember* homo, *embert*. *Ver* sanguis, *vért*. *Kakas*, gallus, *kakast*, *Sas* Aquila, *fast*. *Moly* tineá, *molyt*, *Patkány* Sorex, *Fény* Splendor, *fényt*. *Tavas* Ver, *tavaszt*, *Viasz* Cera, *viaszt*. *Pénz* Pecunia, *pénzt*. *Száraz* Aridam. Gen. 1. v. 10.

Aliqua requirunt intermediam Vocalem *A*, vel *O*, Primæ classis; *e*, vel *o* Secundæ classis. ut *Hai-szál* Capillus, *hai szálat*, *Nyál* nyálat. *Szél* Ventus, *szélet*, Luc. 8. v. 24. *Szén* Carbo, *szenet*. *Vár* Arx, *várat*, *Sár* sárt, vel *sarat*. *Nyár* Æstas, *nyárt*, vel *nyarat* Psal. 73. v. 17. *Ur* Dominus, *Urat*. *Vas* Ferrum, *vasat*, & quidem derivata in *Es*, æquè possunt assumere Vocalem *e*, ac non, sed cum assumunt, debent *S* duplicare, ut *Kedves* Gratus, *kedvesset*. *Szárny* Ala, *szárnyat*. *Menny* Cælum, *mennyet*, *Menny* Nurus, *mennyet*. *Hely* Locus, *helyet* Exod. 25. v. 8. & *helyet* Exod. 5. v. 9. *Viasz*, *viaszszat* & *viaszt*, *Igaz* Justus, *igazat*. Job. 8. v. 3. *Szűz* Virgo, *szűzet* Gen. 34. v. 2. *Méz* Mel, *mézet*, *Víz* Aqua, *vízet*, *Tűz* Ignis, *tűzet*.

Nomina verò desinentia in *b, d, g, h, k, m, p, t, gy, ty, v, aj, ej*, (accipe *baj, faj, raj, olaj, bajt*

Az *l, n, r, s, ly, ny, fz, z* végű névszók némelyike közbeiktatott magánhangzó nélkül is megtűri a *t*-t, mint *Angyal, Angelus, Angyalt; Szél, Margo, Szélt; Aczél; Cél; Isten, Deus, Istent; Szén, Atrium, szént; Pitvart, pitvart; Sinór, Zona, Sinórt; Ember, homo, embert; Vér, sangvis, vért; Kakas, gallus, kakast; Sas, Aquila, fast; Moly, tineá, molyt, Patkány, Sorex, Fény, Splendor, fényt; Tava^ész, Ver, tava^ész^t, Via^ész, Cera, via^ész^t; Pénz, Pecunia, pénz^t; Száraz^t, Aridam (1 Móz. 1, 10).*

Mások magánhangzó közbeiktatását kívánják, az első osztálybeliek *A*-t vagy *O*-t, a második osztálybeliek *e*-t vagy *ő*-t, mint *Hai f^ézál, Capillus, hai f^ézát, Nyál, nyát; Szél, Ventus, f^ézelet (Luk. 8, 24), Szén, Carbo, f^ézenet; Vár, Arx, várat; Sár, sárt vagy farat; Nyár, Aetas, nyárt vagy nyarat (Zsolt. 73, 17); Úr, Dominus, Urat; Vas, Ferrum, vafat. Az *Es*-re végződők egyaránt beiktathatják vagy mellőzhetik az *e*-t, de ha beiktatják, akkor az *S*-t meg kell ketőzniük, mint *Kedves, Gratus, kedveffet; Szárny, Ala, f^ézárnyat; Menny, Coelum, mennyet; Meny, Nurus, menyet; Hely, Locus, helyet (2 Móz. 25, 8) és helyt (2 Móz. 5, 9); Via^ész, via^ész^ézat és via^ész^t; Igaz, Iustus, igazat (Jób 8, 3); Sz^éűz, Virgo, f^ézűzet (1 Móz. 34, 2); Méz, mel, mézet; Víz, Aqua, vizet; Tűz, Ignis, tűzet.**

bajt &c.) assumunt literas *A*, vel *O*, pro Prima classe; *E*, vel *o*, pro Secunda: ut *Bab* Faba, *babot*, *Éob* Tympanum, *dobot*; *Had* Bellum, *hadat*; *Harag* Ira, *haragot*; *Sereg* Exercitus, *sereret*; *Méh* Apis, *méhet*; *Juh* Ovis, *juhót*, *Szederj* *szederjet* Morum; *Eperj* Fragum, *eperjet*; *Žák* vel ut alij scribunt *Sác*, *Žákot*, Saccus. *Szék* Sedes, *széket*. *Vám* Telonium, *vámot*; *Szem* Oculus, *szemrt*. *Pap* Sacerdos, *papot*; *Síp* Fistula, *sípot*, *Kép* Imago, *képet*. *Sait* Caleus, *saitot*; *Agy* Lectus, *ágyat*; *Ponty* Carpio, *pontyot*. *Szív* cor *szívet*, *vaj* butyrum, *vajat*, *téj* lac, *tejet*.

Illæ verò, quæ in duplicem Consonantem terminantur, volunt habere interpositam Vocalem, ut *Fark* Cauda, *farkot*; *sark* Calx pedis, *sarkot*; *Strucz* Scruthius, *struczot*. *Kürt* Buccina, *kürtöt*, Job. 39. v. 25. *Ezüst*, Argentum, *ezüstöt*. Job. 27. v. 17. At quæ in *Sz* desinunt, non omnia interpolatione Vocalis indigent; quæ tamen Vocalem assumunt, plerumque *sz*, duplicant ut *Rosz* *roszszat*.

Cùm autem Nomina Primæ classis, communiter *O*, habeant interpositum, adnoto nonnulla, quæ *A*, exigunt: ut *Vad* Fera, *vadat*, *Fog* Dens, *fogat*; *Hai* Capillus, *haját*; *Háj* Adeps, *hájat*; *Nyak* Collum, *nyakát*; *Tál* Scutella, *tálat*; *Nyál* Saliva, *nyálat*; *Hal* Piscis, *halat*, *Szál* Scapus, *szálat*; *Nyúl* Lepus, *nyúlat*; *Úr* Dominus, *urat*; *Vár* Arx, *várat*; *Út* Via, *útat*; *Kút*

Ellenben a *b, d, g, h, k, m, p, t, gy, ty, v, aj, ej* végűek (kivétel: *baj, faj, raj, olaj: bajt* stb.) *A* vagy *O* hangot kapnak az első osztályban és *e* vagy *ő* hangot a másodikban, mint *Bab, Faba, babot; Dob, Tympanum, dobot; Had, Bellum, hadat; Harag, Ira, haragot; Sereg, Exercitus, fereget; Méh, Apis, méhet; Juh, Ovis, Juhot; Szederj, szederjet, Morum; Eperj, Fragum, eperjet; Žák, vagy ahogy mások írják, Sác, Žákot, Saccus; Szék, Sedes, fžeket; Vám, Telonium, vámot; Szem, Oculus, fžemet; Pap, Sacerdos, papot; Sip, Fistula, fipot; Kép, Imago, képet; Sait, Calceus, faitot; Agy, Lectus, ágyat; Ponty, Carpio, pontyot; Sziv, cor, fžívet; vaj, butyrum, vajat; téj, lac, tejet.*

Azok pedig, amelyek kettős mássalhangzókra végződnek, közbevetett magánhangzót kívánnak, mint *Fark, Cauda, farkot; fark, Calx, pedis, farkot; Strucz, Struthius, fstruczot; Kűrt, Buccina, kűrtőt* (Jób 39, 25); *Ezűft, Argentum, ezűftőt* (Jób 27, 17). Az *fž*-re végződők nem mind kívánnak közbevetett magánhangzót, ha mégis, akkor többnyire az *fž*-et kettőzik meg, mint *Rofž, rofžfžat*.

Noha az első osztályba tartozó névszók általában *o*-t vetnek közbe, megemlítek mégis néhányat, amelyik *a*-t kíván, mint *Vad, Fera, vadat; Fog, Dens, fogat; Hai, Capillus, haját; Háj, Adeps, hájat; Nyak, Collum, nyakat; Tál, Scutella, tálat; Nyál, Saliva, nyálat; Hal, Piscis, halat, szál, Scapus, fžálat, Nyúl, Lepus, nyúlat, Ur, Dominus, urat, Vár, Arx, várat; Ut,*

DE NOMINE.

19

Kút Fons, *kutat*; *Nyár* Æstas, *nyarat*, Psal. 73. *Ű. 17. Láb* Pes, *látat*, vel *lábot*: *Nyárs* Veru, *nyarsat*, vel *nyársót*. *Ház* Domus, *kázat*.

Omnium item Adjectivorum Vocales Primæ classis habentium Comparativi & Superlativi Gradus: ut *Hatalmas* Potens, *batalmasabbat*, & communius etiam substantiva affixum possessivum cum Vocali O, habentia: ut az *én Városom*, mea Civitas, *városomat*.

Ex his advertere potes quædam Nomina habere duplicem Accusativum. ut *Piros*, *pirost*, vel *pirossat*, *Fal*, *falt*, vel *falat*: Sic *Kenyér* Panis, *kenyért*, vel *kenyeret*: *Főveny* Arena, *fővenyt*, vel *fővenyet*. *Tebén* Vacca, *tebént*, vel *tebenet*, *Sár* lutum, *sárt*, Joan. 9. *Ű. 6.* vel *sarat*.

§ 6.

De Accusativo Nominum Metathesin amantium.

Quædam Nomina non accipiunt aforis Vocalem ante affixum T, sed suam transponunt: talia sunt plurima polysyllaba, quæ habent Consonantem unam (aus hæc duas Sz) in penultima syllaba inter duas Vocales, ut *Dolog* Res, *dolgot* rem: non tamen omnia, nam quod *Balog* Sinister, *Gyalog* Pedes, *Sereg* Exercitus, *öröm* Gaudium, *üreg* Cavus, *Bátok* Lamina, non utantur hoc privilegio certum est, habent enim *balogot*, *gyalogot*, &c.

B 2

de Bol-

Via, *utat*; Kút, Puteus, *kútat*, Nyár, Aestas, *nyarat* (Zsolt. 73, 17); Láb, Pes, *lábat* vagy *lábot*; Nyárs, Veru, *nyarfát* vagy *nyárfót*; Ház, Domus, *házat*.

Továbbá mindazon melléknevek középfoka és felsőfoka, melyekben első osztályba tartozó magánhangzó van, mint *Hatalmas*, Potens, *hatalmaffabbat*; és többnyire az *o*-s birtokos toldalékokat felvevő főnevek is, mint *az én Várofom*, mea civitas, *várofoomat*.

Ezek alapján megfigyelheted, hogy néhány névszónak kétféle tárgyesete van, mint *Piros*, *piroft* vagy *piroffat*, *Fal*, *falt* vagy *falat*. Így *Kenyer*, Panis, *kenyért* vagy *kenyeret*, *Főveny*, Arena, *fővenyt* vagy *fővenyet*; *Tehén*, Vacca, *tehént* vagy *tehenet*; *Sár*, Lutum, *fárt*, (Ján. 9, 6) vagy *farat*.

6. §

A hangváltozást mutató névszók tárgyesetéről

Némelyik névszó nem kívülről hoz magánhangzót a *T* elé, hanem a magáét veti át, ilyenek a több szótagos névszók, ahol az utolsó előtti szótagban két magánhangzó között egy mássalhangzó (vagy az említett két *fz*) áll, mint *Dolog*, Res, *dolgot*, rem; de nem mindegyik, ugyanis a *Balog*, sinister; *Gyalog*, Pedes; *Sereg*, Exercitus; *öröm*, Gaudium; *űreg*, Cavus; *Bátok*, Lamina [bádog] szavak biztosan nem élnek ezzel a szabadsággal, ezekből ugyanis *balogot*, *gyalogot* stb. lesz.

de *Boldog* Beatus, *boldogot* ratio est, quia *l d* sunt duæ Consonantes inter Vocales duas, interim habe nonnulla exempla, plura usus suppediet.

Primæ classis: *Akol* Caula, *átok* Maledictio, *árok* Fossa, *Bagoly* Bubo, *Bokor* Dumus, *Barom* Pecus, *Dolog* Res, *Fogoly* Captivus, *Halom* Collis, *Hatalom* Potentia, *Hafzon* Utilitas, *Horog* Hamus, *Jászol* Præsepe, *Jutalom* Proemium, *Korom* Fuligo, *Lator* Latro: *Majom* Simius, *Malom* Mola, *Marok* Vola, *Szitok* Increpatio: *Szurok* Pix, *Sulyom* Nux aquatica: *Satyor* Scyrpella, *Tulok* juvenis, *Torok* Guttur, *Torony* Turris: *Vászon* Tela. Sed polysyl: mutant *o*, in *a*, ut *batalmat*, quibus adde *három*, *hármat*.

Secundæ classis: *Berek* Dumus, *Csőbör* vas quoddam, *Félelem* Timor, *Fejedelem* Princeps, *Fészék* Nidus, *Féreg* Vermis: *Gödör* Caverna, *Köböl* Cubulus. *Köröm* Ungvis, *Kegyelem* Gratia, *Kéreg* Cortex: *Lélek* Spiritus, *Méreg* Venenum, *Nyereg* Ehippium: *Ököl* Pugnus, *Ökör* Bos, *Retek* Raphanus, *Segedelem* Auxilium: *Sérelem* Offensa: *Selyem* Sericum, *Szeder* Morum, *Szerelem* Amor, *Tereh* Onus, *Tegez* Pharetra *Tegzet*. *Torony* Turris, Genes. 23. v. 3. *Verem* Fossa, *iszám* Absynthiū *Vetek* Peccatum, *Vödör* Hydria.

Hæc inquam in Accusativo Singulari ante affixum *T*, non assumunt aliunde Vocabulum *O*, sed per Metathesin transponunt, ut *Ba-glyot*, *Bokrot* &c. s. 7. De Nu-

A *Boldog*, *Beatus* szóból azért lesz *boldogot*, mert a két magánhangzó között két mássalhangzó, *l* és *d* áll. Íme néhány példa, a többit majd a gyakorlatból ismered meg.

Az első osztályba tartoznak: *Akol*, *Caula*; *átok*, *Maledictio*; *árok*, *Fossa*; *Bagoly*, *Bubo*; *Bokor*, *Dumus*; *Barom*, *Pecus*; *Dolog*, *Res*; *Fogoly*, *Captivus*; *Halom*, *Collis*; *Hatalom*, *Potentia*; *Hafzon*, *Utilitas*; *Horog*, *Hamus*; *Jáñezol*, *Praesepe*; *Jutalom*, *Praemium*; *Korom*, *Fuligo*; *Lator*, *Latro*; *Majom*, *Simius*; *Malom*, *Mola*; *Marok*, *Vola*; *Szitok*, *Increpatio*; *Szurok*, *Pix*; *Sulyom*, *Nux aquatica*, *Satyor*, *Scyrcpela*; *Tulok*, *iuvencus*; *Torok*, *Guttur*; *Torony*, *Turris*; *Váñezon*, *Tela*. Ám a több szótagosak az *o*-t *a*-ra változtatják, mint *hatalmat*, vedd még hozzá: *három*, *hármat*.

A második osztályba tartoznak: *Berek*, *Dumus*; *Csöbör*, *vas quoddam*; *Félelem*, *Timor*; *Fejedelem*, *Princeps*; *Féñezek*, *Nidus*; *Féreg*, *Vermis*; *Gödör*, *Caverna*; *Köböl*, *Cubulus*; *Köröm*, *Unguis*; *Kegyelem*, *Gratia*; *Kéreg*, *Cortex*; *Lélek*, *Spiritus*; *Méreg*, *Venenum*; *Nyereg*, *Ephippium*; *ököl*, *Pugnus*; *ökör*, *Bos*; *Retek*, *Raphanus*; *Segedelem*, *Auxilium*; *Sérelem*, *Offensa*; *Selyem*, *Sericum*; *Szeder*, *Morum*; *Szerelem*, *Amor*; *Tereh*, *Onus*, *Tegez*, *Pharetra*, *Tegzet*; *Torony*, *Turris* (1 Móz. 23, 3); *Verem*, *Fossa*; *úröm*, *Absynthum*; *Vétek*, *Peccatum*; *Vödör*, *Hydria*.

Ezek, mint említettem, egyes számú tárgyesetben a *T* toldalék elé nem kívülről hozzák az *O* magánhangzót, hanem a szón belüli hangátvetéssel helyezik át, mint *Baglyot*, *Bokrot* stb.

§ 7.

De Numero Plurali.

Formato semel Nominativo Plurali, manet is per omnes Casus, assumptis affixis, de quibus dictum est s. 1.

Formatur autem is ab Accusativo Singulari mutato *T*, in *K*, ut *Almát* Pomum, *almák* Poma, *elmét* mentem, memoriam, ingenium, *Elmék* mentes &c. Nec aliud requiritur in ijs, quæ in Vocalem terminantur in Nominativo Singulari: nec in ijs, quæ in Consonantem terminantur, si jam in Accusativo Singulari assumserant aliquam Vocalem ante *T*, ut dictum est s. 5. ut *Hadat* Bellum, *hadak*; *halmot* Collem, *halmok*. At illa, quæ in Accusativo Singulari non assumserant Vocalem ante *T*, affixum, in Plurali assumunt ante *K*, *A*, vel *O*, Primæ classis; *E*, vel *ö*, Secundæ classis, ut *Szarvas* Cervum, *szarvasok* cervi. *Ember* hominem, *emberek* homines: *Fegyvert* Arma, *fegyverek* arma. *Bűnös* peccatorem, *bűnösök* Gen. 13. v. 13. peccatores &c.

Biró in Plurali habet *birák*, Job. 12. 17. Judex. Quædam in *U*, assumunt ante *K*, Vocalem, ut *Szomorúak* Tristes, Genes. 40. v. 6. *Minéműeket*, quales. Genes. 27. v. 9. Talia sunt composita in *U*, ut *Hosszú lábú*, Longipes,

B 3

pes,

7. §

A többes számról

Ha megalkottuk a többes alanyesetet, az megmarad az összes esetben, az 1. §-ban említett toldalékok előtt.

Úgy képezzük, hogy az egyes számú tárgyeset *T*-jét *K*-ra változtatjuk, mint *Almát*, *Pomum*, *almák*, *Poma*; *elmét*, *mentem*, *elmék*, *mentes* stb. Ugyanígy azoknál is, amelyek egyes alanyesetben magánhangzóra végződnek; továbbá azoknál is, amelyek mássalhangzóra végződnek, ha az egyes számú tárgyesetben a *T* elé már valamilyen magánhangzót vettek fel, amint ezt az 5. §-ban említettük, mint *Hadat*, *Bellum*, *hadak*; *halmot*, *Collem*, *halmok*. Ám azok, amelyek az egyes számú alanyesetben nem vettek fel magánhangzót az odatoldott *T* elé, a többes számban a *K* elé *A*-t vagy *O*-t vesznek fel az első osztályban, és *E*-t vagy *Ō*-t a második osztályban, mint *Szarvaft*, *Cervum*, *szarvaſok*, *cervi*; *Embert*, *hominem*, *emberek*, *homines*; *Fegyvert*, *Arma*, *fegyverek*, *arma*; *Bűnőft*, *peccatorem*, *Bűnőfők*, *peccatores* (1 Móz. 13, 13) stb.

A *Biró* a többes számban *birák*, *Iudex* (Jób 12, 17). Némely *U*-ra végződő szó a *K* elé egy magánhangzót vesz, mint *Szomorúak*, *Tristes* (1 Móz. 40, 6); *Minéműeket*, *quales* (1 Móz. 27, 9). Ilyenek az *U*-ra végződő összetételek, mint *Hofzfű lábú*, *Longipes*, *hofzfű lábúak*, az

22 PARS I.

pes, *hosszú lábúak*, in *is*, ut *Fél-szemű*, Monoculus, *fél-szeműek*, & Patria in *i*, ut *Budai*, Budensis; *Budajak*, *Bécsi* Viennensis. *Bécsiek*.

Omnia ergo Nomina in Consonantem desinentia ante finale *K*, intermediam Vocalem habent; nam *K*, cum præcedente Consonante voces Ungaricas non terminat.

Ob similem causam etiam in omni Accusativo plurali ante finale *T*, interponitur Vocale: nam nec *K*, cum *T*, terminat Voces Ungaricas: hinc *Almák*, *almákat*; *Elmek*, *elméket*, *Urak* *urákat* habent in Accusativis pluralibus, & sic alia omnia. *Idős* Annosus, *idősök*. Job. 23. *Ű. 9.* *Vékony* Tenuis, *vékonyok*. Gen. 41. *Ű. 23.*

§ 8.

Paradigmata Nominum eorum, quæ in singulari Accusativo ante affixum T, Vocalem aut aliunde assumunt, aut per Metathesim transponunt.

Numerus Singularis.

PRIMÆ CLAS- SECUNDÆ
SIS. CLASSIS.

N. Ez az Ur, *hic Dominus*. Ez az Isten, *Deus*.

G. Ezé az Uré. Ezé az Istené.

D. Ennek az Urnak. Ennek az Istennek.

A. Ezt az Urat. Ezt az Istent.

V. Ő Ur

ű-re végződő összetételek, mint *Fél-fzemű*, Monoculus, *fél-fzeműek*, továbbá az *I*-re végződő, származást jelölő szavak, mint *Budai*, Budensis, *Budajak*; *Bécsi*, Viennensis, *Bécfiek*.

Tehát minden mássalhangzóra végződő névszó a szóvégi *K* előtt egy közbenső magánhangzót kap; ugyanis a magyar szavak nem végződhetnek úgy *K*-ra, hogy a *K* előtt mássalhangzó áll.

Hasonló okból szintén magánhangzó kerül a szóvégi *T* elé minden többes számú tárgyesetben, mivel nem állhat a szó végén a *K* a *T*-vel együtt, ezért az *Almák* többes tárgyesetben *almákat*; az *Elmék*, *elméket*; az *Urak*, *urakat* és így az összes többi is. *Idős*, Annosus, *idősők* (Jób 23, 9); *Vékony*, Tenuis, *vékonyok* (1 Móz. 41, 23).

8. §

Azoknak a névszóknak a ragozása, melyek az egyes számú *T* toldalék elé kívülről vagy hangátvetéssel magánhangzót vesznek fel.

Egyes szám

ELSŐ OSZTÁLY	MÁSODIK OSZTÁLY
N. Ez az Ur, <i>hic dominus</i>	Ez az Isten, <i>Deus</i>
G. Ezé az Uré	Ezé az Istené
D. Ennek az Urnak	Ennek az Istennek
A. Ezt az Urat	Ezt az Istent
V. ô Ur	ô Isten
Ab. Ettől az Urtól	Ettől az Istentől

V. ó Ur. ó Isten.
Ab. Ettől az Urtól. Ettől az Istentől.

Numero Plurali.

N. Ezek az Urak. Ezek az Istenek.
G. Ezeké az Uraké. Ezeké az Isteneké.
D. Ezeknek az Uraknak. Ezeknek az Isteneknek.
A. Ezeket az Urakat. Ezeket az Isteneket.
V. ó Urak. ó Istenek.
Ab. Ezekről az Urakról. Ezekről az Istenekről.

§ 9.

PARADIGMATA NOMI-
num Metathesim amantium.

Numerus Singularis.

PRIMÆ CLAS- SECUNDÆ
SIS. CLASSIS.

N. Ez az Halom, *hic Collis.* Ez a Berek, *hic Dumus.*
G. Ezé az Halomé. Eze a Bereké.
D. Ennek az Halomnak. Ennek a Bereknek.
A. Ezt az Halmot. Ezt a Berket.
V. ó Halom. ó Berek.
Ab. Ettől az Halmtól. Ettől a Berektől.

Numerus Pluralis.

N. Ezek az Halmok. Ezek a Berkek.
G. Ezeké az Halmoké. Ezeké a Berkeké.
D. Ezeknek az Halmoknak. Ezeknek a Berkeknek.
A. Ezeket az Halmokat. Ezeket a Berkeket.
V. ó Halmok. ó Berkek.
Ab. Ezekről az Halmokról. Ezekről a Berkekről.

Többszám

N. Ezek az Urak	Ezek az Istenek
G. Ezeké az Uraké	Ezeké az Isteneké
D. Ezeknek az Uraknak	Ezeknek az Isteneknek
A. Ezeket az Urakat	Ezeket az Isteneket
V. ô Urak	ô Istenek
Ab. Ezektől az Uraktól	Ezektől az Istenektől

9.§

A hangváltozást mutató névszók ragozása

Egyes szám

ELSŐ OSZTÁLY	MÁSODIK OSZTÁLY
N.Ez az Halom, <i>hic collis</i>	Ez 'a Berek, <i>hic dumus</i>
G. Ezé az Halomé	Ezé' a Bereké
D. Ennek az Halomnak	Ennek 'a Bereknek
A. Ezt az Halmot	Ezt 'a Berket
V. ô Halom	ô Berek
Ab. Ettől az Halomtól	Ettől 'a Berektől

Többszám

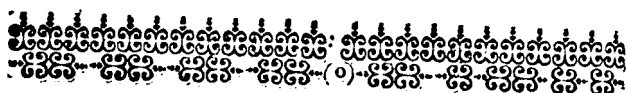
N. Ezek az Halmok	Ezek 'a Berkek
G. Ezeké az Halmoké	Ezeké 'a Berkeké

D. Ezeknek az Halmok. Ezeknek á Berkeknek
nak.

A. Ezeket az Halmokat. Ezeket á Berkeket.

V. ô Halmok. ô Berkek.

Ab. Ezektôl az Halmok. Ezektôl á Berkektôl,
tôl.

C A P U T III.

De varijs Nominum Substanti-
vorum & Adjectivorum speciebus, pro
ijs qui jam prima Principia lingvæ
Ungaricæ perceperunt.

§ I.

De Nominum divisione.

Nomina alia sunt propria, Angelorum ut
Mihály Michael, Virorum, ut *Pál* Pau-
lus.

Fœminarum, ut *Anna*.

Urbium, ut *Róma*, Roma.

Alia Appellativa, ut *Király* Rex.

Item alia Substantiva, ut *Herczeg* Dux,
Katona Miles.

Alia Adjectiva, ut *Szent* Sanctus.

Item

D. Ezeknek az Halmoknak	Ezeknek 'a Berkeknek
A. Ezeket az Halmokat	Ezeket 'a Berkeket
V. ô Halmok	ô Berkek
Ab. Ezektől az Halmoktól	Ezektől 'a Berkektől

III. FEJEZET

A főnevek és a melléknevek különböző fajtáiról,
azok számára, akik a magyar nyelv alapjait már
elsajátították.

1. §

A névszók felosztásáról

A névszók lehetnek tulajdonnevek, angyaloknak a nevei,
mint *Mihály*, Michael, férfinevek, mint *Pál*, Paulus.

Női nevek, mint *Anna*.

Városnevek, mint *Róma*, Roma.

Lehetnek köznevek, mint *Király*, Rex.

Továbbá lehetnek főnevek, mint *Herczeg*, Dux; *Katona*, Miles.

Vagy melléknevek, mint *Szent*, Sanctus.

DE NOMINE. 25

Item Substantiva quædam sunt Collectiva, quæ in Numero singulari significant multitudinem, ut *Nép* Populus, *Nemzet* Gens, *Sereg* Exercitus, Turba; *Corda* Grex.

§ 2.

De communi Nominum Substantivorum & Adjectivorum divisione in Primitiva & Derivativa.

Nomina alia sunt Primitiva, ut *Ember* Homo, *Szép* Pulcher.

Alia Derivativa, ut *Emberséges* Humanus, *Szépséges* Pulcher.

Derivativa alia derivantur à Nominibus ut *Igasság* Justitia, ab *Igaz* Justus; *Vadász* Venator, à *Vad* Fera.

Alia à Verbis, ut *Félenk* Timidus, à *Fél*, timet.

Alia à Participijs, vel sunt ipsa Participia in Nomina translata, ut *Kérő* Petens, *Halgató* Auditor.

Derivata à Nominibus, alia sunt Substantiva, ut *Igasság*, ab *Igaz* Justus; *Emberség*, ab *Ember* Homo. *Vadász* Venator, à *Vad*; *Halász* Piscator, ab *Hal*, Piscis: *Madarász* Auceps, à *Madár* Avis, *Kertész* Hortulanus, à *Kert* Hortus. *Kulczár* Claviger, à *Kulcs* Clavis.

B. §

Alia

Továbbá a főnevek lehetnek gyűjtőnevek, amelyek egyes számban is sokaságot jelentenek, mint *Nép*, *Populus*; *Nemzet*, *Gens*; *Sereg*, *Exercitus*, *Turba*; *Cforda*, *Grex*.

2. §

A főnevek és a melléknevek általános felosztásáról alapszavakra és származékszavakra

A névszók lehetnek alapszavak, mint *Ember*, *Homo*; *Szép*, *Pulcher*.

Lehetnek származékszavak, mint *Emberséges*, *Humanus*; *Szépséges*, *Pulcher*.

A származékszavakat képezhetjük névszókból, mint az *Igaz*, *Iustus* szóból *Igafság*, *Iustitia*; a *Vad*, *Fera* szóból *Vadáfz*, *Venator*. Vagy igékből, mint a *Fél*, *timet* szóból *Félénk*, *Timidus*.

Vagy igenevekből, azaz az igenevek főnevekké váltak, mint *Kérő*, *Petens*; *Halgató*, *Auditor*.

A névszóból származók lehetnek főnevek, mint az *Igaz*, *Iustus* szóból *Igaffág*; az *Ember*, *Homo* szóból *Emberség*; a *Vad*-ból *Vadáfz*, *Venator*; a *Hal*-ból *Haláfz*, *Piscator*, a *Madár*, *Avis* szóból *Madaráfz*, *Auceps*; a *Kert*, *Hortus* szóból *Kertéfz*, *Hortulanus*; a *Kúlcs*, *Clavis* szóból *Kulczár*, *Claviger*.

Alia adjectiva, & desinunt

PRIMÆ CLASSIS in *ó, u, ás, os, lan.*

SECUNDÆ CLASSIS in *ð, ñ, es, és, len.*

COMMUNIA in *l*, nam quæ in penultima syllaba habent *a, o, u, aj*, sunt Primæ classis, ut *Királyi*, Regius; *Zólmái*, Zolnensis; *Uri* dominicus. Quæ verò in penultima habent *e, ð, ñ, ej, di*, sunt Secundæ classis, ut *Bécsi*, &c. *Gőnczi*. Exempli in *ó, & ú*. *Nagy batalmó*, vel *Nagy batalmú*: Nam adjectiva à substantivis orta, & Possessionem significantia indifferenter per *ó* vel *ú* efferuntur; sic *Nagy-orú* Naso, ab *Or*, Nasus.

Similiter & Secundæ classis, si similiter à nominibus orta possessionem significant, in *ð*, vel *ñ* terminari possunt, *Sok pénzð*, vel *Sok pénzű*; Pecuniosus, *jé-erkölcsð*, vel *jó-erkölcsű* (non autem orta à Participijs; unde *jól-tanuló*, *jókeresð* tantum dicitur) sic potestatem significant *Sok-markájú*, Peculiosus; *szép értelmű*, Pulchri intellectus; *Két feleségű* Bigamus, *nehéz szagú* Graveolens, & similia.

In *ás, & es*, ut *katonás* militaris à *katona*; *ruhás* à *ruha*, vestitus; *marbás* à *marha*; *víz-es* à *víz*, aquosus; *részeges*, à *részeg*, ebrius; quæ ferè habitum significant.

In *os, & ðs*, ut *boros*, vinosus; *haragos* iracundus; *szőrös* pilosus, *erkölcsös*, mores aliquos habens.

Lehetnek melléknevek, ezek végződése

AZ ELSŐ OSZTÁLYBAN: *ó, u, ás, os, lan.*

A MÁSODIK OSZTÁLYBAN: *ő, ű, es, ős, len.*

KÖZÖSEN végződhetnek *I*-re, mivel azok, amelyeknek az utolsó előtti szótagjában *a, o, u, aj* van, az első osztályba tartoznak, mint *Királyi, Regius; Zólnai, Zolnensis; Uri, dominicus*. Azok viszont, amelyeknek az utolsó előtti szótagjában *e, ő, ű, ej, ői* van, a második osztályba tartoznak, mint *Bécsi, Gőnczi* stb. Példák az *ó* és *ú* végződésre: *Nagy hatalmó* vagy *Nagy hatalmú*. Ugyanis a főnevekből származó, birtoklást jelölő mellékneveket egyaránt lehet *ó*-val és *ú*-val ejteni; így az *Or, Nasus* szóból *Nagy-orrú*.

Hasonlóképp a második osztályban is, ha a főnevekből származó melléknevek birtoklást jelölnek, *ő*-re és *ű*-re is végződhetnek, mint *Sok-pénző, vagy Sok-pénzű, Pecuniosus; jó-erkölcső vagy jó-erkölcsű*. (Eltérnek a melléknévi igenevekből származó melléknevek; ezért csak így mondjuk: *jól-tanuló, jó kereső*). Hasonlóképp birtoklást jelentenek: *fok-marhájú, Peculiosus; szép értelmő, Pulchri intellectus; Két feleségű, Bigamus; nehéz szagú, Graveolens* és a többi hasonló.

Végződhetnek *ás*-ra és *es*-re, mint a *katona* szóból *katonás, militaris*; a *ruha* szóból *ruhás, vestitus*; a *marha* szóból *marhás*; a *víz* szóból *vizes, aquosus*; a *részeg* szóból *részeges, ebriosus*; ezek szintén tulajdonságot jelölnek.

Végződhetnek *os*-ra és *ős*-re, mint *boros, vinosus; haragos, ira cundus; szőrős, pilosus; erkölcsős, mores aliquos habens*; ezek is tulajdonságot jelölnek, továbbá hangátvetés

DE NOMINE.

27

habens, hæc etiam significant habitum : in his contingit subinde Metathesis, ut *álmos*, ex *á-lom* innoxolentus.

In *lan*, & *len* significant privationem, ut *ha-szontalan*, ab *haszon* utilitas, inutilis. *embertelen*, ab *ember* homo, inhumanus.

In *I*, sunt varix significationis. Nam alia significant materiam, ut *Földi*, terreus :

Alia tempus, ut *mái* hodiernus, *regnapi* hesternus. *Reggeli* matutinus.

Alia locum, ut *mezei* campestris; *réti* pratensis, *erdei* sylvestris.

Alia Patriam, ut *Szombati* Tyrnaviensis, *Ecsi* Viennensis.

Quædam Possessionem, ut *Atyai* Paternus, *fiai* filialis; *Királyi*, Regius.

Alia significant Gentem, ut *Németi* Germanicus; *Magyari*, Ungaricus; sed pro his melius uteris circumlocutione, dicendo : *Német nemből való*, id est, ex gente Germanica: *Magyar nemből való*, ex gente Ungarica. Vel *Német ország-béli*. *Magyar ország-béli*.

Derivata à Verbis sunt Substantiva Primæ classis in *as*, *at*, *mány*, *lom*. Secundæ classis, in *és*, *et*, *mény*, *lem*.

In *as*, ut *látás* visio, à *lát*, videt.

In *és*, ut *kérés* petitio, à *kér*, petit.

In *at*, ut *látat* conspectus, à *lát*, videt; *akar-at* voluntas, ab *akar*, vult.

In *et*,

fordulhat elő bennük, mint az *álm* szóból *álmos*, somnolentus.

A *lan* és *len* végződésűek megfosztást jelölnek, mint a *hafzon*, utilitas szóból *hafzontalan*, inutilis; az *ember*, homo szóból *embertelen*, inhumanus.

Az *I* végződésűek különféle jelentésűek. Némelyik ugyanis anyagot jelöl, mint *Földi*, terreus.

Mások időt, mint *mái*, hodiernus; *tegnapi*, hesternus, *Reggeli*, matutinus.

Mások helyet, mint *mezei*, campestris; *réti*, pratensis; *erdei*, silvestris.

Mások származási helyet, mint *Szombati*, Tyrnaviensis, *Bécsi*, Viennensis.

Mások birtoklást, mint *Atyai*, Paternus; *fiúi*, filialis; *Királyi*, Regius.

Mások nemzetséget, mint *Németi*, Germanicus, *Magyari*, Ungaricus, ám ezek helyett jobb, ha körülírással élsz, és azt mondd: *Német nemből való*, azaz ex gente Germanica; *Magyar nemből való*, ex gente Ungarica, vagy *Német ország-béli*, *Magyar ország-béli*.

Az igékből képzett főnevek az első osztályban *as*, *at*, *mány*, *lom* végződésűek, a második osztályban *és*, *et*, *mény*, *lem*.

Végződhetnek *as*-ra, mint a *lát*, videt igéből *látás*, visio.

Végződhetnek *és*-re, mint a *kér*, petit igéből *kérés*, petitio.

Végződhetnek *at*-ra, mint a *lát*, videt igéből *látat*, conspectus; az *akar*, vult igéből *akarat*, voluntas.

In *Et*, ut *szereket*, Amor; à *szeret*, amat.

In *Mány*, ut *találmány*, inventio, à *talál*, invenit. *Tudomány* scientia, à *túd*, scit.

In *Mény*, *Keresmény*, quæstura; à *keres*, quærit. *Kéremény* petitio, à *kér*, petit.

In *Lom*, *ártalom*, nocumentum; ab *árt*, nocet.

In *lem*, *értelem*, intellectus; ab *ért* intelligit: *félelem*, timor, à *fél*, timet.

§ 3.

DERIVATA A PARTICIPIJS, & Præteritis Verborum.

Primæ Classis, in *O, T, ott, a, andó*.

Secundæ Classis, in *ó, t, ett, ott, e, endó*.

Quæ desinunt in *ó*, ut *ó*, voce conveniunt, cum Participijs præsentis temporis, ideo etiam consignant illud, ut *látó* videns, *hívó* vocans, *való* existens, à Verbo *Sum*, cujus Participium non est in usu.

Kéró petens; & ab Anomalis *évoó* ponens, faciens; *vivoó* ferens, *hivoó* credens, ab *hiszek*, credo. *évoó* comedens, ab *eszem*, comedo: *menoó* iens, à *megyek*, eo: *jóvoó* veniens, à *jóvoók* venio, *lővoó* jaculans, seu jaculator, à *lővoók* jaculor; *fővoó* fervens, à *fő* fervet, *szővoó* texens, aut *textor* à *szővoók* texo.

Desi-

Végződhetnek *Et*-re, mint a *fzeret*, amat igéből *fzeretet*, *Amor*.

Végződhetnek *Mány*-ra, mint a *talál*, invenit igéből *találmány*, inventio; a *túd*, scit igéből *Tudomány*, *Scientia*.

Végződhetnek *Mény*-re, mint a *keres*, quaerit igéből *Kerefmény*, quaestura; a *kér*, petit igéből *Kéremény*, petitio.

Végződhetnek *Lom*-ra, mint az *árt*, nocet igéből *Ártalom*, nocumentum.

Végződhetnek *lem*-re, mint az *ért*, intelligit igéből *értelem*, intellectus; a *fél*, timet igéből *félelem*, timor.

3. §

Az igenevekből és az igék múlt időiből képzett melléknevek

Az első osztályban *O*, *T*, *ott*, *a*, *andó* végződésűek.

A második osztályban *ő*, *t*, *ett*, *őt*, *e*, *endő* végződésűek.

Az *ó* és *ő* végződésűek hangalakban megegyeznek a jelen idejű melléknévi igenevekkal, ezért jelentésük is ugyanaz, mint *látó*, videns; *hivó*, vocans, *való* existens a létigéből, melynek a participiuma [a latinban] nem használatos.

Kérő, petens, továbbá a rendhagyók közül *tévő*, ponens, faciens; *vivő*, ferens; a *hízők*, credo igéből *hivő*, credens; az *eszem*, comedo igéből *évő*, comedens; a *megyek*, eo igéből *menő*, iens, a *jövőők*, venio igéből *jövő*, veniens; a *lövőők*, iaculor igéből *lövő*, iaculans vagy iaculator, a *Fő*, fervet igéből *fővő*, fervens; a *szövőők*, texo igéből *szövő*, texens vagy textor.

Desinentia in *t, ott, est, ott*, sunt ipsa præterita, & eleganter agunt vices Adjectivorum, quæ habes in his & similibus Exemplis: ut *faból csinált ház*, lignea domus. *járt kőlt ember*, expertus homo; *vert pénz*, cusa pecunia; *kért kegyelem*, petita gratia: *ígért föld*, promissa terra: *dicsőült test*, glorificatum corpus: *látott álom*, visum somnium; *meg-penyiszedett kenyér*, mucidus panis: *el-vetett ruha*, abjecta vestis: *szokott dolog*, solita res, *szűtt köntös*, texta vestis.

Quæ desinunt in *a*, vel *e*, etiam sunt reipsa tertiæ personæ præteriti temporis secundæ conjug. Ut *egér rágtá sajt*, à mure rosus caseus: *szél kergette polyva*, à vento direptæ paleæ: *hideg vette legyecske*, frigore ucta musca.

Quæ desinunt in *andó*, vel *endő* significant tempus futurum jam activè, jam passivè. ut *látandó vagyok* visurus, vel videndus sum. *kérendő* petiturus, vel petendus sum.

APPENDIX.

De Nominibus derivatis diminutivis.

Non est omittenda gratiosa apud Ungaros diminutivorum observatio; communis tam substantivis, quàm adjectivis Nominibus.

Diminutiva, quæ à Nominibus primæ classis de-

A *t*, *ott*, *ett*, *ött* végződésűek valójában múlt idők¹¹ és a melléknévi szerepben választékosak, mint ezekben és a hasonló példákban láthatod: *faból csinált ház*, *ligna domus*; *járt költ ember*, *expertus homo*; *vert pénz*, *cusa pecunia*; *kért kegyelem*; *petita gratia*; *ígért föld*, *promissa terra*; *dicsőült test*, *glorificatum corpus*; *látott álom*, *visum somnium*, *meg-penyifzedett kenyér*, *mucidus panis*, *elvetett ruha*, *abjecta vestis*, *szokott dolog*, *solita res*; *szött köntös*, *texta vestis*.

Az *a* vagy *e* végződésűek valójában szintén a második [határozott] igeragozás múlt idejének harmadik személyű alakjai, mint *egér rágta fajt*, *a mure rosus caseus*; *szél kergette polyva*, *a vento direptae paleae*, *hideg vette legyecske*, *frigore usta musca*.¹²

Az *andó* vagy *endő* végződésűek jövő időt jelentenek, hol cselekvő hol szenvedő értelemben, mint *látandó vagyok*, *visurus* vagy *videndus sum*; *kérendő*, *petiturus* vagy *petendus sum*.¹³

FÜGGELÉK¹⁴

A kicsinyítő képzős főnevekről

Szólnunk kell a magyaroknál kedvelt kicsinyítő képzőkről is: ezek általánosak mind a főneveknél, mind a melléknéveknél.

sis derivantur, desinunt in *ka*, *cska*, *csa*. Quæ à nominibus secundæ classis, in *ke*, *cske*, *csé*. Et quandoque ab uno Primitivo varia fiunt; ut *leány* puella, *leányka*, *leánycsa*, *leányocska* puellula, *ablak* fenestra; *ablakocska*, *ablacska*; *gyermek* puer, *gyermekese*, *gyermekeske*, *gyermecske*, *legény*, adolescens, *legényke*; *szem* oculus, *szemecske* ocellus.

Fiunt etiam à Nominibus proprijs ut *János*, *Jánoska*, *Janczi*, *Janczika*. *Péter*, Petrus, *Péterke*. *Benedek*, Benedictus, *Benedekese*. *Ilona*, *Helen*, *Honka*. à Gentilibus, ut *Magyar* Ungarus, *Magyarika*. *Német* Germanus, *Németke*.

Ab adjectivis, ut *szép* pulcher, *szépecske* pulchellus, *rút* turpis, *rútacka* turpiculus, *nagy* magnus, *nagyocska*.

§ 4.

De Nominum divisione in simplicia, & composita.

Simplicia Nomina sunt, quæ nullam præter affixa pronomina possessiva, latinæq; præpositiones exprimentia compositionem habent.

Composita sunt, quæ ex duabus vocibus, quæ separatim sumptæ res certas significant, componuntur. Ut *karvas*, manica ferrea, ex *kar*

Az első osztályban a kicsinyítő képzős főnevek *ka*, *cska*, *cfa* végződésűek. A második osztályban *ke*, *cske*, *cfe*. Olykor egyetlen alapszóból többféle is származhat, mint *leány*, *puella*, *leányka*, *leánycfa*, *leányocska*, *puellula*; *ablak*, *fenestra*, *ablakocska*, *ablacska*; *gyermek*, *puer*, *gyermekcfe*, *gyermekecske*, *gyermecske*; *legény*, *adolescens*, *legényke*; *fzem*, *oculus*, *fzemecske*, *ocellus*.

A tulajdonnevekből is, mint *János*, *Jánocska*, *Janczi*, *Jánczika*;¹⁵ *Péter*, *Petrus*, *Péterke*; *Benedek*, *Benedictus*, *Benedekcfe*; *Ilona*, *Helena*, *Ilonka*. A népnevekből, mint *Magyar*, *Ungarus*, *Magyarka*; *Német*, *Germanus*, *Németke*.

A melléknevekből, mint *fzép*, *pulcher*, *fzépecske*, *pulchellus*; *rút*, *turpis*, *rútacka*, *turpiculus*, *nagy*, *magnus*, *nagyocska*.

4. §

A névszók felosztásáról egyszerű és összetett szavakra

Egyszerű névszók azok, melyek nincsenek összetételben, eltekintve a birtokos névmásokat [birtokos személyjeleket] és a latin előjárókat [határozóragokat] kifejező toldalékoktól¹⁶.

Az összetettek két olyan szóból tevődnek össze, melyek külön-külön véve is meghatározott dolgokat jelentenek, mint a *kar*, *brachium* és a *vas*, *ferrum* szóból *karvas*,

DE NOMINE. 31

kár brachium, & *vás* ferrum, *atyafi*, vel *atyafiu* frater, consanguineus ex *atya* & *fiu*: *káznép* familia, ex *káz* domus, & *nép* populus, *gazd'aszszony* materfamilias, ex *gazda* holpes, & *aszszony* mulier: *Hál'adás* gratiarum actio, *szó-füás* cordolium, *bolha-fü* hydropiper, *szó-beszéd* proverbium; *fazék-hús* Exod. 16. 3. olla carniū. *kigyó mēreg* serpentinum venenum, &c. Quorum alia componuntur ex præpositione & nomine, ut *által-menés* transitus; alia ex duobus substantivis, ut *gazd'aszszony*, alia ex adjectivo & substantivo, ut *katonai dolog* res militaris, quasi *katonai dolog*, quorum pleraque sensu potius, quam voce composita dixerim, cum vocibus divisis mixtam ex utraque significationem habeant.

CAPUT IV.

De Nominibus adjectivis, & eorum Comparatione.

§ 1.

De 'adjectivis, quæ non comparantur.

Interrogativa, ut *Ki?* *kicsoda* Quis? *micsoda?* qualis? *mely korú* quantus? *hány, hányan* quot? *hányadik* quotus? *menyin, hányan-kint,*

manica ferrea; az *atya* és a *fiu* szóból *atyafi* vagy *atyafiu*, frater, consanguineus; a *ház*, domus és a *nép*, populus szóból *háznép*, familia; a *gazda*, hospes és az *afzszony*, mulier szóból *gazd'afzszony*, materfamilias; *Hál'-adás*, gratiarum actio; *szív-fajás*, cordolium; *bolha-fű*, hydropiper, *szó-bejzed*, proverbium; *fazék-hús*, olla carniū (2 Móz. 16. 3); *kígyó méreg*, serpentinum veneneum stb. Ezek közül némelyek egy előjáróból és egy névszóból állnak, mint *által-menés*, transitus; mások két főnévből, mint *gazd'-afzszony*, megint mások egy melléknévből és egy főnévből, mint *katona-dolog*, res militaris, mintegy *katonai dolog*. Legtöbbjüket inkább értelem szerint, mint szóalak szerint mondanám összetettnek, mivel a két külön szóhoz képest a kettőből összevegyített jelentésük van.

IV. FEJEZET

A melléknevekről és azok fokozásáról

1. §

A nem fokozható melléknevekről¹⁷

Nem fokozhatók a kérdők, mint *Ki?* *Kicfoda*, Quis?; *micfodás*, qualis?; *mely korú*, quantus?; *hány*, *hányan*, quot?; *hányadik*, quotus?; *mennyin*, *hányankint*, quoteni?

kiut, quoteni: Relativa, *Ki, á ki, mely, á mely*,
 Qui, quæ, quod: Redditiva *ennyi annyi* tot
 &c. non comparantur; sicut nec Possessiva,
 Gentilia, Patria, de quibus cap. 3. § 2. insinu-
 atum est; nec Numeralia, de quibus infra § 4.
 in Append. Quæ tamen omnia declinari pos-
 sunt, habitâ ratione duplicis classis vocalium
 ut supr. cap. 2. § 1. assignantur.

§ 2.

De Comparatione Nominum adjectivorum.

Adjectiva quæ comparari possunt, ea
 sunt, quæ possunt recipere significa-
 tionem, Adverbiorum magis & mi-
 nus, & terminantur in omnes ferè literas: sic
 autem à positivis formantur comparativi &
 superlativi gradus.

Si positivus desinit in vocalem nullâ sequen-
 te consonante, pro comparativo adde unum *b*,
 secundum aliquos, ut *jó, job.* vel melius secun-
 dum alios duplex *bb*, ut *jobb.* Gen. 29. v. 19.
 Pro Superlativo solum præpone tuo Compa-
 rativo particulam *leg*, ut *leg-jobb*, habes ergo
 Positivum, Comparativum, Superlativum, *jó*
 Bonus, a, um. *jobb*, melior, us, *leg-jobb* opti-
 mus, a, um. Sic *elébb* Gen. 26. v. 13. *tovább*
 Gen. 27. v. 37.

Com.

a vonatkozók, mint *Ki, á ki, mely, á mely, Qui, quae, quod*, a visszautalók, mint *ennyi, annyi*, tot. Nem fokozhatók a birtoklást, a nemzetséget, származási helyet jelölők sem, melyekről a 3. fejezet 2. §-ában volt szó, továbbá a számnevek sem, melyekről alább a 4. § függelékében lesz szó. Ezek azonban mind ragozhatók, a magánhangzók két osztályának rendje szerint, lásd fentebb a 2. fejezet 1. §-át.

2. §

A melléknevek fokozásáról

Azok a melléknevek fokozhatók, amelyek felvehetik a *magis* ('inkább') és a *minus* ('kevésbé') határozószavak jelentését. Ezek szinte bármilyen hangra végződhetnek; az alapfokból képezzük a középfokot és felsőfokot.

Ha az alapfok magánhangzóra végződik, amely után nem áll mássalhangzó, akkor egyesek szerint középfokban egy *b*-t kell hozzátenni, mint *jó, job*, mások szerint helyesebben két *bb*-t, mint *jobb* (1 Móz. 29, 19). Felsőfokban egyszerűen tedd a középfokod elé a *leg* szócskát, mint *legjobb*, megvan tehát az alapfok, a középfok és a felsőfok. *Jó*, Bonus, a, um; *jobb*, melior, us; *leg-jobb*, optimus, a, um. Így *elébb* (1 Móz. 26, 13), *tovább* (1 Móz. 27, 37).

DE NOMINE.

33

Comparativa quædam in *u*, mutant illud in *a*, ut *hosszú*, *hosszúab*. Item *u* in *e*, ut *könnyű*, *könnyűbb*. Quædam in *u* assumunt *a* ante *b*, ut *szomorú*, tristis, *szomorúabb* Gen. 40. v. 7.

Si autem Positivus desinit in Consonantem unam, cui additum *b*, non offendit aures, & facile pronunciatur, addes pro Comparativo tantum unum *b*, ut *alkalmatos*, idoneus; *alkalmatosb*, *leg-alkalmatosb*.

Sed etiam in his licebit tibi cum delicationibus duplicare *s*, & addere *b*, interpositâ Vocali symbolâ, seu sui ordinis, & dicere *alkalmazabb*: sic *értelmes*, ingeniosus; *értelmesb* vel *értelmesebb*.

Si verò Positivus terminetur in Consonantem unam, quæ cum adjuncto *b*, pronunciari nequit, ut *boldog*, beatus: interpones inter illas Consonantes Vocalem symbolam, dicesq; *boldogabb*: multò magis id facies, si adjectivum exeat in duas Consonantes ut *szent*, Sanctus; *szentebb*, at desinens in *sz*, comparatur affixum *b*. Liberè ergo dices, *Gonosz* malus, *gonoszab*, *leg-gonoszab*, vel *gonoszsabb*, *leg-gonoszsabb*. Szép pulcher; in Comparativo ultimam literam *p*, assimilat affixo, diciturque in comparatione *szép sabb*, *leg-sabb*. In processu declinationis, Comparativi, & Superlativi gradus sequente Vocali, *b* duplicant, sequente verò consonante, unum expungunt. Quædam in Compa-

C

rativo

Némelyik melléknév *u* végződését középfokban *a*-ra változtatja, mint *hofzfúú*, *hofzfzabb*. Továbbá az *ű* végződést *e*-re, mint *kőnyűű*, *kőnyebb*. Némelyik *u* végződésű *a*-t vesz fel a *b* elé, mint *fzomorú*, *tristis*, *fzomorúabb* (1 Móz. 40, 7).

Ha az alapfok egyetlen mássalhangzóra végződik, és olyanra, hogy a *b* hozzátétele nem sérti a fület, és könnyen kiejthető, akkor tehetsz középfokban csupán egy *b*-t, mint *alkalmatos*, *idoneus*; *alkalmatosb*, *leg-alkalmatosb*.

De ilyen esetekben is szabad a kényesebb ízlésűeket követve megkettőznöd az *s*-t, és egy saját osztályabéli magánhangzó jelét közbeiktatva hozzátenned a *b*-t, és azt mondanod: *alkalmatofffabb*, hasonlóképp: *értelmesb*, *értelmeffebb*.

Ha pedig az alapfok egyetlen mássalhangzóra végződik, de olyanra, hogy *b* hozzátételével nem lehetne kiejteni, mint *boldog*, *beatus*, akkor e mássalhangzók közé magánhangzót teszel, és így mondod: *boldogabb*. Még inkább így kell tenned, ha egy melléknév két mássalhangzóra végződik, mint *fzent*, *Sanctus*, *fzentebb*. Az *fz-re* végződő megtűri a *b* toldalékot, tehát szabadon mondhatod: *Gonofz*, *malus*, *gonofzb*, *leg-gonofzb* vagy *gonofzfzab*, *leg-gonofzfzab*. A *Szép*, *pulcher* melléknév középfokában a hátul álló *p* hang az affixumhoz hasonul, így a fokozása: *fzép*, *fzebb*, *leg-fzebb*. A ragozás során a középfok és a felsőfok magánhangzó után megkettőzi a *b*-t, mássalhangzó után pedig a két *b*-ből kiejt egyet.

34 **PARS I.**
 rativo elisionem amant, & assumunt aliam
 Vocalem ante *b*, ut *lator*, *latrabb.* *gyakor*, *gya-
 krabb.*

§ 3.

Exempla Comparationum bina.

PRIMÆ CLASSIS.

Numero Singulari.

Positivo, Comparativo, Superlativo.

Nominativo.

Jó,	Jobb,	leg-Jobb.
<i>Bonus, a, um,</i>	<i>Melior, us,</i>	<i>Optimus, a, um.</i>

Genitivo.

Jós,	Jobbé,	leg-Jobbé.
------	--------	------------

Dativo.

Jónak,	Jobnak,	leg-Jobnak.
--------	---------	-------------

Accusativo.

Jót,	Jobbat,	leg-Jobbat.
------	---------	-------------

Vocativo.

ô Jó,	Jobb,	leg-Jobb.
-------	-------	-----------

Ablativo.

Ettől á Jótól,	Jobtól,	leg-Jobtól.
----------------	---------	-------------

Numero Plurali.

Nominativo.

Jók,	Jobbak,	leg-Jobbak.
		Geni

Néhány melléknév a középfokban hangkiesést kíván, helyette viszont másik magánhangzót vesz a *b* elé, mint *lator*, *latrabb*; *gyakor*, *gyakrabb*.

3. §

Példák a kétféle fokozásra

ELSŐ OSZTÁLY		
Alapfok	Egyes szám Középfok Alanyesetben	Felsőfok
<i>Jó</i>	<i>Jobb</i>	<i>leg-Jobb</i>
Bonus, a, um	melior, us	optimus, a, um
	Birtokos esetben	
<i>Jóé</i>	<i>Jobbé</i>	<i>leg-Jobbé</i>
	Részes esetben	
<i>Jónak</i>	<i>Jobnak</i>	<i>leg-Jobnak</i>
	Tárgyesetben	
<i>Jót</i>	<i>Jobbat</i>	<i>leg-Jobbat</i>
	Megszólító esetben	
<i>ô Jó</i>	<i>Jobb</i>	<i>leg-Jobb</i>
	Ablativusban	
<i>Ettől 'a Jótól</i>	<i>Jobtól</i>	<i>leg-Jobtól</i>
	Többes szám Alanyesetben	
<i>Jók</i>	<i>Jobbak</i>	<i>leg-Jobbak</i>

DE NOMINE.

35

Genitivo.

Jóké, Jobbaké, leg-Jobbaké.

Dativo.

Jóknak, Jobbaknak, leg-Jobbaknak.

Accusativo.

Jókat, Jobbakat, leg-Jobbakat.

Vocativo.

ô Jók, Jobbak, leg-Jobbak.

Ablativo.

Ezektől á Joktól, Jobbaktól, leg-Jobbaktól.

EXEMPLUM SECUNDÆ CLASSIS.

Numero Singulari.

Nominativo.

Szent, Szentebb, leg-Szentebb.
Sanctus, a, um, Sanctior, us, Sanctissimus, a, um.

Genitivo.

Szenté, Szentebbé, leg-Szentebbé.

Dativo.

Szentnek, Szentebnek, leg-Szentebnek.

Accusativo.

Szentet, Szentebbet, leg-Szentebbet.

Vocativo.

ô Szent, Szentebb, leg-Szentebb.

Ablativo.

Ettől á Szenttől, Szentebtől, leg-Szentebtől.

Ca

Numero

	Birtokos esetben	
<i>Jóké</i>	<i>Jobbaké</i>	<i>leg-Jobbaké</i>
	Részes esetben	
<i>Jóknak</i>	<i>Jobbaknak</i>	<i>leg-Jobbaknak</i>
	Tárgyesetben	
<i>Jókat</i>	<i>Jobbakat</i>	<i>leg-Jobbakat</i>
	Megszólító esetben	
<i>ô Jók</i>	<i>Jobbak</i>	<i>leg-Jobbak</i>
	Ablativusban	
<i>Ezektől a Joktól</i>	<i>Jobbaktól</i>	<i>leg-Jobbaktól</i>

MÁSODIK OSZTÁLY

	Egyes szám	
	Alanyesetben	
<i>Szent</i>	<i>Szentebb</i>	<i>leg-Szentebb</i>
Sanctus, a, um	Sanctior, us	Sanctissimus, a, um
	Birtokos esetben	
<i>Szenté</i>	<i>Szentebbé</i>	<i>leg-Szentebbé</i>
	Részes esetben	
<i>Szentnek</i>	<i>Szentebnek</i>	<i>leg-Szentebnek</i>
	Tárgyesetben	
<i>Szentet</i>	<i>Szentebbet</i>	<i>leg-Szentebbet</i>
	Megszólító esetben	
<i>ô Szent</i>	<i>Szentebb</i>	<i>leg-Szentebb</i>
	Ablativusban	
<i>Ettől 'a Szenttől</i>	<i>Szentebtől</i>	<i>leg-Szentebtől</i>

*Numero Plurali.**Nominativo.*

Szentek, Szentebbek, leg-Szentebbek.

Genitivo.

Szenteké, Szentebbeké, leg-Szentebbeké.

Dativo.

Szenteknek, Szentebbeknek, leg-Szentebbeknek.

Accusativo.

Szenteket, Szentebbeket, leg-Szentebbeket.

Vocativo.

ò Szentek, Szentebbek, leg-Szentebbek.

Ablativo.

Ezektől a Szentektől, Szentebbektől, leg-Szentebbektől.

Sic Gyors, Gyorsabb, leg-Gyorsabb.

Celer, is, e, Celerior, us, Celerrimus, a, um.

Jam vero singuli gradus Comparationum, si sim substantivo declinentur, possunt declinari juxta dicta hactenus.

§ 4.

De declinatione Adjectivi cum Substantivo.

Quod si Adjectivum cum Substantivo Nomine declinetur, invariantum manet, cujuscunque sit gradus, solumque Substantivum variatur.

EXEM.

	Többszörös szám	
	Alanyesetben	
<i>Szentek</i>	<i>Szentebbek</i>	<i>leg-Szentebbek</i>
	Birtokos esetben	
<i>Szenteké</i>	<i>Szentebbeké</i>	<i>leg-Szentebbeké</i>
	Részes esetben	
<i>Szenteknek</i>	<i>Szentebbeknek</i>	<i>leg-Szentebbeknek</i>
	Tárgyesetben	
<i>Szenteket</i>	<i>Szentebbeket</i>	<i>leg-Szentebbeket</i>
	Megszólító esetben	
<i>ô Szentek</i>	<i>Szentebbek</i>	<i>leg-Szentebbek</i>
	Ablativusban	
<i>Ezektől 'a</i> <i>Szentektől</i>	<i>Szentebbektől</i>	<i>leg-Szentebbektől</i>
Így: Gyors	<i>Gyorfabb</i>	<i>leg-Gyorfabb</i>
Celer, is, e	Celerior, us	Celerrimus, a, um

Ha a különböző fokban álló mellékneveket főnév nélkül kell ragozni, az előbb mondottak szerint ragozhatjuk.

4. §

A melléknév ragozása a főnév mellett

Ha főnévvel együtt ragozzuk a melléknevet, a melléknév változatlan marad, akármilyen fokban is áll, és csak a főnév változik.

DE NOMINE. 37

EXEMPLUM

PRIMÆ CLAS. SECUNDÆ
SIS. CLASSIS.

Numero Singulari.

N. Jó Dolog.	Szent Ember.
<i>Bona res.</i>	<i>Sanctus homo.</i>
G. Jó dologé.	Szent emberé.
D. Jó dolognak.	Szent embernek.
A. Jó dolgot.	Szent embert.
V. ó Jó dolog.	ó Szent ember.
Ab. Ettől a Jó dolog-	Ettől a Szent ember-
tól.	tól.

Numero Plurali.

N. Jó Dolgok.	Szent Emberek.
G. Jó dolgoké.	Szent embereké.
D. Jó dolgoknak, &c.	Szent embereknek.

Adverte tamen, quod si Adjectivum sit collectivum; quod in numero singulari significet multitudinem, quale est sok, multus; & Numeralia supra unitatem omnia, ut Két, három, négy &c. communiter tantum in singulari declinantur, quamvis absolute etiam in Plurali flecti possint, ut

PRIMÆ CLAS. SECUNDÆ
SIS. CLASSIS.

Numero Singulari.

N. Sok Katona.	Tíz Ember.
<i>Multi milites.</i>	<i>Decem homines.</i>
C 3	G. Sok

PÉLDA

ELSŐ OSZTÁLY

MÁSODIK OSZTÁLY

Egyes szám

N. <i>Jó Dolog</i>	<i>Szent Ember</i>
Bona res	Sanctus homo
G. <i>Jó dologé</i>	<i>Szent emberé</i>
D. <i>Jó dolognak</i>	<i>Szent embernek</i>
A. <i>Jó dolgot</i>	<i>Szent embert</i>
V. <i>ô Jó dolog</i>	<i>ô Szent ember</i>
Ab. <i>Ettől 'a Jó dologtól</i>	<i>Ettől 'a Szent embertől</i>

Többes szám

N. <i>Jó Dolgok</i>	<i>Szent Emberek</i>
Bona res	Sanctus homo
G. <i>Jó dolgoké</i>	<i>Szent Embereké</i>
D. <i>Jó dolgoknak stb.</i>	<i>Szent embereknek</i>

Jegyezd meg mégis, hogy ha a melléknév gyűjtő értelmű, azaz egyes számban is sokaságot jelent, amilyen például a *írok*, multus; továbbá az összes, egynél nagyobb számnevek mellett, mint *Két, három, négy* stb., a főneveket csupán egyes számban ragozzuk, noha magukban [melléknév nélkül] többes számban is ragozhatók, mint

G. Sok katonáé.	Tíz emberé.
D. Sok katonának.	Tíz embernek.
A. Sok katonát.	Tíz embert.
V. ô Sok katona.	ô Tíz ember.
Ab. Sok katonától.	Tíz embertől.

Adjectivum mindnyájan, quod est compositum ex mind, & nyai adverbialè est, nec per casus flexitur, nisi cum affixis Pronominibus, de quibus Parte secunda.

APPENDIX

De nominibus Numeralibus.

Numeralia sunt, quibus in numerando utimur.

Egy,	Nyolcz,	Hatvan,
Unus,	Ötö,	Sexaginta,
Kettő,	Kilencz,	Hetven,
Duo,	Novem,	Septuaginta,
Három,	Tíz,	Nyolczvan,
Tres,	Decem,	Ötven,
Négy,	Húsz,	Kilenczven,
Quatuor,	Viginti,	Nonaginta,
öt,	Harmincz,	Száz,
Quinque,	Triginta,	Centum.
Hat,	Negyven,	
Sex,	Quadráginta,	
Hét,	ötven,	
Septem,	Quinquaginta,	

Et con-

ELSŐ OSZTÁLY

MÁSODIK OSZTÁLY

Egyes szám

N. <i>Sok Katona</i>	<i>Tíz Ember</i>
Multi milites	Decem homines
G. <i>Sok katonáé</i>	<i>Tíz emberé</i>
D. <i>Sok katonának</i>	<i>Tíz embernek</i>
A. <i>Sok katonát</i>	<i>Tíz embert</i>
V. <i>ô Sok Katona</i>	<i>ô Tíz ember</i>
Ab. <i>Sok katonától</i>	<i>Tíz embertől</i>

A *mindnyájan* melléknév¹⁸, ami összetétel a *mind* és a *nyái*-ból, határozói jellegű és nem ragozható esetek szerint, legfeljebb toldott névmásokkal [birtokos személyjelekkel], melyekről a második részben lesz szó.

FÜGGELÉK

A számnevekről

Számnevek azok, amelyeket a számolásban használunk.

<i>Egy</i>	<i>Nyolcz</i>	<i>Hatvan</i>
Unus	Octo	Sexaginta
<i>Kettő</i>	<i>Kilencz</i>	<i>Hetven</i>
Duo	Novem	Septuaginta
<i>Három</i>	<i>Tíz</i>	<i>Nyolczvan</i>
Tres	Decem	Octuaginta
<i>Négy</i>	<i>Hú/z</i>	<i>Kilenczven</i>
Quattuor	Viginti	Nonaginta
<i>öt</i>	<i>Harmincz</i>	<i>Száz</i>
Quinque	Triginta	Centum
<i>Hat</i>	<i>Negyven</i>	
Sex	Quadráginta	
<i>Hét</i>	<i>ötven</i>	
Septem	Quinquaginta	

Et continuatur numerus intermissus à decem postponendo numeros minores decadibus sic: *Tizen-egy*, Undecim. *Tizen-kettő*, Duodecim. *Tizen-három*, Tredecim, &c. *Harmincz-egy*, Triginta unus. *Harmincz-kettő*, Triginta duo &c.

Centenarijs verò, & Millenarijs numeris præponitur numerus minor, sic:

Egy száz, Centum. *Két száz*, Ducenti. *Három száz*, Trecenti &c.

Egy ezer, Mille. *Két ezer*, Bis mille. *Három ezer*, Ter mille &c.

His numeris respondemus ad interrogationem *Hány*. Quot sunt?

Alia sunt Ordinalia, quibus respondemus ad interrogationem *Hányadik*, Quotus? ut *Első*, Primus. *Második*, Secundus. *Harmadik*, Tertius &c.

Sed nota, in prima tantum decade esse usum nominis *Második*, in alijs loco ejus dicimus *Kettődig*: ut *Huszon egyedik*, Vigessimus primus. *Huszon kettődik*, Vigessimus secundus.

Alia sunt Distributiva, quibus respondemus ad interrogationem, *Hányan*, Quoteni? ut *Ketten ketten*, Bini. *Hármán hármán*, Terni &c.

Vel ad interrogationem *Hányankint*, Quoteni? ut *Eggyenkint*, Singuli. *Kettőnkint*, Bini. *Hármankint*, Terni. vel *Mennyien*? Őten.

Minden lelkes állatökből végy hetet s' hetet, és a

A közbeeső számokat úgy képezzük, hogy tíztől felfelé a kisebb értékű számokat a tízesek mögé írjuk, így: *Tízen-egy*, Undecim; *Tízen-kettő*, Duodecim; *Tízen-három*, Tredecim stb. *Harmincz-egy*, Triginta unus; *Harmincz-kettő*, Triginta duo stb.

A százasoknak és az ezreseknek eléje írjuk a kisebb számokat, így:

Egy száz, Centum; *Két száz*, Ducenti; *Három száz*, Trecenti stb.

Egy ezer, Mille; *Két ezer*, Bis mille; *három ezer*, Ter mille stb.

Ezekkel a számokkal válaszolunk a *Hány?*, Quot sunt? kérdésre.

Különböznek ezektől a sorszámnevek, melyekkel a *Hányadik?*, Quotus? kérdésre válaszolunk, mint *Első*, Primus; *Második*, Secundus; *Harmadik*, Tertius stb.

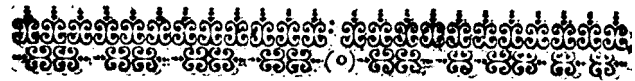
De jegyezd meg, hogy csak az első tízesben szokásos a *Második* megnevezés, más esetekben azt mondjuk helyette: *Kettődig*, mint *Húzon eggyedik*, Vigésimus primus, *Húzon kettődik*, Vigésimus secundus.

Megint mások az osztószámnevek, melyekkel a *Hányan?*, Quoteni? kérdésre felelünk, mint *Ketten ketten*, Bini; *Hárman hárman*, Terni stb.

Vagy a *Hányanként?*, Quoteni? kérdésre, mint *Eggyenként*, Singuli; *Kettőnként*, Bini; *Hármanként*, Terni. Vagy: *Mennyien? öten*.

és a tisztátalan lelkes állatokból *Kettős kettős.*
Gen. 7. 2.

Solemus etiam interrogare per *Hányas*,
Quottuplex? & respondemus *Eggyes*, Simplex,
Kettős, Duplex, *Hármas*, Triplex &c.

Pars Secunda.

DE PRONOMINE.

Et Nominum cum ijs affixis, quæ
Latinis possessivis æquivalent com-
positione.

C A P U T I.

De Pronominum divisione.

Pronomina alia sunt Primitiva, ut *En*,
Ego, *Te* Tu, & *Ille*, *Is*: *Az* Ille; *Ex* Hic,
Iste.

Alia Derivativa, ut *Enyim* Meus; *Tied* Tu-
us, *ővé* Suus; *Mienk* Noster, *Tietek* Vester,
ővék Illorum.

Item alia sunt Demonstrativa, ut *én*, *te*, &
az, *ez*, & ex his composita, ut *én magam*,
Ego

Minden lelkes allatókból végy hetet s' hetet, és 'a ti/tátalan lelkes állatokból Kettőt kettőt (1 Móz. 7, 2).

Azt is szoktuk kérdezni, hogy *Hányas?*, Quottuplex?, és így felelünk: *Eggyes*, Simplex; *Kettős*, Duplex; *Hármas*, Triplex stb.

Második rész A NÉVMÁSRÓL

valamint a névszók összetételéről a latin birtokos névmásnak megfelelő toldalékokkal [a birtokos személyjeles névszókról]¹⁹

I. FEJEZET

A névmások felosztásáról

A névmások lehetnek egyszerűek, mint *En*, Ego; *Te*, Tu; *ő*, Ille, Is; *Az*, Ille; *Ez*, Hic, Iste.

Lehetnek képzetek, mint *Enyim*, Meus; *Tiéd*, Tuus; *ővé*, Suus; *Miénk*, Noster; *Tiétek*, Vester; *ővék*, Illorum.

Továbbá másfelől vannak mutató névmások, mint *én*, *te*, *ő*, *az*, *ez* és vannak ezekből összetett

DE PRONOMINE. 41

Ego ipse, *Te magad*, Tu ipse; *ő maga*, Ille ipse;
Amaz, Ille; *Imez*, Iste; *Azon*, *Ugyan az*, Idem.

Alia Possessiva, ut *Enyim*, *Tied*, *ővé*, *Mienk*,
Tiédtek, *ővék*.

Alia Patria, vel gentem, sectam, aut par-
tes significantia, ut *Mifélenk*, Nostras: *Tiféletek*,
Vestras.

CAPUT II.

De Pronominum declinatione.

§ I.

*De declinatione Pronominum Irregula-
rium én, te, ő.*

Hæc tria Irregulariter declinantur sic:

Numero Singulari.

N. <i>En</i> , Ego.	<i>Te</i> , Tu.	<i>ő</i> , Ille, a, ud.
G. <i>Enyim</i> mei.	<i>Tied</i> , Tui.	<i>ővé</i> , Illius.
D. <i>Nékem</i> , Mi.	<i>Néked</i> , Tibi <i>Te</i> .	<i>Néki</i> , Illi <i>őné-</i>
	hi, vel <i>Eñékem</i> .	<i>néked</i> .
A. <i>Engemet</i> , Me	<i>Tégedet</i> , Te.	<i>őtet</i> , Illú, am, ud.
Vocat. caret.	<i>ő Te</i> , Tu.	Voc. caret.
Ab. <i>En tőlem</i> ,	<i>Te tőled</i> , à Te.	<i>ő Tőle</i> , ab Illó, a, o.

Numero Plurali.

N. <i>Mi</i> , vel <i>mink</i> .	<i>Ti</i> , vel <i>Tik</i> .	<i>ők</i> , Illi, æ, a.
C 5		G. <i>Mit</i> .

névmások, mint *én magam*, Ego ipse; *Te magad*, Tu ipse; *ő maga*, Ille ipse; *Amaz*, Ille, *Imez*, Iste; *Azon*, *Ugyan az*, Idem.

Vannak birtokos névmások, mint *Enyim*, *Tiéd*, *ővé*, *Miénk*, *Tiétek*, *ővék*.

Vannak származást, nemzetséget, rendet vagy részeket jelölő névmások, mint *Mifélénk*, Nostras; *Tifélétek*, Vestras.

II. FEJEZET

A névmások ragozásáról

1. §

Az *én*, *te*, *ő* rendhagyó névmások ragozásáról

Ez a három rendhagyó névmás így ragozódik:

Egyes számban		
N. <i>En</i> , Ego	<i>Te</i> , Tu	<i>ő</i> , Ille, illa, illud
G. <i>Enyim</i> , mei ²⁰	<i>Tiéd</i> , Tui	<i>ővé</i> , Illius
D. <i>Nékem</i> , Mihi vagy <i>Eñékem</i>	<i>Néked</i> , Tibi, <i>Tenéked</i>	<i>Néki</i> , Illi, <i>őnéki</i>
A. <i>Engemet</i> , Me	<i>Tégedet</i> , Te	<i>őtet</i> , Illum, illam, illud
Vocat. Nincs	<i>ô Te</i> , Tu	Nincs
Ab. <i>En tőlem</i>	<i>Te tőled</i>	<i>ő Tőle</i> ab Illo, illa, illo

G. *Miénk*, &c. *Tiéték*, Vestrum *duék*, Illorú &c.

D. *Minékúnk*. *Tinékieték* Vobis. *duékék*, Illis.

A. *Minket*, *Titeket*, Vos. *ðket*, Illos, as, la.
ô Ti, ô Vos.

Ab. *Mi Tôlúnk*. *Ti Tôleték*, &c. *ð Tôlök*, ab Illis.

§ 2-

De ijs, quæ regulariter declinantur.

Quomodo declinentur Demonstrativa hæc *az*, & *ez*, quæ etiam Articuli nominum sunt, dictum est pag. 11. eorum etiam composita similiter declinantur. Nimirum *amaz*, *ugyan az*, *azon*, per primam Vocalium classem. His adde *én magam*, Ego ipse. *Te magad*, Tu ipse. *ð maga*, Ille ipse: Et in Plurali numero: *Mi magúnk*, Nos ipsi, *Ti magatok*, Vos ipsi, *ð Magok*, Illi ipsi. Sic etiam: *Ennen magam*, Ego ipse. *Tennen magad*, Tu ipse. *ðnnén maga*, Ille ipse. Et in Plurali: *Minnen magúnk*, Nos ipsi. *Tinnen magatok*, Vos ipsi. *ðnnén magok*, Illi ipsi. quorum altera tantum pars declinatur.

Secundum alteram verò Vocalium classem declinantur hæc: *Ez*, *Imex*; & Possessiva *Egyim*, *Tiéd*, *dué*. Et in Plurali *Miénk*, *Tiéték*, *duék*. Et Patria *Mi f. lenk*, *Ti f. leték*. In Plurali; *Mi f. lenkúnk*.

-63)(o)(63-

EXEM-

Többses számban		
N. <i>Mi</i> vagy <i>mink</i>	<i>Ti</i> vagy <i>Tik</i>	<i>ők</i> , Illi, illae, illa
G. <i>Miénk</i> stb.	<i>Tiétek</i> , Vestrum	<i>ővék</i> , Illorum stb.
D. <i>Minékünk</i>	<i>Tinéktek</i> Vobis	<i>őnékek</i>
A. <i>Minket</i>	<i>Titeket</i> , Vos	<i>őket</i> , Illos, illas, illa
Vocat.	<i>ô Ti</i> , <i>ô Vos</i>	
Ab. <i>Mi Tőlünk</i>	<i>Ti Tőletek</i> stb.	<i>ô Tőlők</i> ab Illis

2. §

A szabályos ragozású névmásokról

Az 11. oldalon már szöltünk arról, hogy miképpen ragozzuk az *az*, *ez* mutató névmásokat, amelyek egyúttal a névszók névelői is. Összetételeiket is hasonlóan ragozzuk, mégpedig az *amaz*, *ugyan az*, *azon* névmásokat a magánhangzók első osztálya szerint. Vedd hozzá a következőket: *én magam*, Ego Ipse; *te magad*, Tu Ipse; *ô maga*, Ille Ipse, többses számban *Mi magúnk*, Nos ipsi; *Ti magatok*, Vos ipsi; *ô Magok*, Illi ipsi. Így ezeket is: *Ennen magam*, Ego ipse, *Tennen magad*, Tu ipse, *önnön maga*, Ille ipse, és többses számban *Minnen magúnk*, Nos ipsi; *Tinnen magatok*, Vos ipsi, *önnön magok*, Illi ipsi, ezeknek csak a második részét ragozzuk.

A magánhangzók második osztálya szerint ragozzuk a következőket: *Ez*, *Imez*, és az *Enyim*, *Tiéd*, *ővé* birtokosokat, többses számban *Miénk*, *Tiétek*, *ővék*. Továbbá a származást jelölőket: *Mifélénk*, *Ti félétek*, többses számban *Mi félénkünk*.

DE PRONOMINE. 43
EXEMPLUM
PRIMÆ CLASSIS.

Numero Singulari.

N. En magam,	Te magad,	ő maga.
<i>Ego Ipse.</i>	<i>Tu ipse.</i>	<i>Ille ipse, a, um.</i>
G. En magamé,	Te magadé,	ő magae.
D. En magamnak,	Te magadnak,	ő magának,
A. En magamat,	Te magadat,	ő magát.
Ab. En magamtól,	Te magadtól,	ő magától,

Numero Plurali.

N. Mi magunk,	Ti magatok,	ők, <i>vel ő</i> magok.
G. Mi magunké,	Ti magatoké,	ő magoké.
D. Mi magunknak,	Ti magatoknak,	ő magok- nak.
A. Mi magunkat,	Ti magatokat,	ő magokat.
Ab. Mi magunktól,	Ti magatoktól,	ő magok- tól.

SECUNDÆ CLASSIS.

Sunt ipsa Pronomina possessiva ex Ge-
nitivis Primitivorum.

*Numerus Singularis rei Possessa, & Persona
possidentis.*

N. Enyim,	Tiéd,	ővé.
<i>Mens, a, um.</i>	<i>Tuus, a, um.</i>	<i>Illius.</i>
G. Enyimé,	Tiédé,	ővéjé.
		D. Enyik.

PÉLDA ELSŐ OSZTÁLY

Egyes szám		
N. <i>En magam</i>	<i>Te magad</i>	<i>ő maga</i>
Ego Ipse	Tu ipse	Ille ipse, a, um
G. <i>En magamé.</i>	<i>Te magadé</i>	<i>ő magaé</i>
D. <i>En magamnak</i>	<i>Te magadnak</i>	<i>ő magának</i>
A. <i>En magamat</i>	<i>Te magadat</i>	<i>ő magát</i>
Ab. <i>En magamtól</i>	<i>Te magadtól</i>	<i>ő magától</i>
Többes szám		
N. <i>Mi magúnk</i>	<i>Ti magatok</i>	<i>ők vagy ő magok</i>
G. <i>Mi magúnké</i>	<i>Ti magatoké</i>	<i>ő magoké</i>
D. <i>Mi magúnknek</i>	<i>Ti magatoknak</i>	<i>ő magoknak</i>
A. <i>Mi magúinkat</i>	<i>Ti magatokat</i>	<i>ő magokat</i>
Ab. <i>Mi magunktól</i>	<i>Ti magatoktól</i>	<i>ő magoktól</i>

MÁSODIK OSZTÁLY

A birtokos névmások az egyszerű névmások birtokos
eseteiből lesznek²¹

Egy birtok és egy birtokos		
N. <i>Enyim</i>	<i>Tiéd</i>	<i>ővé</i>
Meus, a, um	Tuus, a, um	Illius
G. <i>Enyimé</i>	<i>Tiédé</i>	<i>ővéjé</i>

44. PARS II.
D. Enyimnek, Tiednek, óvének.
A. Enyimet, Tiedet, óvét.
Ab. Enyimtől, Tiedtől, óvétől.

Numerus Singularis Persona, seu Possessoris, & Pluralis rei possessa, quasi mei libri, &c.

N. Enyimek, Tied, óvéi.
vel. Enyéim, pro Tiedék, quod non est in usu.
G. Enyimeké, Tiedé, óvéjé.
D. Enyimeknek, Tiednek, óvéinek.
A. Enyimeket, Tiedet, óvéit.
Ab. Enyimektől, Tiedtől, óvéitől.
Mind mi, mind földünk Tied leszünk Gen. 47.
Ű. 19.

Numerus Singularis rei Possessa, & Pluralis Possessoris; quasi noster equus.

N. Miénk, Tietek, óvék.

Numerus Pluralis tam rei possessa, quam Possessoris, quasi libri nostri.

N. Mieink, Tieitek, óvék.

Ceteri casus habebuntur additis casuum terminationibus ut supra.

Nota. hic, his. Pronominibus possessivis, Enyim, Tied, óvé. Miénk, Tietek, óvék. Ungaros imitari singulare artificium Hebræorum, breviter, & unâ voce complectendi Substantiva cum Pronominibus possessivis per omnes

D. <i>Enyimnek</i>	<i>Tiédnek</i>	<i>ővének</i>
A. <i>Enyimet</i>	<i>Tiédet</i>	<i>ővét</i>
Ab. <i>Enyimtől</i>	<i>Tiédteől</i>	<i>ővétől</i>

Egy birtokos és több birtok, mint *mei libri* [könyveim]

N. <i>Enyimek</i>	<i>Tieid,</i>	<i>ővéi</i>
Vagy <i>Enyéim</i>	<i>Tiédek</i> helyett, ami nem használatos.	
G. <i>Enyimeké</i>	<i>Tieidé</i>	<i>ővéjé</i>
D. <i>Enyimeknek</i>	<i>Tieidnek</i>	<i>ővéinek</i>
A. <i>Enyimeket</i>	<i>Tieidet</i>	<i>ővéit</i>
Ab. <i>Enyimektől</i>	<i>Tieidteől</i>	<i>ővéitől</i>

Mind mi, mind földünk Tieid lefzünk (1 Móz. 47, 19).

Egy birtok és több birtokos, mint *noster equus* [lovunk]

N. <i>Miénk,</i>	<i>Tiétek,</i>	<i>ővék.</i>
Több birtokos és több birtok, mint <i>libri nostri</i> [könyveink]		
N. <i>Mieink,</i>	<i>Tieitek,</i>	<i>ővék.</i>

A többi esetet esetvégződések hozzátételével kapjuk meg, lásd fent.

Jegyezd meg, hogy az *Enyim*, *Tiéd*, *ővé*, *Miénk*, *Tiétek*, *ővék* birtokos névmásokkal a héberek páratlan művészetét utánozzák a magyarok, mégpedig azt, hogy röviden és egy szóban összekapcsolják a főneveket a birtokos névmásokkal, minden számban és személyben, sőt

DE PRONOMINE. 45

omnes personas, & numeros; imò etiam extendere ad ipsa verba saltem secundæ (ut hîc nominatur) Conjugationis. Tradetur hæc ars capite sequenti. Quam Ungarorum cum Hebræis æmulationem faciliè advertent, qui Hebraicorum affixorum notitiam habent.

§ 3.

De iterata Genitivorum declinatione.

OMnes Genitivi tam Nominum, quàm Pronominum significant aliquam Possessionem, ut cùm dico, *Urè Domini*, vel *Uramè*, Domini mei, refertur in memoriam res aliqua possessa à Domino. Jam ergo omnes tales Genitivi iterum per sequentes casus flectuntur, ut:

Numerus Singularis.

PRIMÆ CLAS. SECUNDÆ
SIS. CLASSIS.

G. Uramè, Domini mei.	Seregé Exercitûs.
D. Uraménak.	Seregének.
A. Uramét.	Seregét.
Ab. Uramétól.	Seregétól.

Numerus Pluralis.

G. Uraimé, Meorum Do-	Seregeké,	Exercituum-
minorum.	mi.	
		D. Uralj

ez kiterjed az igékre is, legalábbis az úgynevezett második [határozott] ragozásúakra.²² Ennek a mikéntjét a következő fejezetben fejtjük ki. Akik ismerősek a héberek toldalékai-val, könnyen felismerhetik a magyarok vetélkedését a héberekkel e téren.

3. §

A birtokos esetek ismételt ragozásáról²³

A névszóknak is, a névmásoknak is minden birtokos esete valamiféle birtoklást jelöl, amint mikor azt mondom: *Uré*, *Domini*²⁴ vagy *Uramé*, *Domini mei*, akkor valamilyen, az úr által birtokolt dolog jut az eszünkbe. Márpedig az összes ilyen birtokos eset ismételten ragozható a következő esetek szerint:

Egyes szám

ELSŐ OSZTÁLY	MÁSODIK OSZTÁLY
G. <i>Uramè</i> , <i>Domini mei</i>	<i>Seregé</i> , <i>Exercitus</i>
D. <i>Uraménak</i>	<i>Seregének</i>
A. <i>Uramét</i>	<i>Seregét</i>
Ab. <i>Uramétól</i>	<i>Seregétől</i>

Többes szám

G. <i>Uraimé</i> , <i>Meorum Domi-</i> <i>norum</i>	<i>Seregeké</i> , <i>Exercituum</i>
--	-------------------------------------

D. Uraiménak.	Seregekének.
A. Uraimét.	Seregekét.
Ab. Uraimétől.	Seregekétől.

Idem facies cum Pronominibus, ut:

Enyimé, Enyimének, Enyimét, Enyimétől.
 Tiédé, Tiédének, Tiédet, Tiédétől.
 Ovié, övéjének, övéjét, övéjétől.
 Miénké, Miénkének, Miénkét, Miénkétől.
 Mi félénké, Mi félénkének, Mi félénkét, Mi félénkétől.

Horum usus accidit in responsionibus, quando in interrogatione precessit substantivum, ut: Ki lovát viszed? Uramét; Cujus equum ducis? mei Domini.

CAPUT III

De affixis Pronominibus, quæ
 Latinis Pronominibus possessivis
 æquivalent.

Hic pulchra, sed difficilis Ungaricæ lingvæ proprietas occurrit, quæ reducit iterum omnia Nomina in memoriam, & æquivalet regulæ Syntacticæ de constructione Nominis possessivi cum substantivo.

Nam his possessivis, *Enyim* Meus, *Tiéd* Tuus,

D. <i>Uraiménak</i>	<i>Seregekének</i>
A. <i>Uraimét</i>	<i>Seregekét</i>
Ab. <i>Uraimétől</i>	<i>Seregekétől</i>

Ugyanígy járj el a névmásokkal is, mint

<i>Enyimé</i>	<i>Enyimének</i>	<i>Enyimét</i>	<i>Enyimétől</i>
<i>Tiédé</i>	<i>Tiédének</i>	<i>Tiédet</i>	<i>Tiédétől</i>
<i>Ovié</i> ²⁵	<i>ővéjének</i>	<i>ővéjét</i>	<i>ővéjétől</i>
<i>Miénk</i>	<i>Miénknek</i>	<i>Miénkét</i>	<i>Miénkétől</i>
<i>Mi félénké</i>	<i>Mi félénkének</i>	<i>Mi félénkét</i>	<i>Mi félénkétől</i>

Ezeket a névmásokat feleletekben használjuk, amikor a birtok már előzetesen megjelent a kérdésben, mint *Ki lovát vífzed? Uramét; Cuius equum ducis? Mei Domini.*

III. FEJEZET

A toldott névmásokról, melyek
a latin birtokos névmásoknak felelnek meg [a birtokos
személyjelekről]

Itt a magyar nyelv szép, de bonyolult jellemzőjéről van szó, amely képes ismét felidézni bármely főnévet, és elegendet tesz annak a szintaktikai szabálynak, amely a birtokos névszónak a birtokkal alkotott szerkezetére vonatkozik.²⁶

Ugyanis ezeket a birtokos névmásokat: *Enyim*, *Meus*; *Tiéd*, *Tuus*; *ővé*, *Suus* vagy

DE PRONOMINE. 47

us, *ővé* Suus, *vel* Illius, Ungari non utuntur, nisi in certis responsionibus, quando substantivum præcessit in interrogatione simili, v. g.

Cujus est iste equus? *Ki lova ez?* tunc respondebis per possessivum Pronomen *Enyim*, Meus: Si substantivum veniat in Genitivo, ut Cujus domini est iste equus, *Ki Uraé ez a' ló?* respondebis per Genitivum *Enyimé*, Mei: Si substantivum præcessit in Dativo, Dativo respondebis, ut si interrogares Calpham, Cujus famulo Petrus abscidit auriculam, *Ki szolgájának vágta-el Péter a' fülét?* respondebis in Dativo, *Enyimnek*, Meo. quod vix in usum venit.

§ 16

De affixis, quæ equivalent possessivis Pronominibus prima & secunda persona utriusque numeri in Constructione cum substantivo.

IN constructione itaque substantivi cum possessivis Pronominibus *Enyim*, *Tied*, *ővé*, *Miénk*, *Tiéték*, *ővék*, non utuntur Ungari sic integris; sed dividunt ea interposito substantivo, ita, ut inter personales syllabas, & finales literas medium locum teneat substantivum: v. g. Meus liber, malè dices *Enyim kőnyv*, sed inter *én*, & *m*, finale interpone substantivum *kőnyv*. sic *én-kőnyv-em*, *Te-kőnyv-ed*, *ő-kőnyv-e*. Adver-

Ilius, a magyarok csak bizonyos feleletekben használják, amikor a vonatkozó kérdésben már ki volt téve a birtok, például Cuius est iste equus? *Ki lova ez?* Helyesen válaszolsz az *Enyim*, Meus birtokos névmással. Ha a főnév birtokos esetben áll, mint Cuius domini est iste equus? *Ki Uráè ez a' ló?*, akkor az *Enyimé*, Mei birtokos esettel felelsz. Ha a főnév részes esetben áll, akkor részes esettel felelsz, mint ha megkérdeznéd Kajafást: Cuius famulo Petrus abscidit auriculum? *Ki fõzolgájának vágta-el Péter a fülét?* Részes esettel felelsz, mint *Enyimnek*, Meo. Ez alig használatos.

1. §

Azokról a toldalékokról, melyek a főnévvel alkotott szerkezetben a mindkét számbeli első és második személyű birtokos névmásoknak felelnek meg [az E/1. és 2., T/1. és 2. birtokos személyjelekről]

Tehát a főneveknek az *Enyim*, *Tiéd*, *ővé*, *Miénk*, *Tiétek*, *ővék* birtokos névmásokkal alkotott szerkezetében a magyarok nem így, teljes alakjukban használják e névmásokat hanem a főnevet közbeszúrva kettéosztják őket, úgy, hogy a személyt jelölő szótagok és szóvégi hangok között, középen áll a főnév. Például: *Meus liber*, ezt helytelenül mondanád úgy, hogy *Enyim könyv*, hanem az *én* és a szóvégi *m* közé szúrd be a *Könyv* főnevet, így: *én- Könyv-em*, *Te- könyv-ed*, *ő könyv-e*.²⁷

Advertere potes, quod in hac divisione Pronominis possessivi mediæ literæ patiantur mutationem aliquam, ut igitur certam regulam habeas, & facilius procedas, hæc Pronomina possessiva, quæ reipsâ sunt ipsi Genitivi Primitivorum, juxta subjectam Tabellam nota.

N. S. P. I. ENyiM.	2. TlêD.	3. ðvE.
N. P. P. I. Mlê NK.	2. TlêTeK.	3. ðvêK.

Vides hic Pronomen Possessivum primis syllabis ferè continere ipsos casus Nominativos Pronominum primitivorum per omnes personas, & numeros.

Jam pro affixo intento, relictis interim tertijs personis, quodcumque substantivum interpone inter primam possessivi syllabam, separatim, & ultimas literas majusculas conjunctim (quod posterius similiter in sacra lingua fieri, nemo peritus dubitat) omissis minoribus, vel pro exigentia, ut dicetur, in alias mutatis, & habebis intentum.

Erunt itaque tibi accipiendæ literæ sequentes.

N. S. P. I. M.		2.	d.
N. P. P. I. NK.		2.	{ tok tek vðk

Megfigyelheted, hogy ebben a kettéosztásban a birtokos névmás középső hangjai bizonyos változást szenvednek el, ezért, hogy biztos szabályod legyen, és könnyebben haladhass, az alábbi táblázat szerint jegyezd meg ezeket a birtokos névmásokat, melyek valójában az egyszerű névmások birtokos esetei.

E. sz. 1. sz. <i>ENyiM</i>	2. sz. <i>TIéD</i>	3. sz. <i>ővE</i>
T. sz. 1. sz. <i>MIéNK</i>	2. sz. <i>TIéTeK</i>	3. sz. <i>ővéK</i>

Látod, hogy a birtokos névmás első szótagjai minden számnál és személynél nagyjából épp az egyszerű névmásokat foglalják magukban.

Ami a toldott alakokat illeti, kivéve a harmadik személyt, bármely főnevet helyezz a birtokos névmás nagybetűvel szedett első szótagja közé, mely külön áll a főnévtől illetve utolsó hangjai közé, melyek összekapcsolódnak a főnévvel (egyébként ez utóbbi hasonlóképp van a szent nyelvben is, ezt egyetlen hozzáértő sem kétli), és elhagyva, vagy a kimondhatóság érdekében megváltoztatva a kisbetűvel szedett részeket, megkapod az illető szóalakot.

A következő hangokat kell vened tehát:

E. sz. 1. sz. <i>M</i>	2. <i>d</i>
T. sz. 1. sz. <i>NK</i>	<i>tok</i> 2. <i>tek</i> <i>tők</i>

DE PRONOMINE.

49

Substantivis terminatis Vocali, addes solum literas, vel syllabas ad notatas.

EXEMPLUM
PRIMÆ CLASSIS.

Alma Pomum.

N. S. Almám; Pomum meum. Almád, Tuum.

N. P. Almánk, Pomum nostrum, Almatok, Vestrum.

SECUNDÆ CLASSIS.

Elme; Ingenium.

N. S. Elmém; Ingenium meum. Elméd, Tuum.

N. P. Elménk, Nostrum. Elmétek, Vestrum.

Sic Idóm; Tempus meum, Idód, Tuum.

Idónk, Nostrum. Idótk, Vestrum.

Ati idótk, mindenkor készén vagyok. Joan. 7.

v. 6.

Földim compatriota Meus; Földid, Tuum.

Földink, Noster. Földitek, Vester.

Et poteris, ubi judicabis præponere separatim Primitiva én; Te, ő, &c. cum articulo sic:

Az én Almám, A' te almád, &c.

Nomina, quæ in J, Consonantem desinunt, ut fit in diphthongis aj, ej, ij, vel ut alij scribunt ay, ey; regulam eorum sequuntur, quæ in Consonantem exeunt, ut Haj, hajam. idem fit cum terminatis in v, ut ölyv, ölyvem.

D

Si verò

A magánhangzóra végződő főneveknél csak az említett hangokat, illetve szótagokat kell hozzáadnod.

PÉLDA

ELSŐ OSZTÁLY

Alma, Pomum

E. sz. Almám, *Pomum meum*. Almád, *Tuum*
T. sz. Almánk, *Pomum nostrum*. Almátok, *Vestrum*.

MÁSODIK OSZTÁLY

Elme, ingenium

E. sz. Elmém, *Ingenium meum*. Elméd, *Tuum*
T. sz. Elménk, *Pomum nostrum*. Elmétek, *Vestrum*.
Így Időm, *Tempus meum*; Időd, *Tuum*; Időnk,
Nostrum; Időtök, *Vestrum*.

Ati időtök, mindenkor keféén vagyón (Ján. 7, 6).

Földim, *compatriota Meus*; Földid, *Tuus*; Földink,
Nostrum; Földitek, *Vester*.

Ahol jönnek látod, eléje teheted a különálló én, *Te, ő* egyszerű névmásokat a névelővel, így: Az én Almám, *A' te almád* stb.

A mássalhangzóra végződő főnevek szabályait követik azok a főnevek, amelyek az *aj*, *ej*, *ij*, vagy ahogy mások írják, az *út*, *út* kettőshangzóban levő *J* mássalhangzóra végződnek, mint *Haj*, *hajam*, ugyanígy a *v*-re végződők, mint *őlyv*, *őlyvem*

Si verò nomen substantivum terminetur in consonantem, ut *Ur*, Dominus: *Isten*, Deus; debes ante assignata affixa assumere vocalem unam ex Symbolis, v. g. pro Prima classe *a*, vel *o*, ut *Ur*, *uram*: *Szomszéd* Vicinus, *szomszédom*.

Pro secunda classe *e*, vel *ö*, ut *Isten*, *Istenem*, *csár* Horreum, *csáröm*, Meum horreum.

Nota hic, Nomina, quæ in Accusativo singulari metathesim habent, quorum exempla habes fol. 20. etiam in his affixis eâ gaudere: ut *Bagoly*, *bokor*, *baglyom*, *bokrom*: *Csöbör*, *ökrö*, *csöbröm*, *ökröm*.

EXEMPLA PRIMÆ CLASSIS.

N. S. *Uram*, *Dominus meus*. *Urad Dominus tuus*.
N. P. *Urünk*, *Uratok*.
N. S. *Szomszédom*, *Szomszédod*.
N. P. *Szomszédünk*, *Szomszédotok*.
N. S. *Bokrom*, *Bokrod*.
N. P. *Bokrünk*, *Bokrotok*.
Sic *Malmom*, *Mea mola*. *Malmod Mola tua*.

EXEMPLA CLASSIS SECUNDÆ.

N. S. *Istenem*, *Deus meus*. *Istened*, *Deus tuus*.
N. P. *Istenünk*, *Deus noster*. *Istenetek*, *D. vester*.
Per Syn-

Ha pedig a főnév mássalhangzóra végződik, mint *Ur*, Dominus; *Iften*, Deus, a kiválasztott toldalék elé egy ahhhhoz illő magánhangzót kell tenned, például az első osztályban *a*-t vagy *o*-t, mint *Ur*, *uram*; *Szomfzéd*, Vicinus; *fzomfzédom*.

A második osztályban *e*-t vagy *ő*-t, mint *Iften*, *Iftenem*; *Csűr*, Horreum, *csűrőm*, Meum horreum.

Jegyezd meg, hogy azok a főnevek, amelyek egyes számú tárgy esetben hangátvetést kívánnak, (példák a 20. oldalon), ugyanezt teszik toldalékaikban is, mint *Bagoly*, *bokor*, *baglyom*, *bokrom*; *Csőbőr*, *őkőr*, *csőbrőm*, *őkrőm*.

PÉLDA

ELSŐ OSZTÁLY

E. sz. <i>Uram</i> , Dominus meus	<i>Urad</i> , Dominus tuus
T. sz. <i>Urúnk</i>	<i>Uratok</i>
E. sz. <i>Szomfzédom</i>	<i>Szomfzédod</i>
T. sz. <i>Szomfzédúnk</i>	<i>Szomfzédotok</i>
E. sz. <i>Bokrom</i>	<i>Bokrod</i>
T. sz. <i>Bokrúnk</i>	<i>Bokrotok</i>

Így: *Malmom*, Mea mola; *Malmod*, Mola tua.

PÉLDA

MÁSODIK OSZTÁLY

E. sz. <i>Iftenem</i> , Deus meus	<i>Iftened</i> , Deus tuus
T. sz. <i>Iftenünk</i> , Deus noster	<i>Iftenetek</i> , Deus vester

DE PRONOMINE

55

Per Sync: *Istentek* Gen. 6. v. 7. Sic *Felcségetek*,
Exod. 20. v. 24.

N. S. *örömöm*, *Gaudium meum*. *örömdöd*, *meum*.

N. P. *örömünk*, *nostrum*. *örömetek*, *vestrum*.

A' *ti örömetek tellyes legyen*. Joan. 16. v. 24.

N. S. *Csűröm*, *Horreum meum*. *Csűröd*, *meum*.

N. P. *Csűrünk*, *nostrum*. *Csüretetek*, *vestrum*.

Si videris alios cum affixo secundæ personæ
Pluralis numeri communis uti litera *d*, imi-
tare.

Revocabis hinc tibi Nomina ex pag. 18. 19.
quæ in Accusativo ante *t*, assumunt *a*, eadem
enim etiam hic ante affixa exigunt *a*, ut *Va-*
dam, *Fogam* &c.

Szái habet Szájam. Job. 9. v. 20. 39. v. 34.

Et száam Job. 33. v. 2. in 2. pers. szád. *Sok*
fele szél a' te szád beszédi. Job. 8. v. 2.

Advertes etiam illa monosyllaba, quæ in Ac-
cusativo habent irregularitatem, de quibus
pag. 14. etiam sic illam servare, habet enim *ló*,
lovam; *Szó*, *szavom*, vel *szóm*, Pazm. p. 644.
szód, Exod. 8. v. 10. vel *szavad*: *Jó*, *jóm*, vel
javam. *To tavom*, vel *tóm*. *Egyiptus tavai*, Exod. 7.
v. 19. *a só*, *Sal : sóm*; *savom* vix est in usu, sed
ab eo deducta tertia persona *sava*. Sic à *Hó*, *nix*.
& Mensis, *Hava*. *Gabona havának idején*. Exo-
di 34. v. 18.

Fő Caput, *fejem*, *Fű* Herba, *fűvem*. *Sarv*, Cor-
nu, *szarvom*: *Fi*, vel *fiu*, Filius, *fiap*.

D 4

Hig

Összevonva: *Iftentek* (2 Móz. 6, 7), így: *Feleségtek* (2 Móz. 22, 24).

E. sz. *őřőmőm*, Gaudium meum *őřőmőd*, tuum
T. sz. *őřőmünk*, nostrum *őřőmetek*, vestrum
A' ti őřőmetek tellyes légyen (Ján. 16, 24).

E. sz. *Csűrőm*, Horreum meum *Csűrőd*, tuum
T. sz. *Csűrünk*, nostrum *Csűretek*, vestrum

Ha azt látod, hogy a többiek a többes szám második személyű toldalékban inkább *ő* hangot használnak, kövesd őket.

Idézd fel a 18. és 19. oldalról azokat a főneveket, melyek tárgyesetben *a*-t vesznek fel a *t* elé, ezek ugyanis itt a toldalékok elé is *a*-t kívánnak, mint *Vadam*, *Fogam* stb.

A *Szái*-ből *Szájam* lesz (Jób 9, 20; 39, 34), továbbá *őzám* (Jób 33, 2), második személyben *őzád*. *Sok féle őzél a' te őzád beőzédi*. (Jób 8, 2).

Figyeld meg azokat az egy szótagúakat is, amelyek tárgyesetben szabálytalanok (14. oldal), ezek itt is megtartják a szabálytalanságukat, a *ló* ugyanis *lovam* lesz, *Szó*, *őzavom* vagy *őzóm* (Pázmány 644. oldal);²⁸ *őzód* (2 Móz. 8, 10) vagy *őzavad*; *Jó*, *jóm* vagy *javam*; *Tó*, *tavom* vagy *tóm*, *Egyptus tavai* (2 Móz. 7, 19). A *őó*, Sal szóból *őóm*, a *őavom* alig használatos, de ebből van levezetve a harmadik személyű *őava*. Így a *Hó*, nix [hó] és mensis [hónap] szóból *Hava*, *Gabona havának idején* (2 Móz. 34, 18).

Fő, Caput, *Fejem*; *Fű*, Herba, *őűvem*; *Sarv*, Cornu, *őzarvom*; *Fi* vagy *őiu*, Filius, *őiam*.

His adde dyssyllaba *Daru*, *darvom*. *Hámu*, *hamvom*. *Tetű* pediculus, *teivem*, *biró* Judex, *birám*.

Composita ex duobus Nominibus, quædam in priore parte compositi recipiunt hæc affixa per omnes personas, & utrumque numerum variabilia, ut nihilominus etiam in posteriore compositi parte habeant affixum tertiæ personæ, ut *Ház-nép*, Familia, *házam népe*, *házad-népe*: Sic *Szív-fájás*, *szívem fájása*, *Atya-fi* *atyam fia*.

Quædam tantum in posteriore compositi parte habent affixa, ut *Gazd'aszszony*, *gazd'aszszonyom*. *Szó-beszéd*, *szó-beszédem*; *minden-napi*, *minden-napim*.

Quædam sine affixo vix sunt in usu: ut *Felebarátom*, Proxim⁹ meus. Et hæc simplicia *Húgod*, & *tséd*. *Árra valaminek*, pretium, *bíja valaminek*, defectus. *folyama valaminek*, fluxus alicujus rei. *űkőm*, Proavia mea. sequentia etiam cum affixo potius efferuntur. *Ipam* Socer meus, *Ná-pám*, Socrus mea. *Vöm*, Gener meus. *ösöm* Avus meus.

§ 2.

De affixis possessivis tertiæ personæ.

Tertiæ personæ habent majorem difficultatem; & pluralis tertia pendet à singulari tertia.

Singu

Vedd hozzá a két szótagúakat: *Daru, darvom; Hamu, hamvom; Tető, pediculus [tetű], tetvem; biró, Iudex, birám.*

A két főnévből álló összetételek közül némelyik csak az összetétel első részében kap ilyen, mindkét szám és minden személy szerint változó toldalékokat, az összetétel második részében pedig harmadik személyű toldaléka van, mint *Ház-nép, Familia, házam népe, házad-népe. Így: Szív-fájás, szívem fájása, Atya-fi, atyam fia.*

Némelyik csak az összetétel második felén kap toldalékokat, mint *Gazd' afz/zony, gazd' afz/zonyom. Szó-bezéd, szó-bezédem; minden-napi, minden-napim.*

Némelyek toldalék nélkül alig használatosak, mint *Felebarátom, Proximus meus, ugyanígy a következő egyszerű szavak sem: Húgod, őtséd, árra valaminek, pretium; híja valaminek, defectus; folyama valaminek; fluxus alicuius rei; űkőm, Proavia mea. A következőket is inkább toldalékokkal használják: Ipam, Socer meus, Napám, Socrus mea, Vőm, Gener meus; ősőm, Avus meus.*

2. §

A harmadik személyű birtokos toldalékokról
[birtokos személyjelekről]

A harmadik személy már bonyolultabb; és a többes harmadik az egyes harmadiktól függ.

DE PRONOMINE. 13

Singularis tertia persona hæc habet affixa.

PRIMÆ CLASSIS *Ja, nya, tya, a, gya.*

SECUNDÆ CLAS. *Je, e, i.*

Nomina in Vocalem desinentia Primæ clas. habent *ja*, ut *Alma, almája.*

Secundæ clas. *je*, ut *Elme, elméje. Eszve, esztvéje. Exod. 12. v. 18.*

Excipe pauca anomala: *Atya*, Pater: *bátya* frater major, quæ solùm *t* duplicant, ut *Attya, báttya, Anya* verò Mater, *n*, ut *Annya. fi*, vel *fiu* habet *fia, fattyu*, spurius *fattyu. Biró, birája, Ajtó, ajtája. Lo, lova. Szó, szava, Hó, hava, So, sava* pro *sale* in re *salita*, *sója* pro *sale* simpliciter, *Szaru, szarva, Daru, darua, Hamu, hamua*, & *hosz/sza* substantivè, longitudo alicujus, ab *hosz/szu. gyapjú, gyapja.*

Et secundæ clas. sequentia: *Erdő, Sylva. Erdeie, Idő, Tempus, ideje. Esztendő Annus, esztendője. Tüdő Pulmo, tüdeje. Fő, feje. Fű fűve, Tő Radix, tőve. Velő Medulla, veleje: Szőlő Vineæ, szőlője. Mező Campus, mezeje. Vessző Virgæ, vesszője. Menyegző Nuptiæ, menyegzője.* nonnulla subinde nec à regula abhorrent, ut: *Barány Menyegzője* apud Pazman. p. 737. *Kettő Duo*, substantivè *ketteje*; hæc imitatur præpositio *elő*, præ, ante, ut *harcz eleje.*

Nomina verò desinentia in Consonantem, pro ratione finalium literarum habent affixa.

Desinentia in *B*, assumunt *ja*, ut *Bab, Faba.*

D 3

Hab

Az egyes szám harmadik személynek a következő toldalékai vannak:

Az első osztályban: *Ja, nya, tya, a, gya.*

A második osztályban: *Je, e, i.*

Az első osztályba tartozó magánhangzókra végződő szavaknál *ja*, mint *Alma, almája*.

A második osztálynál *je*, mint *Elme, elméje; Eftve, eftvéje* (2 Móz. 12, 18).

Kivéve néhány rendhagyót: *Atya, Pater; bátya, frater maior*; melyek csupán a *t*-t kettőzik meg, mint *Attya, Bátya* illetve az *Any*a, *Mater* az *n*-t, mint *Annya*. A *f*i vagy *f*iu szóból *f*ia; *fattyu, spurius, fattya; Biró, birája; Ajtó, ajtaja; Lo, lova; Szó, f*zava; *Hó, hava; Só, f*ava, mint a só a sózott ételben, *f*ója, egyszerűen 'só' értelemben; *Szaru, f*zarva; *Daru, darva; Hamu, hamva*; a *ho*fz/fzú szóból *ho*fz/fza főnévként, mint valaminek a hosszúsága; *gyapjú, gyapja*.

A második osztályba tartozó kivételek: *Erdő, Silva, erdeie; Idő, Tempus, ideje; Eftendő, Annus, efttendeje; Tűdő, Pulmo, tűdeje; Fő, feje; Fű, fűve; Tő, Radix, tőve; Velő, Medulla, veleje; Szőlő, Vine*a, *Szőleje; Mező, Campus, mezeje; Vefz/fző, Virga, vefz/fzeje; Menyegző, Nuptiae, menyegzeje*. Némelyek ezek közül szabályosak is lehetnek, mint *Barány Menyegzője* (Pázmány 735. oldal); *Kettő, Duo, ketteje* mint főnév; ezt követi az *elő, ante, prae* előljáró, mint *harcz eleje*.

A mássalhangzóra végződő névszók a szóvégi hangoknak megfelelően kapnak toldalékot.

Flab Fluctus, *Rab* Captivus, *Czomb*, *Dob Tympanum*, *Domb* Collis, *Babja* &c. *Láb* tamen pes, habet *láb*.

In *D*, assumunt *gya*, ut *Kád* Cadus, *Card*, *Ensis*, *Mód*, *Modus*; *Híd* Pons, *Lúd* Anser, *Rúd*, *Kádgya*, *rúdgya*. *Exod.* 37. *Ű.* 20. & *rúda* *Exod.* 35. 16. *Harminczad*: *Prov.* *Másszor-is voltam én az ebek harminczadgyán.* *Prov.* *Sed Had*, *Bellum*, habet *hadu*.

In *G*, aliqua habent *ja*, ut *Harag* Ira, *Harang* Campana, *Barlang* Spelunca. *Láng* Flamma, *Haragja* &c. Alia *a*, ut *ág* Ramus, *Fog*, *Dens*, *Ország* Regnum, &c. Et quæ Metathesim habent, ut *Dolog* Res, *Horog* Uncus, & derivativa in *ság*, ut *Boldogság* &c. *ága*, *Horga* *Pazm.* p. 736.

Quædam utroque modo, ut *Tag* Membrum, *tága*: *Job.* 17. *Ű.* 7. *Virág* virága *Job.* 15. *Ű.* 33. & *virága* *Ibid.*

In *H*, assumunt *a*, ut *Juh*, *juba* Ovis.

In *J*, Conson: (in diphthongis enim *aj*, *ej*, & *ij* potius consonans est *i* finale) habent *a*, ut *Haj*, *báj*, *fa-béj* Cortex, *Vaj*, *száj*, *nyáj* Grex, *Kéz-ij*, *Arcus*; *Szaj* Corium, *haja* &c.

In *K*, quædam habent *a*, ut *Ablak*, *lyik*, *Fóramen*, *fark* Cauda, *nyomdok* Vestigium, *nyak* Collum, *ok* Causa, *patak* Fluvius, *fark* Calx pedis, &c. Et quæ Metathesim habent, ut *sziszok* Convitium, *átok* Maledictio, *mocsok* Macula, &c.

A *B*-re végződők *ja* toldalékot kapnak, mint *Bab*, *Faba*; *Hab*, *Fluctus*, *Rab*, *Captivus*, *Czomb*, *Dob*, *Tympanum*; *Domb*, *Collis*, *Babja* stb. A *Láb*, *pes* mégis *lába* lesz.

A *D*-re végződők *gya* toldalékot kapnak, mint *Kád*, *Cadus*; *Card*,²⁹ *Ensis*; *Mód*, *Modus*; *Híd*, *Pons*, *Lúd*, *Anser*, *Rúd*; *Kádgya*, *rúdgya* (2 Móz. 37, 20) és *rúda* (2 Móz. 37, 16); *Harminczad*, *Máffzor-is vólt am ő az ebek harminczadgyán* (közmondás). De a *Had*, *Bellum* mégis *hada* lesz.

A *G*-re végződők *ja* toldalékot kapnak, mint *Harag*, *Ira*; *Harang*, *Campana*; *Barlang*, *Spelunca*; *Láng*, *Flamma*, *Haragja* stb. Más szavak *a*-t kapnak, mint *ág*, *Ramus*; *Fog*, *Dens*; *Ország*, *Regnum* stb., és a hangátvetést kívánók, mint *Dolog*, *Res*; *Horog*, *Uncus*, és a *jár*-ra végződők, mint *Boldogság* stb.; *ága*, *Horga* (Pázmány 736. oldal).

Némelyek kétféleképpen, mint *Tag*, *membrum*, *taga* (Jób 17, 7); *Virág virága* (Jób 15, 33) és *virágja* (ugyanott).

A *H*-ra végződők *ja*-t kapnak, mint *Juh*, *juha*, *Ovis*.

A *J* mássalhangzóra végződők (az *aj*, *ej*, és *ij* kettőshangzókban ugyanis a szóvégi *i* inkább mássalhangzó) *a*-t kapnak, mint *Haj*, *háj*, *fa-héj*, *Cortex*; *Vaj*, *házaj*, *nyáj*, *Grex*; *Kéz-ij*, *Arcus*; *Sziz*, *Corium*; *haja* stb.

A *K*-ra végződők közül némelyek *ja* toldalékot kapnak, mint *Ablak*, *lyik*, *Foramen*, *fark*, *Cauda*, *nyomdok*, *Vestigium*; *nyak*, *Collum*, *ok*, *Causa*; *patak*, *Fluvius*, *fark*, *Calx pedis* stb. Továbbá a hangátvetést kívánók, mint *ízitok*, *Convitium*, *átok*, *Maledictio*; *mocfók*,

DE PRONOMINE.

15

la, &c. Et desinentia in *ék* acutum, ut *aruyék* Umbra, *Buriték* Operimentum: *Hajlék* Tabernaculum, *Maradék* Reliquiæ &c. ut *Fayka*, *lyi-ka* Job. 40. *Ű. 19.* aliqua tamen etiam ex illis *ja* admittunt, ut *Patakja*, Pazm. in Conc. pagin. 602. *Maradékja*, *Itai. 46. Ű. 3.* *Buritékja.* *Exod. 35. Ű. 11.*

Aliqua habent *ja*, ut *Csik* Lampreta, *Fúlák*, vel *fúlánk* Aculeus, *Sák* Saccus. *Sisák* Cassis, *Mák* Papaver, *rák* Cancer, sic *Sákja.* Gen. 44.

In *L*, habent *a*, ut *Angyal* Angelus, *Fal* Paries, *oldal* Latus, *nyíl* Sagitta, *szél* &c. ut *Angyala* &c. Excipe *Czél*, *czéllya* Pazman. Conc. *Aczél*, *aczéllya.*

In *M*, quæ etiam Metathesim habent in Accusativo, ut *Barom*, *batalom*, *jutal-m*, *malom*, &c. etiam habent *a*, cum elisione Vocalis *o*, ut *Barma* &c. Alia, quæ non patiuntur in Accusât: Metathesim, habent *ja*, ut *Som* Cornum, *Korom* Fuligo, *somja*, *koromja.*

In *N*, assumunt *nya*, ut *Kalán*, Cochlear, *kalánnya*, *kín* Cruciatu, *kínnya*. *hon* Domi, *honnya*, Patria ejus; ab *hon* videntur derivata *hónallya* Axilla, & *hónalat* sub axilla.

In *P*, habent *ja*, ut *Pap* Sacerdos, *kalap* latus pileus, *Síp* Fistula, *Papja* &c.

Excipe *Ofzlop* *ofzlopa*, 1. Tim. 3. 15. *Talp*, *Talpa* *Exod. 38. Ű. 17.*

In *R*, affixum *a* postulant, ut *Határ*, Terminus,

D 4

Macula stb. Az ékezetes *ék*-re végződők, mint *arnyék*, *Umbra*; *Buriték*, *Operimentum* [borítás]; *Hajlék*, *Tabernaculum*; *Maradék*, *Reliquiae* stb. Így: *Farka*, *lyika* (Jób 40, 19). Némelyek közülük mégis kaphatnak *ja*-t, mint *Patakja*, mint Pázmány prédikációinak 602. oldalán, *Maradékja*, (Iz. 46, 3), *Buritékja* (2 Móz. 35, 11).

Mások *ja* végződést kapnak, mint *Csik*, *Lampreta*; *Fúlák* vagy *fúlánk*, *Aculeus*; *Sák*, *Saccus*, *Sisak*, *Cassis*, *Mák*, *Papaver*; *rák*, *Cancer*, így: *Sákja* (1 Móz. 44, 1).

Az *L*-re végződők *a*-t kapnak, mint *Angyal*, *Angelus*, *Fal*, *Paries*; *oldal*, *Latus*, *nyíl*, *Sagitta*; *íjál* stb., így: *Angyala* stb. Kivétel a *Czél*, *czéllya* (Pázm. Préd.), *Aczél*, *aczéllya*.

Az *M*-re végződők, ha tárgyesetben hangátvetést kívánnak, mint *Barom*, *hatalom*, *jutalom*, *malom* stb., az *o* magánhangzó kiesésével szintén *a*-t kapnak, mint *Barma* stb. Mások, melyeknél a tárgyesetben nincs hangátvetés, *ja*-t kapnak, mint *Som*, *Cornum*, *Korom*, *Fuligo*, *somja*, *koromja*.

Az *N*-re végződők *nya*-t kapnak, mint *Kalán*, *Cochlear*, *kalánnya*; *Kín*, *Cruciatus*, *kínnya*; *hon*, *Domí*³⁰, *honnya*, *Patria eius*; valószínűleg a *hon*-ból képzettek a *hónallya*, *Axilla* és *hónalat* sub *axilla*.³¹

A *P*-re végződők *ja*-t kapnak, mint *Pap*, *Sacerdos*, *kalap*, *latus pileus*, *Síp*, *Fistula*; *Papja* stb.

Kivéve *Ofzlop*, *ofzlopa* (1 Tim. 3, 15); *Talp*, *talpa* (2 Móz. 38, 17).

Az *R*-re végződők *a* toldalékot kapnak, mint *Határ*, *Terminus*; *Kár*, *Damnum*; *oftor*;

minus, *Kár* Damnum, *oflor* Flagellum, *sátor* Tentorium, *ságár* Radius, *pitvar* Atrium, *szár* Culmus, *szamár* Asinus, *vár* Arx, *zapor* Imber, *lato* Latro, &c. ut *határa*, *zápóra* Job. 37. v. 6. *lato* eliso o, *latra*.

Excipe *Zár* Pessulus, *kar* Brachium, *bibor* Byssus. *zárja*, *karja*, *biborja*. Exod. 35. v. 23.

In *S*, recipiunt *a*, ut *Has* Venter, *fas* Aquila, *vas* Ferrum, &c. *Hafa*, *vasa*, *kos* Aries, *Kaldi* in Exod. 29. v. 22. posuit duplici *s*, *kossa*.

In *T*, assumunt *tya*, ut *állat* Ens, *magzat* Proles, *bocsánat* Remissio, *vadászat* Venatio, *illat* odor, *kút* Fons, *búsvét* Pascha, *halot* &c. ut *alattya*, *magzattya*, *uttya* Pazm. pag. 600. *Kaldi* verò utitur *úta*, Gen. 6. v. 12. Et ferè alibi ubique. Sed si finale *t*, præcedat Consonans, non duplicatur *t*, ut *lant* Chelys, *Lantya*.

In *Z*, etiam *a*, ut *Ház* Domus, *báza*.

In *Ts*, vel *cs*, vel *cz* volunt habere *a*, ut *Tanáts* Consilium, *gyolts* Sindon, *czúts* Tuber, *sarcz* Litrum, *harcz* Certamen, &c. *tanátsa*.

In *Sz*, quoque *a*, ut *Halász* Piscator, *vadász* Venator, *halásza*. quidam putant *sz* duplicandú.

In *Gy*, petunt *a*, ut *'Agy* Lectus, *Jobágy* Rusticus, *Hadnaggy* Dux &c. ut *ágya* &c. *Hadnaggya*, Pazm. in Conc. pag. 598. Sed *Kaldi* duplicat *g*, ut *badnaggya* Gen. 26. v. 26. Et alibi.

In *Ly*, volunt habere *a*, ut *Király* Rex, *kárály*

Flagellum, *fátor*, Tentorium; *fűgár*, Radius, *pitvar*, Atrium; *házár*, Culmus; *házamár*, Asinus, *vár*, arx; *zápor*, Imber, *lator*, Latro stb., így: *határa*, *zápora* (Jób 37, 6); a *lator* az *o* kiesésével *latra*.

Kivéve *Zár*, Pessulus; *kar*, Bracchium; *bibor*, Byssus, így: *zárja*, *karja*, *biborja* (2 Móz. 35, 23).

Has, Venter, *fas*, Aquila, *vas*, Ferrum stb, így: *Hafá*, *va-fa*. A *kos*, Aries Káldinál (2 Móz. 29, 22) kettőzött *ff*-sel *koffa*.

A *T*-re végződők *tya*-t kapnak, mint *állat*, Ens; *magzat*, Proles; *bocsánat*, Remissio; *vadáfzat*, Venatio; *illat*, odor; *kút*, Fons; *húfvét*, Pascha; *halot* stb., így: *allattya*, *magzattya*, *uttya* (Pázmány 600. oldal), Káldi viszont *úta*-t használ (1 Móz. 6, 12 és szinte mindenhol). De ha a szóvégi *t* előtt mássalhangzó áll, nem kettőzzük meg, mint *lant* Chelys, *Lantya*.

A *Z*-re végződők *a*-t kapnak, mint *Ház*, Domus, *háza*.

A *Ts*-re avagy *cs*-re és a *cz*-re végződők *a*-t kívánnak, mint *Tanáts*, Consilium; *gyolts*, Sindon, *czúts*, Tuber, *házarcz*, litrum; *hárcz*, Certamen stb., így: *tanát/śa*.

Az *Sz*-re végződők is *a*-t, mint *Haláfz*, Piscator, *vadáfz*, Venator, így: *haláfza*, némelyek szerint az *íz*-t meg kell kettőzni.

A *Gy*-re végződők *a*-t kívánnak, mint *'Agy*, Lectus, *Jobágy*, Rusticus, *Hadnagy*, Dux stb., így: *ágya* stb. Pázmány Prédikációiban az 598. oldalon *Hadnagy*a, de Káldi megkettőzi a *g*-t, mint *hadnaggya* (1 Móz. 26, 26 és másutt).

DE PRONOMINE. 17

ſely Castellum, *raſtely* Crates, *Királya* &c. Quidam *l*, duplicant, quod Pazm. non facit, nec Kaldi, nam accentus penultimæ id ſupplet. *fo-goly* & ſimilia Metatheſim amantia elido *o*, *foglya*, Gen. 39. v. 20.

In *Ny*, ut *Barány* Agnus, *leány*, *Márvány* Marmor, *ſzigony* Fulcra, *Tartomány* Regio, *ſzárnny* Ala, &c. *Baránya*, *leánya*, in quibus an aliqui benè duplicent literam *n*, praxis impreſſorum authorum te docebit.

In *Ty*, deſinentibus etiam affiges *a*, ut *Ponty* Carpio, *Pontya*, *konty*, *kontya* &c.

Nomina ſecundæ claffis faciliora ſunt, omnia enim ſerè *e*, affixo contenta ſunt, ut *Seb* Vulnus, *ſöld* Terra, *dög* Cadaver, *Méh* Apes, *tetey* Vertex, *kerék* Rota, *lepel* Tegumentum, *ſzem* Oculus, *Iſten*, *csöp* Gutta, *ſer* Cerviſia, *ſeggyver* Arma, *örökös* Hæres, *teſt* Corpus, *ſzív* Cor, *víz* Aqua, *gyümölcs* Fructus, *mész* Calx, *hegy* Mons, *ſzemély* Perſona, *érfény* Maſſupium, &c. *ſebe*, *ſölde* Gen. 41. v. 46. 21. *Kím*, *kimie* Gen. 42. v. 30. *csöp* Gutta, *csöppe* dup. *p*, Job. 36. *Tör idre*, apud Kald. *törje*, Job. 18. v. 10. Nomina quæ in Accuſat. Metatheſim habent, ſol. 20. hic eadẽm gaudent, ut *Berek*, *berke* &c. ſed quæ habent *ö* in ultima ſyllaba mutant illud in *e*, ut *czöbör*, *csöbre*.

Sunt tamen aliqua nomina ſecundæ claffis, quæ & *i*, & quæ ſaltem *i*, uſitatiùs admittunt,

D r

ut Mo;

Az *Ly*-re végződők *a*-t kívánnak, mint *Király*, *Rex*; *kaftély*, *Castellum*; *raftély*, *Crates*, így: *Királya* stb. Némelyek megkettőzik az *l*-t, de *Pázmány* nem, és *Káldi* sem, mivel az utolsó előtti szótag ékezte [magánhangzójának hosszúsága] meghosszabbítja ezt. A *fogoly* és a hasonló hangátvetést kívánók az *o* kiesésével: *foglya* (1 Móz. 39, 20).

Az *Ny*-re végződők is, *Barány*, *Agnus*; *leány*; *Márvány*, *Marmor*; *figony*, *Fuscina*; *Tartomány*, *Regio*, *szárny*, *Ala* stb., *Baránya*, *leánya*. A nyomtatott művek gyakorlata eligazít majd, hogy az *n* betűt joggal kettőzik-e meg némelyek.

A *Ty*-re végződőkhöz is *a*-t toldasz, mint *Ponty*, *Carpio*, *Pontya*; *konty*, *kontya*.

A második osztályba tartozó főnevek egyszerűbbek, ugyanis szinte mindegyik megelégszik az *e* toldalékkal, mint *Seb*, *Vulnus*, *föld*, *Terra*, *dög*, *Cadaver*, *Méh*, *Apes*, *tetey*, *Vertex*; *kerék*, *Rota*; *lepel*, *Tegumentum*; *szem*, *Oculus*; *Isten*; *csöp*, *Gutta*; *ser*, *Cervisia*; *fegyver*, *Arma*; *örökös*, *Haeres*, *test*, *Corpus*; *szív*, *Cor*; *víz*, *Aqua*; *gyümölcs*, *Fructus*; *mész*, *Calx*; *hegy*, *Mons*; *személy*, *Persona*; *erzény*, *Marsupium* stb., így: *sebe*, *földe* (1 Móz. 41, 46), *Kím* [kém], *kimie* (1 Móz. 42, 30), *csöp*, *Gutta*, *csöppe* kettőzött *p*-vel (Jób 36, 27); *Tör*, *tőre*, *Káldinál törje* (Jób 18, 10). A tárgyesetben hangátvetést kívánó szavak (20. oldal), itt is ezt teszik, mint *Berek*, *berke* stb., de az utolsó szótagjukban levő *ő*-t *e*-re változtatják, mint *csőbör*, *csőbre*.

Vannak azonban olyan, a második osztályba tartozó szavak, amelyeknél lehet,

ut monosyllaba *Dög* Cadaver, *Eél* Acies, *szék* Sedes, *gök* Cucurbita, *szőr* Pilus, *böcs* Pretium, *böjt* Jejunium, *hit* Fides, *tiszt* Officium, *íz* Sapor, *köz* Spatium, &c. ut *dögi*, *seggyer* *eéli* Exodus. 17. *Ű*. 13. *Kegyelam* széki Pazm. in Conc. pag. 646. *Szöri* Exodus. 35. *Ű*. 23. *hiti*, Teleg. habet etiam *hite* *szeg* Luther. part. 2. pag. 588. Et quædam adjectiva substantivè accepta in regimine, ut *szűk* Angustus, *Paucus*, *kegyérnek* *szűki*, *szép* Pulcher, *gyümölcsűek a' szépi*. Ex polysyllabis *közép* apud Pazm. *szíven* *közöpi*.

Derivata in *Est* tam *e*, quàm *i*, admittunt, ut *szereget*, *szeregete*, Pazm. pag. 584. & *szeregeti*, pag. 587. *öltözdöt* Indumentum, *öltözete* Job. 31. *Ű*. 19. *öltözet*, Ibid. &c.

Jam verò ex tertijs personis singularibus formandæ erunt tertiæ plurales juxta mutationes subjectas.

Nomina in Vocalem definitia habent tertiã personam singularem.

Primæ classis, in *ja*. Secundæ in *je*.

In Plur. muta in *jok*. muta in *jek*. vel *jök*.

Exempla, Res possessa & possessor in Singulari.

Classis 1.	M.		d.		ja.
Classis 2.	M.		d.		je.

Almám

legalábbis szokásosabb *i*-t használni, mint az egyszótagosok közül *Dőg*, Cadaver; *Eél*, Acies; *őék*, Sedes; *tők*, Cucurbita; *őör*, Pilus; *bőcs* [becs], Pretium; *bőjt*, Ieiunium; *hit*, Fides, *tiőzt*, Officium; *íz*, Sapor; *kőz*, Spatium stb., így: *dőgi*, *fegyver eéli* (2 Móz. 17, 13); *Ke- gyelem őéki* (Pázmány Préd. 646. oldal); *őőri* (2 Móz. 35, 23); *hiti*, Telegdinél *hite őzeget* (Luther 2. rész 588. oldal)³², továbbá néhány, a mondat szerkezetében főnévként használt melléknévnél is, mint *őűk*, Angustus, Paucus, *ke- nyérnek őűki*; *őép*, Pulcher, *gyűmőlcfnak a őépi*. A több szótagosok közül *kőzep*, Pázmánynál *őzivem kőzepi*.

Az *Et*-re végződő képzett szavak *e*-t is, *i*-t is kaphatnak, mint *őzeretet*, *őzeretete* (Pázmány 584. oldal) és *őzereteti* (587. oldal); *őltőőő* Indumentum, *őltőőete* (Jób 31, 19) *őltőőeti* (uott) stb.

Az egyes szám harmadik személyű alakokból kell képezni a többes szám harmadik személyűeket az alábbi változtatások szerint.

A magánhangzóra végződő főnevek egyes szám harmadik személyű végződését

Első osztály: *ja*

Második osztály: *je*

Többes számban így változtasd meg:

jok

jek vagy *jők*

Példa: Egyes számú birtok, egyes számú birtokos

I. osztály <i>M</i>	<i>d</i>	<i>ja</i>
II. osztály <i>M</i>	<i>d</i>	<i>je</i>

DE PRONOMINE. 19

Almám, Almád, Almája.
 Elmém, Elnéd, Elméje.
 Szerőm, Szerőd, Szerője.

Res possessa in Singulari, possessores in Plurali.

Classis 1. nk.	tok.	jok.
Classis 2. uk.	tek, tők.	jek, jők.

Almánk, almátok, almájok.
 Elménk, elmétek, elméjük.
 Szerőnk, szerőtök, szerőjük, vel jek.

Nomina verò in Consonantem exeuntia habent in 3. Singulari Primæ Classis :

Ja, nya, tya, a, gya.

In Plur. Jok, nyok, tyok, ok, gyok. Secundæ Clas. in Num. Sing. e, aut i, in num. Plurali assumunt k, sed quæ habebunt i, mutant illud in e, & quæ in themate habebant ô, vel ã, possunt illud retinere.

Res possessa & possessor in Singulari.

Primæ Classis Num. Singular.	M.	D.	Ja. nya, tya, a, gya.
------------------------------	----	----	-----------------------------------

Rabom,

<i>Almám</i>	<i>Almád</i>	<i>Almája</i>
<i>Elmém</i>	<i>Elméd</i>	<i>Elméje</i>
<i>Szérőm</i>	<i>Szérőd</i>	<i>Szérője</i>

Egyes számú birtok, többes számú birtokos

I. osztály <i>nk</i>	<i>tok</i>	<i>jok</i>
II. osztály <i>nk</i>	<i>tek, tők</i>	<i>jek, jők</i>

<i>Almánk</i>	<i>almátok</i>	<i>almájok</i>
<i>Elménk</i>	<i>elmétek</i>	<i>elméjek</i>
<i>Szérőnk</i>	<i>szérőtök</i>	<i>szérőjök, vagy jek</i>

Az első osztályban a mássalhangzóra végződő szavak egyes szám harmadik személyű végződése: *Ja, nya, tya, a, gya*.

Többesben: *Jok, nyok, tyok, ok, gyok*.

A második osztályban egyes számban *e* vagy *i*, többesben *k*-t kapnak, de ahol *i* volt, *e*-re változik, és ahol a töben *ő* vagy *ű* volt, megmaradhat.

Egyes számú birtok, egyes számú birtokos

Első osztály <i>M</i> Egyes szám	<i>D</i>	<i>Ja, nya, tya, a, gya</i>
-------------------------------------	----------	-----------------------------

60

P A R S II.

<i>Rabom,</i>	<i>rabod,</i>	<i>rabja.</i>
<i>Aranyom,</i>	<i>aranyod.</i>	<i>aranya.</i>
<i>Pontyom,</i>	<i>pontyod,</i>	<i>pontya.</i>
<i>Uram,</i>	<i>Urad,</i>	<i>Ura.</i>
<i>Kardom,</i>	<i>kardod,</i>	<i>kardgya.</i>

Res possessa in Singulari, & possessores in Plurali.

Primæ Classis Num. Plura- lis.	<i>nk,</i>	<i>tok,</i>	<i>Jok.</i> <i>nyok.</i> <i>tyok.</i> <i>ok.</i> <i>gyok.</i>
--	------------	-------------	---

<i>Rabunk,</i>	<i>rabotok,</i>	<i>rabjok.</i>
<i>Aranyunk,</i>	<i>aranyotok,</i>	<i>aranyok.</i>
<i>Pontyunk,</i>	<i>pontyotok,</i>	<i>pontyok.</i>
<i>Uruk,</i>	<i>Uratok.</i>	<i>Urok.</i>
<i>Kardunk,</i>	<i>kardotok,</i>	<i>kardgyok.</i>

Res possessa & possessor in Singulari.

N. S. 2. Claf.	M,	D,	E, I.
Istenem,	Istened,	Istene.	
örömdm,	örömdöd,	öröme.	
Csüredm,	csüred.	csüre.	
Böjtdm,	böjtdöd,	böjti.	

Res possessa in Sing. possessores in Plur.

N. P. 2. Claf.	<i>nk,</i>	<i>tek, idk.</i>	<i>ek, ök.</i>
----------------	------------	------------------	----------------

Iste.

<i>Rabom</i>	<i>rabod</i>	<i>rabja</i>
<i>Aranyom</i>	<i>aranyod</i>	<i>aranya</i>
<i>Pontyom</i>	<i>pontyod</i>	<i>pontya</i>
<i>Uram</i>	<i>Urad</i>	<i>Ura</i>
<i>Kardom</i>	<i>kardod</i>	<i>kardgya</i>

Egyes számú birtok, többes számú birtokos

Első osztály <i>nk</i> Egyes szám	<i>tok</i>	<i>Jok, nyok, tyok, ok, gyok</i>
--------------------------------------	------------	----------------------------------

<i>Rabúnk</i>	<i>rabotok</i>	<i>rabjok</i>
<i>Aranyúnk</i>	<i>aranyotok</i>	<i>aranyok</i>
<i>Pontyúnk</i>	<i>pontyotok</i>	<i>pontyok</i>
<i>Urúnk</i>	<i>Uratok</i>	<i>Urok</i>
<i>Kardúnk</i>	<i>kardotok</i>	<i>kardgyok</i>

Egyes számú birtok, egyes számú birtokos

Második osztály, E. sz. <i>M</i>	<i>D</i>	<i>E, I</i>
----------------------------------	----------	-------------

<i>Iftenem</i>	<i>Iftened</i>	<i>Iftene</i>
<i>őróómóm</i>	<i>őróómód</i>	<i>őróóme</i>
<i>Csűróm</i>	<i>csűrőd</i>	<i>csűre</i>
<i>Bőjtóm</i>	<i>bőjtőd</i>	<i>bőjti</i>

Egyes számú birtok, többes számú birtokos

Második osztály, T. sz. <i>nk</i>	<i>tek, tők</i>	<i>ek, ők</i>
-----------------------------------	-----------------	---------------

DE PRONOMINE.

61

Istenünk,	Istenetek,	Istenek.
örömünk,	örömetek,	örömek.
Csáránk,	csárédtek,	csáréd.
Bőjtünk,	bőjtetek,	bőjtök.

§ 3.

De ijs affixis, quæ æquivalent Substantivis pluralibus, cum affixis tam singularis, quàm pluralis Numeri.

Forma tibi semper prius substantivum plurale cum affixo singulari tertiæ personæ quod affixum est semper litera *i*, & variè invenitur: pro quo nota.

Pro prima Classe Nominum.

Nomina, quæ in Numero singulari habent affixum singulare *Ja*.

Vel sunt, quæ in Vocalem exeunt; ut

Alma, *lakó,* *hattyu.*

Et habent tertiam singularem cum affixo.

Almája, *lakója,* *hattyúja.*

His pro formando Numero plurali demes litteram finalem *a*, & litera *i*, quæ remansit erit formativa substantivi pluralis cū affixo possessivo; efficitque illud *i*, per se syllabam sic: *Almai*, Poma ejus. *lakói*, Inquilini ejus Gen. 19. *Hattyúi*, Cygni ejus.

Vel

<i>Iſtenũnk</i>	<i>Iſtenetek</i>	<i>Iſtenek</i>
<i>őrõmũnk</i>	<i>őrõmetek</i>	<i>őrõmek</i>
<i>Csűrũnk</i>	<i>csűrõtők</i>	<i>csűrõke</i>
<i>Bõjtũnk</i>	<i>bõjtetek</i>	<i>bõjtők</i>

3. §

Azokról a toldalékokról, melyek a főnevek többes számát fejezik ki egyes és többes számú birtokos toldalékok mellett [a birtoktöbbesítő jelről]

Előbb mindig képezd a főnév többes számát egyes szám harmadik személyű toldalék mellett, ez a toldalék mindig az *i*, és különféle alakokban fordul elő: erre vonatkozóan jegyezd meg az alábbiakat.

A névszók első osztályára vonatkozóan

Vannak névszók, amelyek egyes számban egyes számú *ja* toldalékot kapnak, vagy amelyek magánhangzóra végződnek, mint

Alma *lakó* *hattyu*

és az egyes szám harmadik személyük birtokos toldalékkal

Almája *lakója* *hattyúja.*

Ezeknél a többes szám létrehozásához vedd el a szóvégi *a*-t és a megmaradó *i* lesz a többes számú birtokos toldalékú főnév képzője, és az *i* önmagában is szótagot alkot³³, mint *Almái*, *Poma eius*; *lakói*, *Inquilini eius* (1 Móz. 19, 25); *Hattyúi*, *Cygni eius*.

Vel sunt Nomina illa desinentia in Consonantes, ut *Rab, dob.*

Et habent in tertia singul. *ja*, ut *rabja, dobja.*

His addes litteram *i*, formativam Nominis substantivi pluralis, cum affixo singulari, habebisque *Rabjai*, Captivi ejus. *dobjai*, Tympana ejus.

Et sic formabis nomen plurale cum possessivo singulari, etiam pro illis, quæ cum singularia sunt, habent affixa

Nya, iya, gya, a. ut

Kinnya, bottya, kardgya, nyila:

Kinnyai, Tormenta ejus. *bottyai*, Bacculi ejus. *kardgyai*, Gladij ejus. *nyilai*, Sagittæ ejus.

Excipe aliqua, quæ elisâ literâ *a*, aut etiam alijs literis accessorijis Syncopen amant, ac in *i*, desinunt; talia sunt quædam in *d*, ut *Szomfzédi, aprédi* Job. 21. v. 11.

Quædam in *g*, ut *csillag* Stella, *csillagi* Genes. 22. v. 17. *Asztag* Acervus, *asztagi*, Job. 24. v. 11. *Gazdag* Dives, *a' világ gazdagi*, Pazm. Conc. pag. 653. Et Derivata in *Ság*, ut *Méltóság* Dignitas, *hamiság*, ut *méltósági* &c.

Quædam in *K*, ut *Ajak* Labiû, *ajaki*, Job. 11. v. 5. *Nyomdok* Vestigium, *nyomdoki* Job. 11. v. 7. *Hajlék* Habitaculum, *hajléki* Job. 19. v. 21. & similia in *lék*; *Patak* Fluvius, *pataki* Exodus 7. v. 19.

Quædam in *L*, ut *Angyal*, *Angyali*: az *Angyalid*.

Vannak olyan főnevek, amelyek mássalhangzóra végződnek, mint *Rab*, *dob*, és egyes szám harmadik személyben *ja*-t kapnak, mint *rabja*, *dobja*. Tedd hozzájuk az *i*-t, a többes számú főnév képzőjét a birtokos toldalék mellett: *Rabjai*, *Captivi eius*, *dobjai*, *Tympana eius*.

És így képezd a főnév többes számát egyes számú birtokos toldalék mellett azoknál is, amelyek egyes számban *Nya*, *tya*, *gya*, *a* toldalékot kapnak, mint *Kinnya*, *bottya*, *kardgya*, *nyila*, így: *Kinnyai*, *Tormenta eius*; *bottyai*, *Baculi eius*; *kardgyai* *Gladii eius*; *nyilai*, *Sagittae eius*.

Kivéve néhányat, melyek hangkivetést kívánva az *a* hangot, esetleg a járulékos hangokat is kiejtik, és *i*-re végződnek; mint némelyik *d* végződésű szó, így: *Szomfzédi*, *apródi* (Jób 21, 11).

Némelyik *g*-re végződő is, mint *cfillag*, *Stella*, *cfillagi* (1 Móz. 22, 17); *Afztag*, *Acervus*, *afztagi* (Jób 24, 11); *Gazdag*, *Dives*, *a' világ gazdagi* (Pázmány Préd. 653. oldal), továbbá a *Ság*-ra végződő képzett szavak, mint *Méltóság*, *Dignitas*, *hamifság*, így: *méltosági* stb.

Továbbá némelyik *K*-ra végződő, mint *Ajak*, *Labium*, *ajaki* (Jób 11, 5); *Nyomdok*, *Vestigium*, *nyomdoki* (Jób 11, 5); *Hajlék*, *Habitaculum*, *hajléki* (Jób 19, 21); és a hasonló lék végződésű szavak; *Patak*, *Fluvius*, *pataki* (2 Móz. 7, 19).

DE PRONOMINE 63

gyalidban gonofságot találtal Job. 4. v. 17. Oldal Latus: Oldaliról le-fűgg a' háj Job. 15. v. 27.

Derivata in Lom, ut Fájdalom, fájdalomi Dolores ejus.

Nonnulla in P, ut Oszlop Columna, Az ég oszlopi Job. 26. v. 11. habet P. Kaldi exemplum etiam in Nap Dies: Vallyon az én Napimnak kevessege nem hamar végeződike? Job. 10. v. 20. sed hoc propriè habet napjai, ut Vallyon mint az ember napjai olyaké a' te napjaid. Job. 10. v. 5.

Quædam in R, ut Sugár Radius, sugáridij ejus, Job. 41. v. 21. számár Alnus, számá-ri Alni ejus Gen. 32. v. 5.

Derivata in As omnia; ut Porras Genes. 8. v. 2. Sic romlás, kárvallás &c. etiam Inas Ephæbus, vadászás.

In At, similiter Derivata, ut 'Allat, gyálat.

In Ny, habet Kaldi Leanyitok, leányink Genes. 38. & erszényink Gen. 43. v. 22.

Pro secunda Nominum Classe.

SECUNDÆ verò classis Nomina, cum sunt singularia, quæ in Vocalem e, vel Diphthongos æ, & terminantur, habentque affixum je, ut Elme Ingenium, kend Ungventum, csöpi Stupa, elméje, kendje, csöpije. Etiam abjiciunt ultimam affixi literam, ut elméi Ingeni-
eius.

Némelyik *L*-re végződő, mint *Angyal*, *Angyali*: az *angyalidban gonofságot találta* (Jób 4, 17); *Oldal*, *Latus*: *Oldaliról le-függ a' háj* (Jób 15, 27).

A *Lom*-ra végződő képzett szavak, mint *Fájdalom*, *fájdalmi*, *Dolores eius*.

Némelyik *P*-re végződő, mint *Ofzlop*, *Columna*: az *ég ofzlopi* (Jób 26, 11). Káldi Atyánál van példa a *Nap*, *Dies* szóra is: *Vallyon az én Napimnak kevefsége nem hamar végeződike?* (Jób 10, 20), de ez tulajdonképpen *napjai*, mint *Vallyon mint az ember napjai ollyaké a' te napjaid* (Jób 10, 5).

Némelyik *R*-re végződő, *Sugár*, *Radius*, *fügári*, *radii eius* (Jób 41, 21); *számár*, *Asinus*, *számári*, *Asini eius* (1 Móz. 32, 5).

Az összes *As*-ra végződő, mint *forrás* (1 Móz. 8, 2), így: *romlás*, *kárvállás* stb., továbbá *Inas*, *Ephaebus*, *vadáfzás*.

Az *At*-ra végződők, továbbá a képzett szavak, mint *'Allat*, *gyálat*.

Az *Ny*-re végződők, Káldinál *Leanyitok*, *leányink* (1 Móz. 38) és *erfényink* (1 Móz. 43, 22).

A névszók második osztályára vonatkozóan

A második osztályba tartozó egyes számú főnevek, ha *e* magánhangzóra vagy *ő*, *ű* kettőshangzóra végződnek, és *je* toldalékot kapnak, mint *Elme*, *Ingenium*, *kenő*, *Unguentum*; *csőpű* [csepű], *Stupa*; *elméje*, *kenője*, *csőpűje*, szintén kiejtik a toldalék utolsó hangját, mint *elméi*, *Ingenia eius*; *kenői*, *Unguenta eius*, *csőpűi*, *Stupae eius*.

ejus *kenő* Unguenta ejus, *csőpű* Stupæ ejus.

At Anomala illa Monosyllaba de quibus mentio est paulò ante § 2. post initium; formant Numerum pluralem addendo *i*, affixo priori, ut *Lo*, *lova*, *lovai* Equi ejus: Sic *szarva*, *szarvai*: *fő*, *feje*, *fejei*: *fü* *füve*, *füvei*; *vő*, *vőm*, *veje* Gen. 19. §. 14. habet *ve*, pro *vejei*.

Sic & illa *Szaru*, *szarva*, *szarvai*, *darvai*, *tervei*.

Quæ verò in Consonantem desinunt, & habent ante suam finalem Consonantem literam Vocale *e*, ut *szem*, affixo singulari; quod est etiam *e*, ut *szeme*, pro Numero plurali addes literam *i*, ut *szemei* Oculi ejus.

Idem facies cum illis Substantivis, quæ ante Consonantem habent *ö*, vel *ü*. ut *Bör*, *böre*, Exod. 35. §. 23. *börei* Pelles ejus. *Czür*, *czüre*, *czürei* Horrea ejus. Gen. 41. §. 47.

Excipies nonnulla quæ eliso *e*, Syncopen amant; ac tertiam singularem in *i*, habent; hanc enim terminationem servant cum affixis *Befzédi*, Exod. 23. §. 8.

Quædam in *d*, ut *Kisdéd* Parvulus, *kisdede* Parvulus ejus, & *kisdedi* Parvuli ejus.

In *G*, ut *Sereg*, *seregi* Exercitus; & maxime derivata in *ség*, ut *Nemzetiség*, *feleség*; *ellenség*, *nemzetiségi*, *feleségi* Genes. 7. §. 7. *ellenségi* Genes. 49. §. 8. *Sömörgei* Rugæ, Job. 16. 9.

In *K*, ut *Szék*, Add *ükeni* a te *székidnél* álló *hölcsőséget* Sap. 9. §. 4. Deri-

Ám azok a rendhagyó egy szótagosak, amelyeket a bevezető után, kevéssel a 2. § után említettünk, a többes számot a korábbi toldalékukhoz tett *i*-vel képzik, mint *Lo, lova, lovai*, *Equi eius*, így: *ſzava, ſzavai; fő, feje, fejei; fű, fűve, fűvei; vő, vőm, veje*. 1 Móz. 19, 22-ben a *vejei* helyett *veij* van.

Így ezek is: *Szarv, ſzarva, ſzarvai; darvai, tetvei*.

Ha pedig mássalhangzóra végződnek, és a szóvégi mássalhangzó előtt *e* magánhangzó áll, akkor az egyes számú birtokos toldalékhoz, amely szintén *e*, mint *ſzeme*, többes számban *i* hangot tesz, mint *ſzemei*, *Oculi eius*.

Ugyanígy azoknál a főneveknél is, ahol a mássalhangzó előtt *ő* vagy *ű* áll, mint *Bőr, bőre* (2 Móz. 35, 23), *bőrei*, *Pelles eius; Czűr, czűre, czűrei* *Horrea eius* (1 Móz. 41, 47).

Kivéve néhányat, melyek hangkivetést kívánva az *e*-t kiejtik, egyes szám harmadik személyben *i*-re végződnek, és ezt a végződést tartják meg a toldalékok mellett is, mint *Beſzédi* (2 Móz. 23, 8).

Így némelyik *d*-re végződő szó, mint *Kisdéd*, *Parvulus, kisdede*, *Parvulus eius és Kisdedi, Parvuli eius*.

Némelyik *G*-re végződő, mint *Sereg, ſeregi, Exercitus*, és leginkább a *ség* végűek, mint *Nemzetség, feleség, ellenség; nemzetségi, feleségi* (1 Móz. 7, 7), *ellenségi* (1 Móz. 49, 8), *ſőmőrgi, Rugae [ráncai]* (Jób 16, 9).

Némelyik *K*-ra végződő, mint *Szék, Add nékem a' te ſzékidnél álló bölcsőseget* (Bölcs 9, 4).

DE PRONOMINE. 65

Derivata in *Lem*, ut *segedelem*, *segedelmi*, Auxilia ejus, *félelem* Timor, *felelmi*, Timores ejus, &c.

In *R*, ut *Ember*, *emberim*, Genes. 58. v. 7. *Kenyér*; *hogy meg-áldgyam a' te kenyeredet*. Exodi 23. v. 25. *Sellér*, Inquilinus; *selléri*, Job. 19. v. 15. *seggyver*, *seggyveri*. Gen. 27. v. 3.

In *Es*, *ős*. ut *Nemes* Nobilis, *erős* Fortis substantivè. *Persák erőssinek, és Medusok Nemeessinek* Esth. 1. v. 3. *ős* Avus, *Atyáid és ősid* Exod. 10. v. 6.

In *T*, ut *Követ* Nuncius, *Kristus követi*. Paz. Conc. pag. 652. v. 6. *öliözet*, *öliözeti*.

In *Z*, ut *Vitéz*, *vitézi*. Job. 25. v. 3. *köz*, *közi*, *esköz*, *eszközi*.

Quorum tamen nonnulla etiam priore modo in usum venire possunt, ut *Emberaim*, *kenyereim* &c. *Tetej* Vertex, divisâ diphtongo, *tetei* Exod. 26. cap. 4.

Vides tertiam personam pluralem rei possessæ, & singularem possessoris variè terminari. Nimirum Nominum desinentium in Vocale in *ai*, ut *Almái*, *ói*, ut *Hordói*, *ui*, ut *Sarni*, *éi*, ut *Elméi*, *ói*, ut *Szerbi*, *íi*, ut *Gyáríi*, & nominum desinentium in Consonantem in

Jai, *nyai*, *tyai*, *ai*, *gyai*, ut: *Rabjai*, *Aranyai*, *Pontyai*, *Urai*, *Kardgyai*. Sed occurrit difficultas de tertia persona plurali tam rei possessæ, quàm possessorum.

E

Pro

A *Lem*-ra végződő képzett szavak, mint *fégedelem*, *fégedelmi*, *Auxilia eius*; *félelem*, *Timor*, *félelmi*, *Timores eius* stb.

Az *R*-re végződők, mint *Ember*, *emberim* (1 Móz. 50, 7); *Kenyér*; *hogyan meg-áldgyam a' te kenyeredet* (2 Móz. 23, 25); *Sellér*, *Inquilinus*, *fellyéri* (Jób 19, 15); *fegyver*, *fegyveri* (1 Móz. 27, 3).

Az *Es*, *ős* végződésűek, mint *Nemes*, *Nobilis*, *erős*, *fortis*, főnévi értelemben. *Persák erőssinek*, és *Medusok Nemessinek* (Eszt. 1, 3); *ős*, *Avus*, *Atyáid és ősid* (2 Móz. 10, 6).

A *T*-re végződők, mint *Követ*, *Nuntius*, *Kristus követi* (Pázmány Préd. 652, 6. sor), *öltözteti*.

A *Z*-re végződők, mint *Vitéz*, *vitézi* (Jób 25, 3) *köz*, *közi*; *esköz*, *efközi*.

Némelyikük azonban a korábban említett alakban is előfordulhat, mint *Embereim*, *kenyereim* stb. A *Tetej*, *Vertex*, a kettőshangzó szétválasztásával *tetei*.³⁴

Láthatod, hogy a több birtokosra és egy birtokra utaló harmadik személyű alak különféleképpen végződnek. Mégpedig a magánhangzóra végződő főnevek végződései *ai*, mint *Almái*; *ói*, mint *Hordói*; *ui*, mint *Saru*; *éi*, mint *Elméi*; *ői*, mint *Szérői*; *úi*, mint *Gyűrűi*. A mássalhangzóra végződő szavak végződései

<i>Jai</i> ,	<i>nyai</i> ,	<i>tyai</i> ,	<i>ai</i> ,	<i>gyai</i> , mint
<i>Rabjai</i>	<i>Aranyai</i> ,	<i>Pontyai</i> ,	<i>Urai</i> ,	<i>Kardgyai</i> .

De nehézség adódik, ha a birtokos és a birtok is többes szám harmadik személyű.

Pro hac licet legerim exempla impressa, in quibus tertijs personis singularibus quoad possessorem, pluralibus tamen quoad rem possessam, solum litera *k* additur, ut *Labai* Pedes ejus, *Kezei* Manus ejus, *labaik* Pedes eorum, *kezeik* Manus eorum, (sic sæpe utitur Valentinus Léppes. Vide præfat. ejus in Speculum moriturosum, pag. 3. idem habet *bh-neik* Peccata eorum, de Morte lib. 1. p. 222.) observaverimque nonnullos Ungaros sic loquentes; verumtamen pro meliore hujus sæculi stylo cum recentioribus scriptoribus melius facies, si has tertias personas rei possessæ & possessorum plurales, reddas voce similes tertijs pluralibus quoad rem possessam, & singularibus quoad possessores ut habetur pag. 59. & 60. & advertes ex subjectis exemplis.

Res possessa in Plurali, & possessor in singulari desinentium in Vocale.

EXEMPLA

PRIMÆ CLASSIS.

N. S. Almáim, almáid, almái.

Aliud.

N. S. Hordóim, hordóid, hordói.

Aliud.

N. S. Saruim, saruid, sarui.

EXEM.

Noha olvastam nyomtatásban megjelent példákat, amelyekben csak egy *k* járul a harmadik személyű egy birtokost és több birtokot jelölő alakokhoz, mint *Labai*, *Pedes eius*; *Kezei*, *Manus eius*; *labaik*, *Pedes eorum*, (gyakran így használja Lépes Bálint, lásd a *Speculum morituroorum* előszavának a 3. oldalát, szintén nála *bűneik*, *Peccata eorum* a *De Morte* I. 222. oldalán)³⁵, és megfigyeltem, hogy némelyik magyar így használja a beszédben; mégis, korunk jobb stílusa szerint, az újabb szerzőket követve jobban teszed, ha ezeket a több birtokost és több birtokot jelölő harmadik személyeket a több birtokot és egy birtokost jelölőkhöz hasonlóan fejezed ki. Ezekről az 59. és 60. oldalon volt szó, figyeld meg az alábbi példákat is.

Többses számú birtok, egyes számú birtokos magánhangzó-
ra végződő szavaknál
RAGOZÁSI PÉLDA
ELSŐ OSZTÁLY

E. sz. N. <i>Almáim</i> ,	<i>almái</i> ,	<i>almái</i> .
	Vagy másik példa:	
E. sz. N. <i>Hordóim</i> ,	<i>hordóid</i> ,	<i>hordói</i> .
	Vagy másik példa:	
E. sz. N. <i>Saruim</i> ,	<i>faruid</i> ,	<i>farui</i> .

EXEMPLA SECUNDÆ CLASSIS.

N. S. Elmém, elméd, elméi; *Ingenia ejus.*
N. S. Szerőim, szerőd, szerői; *Horrea ejus.*

Aliud eorum, quæ habent in themate ű.

N. S. Gyűrűim, gyűrűd, gyűrűi. *Annuli ejus.*

Res possessa & possessores in Plurali.

EXEMPLA PRIMÆ CLASSIS.

Almáink, almáitok, almájok.
Hordóink, hordóitok, hordójok.
Saruink, saruitok, sarujok.

EXEMPLA SECUNDÆ CLASSIS.

Elméink, elméitek, elméjek.
Szerőink, szerőitek, szerőjek.
Gyűrűink, gyűrűitek, gyűrűjök.

*Et videtur quod horum terminatio frequentior sit
in űk.*

*Res possessa in plurali & possessor in singulari,
desinentium in Consonantem.*

EXEMPLA PRIMÆ CLASSIS.

N. S. Rabjaim, rabjaid, rabja, *Captivi ejus.*

E a

N. S. Karo

RAGOZÁSI PÉLDA
MÁSODIK OSZTÁLY

E. sz. N. *Elméim*, *Elméid*, *Elméi*, *Ingenia eius*
E. sz. N. *Szérőim*; *szérőid* *szérői* *Horrea eius*

Másik példa: a töben *ű* van

E. sz. N. *Gyűrűim*, *gyűrűid*, *gyűrűi*. *Annuli eius*.

Többes számú birtok, többes számú birtokos

RAGOZÁSI PÉLDA
ELSŐ OSZTÁLY

Almáink, *almáitok*, *almájok*.
Hordóink, *hordóitok*, *hordójok*.
Saruink, *faruitok*, *farujok*.

RAGOZÁSI PÉLDA
MÁSODIK OSZTÁLY

Elméink, *elméitek*, *elméjük*.
Szérőink, *szérőitek*, *szérőjük*.
Gyűrűink, *gyűrűitek*, *gyűrűjük*.

Látszik, hogy ezeknek a végződése gyakrabban lesz
ők.

Többes számú birtok, egyes számú birtokos mássalhang-
zóra végződő szavaknál

N. S. Kardgyaim, kardgyaid, kardgyai.

N. S. Uraim, uraid, urai.

N. S. Malmaim, malmaid, malmai.

N. S. Angyalim, Angyalid, Angyali.

EXEMPLA SECUNDÆ CLASSIS.

N. S. Szemeim, szemeid, szemei. *Oculi ejus.*

Sic: N. S. Őkreim, Őkreid, Őkrei.

N. S. Csűreim, csűreid, csűrei.

N. S. Vitézim, vitézid, vitézi. *Milites ejus.*

Res possessa & possessores in Plurali.

EXEMPLA PRIMÆ CLASSIS.

Rabjaink, rabjaitok, rabjok.

Kardgyaink, kardgyaitok, kardgyók.

Uraink, uraitok, urok.

Malmaink, malmaitok, malmok.

Angyalink, Angyalitok, Angyalok.

SECUNDÆ CLASSIS.

Szemeink, szemeitek, szemek, *vel. űk.*

Őkreink, őkreitek, őkrők.

Csűreink, csűreitek, csűrők.

Vitézink, vitézitek, vitézek.

Ab Itélet. itéletitők, apud Kaldi.

Promiscuè videtur posse esse usum terminationum tertiarum personarum in *ek, & űk*, ut *Nyel-
vek,*

RAGOZÁSI PÉLDA ELSŐ OSZTÁLY

E. sz. N. <i>Rabjaim,</i>	<i>rabjaid,</i>	<i>rabja,</i>	Captivi eius
E. sz. N. <i>Kardgyaim</i>	<i>kardgyaid,</i>	<i>kardgyai.</i>	
E. sz. N. <i>Uraim,</i>	<i>uraid,</i>	<i>urai.</i>	
E. sz. N. <i>Malmaim,</i>	<i>malmaid,</i>	<i>malmai.</i>	
E. sz. N. <i>Angyalim,</i>	<i>Angyalid,</i>	<i>Angyali.</i>	

RAGOZÁSI PÉLDA MÁSODIK OSZTÁLY

E. sz. N. <i>Szemeim,</i>	<i>szemeid,</i>	<i>szemei,</i>	Oculi eius.
Így: E. sz. N. <i>Őkreim</i>	<i>őkreid,</i>	<i>őkrei.</i>	
E. sz. N. <i>Csőreim,</i>	<i>csőreid,</i>	<i>csőrei.</i>	
E. sz. N. <i>Malmaim,</i>	<i>malmaid,</i>	<i>malmai.</i>	
E. sz. N. <i>Vitézim,</i>	<i>vitézid,</i>	<i>vitézi.</i>	Milites eius

Többes számú birtok, többes számú birtokos

RAGOZÁSI PÉLDA ELSŐ OSZTÁLY

<i>Rabjaink,</i>	<i>rabjaitok,</i>	<i>rabjok.</i>
<i>Kardgyaink,</i>	<i>kardgyaitok,</i>	<i>kardgyok.</i>
<i>Uraink,</i>	<i>uraitok,</i>	<i>urok.</i>
<i>Malmaink,</i>	<i>malmaidok,</i>	<i>malmok.</i>
<i>Angyalink,</i>	<i>Angyalitok,</i>	<i>Angyalok.</i>

MÁSODIK OSZTÁLY

<i>Szemeink,</i>	<i>szemeitek,</i>	<i>szemek vagy ők.</i>
<i>őkreink,</i>	<i>őkreitek,</i>	<i>őkrők.</i>
<i>Csőreink</i>	<i>csőreitek,</i>	<i>csűrők.</i>
<i>Vitézink,</i>	<i>vitézitek,</i>	<i>vitézek.</i>
Káldinál az <i>Itélet</i> szóból <i>itéletitők.</i>		

DE PRONOMINE. 69

vek, Psal. 13. v. 3. & Psal. 54. v. 10. lingvæ eorum: & *nyelvök*, Job. 29. v. 10. *szemek*. Job. 19. v. 15. & cap. 19. v. 15. oculi eorum, & *szemök*, Job. 2. v. 12. Nisi quod Nomina, quæ in themate habent *ö*, vel *é*, usitatus habeant terminationem *ök*, ut *Csűrök* Genes. 41. v. 35. Sic *szívek*, *szívök* Job. 17. *kezek*, Gen. 37. v. 22.

Hæc affixa etiam præterita seu Participia passiva recipiunt, tale est illud *Jer-bé Urnak áldotta*. Genes. 24. v. 31.

Etiam tertia persona Præteriti à Verbo *Vagyok* Sum, quæ est *volt* Fuit, assumit affixa hæc, ut *Voltom*, *voltod*, *volta*. & tunc transit in substantivum, & significat essentiam ut *adolog volta ex*, essentia rei hæc est.

Maximè verò plurimæ particulae præpositionis partis id exigunt, idque tam conjunctæ, ut *Hoz*, ad; *hózzám*, *hózzád*, *hózzája*, *Tól*, à vel ab *tőlem*, *tőled*, *tőle*, ubi quidam *l*, duplicant.

Quam separata, ut *Elő*, ante *előstem*, *előtted*, *előtte*: desinentia in *t*, duplicant illud. *Után* post; *Utánnam*, *utánnad*, *utánna*.

Etiam cum fiunt composita, ut *Előstem járó* Præpositus, superior meus. *előtted járó*, *előtte járója*.

Előttünk járó, *előttetek járó*, *előtök járó*.

In Plurali: *Előttünk járók*, *előttetek járók*, *előtök járók*.

E 3

Jezra.

Úgy tűnik, hogy a harmadik személy végződése vegyesen használható *ek* és *ők* végződéssel, mint *Nyelvek* (Zsolt. 13, 3 és Zsolt. 54, 10), *lingua eorum*, és *nyelvők* (Jób 29, 10); *szemek* (Jób 19, 15 és 19. fejezet 15),³⁶ *oculi eorum*, és *szemők* (Jób 2, 12). Kivéve azokat a főneveket, ahol a töben *ő* vagy *ű* van, ezeknél szokásosabb az *ők* végződés, mint *Csűrők* (1 Móz. 41, 35), így: *szívek*, *szívők* (Jób 17, 4); *kezek* (1 Móz. 37, 22).

Ezeket a toldalékokat a múlt idejű vagy szenvedő igenevek is felvehetik, ilyen az is, hogy *Jer-bé Urnak áldotta* (1 Móz. 24, 31).

A *Vagyok*, *Sum* ige múlt idejének harmadik személye, a *vólt*, *Fuit* is felveheti ezeket a toldalékokat, mint *Voltom*, *voltod*, *volta*, ilyenkor főnévvé válik, és létezést fejez ki, mint *a' dolog volta ez*, *essentia rei haec est*.³⁷

Igen gyakori a legtöbb előljárói szócskánál, akár kapcsolatlan [határozóragok], mint *Hoz*, *ad*, *hozzám*, *hozzád*, *hozzája*; *Tól*, a vagy *ab*, *tőlem*, *tőled*, *tőle*, itt némelyek megkettőzik az *l*-t.

Akár pedig különállóként [névutók], mint *Előt*, *ante*, *előttem*, *előtted*, *előtte*, a *t*-re végződők megkettőzik azt; *Után*, *post*, *Utánnam*, *utánnad*, *utána*.

Összetételben is, mint *Előttem járó*. *Praepositus*, *superior meus*, *előtted járó*, *elotte járója*. *Előttünk járó*, *előttetek járó*, *előttők járó*.

Többes számban: *Előttünk járók*, *előttetek járók*, *előttek járók*.

Jezraja az elötiðk járó. Ezd. 2. 12. v. 41.

'A potárnokok elötiðk járója. Gen. 40. v. 9.

'A seregek elötiðk járói. Par. 1. c. 28. v. 1.

Meg-emlekezzeitek a' ti elötitetek járókról, Heb. 13.

& 7.

Ex his exemplis apparet in tertijs personis utramque compositi partem affixa recipere.

APPENDIX

Habetur superiùs par. 2. cap. 2. § 3. Genitivos omnes significare aliquam possessionem: eandem regulam sequuntur Genitivi cum affixo personali utriusque numeri, ut *Uramé*, *Urainké*. His ergo Genitivis insuper eleganter additur affixum *k*, ut *Uramék*, *uraimék*, & habent hunc sensum. *Uramék*, id est, illi qui spectant ad meum Dominum, *uraimék*, illi qui spectant ad meos Dominos; *uradék*, Illi qui spectant ad tuum Dominum &c. Et sic alia plura.

Pars Tertia.

DE VERBO.

CAPUT I.

De ijs Verborum accidentibus,
quæ ad conjugandum necessaria
sunt,

§ 1. De

Jezraja az előttők járó (2 Ezdr. 12, 41); 'A pohárnokok előttők járója (1 Móz. 40, 9); 'A feregek előttők járói (1 Krón. 28, 1); Meg-emlekezzetek a' ti előttetek járókról, (Zsid. 13, 7).

Ezekből a példákból is kitetszik, hogy harmadik személyben az összetétel mindkét tagja toldalékot kap.

FÜGGELÉK

Fentebb, a 2. rész 2. és 3. fejezetében már említettük, hogy minden birtokos eset valamiféle birtoklást fejez ki: ugyanezt a szabályt követik a személyes toldalékos [birtokos személyjeles] birtokos esetek mindkét számban, mint *Uramé, Urainké*. Tehát ezekhez a birtokos esetekhez szépen hozzátehető a *k* toldalék is, mint *Uramék, uraimék*, és a következő az értelmük: *Uramék*, vagyis akik az uramhoz tartoznak; *uraimék*, akik az uraimhoz tartoznak; *uradék*, akik a te uradhoz tartoznak stb.³⁸ Hasonlóan a többi is.

Harmadik rész AZ IGÉRŐL

I. FEJEZET

Az ígéknek a ragozásban lényeges jellemzőiről

§ 1.

De modis, temporibus, personis, numeris, & conjugationibus in genere.

Modi Conjugationum sunt quinque, sicut apud Latinos: Indicativus, Imperativus, Optativus, Coniunctivus, & Infinitivus.

Tempora sunt quinque, Præsens, Præteritum imperfectum, Præteritum perfectum, Præteritum plusquamperfectum, & Futurum.

Præteritum perfectum Indicativi est duplex; primum, commune; secundum, cuius usus est ornatè in narrationibus, ideo dici potest historicum.

Præteritum plusquamperfectum est etiam duplex; primum, formatur ex Præterito perfecto, & particula auxiliari *vala*, & alterum similiter ex præterito, & voce auxiliari *volt*, de quorum altero non est, cur ulterius tractetur; cum sit idem cum priore, nisi quod verba auxiliaria sint alia, quæ non variantur in personis aut numeris.

Futurum non differt à præsentì, sed ut sciatur esse Futurum, adduntur illi aliæ particule; v. g. *Meg, ofztan, azutân* postea, *jöven lölen*, in Futuro; aut effertur per Infinitivum, cum verbo *fogok*, ut *fogok olvasni*, Legam. Futurum

1. §

A módokról, az időkről, a személyekről, a számokról és a ragozásokról általában

A ragozásoknak ötféle módja van, miként a latinoknál: kijelentő mód, parancsoló mód, óhajtó mód, kötőmód és határozatlan mód.³⁹

Ötféle idő van, jelen, folyamatos múlt [0 + *vala* összetett múlt], befejezett múlt [*t* jeles ill. elbeszélő múlt], régmúlt [*t* + *vala*, ill. *t* + *volt* összetett múlt] és jövő.

Kétféle kijelentő módú befejezett múlt van: az első általános [*t* jeles múlt], a másodikat [elbeszélő múlt] az elbeszélésekben használják, ünnepélyesen, ezért régiesnek is lehetne nevezni.⁴⁰

A régmúlt is kétféle: az egyiket a befejezett múltból képezzük a *vala* segédszócskával, a másikat szintén a befejezett múltból, a *volt* segédszócskával, a másodikról nincs mit mondani, mivel ugyanaz, mint az első, csak a segédszavak térnek el, ezek egyébként nem változnak szám és személy szerint.

A jövő idő nem tér el a jelentől, de, hogy lehessen tudni, hogy jövő, ezért különböző szócskákat tesznek hozzá, például *Meg, ofztán, azután, postea; jövendőben*, in futuro; vagy határozatlan igével és a *fogok* igével fejezik ki, mint *fogok olvasni*, legam. Ám a magyaroknak

turum tamen Conjunctivi Ungari habent proprium, ut patebit, cujus usus in communi sermone rarus est, in historis, maximè sacris, frequens.

Personæ sunt tres; Prima, secunda, tertia. Personam primam conjugationis primæ, numeri singularis, in omnibus modis finitis Ungari dupliciter efferunt: ut *Látok, látlak. látodam, látítalak. Szeretek, szeretlek; Szerettem, szerettelek.* de priorè tractabitur in ipsa Conjugatione prima; de posteriore specialiter in fine illius.

Persona tertia Præteriti primæ, numeri singularis, posita cum substantivo, transit in adjectivum participiale: ut *Hallott dolog, Audita res; olvasott pénz,* Numerata pecunia. Videntur tamen hæc magis esse tertiæ personæ verbi passivi, per Syncopen contractæ: & signum est duplex *tt*, in fine; esto in *ijs*, quæ in duas consonantes exeunt, non duplicetur, ut *Vert pénz,* cusa pecunia.

Tertia etiam persona Conjugationis secundæ, seu verbi determinati, numeri singularis, posita cum substantivo, transit in adjectivum. ut: *Isten adta ember,* Homo quem Deus dedit, *Ember sütette kenyér,* Panis, quem homo pinsuit.

Numeri sunt duo: Singularis & Pluralis.

Conjugationes quatuor. Quia quadruplex est

van saját jövő idejű kötőmódjuk, mint majd szólunk róla, de ezt ritkán használják a közbeszédben, inkább a régies, elsősorban szent írásokban fordul elő.⁴¹

Három személy van: első, második és harmadik. Az első személyt a magyarok az első [általános] ragozás egyes számában, minden módban kétféleképpen fejezik ki, mint *Látok, látlak; láttam, láttalak; fzeretek, fzeretlek, fzerettem; fzerettelek*. Az első fajtájáról az első ragozás tárgyalásánál lesz szó, a másodiktól pedig annak a végén, külön.

Az első múlt egyes számú harmadik személye a főnév mellett igei melléknévvé válik, mint *Hallott dolog*, *Audita res; olvaíott pénz*; *Numerata pecunia*. Mégis inkább úgy tűnik, hogy a szenvedő ige harmadik személyének hangkieséssel megrövidült alakjai ezek, és a jelük a szó végén a kettőzött *tt*, noha azokban, amelyek két mássalhangzóra végződnek, nem kettőzzük meg, mint *Vert pénz*, *cusa pecunia*.

A második, avagy a határozott igeragozás egyes számú harmadik személye a főnév mellett melléknév lesz, mint *Iíten adta ember*, *Homo, quem Deus dedit; Ember íűtette kenyér*, *Panis, quem homo pinsuit*.

Kétféle szám van: egyes és többes.

DE VERBO. 73

est tantum diversitas flectendi verba per modos, tempora, personas, & numeros. prima est verborum activorum indeterminatorum, ad quam referuntur multa etiam neutra transitiva, & intransitiva.

Hæc ponitur pro prima, quia hæc à nulla formatur, & ab illa formantur secunda, & tertia.

Altera est activorum, ad certam rem determinatorum.

Tertia passivorum. Quarta neutrorum, quorum tertia persona singularis desinit in *ik*.

§ 2.

De radice Conjugationum.

RAdix, seu fundamentum conjugationum est tertia persona cujusvis verbi regularis primæ conjugationis, quam sic invenies: accipe quodcunque verbum inventum, v. g. in dictionario in tempore Præsenti, numero singulari, ut *Látok* Video: *szerelek* amo. abijce ultimam literam *k*, cum sua Vocali, manebit tertia persona *lát* videt, *szere* amat. In verbis Neutris quæ tertiam personam habent à *ik*, facies pro radice tertiam personam fictam, abjecto *ik*, ut *Játzom* ludo, abjecto *m*, & Præcedente illud Vocali *o*, manebit *játz*, hoc ultimum quidem est imperfecta persona tertia,
E s quoad

Ragozás négy van, mivel a módok, idők, személyek és számok szerinti igeragozásnak csak négyféle változata lehet. Az első a cselekvő határozatlan [általános ragozású] igéké, ide tartozik sok semleges tárgyias és tárgyatlan ige is.

Ezt vesszük első ragozásnak, mivel ezt nem képezzük másiktól, viszont belőle képezzük a másodikat és a harmadikat.

A második a valamilyen dolog tekintetében meghatározott [határozott ragozású] cselekvő igéké.

A harmadik a szenvedőké. A negyedik azoké a semlegeseké, melyeknek az egyes szám harmadik személye *ik*-re végződik.⁴²

2. §

A ragozások tövéről⁴³

A *tő*, vagyis az igeragozások alapja a szabályos igék mindegyikénél az első [általános] ragozás harmadik személye, amelyet így kapsz meg: vedd bármelyik igét úgy, ahogy például a szótárban találod, jelen időben, egyes számban, mint *Látok*, *Video*; *fzeretek*, amo. Vágd le a végéről a *k*-t a magánhangzójával együtt, marad a harmadik személy: *lát*, *videt*, *fzeret*, *amat*.

Azokban a semleges igékben, ahol a harmadik személy *ik*-re végződik, az *ik* levágásával a fiktív harmadik személyt vedd tőnek, mint a *Játzom*, ludo alakban is levágva az *m*-et és az előtte álló

quoad significationem, & completur addito *ik*, *jatzik* ludit; sed pro radice est ita accipiendum.

Illa verò Neutra, quæ in præsentī in *k* desinunt, & tertiam habent in *en*, ut *lésezek*, inter Anomala computabuntur.

Hæc fundamenta formationum, seu radices, ut plurimum erunt monosyllabæ, ut *Lál* videt; *ád* dat; *ál* stat: *árt* nocet, *ért* intelligit, *ír* scribit, *ól* occidit, *úl* sedet, *bír* possidet &c.

Aliæ radices dissyllabæ, ut *Halgat* tacet, *šzeret* amat.

Aliæ plurium syllabarum, ut *Ingadoz* agitur; *šruendez*, lætatur, quarum primæ personæ plerumq; sunt verba derivativa, aut composita ut *Munkálkodom* laboro: *csendesitem* tranquillo.

Aptissimè tamen hæc tertia persona ponitur pro radice formationum, quia brevissima est, & ferè in omnibus modis temporibusq; continetur. ob quam causam etiam Hebræi pro radice ponunt tertiam personam.

§ 3.

De affixis, quæ tempora ac personas formant, addita radici.

OMnis variatio per modos, tempora, & numeros, personasq; fit ope affixarum certarum terminationum, quæ ideo affixæ vocabuntur. Sunt

magánhangzót, *já*tz marad, ez utóbbi ugyan a jelentés szempontjából csonka harmadik személy, és az *ik* hozzátételével egészül ki: *ját*zik, ludit; de tőnek így kell venni.

Azok a semleges igék, amelyek jelen időben *k*-ra végződnek, és a harmadik személyük pedig *en*-re, mint *léf*zen, a rendhagyók közé tartoznak.

Ezek a tövek, avagy a ragozás alapjai a legtöbbször egy szótagosak, mint *Lát*, videt; *ád*, dat; *áll*, stat; *árt*, nocet; *ért*, intelligit; *ír*, scribit; *ól*, occidit; *ül*, sedet; *bír*, possidet stb.

Más tövek két szótagosak, mint *Halgat*, tacet; *fzeret*, amat.

Mások több szótagosak, mint *Ingadoz*, agitur; *örvendez*, laetatur, ezeknek az első személye többnyire képzett vagy összetett [igekötős] ige, mint *Munkálkodom*, laboro; *cfendefitem*, tranquillo.

Mégis azért ez a harmadik személy a legalkalmasabb a ragozások tövének, mert ez a legrövidebb, és csaknem az összes módban és időben megmarad. A héberek is ezért veszik a harmadik személyt tőnek.⁴⁴

3. §

Azokról a toldalékokról, melyek a tőhöz járulva az időket és a személyeket fejezik ki

A módok, idők, számok és személyek szerinti változások mind bizonyos végzések hozzátoldásával történnek, ezeket tehát toldalékoknak nevezzük.⁴⁵

Sunt autem affixa duplicia, quædam, quæ verbis præponuntur partim conjunctim, partim separatim, & rectius præfixa dicerentur, talia sunt *hózzá*, ad; *kívül* aforis: *belül* intrinsecus, *elől* ante, *háttul* retro, *környül* circum, *meg*, quod ultimum si separatim scribatur, conjungitur verbo transversâ lineolâ.

Quæ verò conjunctim præfiguntur, sunt *bé* in: *ki* ex; *el* ab: *le* de: *fel* sursum. Et hæc communiter suam significationem verbo uniunt, ut *hózzá megyek* adeo illum, *kívül járok* foris ambulo, *belül néz-k* ab intro aspicio, *elől megyek* ante eo, *háttul megyek* post eo, *környül nézek* circumspicio, *bé-megyek* intro, *ki-megyek* ex eo, *le-megyek* descendo, *fel-megyek* ascendo.

Non tamen ita præponuntur, ut non aliquando postponi possint, aut exigant: Nam *meg*, in Futuro indicativi ferè præponitur, estq; plerumque signum futuri; ut *meg-cselekedszem* faciam. licet etiam in alijs temporibus inveniantur; ut *meg-cselekedtem* feci; at in futuro Imperativi postponi vult, ut *cselekedd-meg* fac: quod idem fit etiam cum alijs præfixis conjunctis, ut *Menny-el* abi: *menny-fel* ascende, sed tunc separatim ponuntur, interjectâ lineolâ, ut *Jő-el* veni.

Affixa quæ formant tempora, personas, & numeros, ponuntur in tabellis affixorum ante singulas Conjugationes.

Hic

A hozzátoldások kétfélék, vannak olyanok, amelyek az igék előtt állnak, részint hozzákapcsolódva, részben külön állva, és ezeket több joggal nevezhetnénk praefixumnak; ilyenek a *hozzá*, ad; *kivől*, a foris; *belől*, intrinsecus; *elől*, ante; *hátról*, retro; *környűl*, circum; *meg*, ez utóbbit, ha külön írjuk, kis vízszintes vonalkával kapcsoljuk az igéhez.

A következőket hozzákapcsolva toldjuk az ige elé: *bé*, in; *ki*, ex; *el*, ab; *le*, de; *fel*, sursum. Általában egyesítik a jelentésüket az igével, mint *hozzá megyek*, adeo illum, *kivől járok*, foris ambulo; *belől nézek*, ab intro aspicio [belülről nézek ki]; *elől megyek*, ante eo; *hátról megyek*, post eo; *környűl nézek*, circumspicio; *bé-megyek*, intro; *ki-megyek*, exeo; *le-megyek*, descendo, *fel-megyek*, ascendo.

Nem állnak azonban olyan szorosan elől, hogy olykor ne lehetne, sőt ne kellene az ige után kerülniük. A *meg* ugyanis kijelentő mód jövő időben többnyire elől áll, és a jövő idő kifejezője, mint *meg-cselekezek*, faciam, noha más időkben is megtalálható, mint *meg-cselekedtem*, feci; de jövő idejű parancsoló módban hátra kell tenni, mint *cselekedd-meg*, fac; ugyanígy az összes többi is, amit kapcsoltan toldunk az ige elé, mint *Menny-el*, abi; *menny-fel*, ascende; de ilyenkor különírjuk, vonalkával kapcsolva, mint *Jőj-el*, veni.

Az időket, számokat és személyeket kifejező toldalékokat az egyes ragozások előtti táblázatban tüntettük fel.

Hic solum adhuc nota, debere te etiam in Conjugationibus observare duas illas vocalium classes, quæ assignatæ sunt in Nominibus. Nimirum Primæ classis *a, æ, æ, aj, seu ay*. Hæc etiam in affixis petunt jam *a*, jam *o*, jam *u*.

Secundæ classis *e, ø, ù, ej, seu ey*.

Hæc petunt in affixis *e, ø, ù*, & subinde *i*.

Exempla primæ classis: *Adok* do, *ád* dát, *át* tam. *szóllok* loquor, *szól* loquitur, *szóllottam*. *futok* curro, *fut* currit, *futottam*. *hajlok* pello, *haj* pellit: *hajtottam*.

Secundæ clas. *Szeretek* Amo, *szerez* amat, *szereztem*. *ülök* sedeo, *ül* sedet: *ölök* mactō, *öl* mactat. *Egytek* facio cadere, *Egy* finit labi.

Quæ habent *i*, partim sunt Primæ classis, ut *Sír* flet, *vij* certat, *nyit* aperit, *ússz* oscitat.

Partim secundæ, ut *fejszitek* extendo, *fejszít*.

Nota secundò pro tertia persona modi Indicativi, Numeri singularis, temporis Præsentis, quæ est radix formandi alia tempora sæpe contingere, ut abjectis abjiciendis ex prima persona, remaneant in fine duæ consonantes conjunctæ, v. g. *Szóllók*, *szóllasz*, *szóll*, tali casu ante affixum à consonante incipiens, assumes literam in prima classe *o*, aut *a*, nimirum *a*, in secunda persona singul. præsentis & imperfecto Optativi, & imperfecto Conjunctivi, ac in Infinitivo, ut *Szól*, *szóllasz*, *szóllanék*, *szóllani*.

Sic

Most csak annyit jegyezz meg, hogy az igeragozás-oknál is ügyelned kell a magánhangzók két osztályára, melyekről már a névszói részben szóltunk. Vagyis az első osztályba tartozik az *a*, *o*, *u*, *aj* avagy *ay*. Ezek a toldalékokban hol *a*-t, hol *o*-t, hol *ú*-t kívánnak.

A második osztályba tartoznak az *e*, *ő*, *ű*, *ej* avagy *ey*. Ezek a toldalékokban *e*-t, *ő*-t, *ű*-t, majd *i*-t kívánnak.

Példa az első osztályra: *Adok*, *do*, *ád*, *dat*, *attam*; *szóllok*, *loquor*, *szól*, *loquitur*, *szóllottam*; *futok*, *curro*, *fút*, *currit*, *futottam*; *hajtok*, *pello*, *hajt*, *pellit*, *hajtottam*.

Példa a második osztályra: *Szeretek*, *Amo*, *szeret*, *amat*, *szerettem*; *ülök*, *sedeo*, *ül*, *sedet*; *ollok*, *macto*, *ol*, *mactat*; *Eytek*, *facio cadere*, *Eyt*, *sinit labi*.

Az *i*-t tartalmazók részben az első osztályhoz tartoznak, mint *Sír*, *flet*; *vij*, *certat*, *nyit*, *aperit*; *ásít*, *oscitat*.

Részben a második osztályhoz, mint *Fefzitek*, *extendo*, *fefzít*.

Jegyezd meg továbbá a kijelentő mód, jelen idő, egyes szám harmadik személyével kapcsolatban, amely a többi idő képzésének töve, hogy gyakran előfordul: elhagyva az elhagyandókat az első személyből, két, összekapcsolódott mássalhangzó marad a szó végén, mint *Szóllok*, *szóllasz*, *szóll*. Ilyen esetben a mássalhangzóval kezdődő toldalék elé az első osztályú szónál *o*-t vagy *a*-t veszel fel, mégpedig az *a*-t a jelen idejű, a folyamatos óhajtó módú, a folyamatos kötőmódú egyes szám második személyében és a határozatlan igében, mint *Szól*, *szóllasz*, *szollanék*, *szollani*.

DE VERBO.

77

Sic *Artok* Noceo, *ártasz* Gen. 21. 23. *árt*, *ártanék*. *Allok* Sto, *állasz*, Gen. 24. 31. *ál*, *allanék*. *Tartok* teneo, *tartasz* Gen. 38. 18. *tart*.

Hæc sequuntur ea verba, quæ in themate definunt in *t*, præcedente vocali acutâ, ut *Bocsátok* mitto, *bocsátasz*. Job. 7. 19. *bocsát*, *bocsátanék*. *Tanítok* doceo, *tanítasz*, *tánít*, *tanítanék*. *Taszítok* trudo, *taszítasz*, *taszít*, *taszítanék*, *taszítani*. Sic *Fordítok* verto, *ordítok* rugio.

Excipe ea, quorum thema terminatur in has duas consonantes *sz*, quæ non assumunt intermediam vocalem ut *Halászk*, *halászs*, *balászs*, *píscor*.

Alibi, hoc est in secunda persona præsentis numeri Pluralis, præteritis perfectis, primis, & venit in affixo, ut *Szallotok*, *szallottam*, *ártotok*, *ártottam*, &c.

In secunda Classe assumitur Vocális *e*, ut *érzek* sentio, *érzesh*, Paz. pag. 600. 11. *érez*. *Tekéntek* intueor, *tekéntesh*, *teként*. *Önűk* fundo.

Nota tertio, esse quædam Verba, quæ tertiæ personæ non possunt constituere delectis tantum ex Verbo primæ personæ ultimâ consonante, cum antecedente eam Vocáli. Talia sunt *Arányzok*, *könyörgők*: *szerzek* &c. nam delectis *ók*, & *ek*, non subsistent hæ tertiæ personæ *arányz*, *könyörg*, *szerz*, in his & similibus utere Metathesi, vocalem transferendo sic: *Könyörgők*, *könyörgesh*, Job. 8. 5. *arányasz*, Gen. 46. 15. *arányoz*, *könyördög*. CA

Így: *Artok*, *Noceo*; *ártafz* (1 Móz. 21, 23), *árt*, *ártanék*; *Allok*, *Sto*, *állafz* (1 Móz. 24, 31), *ál*, *allanék*; *Tartok*, *teneo*, *tartafz* (1 Móz. 38, 18), *tart*.

Ezt követik azok az igék is, amelyek a tövükben *t*-re végződnek, előtte egy ékezetes magánhangzóval, mint *Bocfátok*, *mitto*, *bocsátafz* (Jób 7, 19), *bocfát*, *bocfátanék*; *Tanítok*, *doceo*, *tanitaftz*, *tánit*, *tanitanék*; *Tafzítok*, *trudo*, *tafzitaftz*, *tafzít*, *tafzitanék*, *tafzítani*. Így: *Fordítok*, *verto*, *ordítok*, *rugio*.

Kivéve azokat, melyeknek a töve erre a két mássalhangzóra végződik: *fz*, ezek közé nem kerül magánhangzó, mint *Haláfzok*, *haláfzfz*, *haláfz*, *piscor*.⁴⁶

Máshol, azaz a jelen idejű többes szám második személyben és az első befejezett múlt alakjaiban, *o* kerül a toldalékba, mint *Szollotok*, *fzollottam*, *ártotok*, *ártottam* stb.

A második osztály *e* magánhangzót vesz fel, mint *érzek*, *sentio*, *érzeftz*, (Pázmány 600. old., 11. sor), *érez*; *Tekéntek*, *intueor*, *tekénteftz*, *teként*; *öntők*, *fundo*.

Jegyezd meg harmadszor, hogy vannak olyan igék, melyek a harmadik személyt nem tudják úgy megalkotni, hogy egyszerűen elhagyják az igéből az első személy utolsó mássalhangzóját az előtte álló magánhangzóval. Ilyenek: *Arányzok*, *könyörgők*, *fzerzek* stb. Mivel az *ok* és *ek* elhagyásával nem állhatnak elő ilyen alakok, mint *arányz*, *könyörg*, *fzerz*, ezekben és a hasonlóknál alkalmazzál hangátvetést, így helyezve át a magánhangzót: *Könyörgők*, *könyörgeftz* (Jób 8, 5); *aráynzaftz* (1 Móz. 41, 15), *arányoz*, *könyörög*.⁴⁷

CAPUT II.		
Tabella continens affixa.		
PRIMÆ CLAS, Indicativi modi temp ^o præsens,		
N. S. ok	sz	Per se
N. P. 1. únk.	2. tok	3. nak.
Præteritum perfectum primum, &		
N. S. tam.	tál,	ot
N. P. túnk.	tatok.	tak, vel tanak.
Præteritum perfectum secundum,		
N. S. ék	ál	a
N. P. ánk,	átok,	ának.
Imperativi præsens, & Futurum.		
N. S. Caret.	Per se, vid. p. 87	on.
N. P. únk.	atok.	anak.
Optativi præsens, & imperfectum,		
N. S. nék,	nál,	na.
N. P. nánk,	nátok,	nának.
Optativi Futurum,		
N. S. ak,	Sicut in Imper.	on.
N. P. únk,	atok.	anak.
Conj. N. S. andok.	andasz,	and,
Fut. N. P. andócnk.	andótok,	andanak.

CON-

<p style="text-align: center;">II. FEJEZET AZ I. IGERAGOZÁS toldalékainak táblázata</p>		
<p style="text-align: center;">I. OSZTÁLY Kijelentő mód, jelen idő és folyamatos múlt idő és jövő idő</p>		
E. sz. <i>ok</i> T. sz. <i>únk</i>	<i>fz</i> <i>tok</i>	Tő <i>nak</i>
Első befejezett [<i>t</i> jeles] múlt és régmúlt [<i>t + vala</i> múlt] kijelentő, óhajtó és kötőmódban		
E. sz. <i>tam</i> T. sz. <i>túnk</i>	<i>tál</i> <i>tatok</i>	<i>ot</i> <i>tak</i> vagy <i>tanak</i>
Második befejezett [elbeszélő] múlt avagy történeti múlt idő, csak kijelentő módban		
E. sz. <i>ék</i> T. sz. <i>ánk</i>	<i>ál</i> <i>átok</i>	<i>a</i> <i>ának</i>
Parancsoló mód, jelen és jövőidő avagy felszólító mód, lásd alább a 87. oldal 2. megjegyzését		
E. sz. Nincs T. sz. <i>únk</i>	Tő, lásd a 87. oldalt <i>atok</i>	<i>on</i> <i>anak</i>
Óhajtó mód, jelen idő és folyamatos múlt és kötőmód folyamatos múlt		
E. sz. <i>nék</i> T. sz. <i>nánk</i>	<i>nál</i> <i>nátok</i>	<i>na</i> <i>nának</i>
Óhajtó mód, jövő idő és kötőmód jelen idő		
E. sz. <i>ak</i> T. sz. <i>únk</i>	Mint a parancsoló módban <i>atok</i>	<i>on</i> <i>anak</i>
Kötőmód, jövő idő		
E. sz. <i>andok</i> T. sz. <i>andúnk</i>	<i>andafz</i> <i>andotok</i>	<i>and</i> <i>andanak</i>

CONJUGATIO I. PRIMÆ CONIUGATIONIS.		
Imperfectum, & Futurum. 2. CLAS.		
N. S.	ek,	sz,
N. P.	ünk.	ők. tek
Plusquamperfectum Indic. Optat. & Conj.		
N. S.	tem,	étel,
N. P.	tünk.	tetek. tek, vel tenek.
Seu historicum Indicativi tantum modi.		
N. S.	ék,	él,
N. P.	ének.	étek. e. ének.
Sive modus Mandat. vide inf. p. 87, Not. 2.		
N. S.	caret,	Per se,
N. P.	ünk.	otek. en. enek.
Et Coniunctivi imperfectum.		
N. S.	nék,	nél,
N. P.	nénk.	netek. ne, nének.
Et Præfens Coniunctivi.		
N. S.	ek,	Sicut in Imper.
N. P.	ünk.	etek. en, enek.
N. S.	Endek,	endesz.
N. P.	Endünk,	enüetek. end. endenek.

PRI-

I. FEJEZET AZ I. IGERAGOZÁS toldalékainak táblázata		
II. OSZTÁLY Kijelentő mód, jelen idő és folyamatos múlt idő és jövő idő		
E. sz. <i>ek</i> T. sz. <i>ünk</i>	<i>fz</i> <i>tők, tek</i>	Tő <i>nek</i>
Első befejezett [t jeles] múlt és régmúlt [t + vala múlt] kijelentő, óhajtó és kötőmódban		
E. sz. <i>tem</i> T. sz. <i>tünk</i>	<i>tél</i> <i>tetek</i>	<i>et</i> <i>tek vagy tenek</i>
Második befejezett [elbeszélő] múlt avagy történeti múlt idő, csak kijelentő módban		
E. sz. <i>ék</i> T. sz. <i>énk</i>	<i>él</i> <i>étek</i>	<i>e</i> <i>ének</i>
Parancsoló mód, jelen és jövő idő avagy felszólító mód, lásd alább a 87. oldal 2. megjegyzését		
E. sz. Nincs T. sz. <i>ünk</i>	Tő <i>etek</i>	<i>en</i> <i>enek</i>
Óhajtó mód, jelen idő és folyamatos múlt és kötőmód, folyamatos múlt		
E. sz. <i>nék</i> T. sz. <i>nénk</i>	<i>nél</i> <i>nétek</i>	<i>ne</i> <i>nének</i>
Óhajtó mód, jövő idő és kötőmód, jelen idő		
E. sz. <i>ek</i> T. sz. <i>ünk</i>	Mint a parancsoló módban <i>etek</i>	<i>en</i> <i>enek</i>
Kötőmód, jövő idő		
E. sz. <i>endek</i> T. sz. <i>endünk</i>	<i>endefz</i> <i>endetek</i>	<i>end</i> <i>endenek</i>

§ I.

EXEMPLUM
PRIMÆ CLASSIS.

Indicativi modi

N. S.	Olvasok, olvasz,	olvas.
	Lego, legis,	legit.
N. P.	Olvasunk, olvasók,	olvasnak.

Præteritum

Olvasok vala,	olvasz vala,	olvas vala.
Legebam,	legebas,	legebat.
Olvasunk vala,	olvasók vala,	olvasnak vala.

Præteritum perfectum

Olvasam,	olvasál,	olvasot.
Legi,	legisti,	legit.
Olvasunk,	olvasatok,	olvasak, vel. vasznak.

Præteritum perfectum

N. S.	Olvasék,	olvasál,	olvasa.
N. P.	Olvasánk,	olvasátok,	olvasák, vel. ol- vasának.

Præteritum

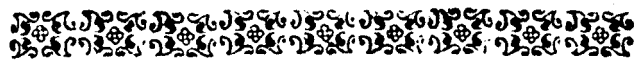
Olvasam volt, vel vala,	olvasál volt,	olvasot volt.
Legeram,	legeras,	legerat.
Olvasunk volt,	olvasatok volt,	olvasak, vel ol- vasának volt.

CON

1. §

RAGOZÁSI PÉLDA ELSŐ IGERAGOZÁS, ELSŐ OSZTÁLY

	Kijelentő mód, jelen idő	
E. sz. <i>olvafo</i> k	<i>olva</i> ffz	<i>olva</i> s
Lego	legis	legit
T. sz. <i>Olva</i> fúnk	<i>olva</i> ftok	<i>olva</i> fnak
	Folyamatos múlt	
<i>olva</i> fok <i>vala</i>	<i>olva</i> ffz <i>vala</i>	<i>olva</i> s <i>vala</i>
Legebam	legebas	legebat
<i>Olva</i> fúnk <i>vala</i>	<i>olva</i> ftok <i>vala</i>	<i>olva</i> fnak <i>vala</i>
	Első befejezett múlt	
<i>Olva</i> ftam	<i>olva</i> ftál	<i>olva</i> ftot
Legi	legisti	legit
<i>Olva</i> ftúnk	<i>olva</i> ftatok	<i>olva</i> ftak vagy <i>olva</i> ftanak
	Második befejezett múlt	
E. sz. <i>Olva</i> sék	<i>olva</i> sál	<i>olva</i> fa
T. sz. <i>Olva</i> fánk	<i>olva</i> fátok	<i>olva</i> sák vagy <i>olva</i> fának
	Régmúlt	
<i>Olva</i> ftam <i>volt</i> vagy <i>vala</i>	<i>olva</i> ftál <i>vó</i> lt	<i>olva</i> ftot <i>vó</i> lt
Legeram	legeras	legerat
<i>Olva</i> ftúnk <i>vó</i> lt	<i>olva</i> ftatok <i>vó</i> lt	<i>olva</i> ftak vagy <i>olva</i> ftanak <i>vó</i> lt

CONJUGATIONIS I. SECUNDÆ CLASSIS.

Tempus præsens.

N. S. Szeretek, szeretsz,	szeret.
Amo, amas,	amat.
N. P. Szeretünk, szerettek,	szeretnek.

Imperfectum.

Szeretek szeretsz,	szeret vala.
Amabam, amabas,	amabat.
Szeretünk, szerettek,	szeretnek vala.

Primum.

Szerettem, szeretél,	szeretet.
Amavi, amavisti,	amavit.
Szerettünk, szerettetek,	szerettek, vel szerettenek.

Secundum.

Szereték, szeretél,	szerete.
Szereténk, szeretétek,	szereték, vel sze- ténk.

Plusquamperfectum.

Szerettem volt, vel vala,	szeretél,	szeretet.
Amaveram,	amaveras,	amaverat.
Szerettünk volt, vel vala,	szerettetek,	szerette- nek.

F

Futu-

ELSŐ IGERAGOZÁS, MÁSODIK OSZTÁLY

Kijelentő mód, jelen idő		
E. sz. <i>Szeretek</i>	<i>fzeretfz</i>	<i>fzeret</i>
Amo	amas	amat
T. sz. <i>Szeretűnk</i>	<i>fzerettek</i>	<i>fzeretnek</i>
Folyamatos múlt		
<i>Szeretek</i>	<i>fzeretfz</i>	<i>fzeret vala</i>
Amabam	amabas	amabat
<i>Szeretűnk</i>	<i>fzerettek</i>	<i>fzeretnek vala</i>
Első befejezett múlt		
<i>Szerettem</i>	<i>fzerettél</i>	<i>fzeretet</i>
Amavi	amavisti	amavit
<i>Szerettűnk</i>	<i>fzerettetek</i>	<i>fzerettek vagy fzerettenek</i>
Második befejezett múlt		
<i>Szereték</i>	<i>fzeretél</i>	<i>fzerete</i>
<i>Szereténk</i>	<i>fzeretétek</i>	<i>fzereték vagy fzeretének</i>
Régmúlt		
<i>Szerettem vólt vagy vala</i>	<i>fzerettél</i>	<i>fzeretet</i>
Amaveram	amaveras	amaverat
<i>Szerettűnk vólt vagy vala</i>	<i>fzerettetek</i>	<i>fzerettenek</i>

Futurum.

*Vide Futurum conjugationis secunda
particula meg sensum*

Imperativi modi tempus præsens.

N. S. Prima caret. olvas, lege. olvasson, legat.
N. P. Olvasánk, olvasatok, olvasának.

Futurum sive

Sicut præsens postposito auxiliari meg,
Unde Olvas-meg te, olvasson meg,
audies, nisi cum his Accusativis

Optativi modi

Vajha olvasnék, olvasnál. olvasna.
Utinam Legerem, legeres, legeret.
Vaiha Olvasnánk, olvasnátok, olvasnának.

Præteritum perfectum

Nam illa in principijs Olvasbátnék, szerethetnék.

Præteritum

Vajha Olvaslam, olvasál, olvasot volna.
Legissem, legisse, legisset.
V. Olvaslánk, olvasatok, olvasatok, l. tanak v.
Legissemus, legissetis, legissent.

Futurum formatur ab

Cum hogy Olvaslak, olvas, olvasson.
Ut Legam, legas, legat.
Olvaslánk, olvasatok, olvasának.

Alias cum utinam uteris pro eo Futuro
Vajha Olvaslák. Futu'

Jövő idő

Lásd a második [határozott] igeragozás jövő idejét, hiszen valójában oda tartozik, mivel a *meg* segédszócska az értelmet határozottá teszi

Parancsoló mód, jelen idő

E. sz. Első személy nincs	<i>olva/s, lege</i>	<i>olva/ffon, legat</i>
T. sz. <i>Olva/súnk</i>	<i>olva/ffatok</i>	<i>olva/ffanak</i>

Parancsoló mód, jövő idő, avagy felszólító mód

Mint a jelen idő, utánatéve a *meg* segédszócskát, melynek hatására inkább a második igeragozásba tartozik,

Ezért nemigen hallod azt, hogy *Olva/ff-meg te, olva/ffon meg,*

Legfeljebb ezekkel a tárgyesetekkel: *engemet, tégedet, minket, titeket.*

Óhajtó mód, jelen idő és folyamatos múlt

<i>Vajha olva/ffnék</i>	<i>olva/ffnál</i>	<i>olva/ffna</i>
Utinam legerem	legeres	legeret
<i>Vaiha olva/ffnánk</i>	<i>olva/ffnátok</i>	<i>olva/ffnának</i>

Az óhajtó mód befejezett múlt ideje megegyezik a régmúlt idejével

Ezek ugyanis alapjában a ható igékből származnak,

melyekről lásd a 3. fejezet 3. §-át

Olvashátnék

Óhajtó mód

<i>Vajha Olva/fftam</i>	<i>olva/fftál</i>	<i>olva/ffot vólna</i>
Utinam Legissem	legisses	legisset
<i>V. Olva/fftúnk</i>	<i>olva/fftatok</i>	<i>olva/fftak vagy tanak v.</i>
Legissemus	legissetis	legissent

A jövő időt a parancsoló módból képezzük a táblázatbéli toldalékok hozzátételével

<i>hogy szócskával: Olva/ffak</i>	<i>olva/ffs</i>	<i>olva/ffon</i>
Legam	legas	legat
<i>Olva/ffsúnk</i>	<i>olva/ffsatok</i>	<i>olva/ffsanak</i>

Máskor az *utinam* [vajha] szócska mellett használd ezen jövő idő

helyett az óhajtó mód jelen idejét, például

Vajha Olva/ffnék

Futurum.

Nam propriè eo spectat, quia auxiliaris determinat.

Quomodo Imperativus formatur vid. p. 87.

N.S. Prima caret. *szerefs, ama. szereffen, amet.*

N.P. *Szerefsünk, szerefsetek, szereffenek.*

Modus mandativus.

Cujus virtute etiam transit potius in 2. Conj.

Et *szerefs-meg te, szereffen-meg amaz, víx engemet, tégedet, minket, titeket.*

Tempus præsens, & imperfectum.

Vajha szeretnék, szeretiél, szeretne.

Utinam Amarem, amares, amaret.

Vajha szeretnénk, szeretnétek, szeretnének.

Optativi, sicut Plusquamperfectum

Sunt à Verbis Potècialibus, de quib⁹ c. 3. § 3.

Plusquamperfectum.

Vajha szerettem, szeretiél, szeretet volna.

Utinam Amavissem, amavisses, amavisset.

V. Szerettünk, szerettetek, szerettek, l. tenek v.

Utinam Amavissemus, amavissetis, &c.

Imperativo additis affixis ex Tabella.

Hogy Szerefsék, szerefs, szereffen.

Uc Amem, ames, amet.

Szerefsünk, szerefsetek, szereffenek.

Præsentis Optativi, v. g.

Vajha szeretnék,

F 2

Con-

Jövő idő

Lásd a második [határozott] igeragozás jövő idejét, hiszen valójában oda tartozik, mivel a *meg* segédszócska az értelmet határozottá teszi

Parancsoló mód, jelen idő

A parancsoló mód képzését lásd a 87. oldalon

E. sz. Első személy nincs *fzerefs*; ama *fzereffen*; amet

T. sz. *Szerefsünk* *fzereffetek* *fzereffenek*

Parancsoló mód, jövő idő, avagy felszólító mód

Mint a jelen idő, utánatéve a *meg* segédszócskát, melynek hatására inkább a második igeragozásba tartozik,

Ezért nemigen hallod azt, hogy *fzereff-meg te*, *fzereffen-meg amaz*,

Legfeljebb ezekkel a tárgyesetekkel: *engemet*, *tégedet*, *minket*, *titeket*.

Óhajtó mód, jelen idő és folyamatos múlt

Vajha fzeretnék *fzeretnél* *fzeretne*

Utinam Amarem amares amaret

Vajha fzeretnének *fzeretnétek* *fzeretnének*

Az óhajtó mód befejezett múlt ideje megegyezik a régmúlt idejével

Ezek ugyanis alapjában a ható igékből származnak,

melyekről lásd a 3. fejezet 3. §-át

fzerethetnék

Óhajtó mód, régmúlt

Vajha fzerettem *fzerettél* *fzeretet vólna*

Utinam Amavissem amavisses amavisset

Szerettünk *fzerettetek* *fzerettek vagy tenek v.*

Utinam Amavissemus amavissetis stb.

A jövő időt a parancsoló módból képezzük a táblázatbeli toldalékok hozzátételével

Hogy Szereffék *fzerefs* *fzereffen*

Ut Amem ames amet

Szerefsünk *fzereffetek* *fzereffének*

Máskor az *utinam* [bár, vajha] szócska mellett használd ezen jövő idő helyett az óhajtó mód jelen idejét, például *Vajha fzeretnék*

Conjunctivi modi tempus præsens.

N. S. *Mikor Olvassak, olvas, olvasjon.*

Cùm Legam, legas, legat.

Mikor Olvassunk, olvassatok, olvassanak.

Pro hoc Præsenti Conjunctivi

V. G. Quid me turbas cùm scribam.

Præteritum imperfectum

Mikor Olvasnék, olvasnál, olvasna.

Cùm Legerem, legeres, legeret.

Mikor Olvasnánk, olvasnátok, olvasnának.

Cùm Legeremus, legeretis, legerent.

Præteritum

Olvastam legyen, olvastál legyen, olvasot legyen.

Cùm Legerim, legeris, legerit.

*Olvastunk legyen, olvastatok legyen, olvaslak, vel olvasanak legyen.*Sic habet *Loptunk legyen.* Gen. 44. v. 8.

Præteritum

Mikor Olvastam volna, olvastál volna, olvasot volna.

Cùm Legissem, legisses, legisset.

Mikor Olvastunk volna, olvastatok volna, olvaslak v.

Cùm Legissemus, legissetis, legisset.

Futurum.

Mikor Olvasandok, olvasandasz, olvasand,

Cùm Legero, legeris, legerit.

Mikor Olvasandunk, olvasandotok, olvasandanak.

Cùm Legerimus, legeritis, legerint.

Infinitivi modi tempus

Olvadni, Legere.

Si

A kötőmód, jelen ideje megegyezik az óhajtó mód jelen idejével,
mikor szócskával

E. sz. <i>Mikor Olvaſſak</i>	<i>olvaſs</i>	<i>olvaſſon</i>
Cum Legam	legas	legat
<i>Mikor Olvaſsúnk</i>	<i>olvaſſatok</i>	<i>olvaſſanak</i>

Ehelyett a kötőmódú jövő idő helyett használhatsz kijelentő módú
jelen időt

Például: Quid me turbas, cum scribam.

A folyamatos múltja olyan, mint az óhajtó módban, *mikor* szócská-
val

<i>Mikor Olvaſnék</i>	<i>olvaſnál</i>	<i>olvaſna</i>
Cum Legerem	legeres	legeret
<i>Mikor Olvaſnánk</i>	<i>olvaſnátok</i>	<i>olvaſnának</i>
Cum Legeremus	legeretis	legerent

A befejezett múlt *légyen* segédzőcskával

<i>Olvaſtam légyen</i>	<i>olvaſtál légyen</i>	<i>olvaſot légyen</i>
Cum Legerim	legeris	legerit
<i>Olvaſtunk légyen</i>	<i>olvaſtatok légyen</i>	<i>olvaſtak vagy</i> <i>olvaſtanak légyen</i>

Így *Loptunk légyen* (1 Móz. 44, 8)

Régmúltja

<i>Mikor Olvaſtam</i>	<i>olvaſtál vólna</i>	<i>olvaſot vólna</i> <i>vólna</i>
Cum Legissem	legisses	legisset
<i>Mikor Olvaſtunk</i>	<i>olvaſtatok vólna</i>	<i>olvaſtak v.</i> <i>vólna</i>
Cum Legissemus	legissetis	legissent

Jövő ideje

<i>Mikor Olvaſandok</i>	<i>olvaſandafz</i>	<i>olvaſand</i>
Cum Legero	legeris	legerit
<i>Mikor Olvaſandunk</i>	<i>olvaſandotok</i>	<i>olvaſandanak</i>
Cum Legerimus	legeritis	legerint

Határozatlan mód [főnévi igenév], jelen idő és folyamatos múlt
Olvaſni, Legere

Sicut Futurum Optativi cum *mikor*.

N. S. *Mikor Szeressék, szeress, szeressen.*

Cum Amem, ames, amet.

Mikor Szeressünk, szeressetek, szeressenek.

Modi licet uti præsenti Indicativi

Mit háborgatz mikor írok.

Sicut in Optativo, cum *Mikor*.

Mikor Szeretnék, szeretnél, szeretne.

Cum Amarem, amares, amaret.

Mikor Szeretnénk, szeretnétek, szeretnének.

Cum Amaremus, amaretis, amarent.

Perfectum, cum auxiliari *legyen*.

Szerettem legyen, szerettéül legyen, szeretet legyen.

Cum Amaverim, amaveris, amaverit.

Szerettünk legyen, szerettetek, szerettek, l. szerettének.

Mit szól így a mi Urunk, hogy a te szolgálid illy nagy vétkeket cselekedtek legyen. Gen. 44. v. 7.

Plusquamperfectum.

Mikor Szerettem volna, szerettéül volna, szeretet v.

Cum Amavissem, amavisses, amavisset.

Mikor Szerettünk volna, szerettetek v. szerettek v.

Cum Amavissemus, amavissetis, &c.

Futurum.

Mikor Szeretendek, szeretendesz, szeretend.

Cum Amavero, amaveris, amaverit.

Mikor Szeretendünk, szeretendetek, szeretendének.

Cum Amaverimus, amaveritis, &c.

Præsens, & imperfectum.

Szeretni, Amare. F 3 Præ-

A kötőmód jelen ideje megegyezik az óhajtó mód jelen idejével,
mikor szócskával

E. sz. <i>Mikor Szereffek</i>	<i>fzerefs</i>	<i>fzereffen</i>
Cum Amem	ames	amet
<i>Mikor Szerefsűnk</i>	<i>fzereffetek</i>	<i>fzereffenek</i>

Ehelyett a kötőmódi jövő idő helyett használhatsz kijelentő módú jelen
időt

Mit háborgatz, mikor írok.

A folyamatos múltja olyan, mint az óhajtó módban, *mikor* szócská-
val

<i>Mikor Szeretnék</i>	<i>fzeretnél</i>	<i>fzeretne</i>
Cum Amarem	amares	amaret
<i>Mikor fzeretnének</i>	<i>fzeretnétek</i>	<i>fzeretnének</i>
Cum Amaremus	amaretis	amarent

A befejezett múltja *légyen* segédzőcskával

<i>Szerettem légyen</i>	<i>fzerettél légyen</i>	<i>fzeretet légyen</i>
Cum Amaverim	amaveris	amaverit
<i>Szerettünk légyen</i>	<i>fzerettetek</i>	<i>fzerettek v.</i> <i>fzerettenek</i>

*Mit fžól így á mi Uránk, hogy á te fžolgaid illy nagy vétet
cfelekedtek légyen* (1 Móz. 44, 7).⁴⁸

Régmúltja

<i>Mikor Szerettem vólna</i>	<i>fzerettél vólna</i>	<i>fzeretet v.</i>
Cum Amavissem	amavisses	amavisset
<i>Mikor Szerettünk vólna</i>	<i>fzerettetek v.</i>	<i>fzerettek v.</i>
Cum Amavissemus	amavissetis	stb.

Jövő ideje

<i>Mikor Szeretendek</i>	<i>fzeretendefz</i>	<i>fzeretend</i>
Cum Amavero	amaveris	amaverit
<i>Mikor Szeretendünk</i>	<i>fzeretendetek</i>	<i>fzeretendenek</i>
Cum Amaverimus	amaveritis	stb.

Határozatlan mód [főnévi igenév], jelen idő és folyamatos múlt
Szeretni, Amare

PRæteritum perfectum & plusquamperfectum Infinitivi melius efferunt Ungari per modos finitos, *ut* Vidi te bibisse vinum, vidi quod biberis vinum, *Láttalak, hogy bort ittál.*

Futurum formari potest ex Futuro Coniunctivi, v.g. *Olvasandók, olvasandani, szeretendek, szeretendeni*; sed & hoc usitatus est per Infinitivum *Olvasni*, & auxiliare verbum *fogok*, cuius tamen usus etiam non est obuius, Gerundia & Supina aliter supplentur. vid. par. 4. c. 2. § 2.

Participium præsens *Olvasván, vel olvasó, szeretvén, vel szerető.*

Participij Futurum, à Futuro Coniunctivi *olvasandó, lecturus. Szeretendő, amaturus.* Potest etiam dici *olvasó, szerető léfzek.*

Nota 1. pro Præterito perfecto. Cum affixum huius temporis incipiat à consonante, quando tertia persona singularis, temporis præsentis Indicativi terminatur in duas consonantes, ut *Hall, Audit. szánt, arat, küld* mittit, &c. ne concurrant tres consonantes, assumes ante affixum vocalem *o*, pro prima classe, & pro secunda *e*, utramque cum litera *t*, seu *ot*, aut *et*, ut *hallottam, audivi. szantottam, aravi. küldöttem, misi.*

Idem exigunt etiam illa, quorum tertia persona desinit in *t*, præcedente vocali acutâ, ut *Tanít, taszít, fordít, ordít, hasonlít* & similia, quæ

Val.

A határozatlan ige [főnévi igenév] befejezett múltját és régmúltját a magyarok inkább határozott igemódokkal fejezik ki, mint Vidi te bibisse vinum; vidi, quod biberis vinum, *Láttalak, hogy bort ittál.*⁴⁹

Jövő időt lehet képezni a kötőmód jövő idejéből, például *Olvasandók, Olvasandani; Szeretendek, Szeretendeni;* viszont ez is szokásosabb az *Olvasni* határozatlan igével és a *fogok* segédigével, de ennek a használata sem kézenfekvő. A gerundiumot és a supinumot másképp fejezzük ki, lásd a 4. rész II. fejezetének 2. §-át.

A jelen idejű melléknévi igenév *Olvasván* vagy *olvasó, szeretvén* vagy *szerető*.

A jövő idejű melléknévi igenév a kötőmód jövő idejéből: *olvasandó, lecturus; Szeretendő, amatorus.* Úgy is lehet mondani: *olvasó, szerető léflek.*

1. megjegyzés, a befejezett múltról. Mivel ennek az időnek a todaléka mássalhangzóval kezdődik, amennyiben a kijelentő módú jelen idő egyes szám harmadik személye két mássalhangzóra végződik, mint *Hall, Audit, Szánt, arat, küld, mittit* stb., a todalék elé, hogy ne torlódjon össze három mássalhangzó, tegyél egy *o* magánhangzót az első osztályban, és egy *e*-t a másodikban mindkettőt egy *t*-vel együtt, vagyis egy *ot*-ot illetve *et*-et, mint *hallottam, audivi, szantottam, aravi; küldettem, misi.*

Ugyanezt kívánják meg azok is, melyeknek a harmadik személye *t*-re végződik, az előtt pedig hosszú magánhangzó áll, mint *Tanít, tafzít, fordít, ordít, hasonlít* stb.

Val. Léppes scribit per *é*, ut *Tanétom: tanitottam*. Sic *vét, fút &c.* aut cum præcedit Dipthongus *Ay, ey.* ut *hayt, eyt. haytottam, eytettem*.

Nota 2. pro secunda persona Imperativi (& quæ inde formantur, Futuro optativi ac præfenti Coniunctivi) quod exigat fortiolem finalis syllabæ pronuntiationem, quæ proinde roborari debet.

Cùm ergo radix possit desinere in quamcunque ferè consonantem, hæc observabis.

Verba, quorum tertia persona singularis exit in *b, g, j*, consonantem, *k*, duplex *ll, m, p, r*, pro secunda persona Imperativi assumunt *j*, ut *szab, szabj. hág, scandit, hágj, scande: váj, cavat, váij. rak* ponit *raj: hall, audit, hallj. ál* stat, *állj: nyom* premit, *nyomj: terem* fructum fert, *teremj: lop* furatur, *lopj: harap* mordet, *harapj: lép* graditur, *lipj: tép* velliciat, *tépj: var* fuit, *varj; mar* mordet, *marj. vakar* fricat, *vakarj: jár* ambulat, *járj: tér* redit, *térj: vér* percurrit, *verj*, sic & monosyllaba in *ð*, ut *nð* crescit, *nðj: szð* texit, *szðj*.

Terminata in simplex *l*, & *n*, eas literas duplicant & assumunt *y*, ut *szolgál* servit, *szolgállj; bajol* inclinatur, *bajollj: fél* timet, *félly; gyűlöl* odit, *gyűlöllly: őszül* canescit, *őszüllly: von* trahit, *vonny* trahe.

Terminata in *d*, assumunt *g*, cum *y*, ut *ád* dat, *adgy* da: *széd* colligit: *szedy* collige.

Lépes Bálint ezeket *é*-vel írja, mint *Tanétom*; *tanitottam*. Ugyanígy a *vét*, *fút* stb., vagy ha a *t* előtt *Ay*, *ey* kettőshangzó áll, mint *hayt*, *ezt*, *haytottam*, *eytettem*.

2. megjegyzés, a parancsoló mód második személyéről (és az ebből képzett jövő idejű óhajtó módról és jelen idejű kötőmódról), amely a szóvégi szótag erősebb kiejtését követeli meg, ezért nyomatékosítani kell.

Mivel a *tő* bármiféle mássalhangzóra végződhet, a következőket tartsd szem előtt.

Azok az igék, melyeknek az egyes szám harmadik személyű végződése *b*, *g*, mássalhangzó értékű *j*,⁵⁰ *k*, kettős *ll*, *m*, *p*, *r*, a parancsoló mód második személyében *j*-t kapnak, mint *fzab*, *fzabj*; *hág*, scandit, *hágj*, scande; *váj*, cavat, *váij*; *rak*, ponit, *rakj*; *hall*, audit, *hallj*; *ál*, stat, *állj*; *nyom*, premit, *nyomj*; *terem*, fructum fert, *teremj*; *lop*, furatur, *lopj*; *harap*, mordet, *harapj*; *lép*, graditur, *lépj*; *tép*, velliciat, *tépj*; *var*, suit, *varj*, *mar*, mordet, *marj*; *vakar*, fricat, *vakarj*; *jár*, ambulat, *járj*; *tér*, redit, *térj*; *vér*, percutit⁵¹, *vérj*; ugyanígy az *ő* végű egy szótagosak is, mint *nő*, crescit, *nőj*; *fző*, textit, *fzőj*.

Az egy *l*-re és *n*-re végződők megkettőzik ezeket a hangokat, és *y*-t vesznek fel, mint *fzolgál*, servit, *fzolgállj*; *hajol*, inclinat se, *hajolly*; *fél*, timet, *félly*; *gyűlöl*, odit, *gyűlöllly*; *őfzűl*, canescit, *őfzűlly*; *von*, trahit, *vonny*, trahe.

A *d*-re végződők *g*-t vesznek fel, egy *y*-nal együtt, mint *ád*, dat, *adgy*, da, *fzéd*, colligit, *fzedy*, collige.

Terminata in *gy*, assumunt *d*, ante *gy*, ut *hagy* relinquit, *hadgy* relinque.

Terminata in *f*, *z*, eas literas duplicant, *ás* fodit, *ásf* fode: *oltalmaz* defendit, *oltalmaz* de-fende: *őrész* custodit, *őrzsz* custodi.

Terminata in *t*, præcedente *a*, vel *o*, *u*, *ü*, assumunt *s*, & suum *t*, mutant etiam in *s*; *mu-zat*, ostendit; *mutas* ostende: *szeret* amat, *sze-res* ama: *süt* pinxit, *sűs* pinxit, *fűt*, *fűs*, *halgat* auscultat, *halgas*.

Præcedente *é*, *i*, consonante, diphthongo, assumūt tantum *s*, & *t*, non mutāt, ut *Vet* peccat, *véts* pecca: sic *fordít*, vertit, *fordits*, *álít* putat, *álits*: *szánt*, *szánts*: *tart* tenet, *tarts*: *gyűjt* congregat, *gyűjts*; *hayt*, *hayts*; *eyt*, *eyts*.

Nota 3. pro Verbis, quæ in tertia persona singulari, præsentis Indic. amant Metathesin, ut sunt *arányzok* collimo, *bomlok* collabor: *éneklek* canto, *írdemlek* mercor; *érzek* sentio, *hajlok*, inclino me; *mosolygok* subrideo, *őrzek*, custodio. *országlok*, regno; *pörölk*, litigo; *romlok* corumpor; *törölk*, tergo; *szerzek*, procuro, &c. ut *Arányoz* &c. Hæc servant Metathesin in Imperativo, & illis temporibus, quæ ab illo formantur, ut Futur. Optat. & præf. Conj. ut *Arányozz*, collima; *hogy arányozzak*, ut collimem.

Sic *Könyörögj*, ora: Lev. 9. v. 7. *könyörögjön* oret, *el-töröllek beneteket*, Exod. 33. v. 5.

Et se

A gy-re végződők a gy elé *d*-t vesznek fel, mint *hág*y, *relinquit*, *hag*yd, *relinque*.

Az *f*-re, *z*-re végződők megkettőzik ezeket a hango-
kat, *ás*s, *fod*it, *áf*s, *fode*; *oltalmaz*, *defend*it, *oltalmaz*s,
defende; *őré*z, *custod*it, *őré*zz, *custodi*.

A *t*-re végződők, ha a *t* előtt *a* vagy *o*, *u*, *ű* áll, *s*-t
vesznek fel, és saját *t*-jüket is *s*-re változtatják: *mutat*,
*ostend*it, *mutaf*s, *ostende*; *szere*t, *amat*, *szere*f>s, *ama*; *űt*,
*pins*it, *űf*s, *pin*se; *űt*, *fuf*s; *halgat*, *auscult*it, *halga*f>s.

Ha a *t* előtt *é*, *i*, mássalhangzó vagy kettőshangzó áll,
akkor csak *s*-t kap, és a *t* nem változik, mint *Vét*, *peccat*,
*vét*s, *pecca*; így *fordít*, *vert*it, *fordit*s; *álít*, *putat*, *álit*s;
szánt, *szánt*s; *tart*, *tenet*, *tart*s; *gyűt*, *congregat*, *gyu*yt;
hayt, *hayt*s; *eyt*, *eyt*s.

2. megjegyzés, azokról az igékről, melyek jelen idő,
kijelentő mód egyes szám harmadik személyben hangátve-
tést kívánnak meg, mint a következők: *arány*zok, *collimo*;
*bom*lok, *collabor*; *éne*klek, *canto*; *érde*mlek, *mereor*; *ér*zek,
sentio; *haj*lok, *inclino me*, *mosoly*gok, *subrideo*; *őre*zek,
custodio; *or*száglok, *regno*; *pőrlő*k, *litigo*; *rom*lok,
corrumpor; *tőrlő*k, *tergo*; *szere*zek, *procuro* stb., ezekből így
lesz: *Arányoz* stb. Ezek az igék megőrzik a hangátvetést a
parancsoló módban és az ebből képzett időkből, vagyis a
jövő idejű óhajtó módban és a jelen idejű kötőmódban,
mint *Arányozz*, *collima*; *hogy arányozz*ak, *ut collimem*.

Így: *Könyör*gj, *ora* (3 Móz. 9, 7), *könyör*őgjön, *oret*,
*el-töröl*lek *beneteket* (2 Móz. 33, 5).

Et ferè etiam in 2. & 3. perf. Indic. temp. Præf. ut *könyörögtek*, *könyörögnek*: *éreznek* Paz. Conc. pag. 707. *romolnák* pag. 725. *érdemelnék*, pag. 700. & *érdemlenék*, p. 699.

In præteritis usitatus tollitur Metathesis, ut *Könyörgöttem*, Pazm. Conc. pag. 647. *éneklettem* pagin. 648. *el-törölttem*, Delevi, sic etiam *országoltam*.

In Præt. secundis similiter, *könyörge* Gen. 25. v. 21. *éneklé*. Exod. 1. v. 51.

In Præt. imperfectis Optativi, & Coniunctivi, infinitivo utroque modo invenies, *Hogy eltörle né őket a' földről* Exod. 32. v. 12. *Hogy kersgené őtet*. Gen. 23. v. 2. *könyörgene*, Gé. 42. v. 21

Könyörögni Pazm. sæpius. *szerezni* pag. 578. & *szerezni* idem.

Nemzek, *nemzész* Deut. 28. v. 41. *nemz* Genes. 17. v. 20. non est Metatheticum, sicut nec *teremtek*.

§ 2.

Alter modus primarum personarum huius Conjugationis.

PRædicta forma primarum personarum non utimur, quando prima persona singularis alloquitur secundam cujuscunque numeri, ita, ut in Accusativum casum veniant Pronomina *Tégedet*, te; *titeket*, vos; sed semper

F 5

Továbbá csaknem így a kijelentő mód jelen idő 2. és 3. személyében, mint *könyörögtek, könyörögnek; éreznek* (Pázmány Préd. 707. old.), *romolnák* (725. old.), *érdemelenek* (700. old.) és *érdemlenek* (699. old.).

A múlt időkből gyakrabban szűnik meg a hangátvetés, mint *Könyörgöttem* (Pázmány Préd. 647. old.), *énekettem* (648. old.), *el-töröltem*, delevi, így az *országglottam* is.

A második ragozás múlt ideiben hasonlóképp, *könyörge* (1 Móz. 25, 21), *éneklé* (2 Móz. 1, 51).⁵²

Az óhajtó és a kötőmód folyamatos múlt idejében és a határozatlan módban [főnévi igenévben] mindkét formában megtalálod, *Hogy el-törle né őket a' földről* (2 Móz. 32, 12), *Hogy kefergené őtet* (1 Móz. 23, 2), *könyörgene* (1 Móz. 42, 21).

Pázmánynál gyakrabban *Könyörögni, fzerzeni* (578. old.) és *fzerezni* (uott).

A *Nemzek, nemzefz* (5 Móz. 28, 41), *nemz* (1 Móz. 17, 20) ige nem hangátvetéses, a *teremtek* sem.

2. §

Ezen igeragozás első személyeinek másik módja

Az első személyek fent említett formáját nem használjuk akkor, ha az egyes szám első személy bármely szám második személyéhez szól, úgy, hogy a *Téged, te; titeket, vos* névmások tárgyesetbe kerülnek; ilyenkor az első osztályba tartozó igeik mindig *lak*,

per Verbum primæ Claf. terminatur in *lak*, & secundæ in *lek*. Conjugaturque tale Verbum etiam per omnes modos finitos, & tempora, quæ formantur à prioribus, ut dicetur, & sic formata serviunt pro utroque numero, v. g.

Indic. præfens, Imperf. & Futurum.

Olvastak, lego te. ab *olvastok*, *ok* in *lak*.
Szeretlek, amo te, à *szeretek*, *ek* in *lek*.

Perfect. Plusquam perf. Indic. Opt. Conj.

Olvastalak, legi te, ab *olvastam*, *m*, in *lak*.
Szerettelek, à *szerettem*, *m*, in *lek*.

Futurum Optat. & Præfens Conjunct.

Hogy Olvassalak, ab *olvassok*, *k*, in *lak*.
Hogy Szeresselek, à *szeressék*, *k*, in *lek*.

Præteritum secundum.

Olvastalak, legi te, ab *olvasték*, *ék* in *alak*.
Szereték, à *szereték*, *k*, in *lek*.

Futurum Conjunctivi modi.

Olvassandlak, ab *olvassandok*, *ok* in *lak*.
Szeretendék, à *szeretendek*, *ek* in *lek*.

Infinitivo & Participijs caret.

CAPUT III DE CONJUNGAT. SEC. seu Verborum determinatorum.

§ 1.

a másodikba tartozó igék pedig *lek* végződésűek. Az ilyen igét is minden határozott módban és időben ragozzuk, ezeket a korábbiakból képezzük, ahogy látható majd, és az így képzett alak szolgál mindkét számú tárgy részére.

Kijelentő mód, jelen idő, folyamatos múlt idő és jövő idő
Olvaslak, lego te *Az olvasok*-ból az *ok lak*-ra változik
Szeretlek, amo te *A szeretek*-ből az *ek lek*-re változik

Befejezett múlt és régmúlt, kijelentő, óhajtó és kötőmódban
Olvastalak, legi te *Az olvastam*-ból az *m lak*-ra változik
Szerettelek *A szerettem*-ből az *m lek*-re változik

Óhajtó mód, jövő idő és kötőmód, jelen idő
Hogy Olvassalak *Az olvasok*-ból a *k lak*-ra változik
Szereffelek *A szereffek*-ből a *k lek*-re változik

Második befejezett múlt
Olvassalak, legi te *Az olvasék*-ból az *ék alak*-ra változik
Szeretélek *A szereték*-ből a *k lek*-re változik

Kötőmód, jövő idő
Olvassandlak *Az olvasandok*-ból az *ok lak*-ra változik
Szeretendlek *A szeretendek*-ből az *ek lek*-re változik

Határozatlan módja [főnévi igeneve] és melléknévi igeneve nincs.

III.FEJEZET

A MÁSODIK IGERAGOZÁSRÓL

avagy a határozott igék ragozásáról

§ 1.

Quædam prænotanda.

Veniunt hoc titulo Verba activa, subinde etiam neutra, determinata ad certam rem.

Affixa hæc Conjugatio habet diversa à priore, etiam in ijsdem Verbis, ea tamen affiguntur eidem omninò radici, cui priora.

In hac Conjugatione affixa tertiæ personæ numeri singularis, modi indicativi, temporis præsentis, & qui inde pendet, totus numerus pluralis facient tibi laborem.

Item affixa totius Imperativi. Sed pro imperativo vide dicta pag. 87. sic enim formatæ secundæ personæ addes affixa ex tabella sequenti. Et pro præterito vide pag. 53. in fine, & seq. ferè enim idem modus hic servatur, verùm quia in præterito modicè receditur, ideo pro illo habe sequentia.

Ergo verba, quorum radix, seu tertia persona singularis exit in literas *b, g, j* consonantem, *k, m, p, r*, assumunt affixum *ja*, in prima classe, ut *Szab, szabja: hæg, hægja, vāj, vājja, rűg, rűgia: rak, rakja, nyom, nyomja: lop, lopja: vár, várja.*

Definentia in *l*, assumunt *lya*, ut *aszalom* exsicco, *aszallya*; nisi in radice jam habuerit duplex

1. § Előzetes megjegyzések

E címszó alatt határozott tárgyra irányuló cselekvő, továbbá semleges igék szerepelnek.

Ennek az igeragozásnak a toldalékai különböznek az előzőktől, még ugyanazon igékben is, de ezek teljesen ugyanahhoz a tőhöz járulnak, mint az előző toldalékok.

Ebben a ragozásban a kijelentő módú, jelen idejű, egyes szám harmadik személyű toldalékok, és az ezektől függő teljes többes szám jelentenek majd számodra nehézséget.

Továbbá a teljes parancsoló mód toldalékai. Ám a parancsoló módot illetően lásd a 87. oldalon mondottakat, és az így képzett második személyhez tedd hozzá a toldalékokat az alábbi táblázatból. A múlt időt illetően lásd az 53. oldal végét és a következőket, mivel csaknem ugyanez az eljárás itt is, de mivel a múlt időben némileg átalakul, a következőket tartsd szem előtt.

Tehát azok az igék, melyeknek az egyes szám, harmadik személye, azaz a töve így végződik: *b, g, mássalhangzó értékű j⁵³, k, m, p, r* az első osztályban *ja* toldalékot kapnak, mint *Szab, fjabja; hág, hágia, váj, váija, rúg, rúgia; rak, rakja, nyom, nyomja; lop, lopja; vár, várja*.

Az *l*-re végződők *lya* toldalékot vesznek fel, mint *afzalom, exsicco, afzallya; hacsak*

plex *l*, tunc non assumunt aliud *l*, ut *hall*, audit, *hallya*.

Definentia in *n*, assumunt *nya*, ut *Von*, trahit; *vonnnya*: *kíván*, *kívánnnya*.

Definentia in *d*, assumunt *gya*, ut *ád*, *adgya*, *tapod*, *tapodgya*, *okád*, *okádgya*, *szíd* increpat, *szídgya*.

Terminata in *gy*, ante *g*, assumunt literam *d*, & in fine *a*, in prima classe, ut *hagy* relinquit *hadgya*.

Terminata in *s*, *sz*, *z*, assumunt *a*, & has consonantes duplicant, ut *ás* fodit, *ássá*. *balász* piscatur, *balászsza*; *oltalmaz* defendit, *oltalmazza*.

Terminata in *t*, præcedente vocali assumunt *tya*, ut *Mutat* ostendit, *mutattya*. præcedente verò consonante, & *ay*, *aj*, *oy*, *uy*. nō duplicant *t*, ut *szánt* arat, *szantya*. *fojt* suffocat, *fojya*; *suyt* percutit, *suytya*. Hæc variatio consonantium servatur per totum numerum pluralem.

Secundæ classis omnia in singulari assumunt solum *i*, *Tép* vellit, *tépi*; *győlöl* odit, *győlöli*; *fen* acuit, *fenti*; *széd* colligit, *szedi*; *kéres* quærit, *kéresi*; *kötöz* ligat, *kötözi*; & in plurali tan ùm in secunda & tertia persona servant assumptum *i*, in prima verò illam literarum consonantium mutationem habent, quàm verba primæ classis: ut *Tépjük*, *győlöllyük*, *fennyük*, *szedgyük* &c.

Verba, quæ in themate Metathesin amant, etiam hîc illam servant, ut *Szerzóm* comparo, *szerzi*.
Signa

nincs a töben már kettős *l*, ekkor ugyanis nem vesznek fel még egy *l*-t, mint *hall*, *audit*, *hallya*.

Az *n*-re végződők *nya* toldalékot vesznek fel, mint *Von*, *trahit*, *vonnya*; *kíván*, *kívánnya*.

Az *d*-re végződők *gya* toldalékot vesznek fel, mint *ád*, *adgya*; *tapod*, *tapodgya*; *okad*, *okádgya*; *fzíd*, *fzidgya*.

A *gy*-re végződők a *g* elé *d* hangot vesznek fel, a szó végére pedig az első osztályban *a*-t, mint *hagy*, *relinquit*, *hadgya*.

Az *s*-re, *fz*-re, *z*-re végződők megkettőzik ezeket a mássalhangzókat, és *a*-t vesznek fel, mint, *ás*, *fodit*, *áffa*; *haláfz*, *piscatur*, *haláfzfza*; *oltalmaz*, *defendit*, *oltalmazza*.

A *t*-re végződők, ha a *t* előtt magánhangzó áll, *tya* toldalékot vesznek fel, mint *Mutat*, *ostendit*, *mutattya*; ha viszont a *t* előtt mássalhangzó vagy *ay*, *aj*, *oy*, *uy* áll előtte, nem kettőzik meg a *t*-t, mint *fzánt*, *arat*, *fzántya*; *fojt*, *suffocat*, *fojtya*; *fuyt*, *percutit*, *fuytya*. A mássalhangzóknak ez a változása a teljes többes számban megmarad.

Minden, második osztályba tartozó ige egyes számban csak *i*-t kap, mint *Tép*, *vellit*, *tépi*; *gyólól*, *odit*, *gyólóli*; *fen*, *acuit*, *feni*; *fzéd*, *colligit*, *fzedi*; *keres*, *quaerit*, *kerefi*; *kótóz*, *ligat*, *kótózi*; és többes számban csak a második és a harmadik személyben őrzik meg a felvett *i*-t, első személyben viszont a mássalhangzók ugyanolyan változáson mennek át, mint az első osztályba tartozó igék, így *Tépjúk*, *gyólóllyúk*, *fennyúk*, *fzedgyúk* stb.

Azok az igék, melyek a tövükben hangátvetést kívánnak, itt is megtartják ezt, mint *szerzőm*, *comparo*, *fzerzi*.

Signa verbi ad certam rem determinati.

I.

Accusativus è duobus substantivis rerum diversarum, ut *Egyik se érte felebarattya szavát* Gen. 11. 7.

2. Accusativus habens affixum Pronominale, ut *Halgat a' bérány, mikor gyapját nyírik.*

3. Accusativi Pronominum tertiæ personæ hi *őret, őket: magamat, magadat, magát azont; Harmadszor azont elő nem hozza.* Job. 33. v. 14.

4. Accusativi nominum priorum, ut *Azon kérte Istent Salamon: nézi Egyiptust.* Gen. 25. v. 18.

5. Quando Accusativo præfixus est articulus *a'* vel *azt*: *Iszsa a' hamiságot.* Job. 15. 16.

6. Quando articulus *azt*, *ezt*, vel Pronomen *őret*, *őket* occultè posita esse intelliguntur, ut *Amit nem adot a' szereuscse, el-nem veheti* subintellige *azt*.

Contingit id plerumque quando relativum præcedit antecedens, ut in Exemp. *A' kit Isten szeret, a' világ gyűlöli.*

Idem contingit sequente Conjunctione *hogy* quòd: ut *ké jelentette-meg néked, hogy meztelen vólnál?* Gen. 30. v. 11.

Signa verò Verbi indeterminati sunt 1. Accusat. *Engemet, tégedet, minket, titeket, beízeteget.*

2. *Mellyet, a' kit, ollyat, illyet, ennyit, valakit, senkit, mindent, akárkit, egyet, kettőt &c.* § 2.

Az ige határozottságának jelei

1. Két, külön dologra vonatkozó főnév alkotta [birtokos] szerkezet tárgyesete, mint *Eggyik fe értfe felebarattya fjavát* (1 Móz. 11, 7).⁵⁴

2. Névmási toldalékkal [birtokos személyjellel] ellátott tárgyeset, mint *Halgat a' bárány, mikor gyapját nyirik.*

3. A harmadik személyű névmások ezen tárgyesetei: *őtet, őket; magamat, magadat, magát azont: Harmadszor azont elő nem hozza* (Jób 33, 14).

4. A tulajdonnevek tárgyesetei, mint *Azon kérte Ifl̃tent Salamon; nézi Egyptuft* (1 Móz. 25, 18).

5. Ha a tárgyeset előtt *a'* vagy *az* névelő áll: *Ifzfza a' hamiságot* (Jób 15, 16).

6. Ha oda lehet érteni az *azt, ezt* névelőt vagy az *őtet, őket* névmást, mint *Amit nem adot a' fzerencfe, el-nem veheti, értsd azt.*

Ez leginkább akkor fordul elő, amikor a vonatkozó névmás megelőzi azt, amire vonatkozik, mint ebben a példában: *A' kit Ifl̃ten fzeret, a' világ gyűlöli.*

Ugyanez történik a *hogy*, *quod* kötőszó előtt, mint *ki jelentette-meg néked, hogy meztelen vólnál?* (1 Móz. 3, 11).

Az ige határozatlanságának jelei

1. az *Engemet, tégedet, minket, titeket, beñeteket*⁵⁵ tárgyesetek.

2. *Mellyeket, a' kit, ollyat, illyet, ennyit, valakit, fenkit, mindent, akárkit, eggyet, kettőt* stb.⁵⁶

§ 2. TABULA AFFIXORUM					
I. Class. Indicativi modi temp. præsens					
N. S.	3.	1.	2.	3.	
	ja.	juk.	játok.	ják.	
1. 2.	lya.	lyuk.	lyátok.	lyák.	
	gya.	gyuk.	gyátok.	gyák.	
Om, od,	nya.	N. P. nyuk.	nyátok.	nyák.	
	sa.	suk.	sátok.	sák.	
	szá.	szuk.	szátok.	szák.	
	za.	zuk.	zátok.	zák.	
	tya.	tyuk.	tyátok.	tyák.	
Præteritum perfectum 1. indicativi					
N. S. iam.		iad.		ia.	
N. P. iuk.		iátok.		iák.	
Præteritum perfectum 2.					
N. S. ám.		ád.		á.	
N. P. áuk. l. ók.		átok.		ák.	
Imperativi præsens, & Futurum					
N. S.		ad.		a.	
N. P. uk.		átok.		ák.	
Optativi præsens & Imperfectum.					
N. S. nám.		nád.		ná.	
N. P. nánk. l. nók.		nátok.		nák.	
					Opta-

2. §

A MÁSODIK IGERAGOZÁS TOLDALÉKAINAK
TÁBLÁZATA

I. osztály

Kijelentő mód, jelen idő, folyamatos múlt idő és jövő idő

E. sz.	1.	2.	3.	T. sz. 1.	2.	3.
			ja	juk	játok	ják
			lya	lyuk	lyátok	lyák
			gya	gyuk	gyátok	gyák
	Om	od	nya	nyuk	nyátok	nyák
			fa	fuk	sátok	sák
			fza	fzuk	fzátok	fzák
			za	zuk	zátok	zák
			tya	tyuk	tyátok	tyák

Első befejezett [t jeles] múlt kijelentő módban és régmúlt [t + vala múlt] kijelentő, óhajtó és kötőmódban

E. sz. tam	tad	ta
T. sz. tuk	tátok	ták

Második befejezett [elbeszélő] múlt avagy történeti múlt idő, csak kijelentő módban

E. sz. ám	ád	á
T. sz. ánk vagy ók	átok	ák

Parancsoló mód, jelen és jövő idő avagy felszólító mód

E. sz.	ad	a
T. sz. uk	átok	ák

Óhajtó mód, jelen idő és folyamatos múlt, valamint kötőmód, folyamatos múlt

E. sz. nám	nád	ná
T. sz. nank vagy nók	nátok	nák

CONJUGATIONIS SECUNDÆ.
Præteritum imperf. & Futuram Classis 2.

1.	2.	3.	1.	2.	3.
			jūk.		
			lyūk.		
			gyūk.		
N. S. em.	ed. i.	N. P. nyūk.	itek.		ik
		śūk.			
		szūk.			
		zūk.			
		tyūk.			

Et Plusquamperf. Indic. Optat. & Conj.

N. S. tem.	ted.	te.
N. P. tūk.	tétek.	ték.

Indicativi tantum Modi

N. S. ém.	éd.	é.
N. P. énk, l. ök	étek.	ék.

Sive Modus mandativus.

N. S.	ed.	e.
N. P. űk.	étek.	ék.

Et Conjunctivi imperfectum.

N. S. ném.	néd.	né.
N. P. nénk, l. nõk.	nétek.	nék.

Et præ-

A MÁSODIK IGERAGOZÁS TOLDALÉKAINAK TÁBLÁZATA						
II. osztály						
Kijelentő mód, jelen idő, folyamatos múlt idő és jövő idő						
E. sz.	1.	2.	3.	T. sz. 1.	2.	3.
				jűk		
				lyűk		
				gyűk		
	em	ed	i	nyűk	itek	ik
				ſűk		
				ſzűk		
				zűk		
				tyűk		
Első befejezett [t jeles] múlt kijelentő módban és régmúlt [t + vala múlt] kijelentő, óhajtó és kötőmódban						
E. sz. tem	ted			te		
T. sz. tűk	tétek			ték		
Második befejezett [elbeszélő] múlt avagy történeti múlt idő, csak kijelentő módban						
E. sz. ém	éd			é		
T. sz. énk vagy ök	étek			ék		
Parancsoló mód, jelen és jövő idő avagy felszólító mód						
E. sz.	ed			e		
T. sz. űk	étek			ék		
Óhajtó mód, jelen idő és folyamatos múlt, valamint kötőmód, folyamatos múlt						
E. sz. ném	néd			né		
T. sz. nénk vagy nők	nétek			nék		

Optativi Futurum, sequentia affixa secundæ perfo.		
N. S. <i>am.</i>	<i>ad.</i>	<i>a.</i>
N. P. <i>uk.</i>	<i>átok.</i>	<i>ák.</i>
Futurum		
N. S. <i>andom.</i>	<i>andod.</i>	<i>andgya.</i>
N. P. <i>andgyuk.</i>	<i>andgyátok.</i>	<i>andgyák.</i>
Infinitivus, & Participium		

EXEMPLUM CONJUGATIONIS SECUNDÆ.

Indicativi modi

N. S. *Olvasom,* *olvafod,* *olvassa.*
N. P. *Olvasjuk,* *olvafátok,* *olvafák.*

Præteritum

Olvasom vala, *olvafod vala,* *olvassa vala.*
Olvasjuk vala, *olvafátok vala,* *olvafák vala.*

Præteritum

Olvasam, *olvastad,* *olvasta.*
Olvasuk, *olvastátok,* *olvasták.*

Quorum thema definit in *d*, sæpe hinc *d*,

Præteritum

Olvasám, *olvásád,* *olvásá.*
Olvasánk, vel *olvások,* *olvásátok,* *olvásák.*
Con.

Óhajtó mód jövő idő és kötőmód jelen idő Tedd hozzá a következő toldalékokat az első igeragozás parancsoló módjának második személyéhez		
E. sz. <i>am</i>	<i>ad</i>	<i>a</i>
T. sz. <i>uk</i>	<i>átok</i>	<i>ák</i>
Kötőmód, jövő idő		
E. sz. <i>andom</i>	<i>andod</i>	<i>andgya</i>
T. sz. <i>andgyuk</i>	<i>andgyátok</i>	<i>andgyák</i>
Határozatlan módja [főnévi igeneve] és melléknévi igene- ve megegyezik az első igeragozásával		

RAGOZÁSI PÉLDA

MÁSODIK AVAGY HATÁROZOTT IGERAGOZÁS

Kijelentő mód, jelen idő

E. sz. <i>Olvaſom</i>	<i>olvaſod</i>	<i>olvaſſa</i>
T. sz. <i>Olvaſſuk</i>	<i>olvaſſátok</i>	<i>olvaſſák</i>

Folyamatos múlt

<i>Olvaſom vala</i>	<i>olvaſod vala</i>	<i>olvaſſa vala</i>
<i>Olvaſſuk vala</i>	<i>olvaſſátok vala</i>	<i>olvaſſák vala</i>

Első befejezett [t jeles] múlt

<i>Olvaſtam</i>	<i>olvaſtad</i>	<i>olvaſta</i>
<i>Olvaſtuk</i>	<i>olvaſtátok</i>	<i>olvaſták</i>

Ahol a *tő d*-re végződik, ez a *d* gyakran *t*-re változik, mint *adtam*, vagy *attam*. Így: *alkotta*.

Második befejezett [elbeszélő] múlt

<i>Olvaſám</i>	<i>olvaſád</i>	<i>olvaſá</i>
<i>Olvaſánk vagy olvaſók</i>	<i>olvaſátok</i>	<i>olvaſák</i>

Conjunctivique Præsens Adde personæ Imperativi Conjugationis primæ.		
N. S. <i>em,</i>	<i>ed.</i>	<i>e.</i>
N. P. <i>ék,</i>	<i>étek.</i>	<i>ék.</i>
Conjunctivi modi.		
N. S. <i>endem,</i>	<i>ended.</i>	<i>endi.</i>
N. P. <i>endgyék.</i>	<i>énditek,</i>	<i>endik.</i>
Sicut Conjugationis primæ.		

SEU VERBI DETERMINATI.

Tempus præsens.

N. S. Szeretem, szereted; szereti.
N. P. Szeretjük, szeretitek; szeretik.

Imperfectum.

Szeretem vala, szereted vala, szereti vala.
Szeretjük vala, szeretitek vala, szeretik vala.

Perfectum primum.

Szerettem, szeretted, szerette.
Szerettük, szerettétek, szerették.
Mutant in *t*, ut adtam, vel attam. Sic alkotta.

Perfectum secundum.

Szeretém, szeretéd, szereté.
Szereténk, szeretétek, szereték.

G

Præ.

Kötőmód jövő idő és kötőmód jelen idő Tedd hozzá a következő toldalékokat az első igeragozás parancsoló módjának második személyéhez		
E. sz. <i>em</i> T. sz. <i>űk</i>	<i>ed</i> <i>étek</i>	<i>e</i> <i>ék</i>
Kötőmód, jövő idő		
E. sz. <i>endem</i> T. sz. <i>endgyűk</i>	<i>ended</i> <i>enditek</i>	<i>endi</i> <i>endik</i>
Határozatlan módja [főnévi igeneve] és melléknévi igene- ve megegyezik az első igeragozásával		

RAGOZÁSI PÉLDA MÁSODIK AVAGY HATÁROZOTT IGERAGOZÁS

Kijelentő mód, jelen idő

E. sz. <i>Szeretem</i>	<i>fzereted</i>	<i>fzereti</i>
T. sz. <i>Szerettyűk</i>	<i>fzeretitek</i>	<i>fzeretik</i>

Folyamatos múlt

<i>Szeretem vala</i>	<i>fzereted vala</i>	<i>fzereti vala</i>
<i>Szerettyűk vala</i>	<i>fzeretitek vala</i>	<i>fzeretik vala</i>

Első befejezett [t jeles] múlt

<i>Szerettem</i>	<i>fzeretted</i>	<i>fzerette</i>
<i>Szerettűk</i>	<i>fzerettétek</i>	<i>fzerették</i>

Ahol a *tő* *d*-re végződik, ez a *d* gyakran *t*-re változik, mint
adtam, vagy *attam*. Így: *alkotta*.

Második befejezett [elbeszélő] múlt

<i>Szeretém</i>	<i>fzeretéd</i>	<i>fzereté</i>
<i>Szereténk</i>	<i>fzeretétek</i>	<i>fzereték</i>

P A R S III.

Præteritum plusquamperfectum

Olvastam vala, olvastad vala, olvasta vala.
 Olvastuk vala, olvastatok vala, olvasták vala.

Præteritum plusquamperfectum

Olvastam vólt, olvastad vólt, olvasta vólt.
 Olvastuk vólt, olvastatok vólt, olvasták vólt.

Futurum

Meg-olvassom, meg-olvassod, meg-olvassza.
 Meg-olvassuk, meg-olvassátok, meg-olvassák.

Non in omni sensu quadrat Futurum ex Præ-

Imperativi modi tempus

Olvassad, vel per abbrev. olvassd, olvassza.
 Olvassuk, olvassátok, olvassák.

Futurum

Olvassad-meg te, olvassza-meg amaz. (amazok.
 Olvassuk-meg mi, olvassátok-meg ti, olvassák meg

Optativi modi tempus præsens

Vajha Olvasnám, olvasnád, olvasná.
 Vajha Olvasnánk, vel olvasnók, olvasnátok, olvasnák.

Præteritum perfectum

Coniunctivi; vel usitatus sicut

Præteritum

Vajha Olvastam vólna, olvastad vólna, olvasta v.
 Vajha Olvastuk vólna, olvastatok vólna, olvasták v.

Futurum

Hogy Olvassam, olvassad, olvassza.
 Hogy Olvassuk, olvassátok, olvassák.

Pri

	Első régmúlt	
<i>Olvaftam vala</i>	<i>olvaftad vala</i>	<i>olvafta vala</i>
<i>Olvaftuk vala</i>	<i>olvaftátok vala</i>	<i>olvafták vala</i>

	Második régmúlt	
<i>Olvaftam vólt</i>	<i>olvaftad vólt</i>	<i>olvafta vólt</i>
<i>Olvaftuk vólt</i>	<i>olvaftátok vólt</i>	<i>olvafták vólt</i>

	Jövő idő	
<i>Meg-olvaftom</i>	<i>meg-olvaftod</i>	<i>meg-olvafta</i>
<i>Meg-olvaftuk</i>	<i>meg-olvaftátok</i>	<i>meg-olvafták</i>

A jelen időből *Meg*-gel képzett jövő idő nem minden jelentésben felel meg, lásd a 71. oldalt⁵⁷

Parancsoló mód, jelen idő. A 87. oldalon mondottak szerint képezzük.

	<i>Olvaftad</i> v. rövidítve <i>olvaftd</i>	<i>olvafta</i>
<i>Olvaftuk</i>	<i>olvaftátok</i>	<i>olvafták</i>

Parancsoló mód, jövő idő avagy felszólító mód

	<i>Olvaftad-meg te</i>	<i>olvafta-meg amaz</i>
<i>Olvaftuk-meg mi</i>	<i>olvaftátok-meg ti</i>	<i>olvafták-meg amazok</i>

Óhajtó mód, jelen idő és folyamatos múlt

<i>Vajha Olvaftám</i>	<i>olvaftánád</i>	<i>olvaftáná</i>
<i>Vajha Olvaftánk vagy olvaftánók</i>	<i>olvaftánátok</i>	<i>olvaftánák</i>

Az óhajtó mód befejezett múlt ideje olyan, mint a kötőmód befejezett múlt ideje;

illetve használatosabb úgy, mint az alábbi régmúlt

	Óhajtó mód, régmúlt	
<i>Vajha Olvaftam vólna</i>	<i>olvaftad vólna</i>	<i>olvafta vólna</i>
<i>Vajha Olvaftuk vólna</i>	<i>olvaftátok vólna</i>	<i>olvafták vólna</i>

Az óhajtó mód jövő idejét úgy képezzük, mint a parancsoló módot, lásd a 112. oldalt

<i>Hogy Olvaftam</i>	<i>olvaftad</i>	<i>olvafta</i>
<i>Hogy Olvaftuk</i>	<i>olvaftátok</i>	<i>olvafták</i>

Primum.

Szerettem vala, szeretted vala, szerette vala.
Szerettük vala, szerettétek vala, szerették vala.

Secundum.

Szerettem volt, szeretted volt, szerette volt.
Szerettük volt, szerettétek volt, szerették volt.

Futurum.

Meg-szeretem, meg-szereted, meg-szereti.
Meg-szerettük, meg-szerettétek, meg-szeretik.
- - - fenti cum Meg, vide pag. 71.

Præsens. Formatur ut dictum est p. 87.

Szeressed, vel abbrev. szerezsd, szerebbe.
Szeressük, szeressétek, szeressék.

siue modus mandativus.

Szeressed-meg te, szerebbe-meg amaz (amazok).
Szeressük-meg-mi, szeressétek-meg ti, szeressék-meg

& imperfectum.

Vajha Szeretném, szeretnéd, szeretné.
V. Szeretnénk, l. szeretndk, szeretnétek, szeretnék.

Sic Irtenék, Paz. p. 596. bűcsűllendék idem.

sicut Præteritum perfectum

Præteritum plusquamperfectum sequens.

Plusquamperfectum.

Vajha Szerettem volna, szeretted v. szerette v.
Vajha szerettük volna, szerettétek v. szerették v.

Formatur ut Imperativus. vid. p. 112.

Hogy Szeressém, szeressed, szerebbe.
Hogy Szeressük, szeressétek, szeressék.

[Második avagy határozott igeragozás, kijelentő mód]

Első régmúlt

<i>Szerettem vala</i>	<i>fzeretted vala</i>	<i>fzerette vala</i>
<i>Szerettük vala</i>	<i>fzerettétek vala</i>	<i>fzerették vala</i>

Második régmúlt

<i>Szerettem vólt</i>	<i>fzeretted vólt</i>	<i>fzerette vólt</i>
<i>Szerettük vólt</i>	<i>fzerettétek vólt</i>	<i>fzerették vólt</i>

Jövő idő

<i>Meg-fzeretem</i>	<i>meg-fzereted</i>	<i>meg-fzereti</i>
<i>Meg-fzerettyük</i>	<i>meg-fzeretitek</i>	<i>meg-fzeretik</i>

A jelen időből *Meg*-gel képzett jövő idő nem minden jelentésben felel meg, lásd a 71. oldalt

Parancsoló mód, jelen idő. A 87. oldalon mondottak szerint képezzük.

	<i>Szereffed</i> v. rövidítve <i>fzerefd</i>	<i>fzereffe</i>
<i>fzerefsük</i>	<i>fzerefsétek</i>	<i>fzerefsék</i>

Parancsoló mód, jövő idő avagy felszólító mód

	<i>Szereffed-meg te</i>	<i>fzereffe-meg amaz</i>
<i>Szereffük-meg mi</i>	<i>fzerefsétek-meg ti</i>	<i>fzerefsék-meg amazok</i>

Óhajtó mód, jelen idő és folyamatos múlt

<i>Vajha Szeretném</i>	<i>fzeretnéd</i>	<i>fzeretné</i>
<i>Vajha Szeretnénk vagy fzeretnők</i>	<i>fzeretnétek</i>	<i>fzeretnék</i>

Ugyanígy: *Irténők, bocsúllenők* (Pázm. Préd. 596).

Az óhajtó mód befejezett múlt ideje olyan, mint a kötőmód befejezett múlt ideje; avagy használatosabb úgy, mint a következő régmúlt.

Óhajtó mód, régmúlt

<i>Vajha Szerettem vólna</i>	<i>fzeretted vólna</i>	<i>fzerette vólna</i>
<i>Vajha fzerettük vólna</i>	<i>fzerettétek vólna</i>	<i>fzerették vólna</i>

Az óhajtó mód jövő idejét úgy képezzük, mint a parancsoló módot, lásd a 112. oldalt

<i>Hogy Szereffem</i>	<i>fzereffed</i>	<i>fzereffe</i>
<i>Hogy Szereffük</i>	<i>fzerefsétek</i>	<i>fzerefsék</i>

Conjunctivi modi

Hogy Olvassam, olvassad, olvassa.
Olvassuk, olvassátok, olvassák.

Præteritum

Mikor Olvasnám, olvasnád, olvasná.
Mikor Olvasnánk, olvasnátok, olvasnák.

Præteritum

Olvastam, olvastad, olvasta legyen.
Olvastuk, olvastátok, olvasták legyen.

Præteritum

Mikor Olvastam, olvastad, olvasta volna.
Mikor Olvastuk, olvastátok, olvasták volna.

Futurum

M. Olvasandom, olvasandod, olvasandgya.
M. Olvasandgyuk, olvasandgyátok, olvasandgyák.

Infinitivi modi tempus præsens

Olvasni, cum Paragoge Olvasnia.

Cum verbis *kell* oportet, *illik* decet &c.

Indicativi & Conjunctivi

Olvasnom *kell* debeo legere, olvasnod *kell* debes legere, olvasnia *kell* debet ille legere.

Olvasnunk *kell* debemus legere, olvasnotok *kell* debetis legere, olvasniok *kell* debent illi legere.

Præteritum perfectum

Olvasnom *kellet* debui legere, &c.

Optativi præsens

Olvasnom *kellene*, i. *kellenek* deberem legere.

Præteritum perfect. & Plusquamperfect.

Olvasnom *kellet volna* debuissém legere.

Tem

	Kötőmód, jelen idő	
<i>Hogy Olvaſſam</i>	<i>olvaſſad</i>	<i>olvaſſa</i>
<i>Olvaſſuk</i>	<i>olvaſſátok</i>	<i>olvaſſák</i>
	Folyamatos múlt idő	
<i>Mikor Olvaſnám</i>	<i>olvaſnád</i>	<i>olvaſná</i>
<i>Mikor Olvaſnánk</i>	<i>olvaſnátok</i>	<i>olvaſnák</i>
	Befejezett múlt	
<i>Olvaſtam</i>	<i>olvaſtad</i>	<i>olvaſta legyen</i>
<i>Olvaſtuk</i>	<i>olvaſtátok</i>	<i>olvaſták legyen</i>
	Régmúlt	
<i>Mikor Olvaſtam</i>	<i>olvaſtad</i>	<i>olvaſta vólna</i>
<i>Mikor Olvaſtuk</i>	<i>olvaſtátok</i>	<i>olvaſták volna</i>
	Jövő idő	
<i>Mikor Olvaſandom</i>	<i>olvaſandod</i>	<i>olvaſandgya</i>
<i>Mikor Olvaſandgyuk</i>	<i>olvaſandgyátok</i>	<i>olvaſandgyák</i>

Határozatlan mód [főnévi igenév], jelen idő és folyamatos múlt

Olvaſni, bővítéssel *Olvaſnia*, lásd a 86. oldalt

A *kell*, *oportet*, *illik*, *decet* igékkel személyes toldalékokat vesz fel,
így:

Kijelentő mód és kötőmód, jelen idő

<i>Olvaſnom kell, debeo</i>	<i>olvaſnod kell, debes</i>	<i>olvaſnia kell, debet</i>
<i>legere</i>	<i>legere</i>	<i>ille legere</i>
<i>Olvaſnánk kell,</i>	<i>olvaſnotok kell,</i>	<i>olvaſniok kell, debent</i>
<i>debemus legere</i>	<i>debetis legere</i>	<i>illi legere</i>

Kijelentő mód, befejezett múlt

Olvaſnom kellett, debui legere stb.

Óhajtó mód, jelen idő és kötőmód, folyamatos múlt

Olvaſnom kellene, deberem legere stb

Óhajtó mód és kötőmód, befejezett múlt és régmúlt

Olvaſnom kellett volna, debuissem legere stb

DE VERBO.

101

Tempus præsens.

Hogy Szereffem, szereffed, szereffe.
Szereffük, szereffétek, szereffék.

Imperfectum.

M. szeretném, szeretnéd, szeretné.
Szeretnénk, szeretnétek, szeretnék.

Perfectum.

Szerettem legyen, szeretted legyen, szerette legyen.
Szerettük legyen, szerettétek legyen, szerették legyen.

Plusquamperfectum.

M. Szerettem v. szeretted volna, szerette volna.
Mikor Szerettük, szerettétek, szerették volna.

Futurum.

M. Szeretendem, szeretended, szeretendi.
Szeretendgyük, szeretenditek, szeretendik.

& Imperfectum,

Szeretni, cum Paragoge szeretnie, rel. p. 86.

Recipit affixa Personalia sic :

Præsens.

Szeretnem kell debeo amare, szeretned kell debes
amare, szeretnie kell debet amare.
Szeretnünk kell debemus amare, szeretnetek kell de-
betis amare, szeretniek kell, debent amare.

Indicativi.

Szeretnem kellett debui amare, &c.

& Conjunctivi imperfectum.

Szeretnem kellene deberem amare.

Optativi, & Conjunctivi.

Szeretnem kellett vol. debuisssem amare, cat. ferè caret.

G 3

Lati-

	Kötőmód, jelen idő	
<i>Hogy Szereffjem</i>	<i>fzereffed</i>	<i>fzereffe</i>
<i>Szereffjük</i>	<i>fzerefsétek</i>	<i>fzerefsék</i>
	Folyamatos múlt idő	
<i>M. fzeretném</i>	<i>fzeretnéd</i>	<i>fzeretné</i>
<i>Szeretnénk</i>	<i>fzeretnétek</i>	<i>fzeretnék</i>
	Befejezett múlt	
<i>Szerettem légyen</i>	<i>fzeretted légyen</i>	<i>fzerette légyen</i>
<i>Szerettük légyen</i>	<i>fzerettétek légyen</i>	<i>fzerették légyen</i>
	Régmúlt	
<i>M. Szerettem v.</i>	<i>fzeretted volna</i>	<i>fzerette volna</i>
<i>M. Szerettük</i>	<i>fzerettétek</i>	<i>fzerették volna</i>
	Jövő idő	
<i>M. Szeretendem</i>	<i>fzeretended</i>	<i>fzeretendi</i>
<i>Szeretendgyük</i>	<i>fzeretenditek</i>	<i>fzeretendik</i>

Határozatlan mód [főnévi igenév], jelen idő és folyamatos múlt

Szeretni, bővítéssel *fzeretnie*, lásd a 86. oldalt

A *kell*, *oportet*, *illik*, *decet* igékkel személyes toldalékokat vesz fel,
így:

Kijelentő mód és kötőmód, jelen idő

<i>Szeretnem kell</i> , debeo	<i>fzeretned kell</i> , debes	<i>fzeretnie kell</i> , debet
amare	amare	amare
<i>Szeretnünk kell</i> ,	<i>fzeretnetek kell</i> ,	<i>fzeretniek kell</i> ,
debemus amare	debetis amare	debent amare

Kijelentő mód, befejezett múlt

Szeretnem kellett, debui amare stb.

Óhajtó mód, jelen idő és kötőmód, folyamatos múlt

Szeretnem kellene, deberem amare stb

Óhajtó mód és kötőmód, befejezett múlt és régmúlt

Szeretnem kellett vol., debuissem amare stb.

A többi alakja többnyire hiányzik.

Latina exempla non differunt à superioribus pag. 80. &c.

Hic saltem adhuc nota :

1. Hæc duo *sensuum* verba, *latta* vidit, *ballotta* audiuit, eleganter assumunt affixum *ra*, ad, ut *Nép láttára* Populo vidente; *fülem ballottára* aure meâ audiente; cujus postremi litera *o*, in praxi ferè in *a* mutatur, ut *Fülem ballattára*. Quomodo hæc Præterita adjectivorum vices agant vide pag. 29.

2. Tertiam personam Præteriti à verbo *Vélem* Puto, quæ est *vélte* putavit, poni nonnunquam Adverbialiter pro rarò, ut *Vélte talalkoznak Christus kővetői* Pazman. Rarò reperiuntur Christi imitatores.

3. Participia præsentis temporis desinentia in *ván*, & *vén*, abjecto *n*, cum verbo *Vagyok* transire in significationem passivam, maxime pro Præterito perfecto, ut *Meg-van olvasva*, lectum est: *meg-vagyok verve*, percussus sum.

Sæpe verò augere significationem activam, cum præponitur verbo suo, sic: *Keresve keresem*, id est, diligenter quæro.

CAPUT III.

CONJUGATIO TERTIA.

seu verbi Passivi.

§ 1. Quæ

A latin példák nem különböznek a fentebb a 80. és köv. oldalakon közöltektől.

Itt a következőket jegyezd még meg:

1. Ez a két, érzékelést jelentő ige: *látta*, *vidit*; *hallotta*, *audivit* választékosan *ra*, ad toldalékot vesz fel, mint *Nép láttára*, *populo vidente*; *fűlem hallottára*, *aure mea audiente*; ez utóbbinak az *o* hangja a gyakorlatban *a*-ra változik, mint *Fűlem hallattára*. Lásd a 29. oldalon, miként töltik be ezek a múlt idők a melléknevek szerepét.⁵⁸
2. A *Vélem*, *puto* ige múlt idejű egyes szám harmadik személye, a *vélte*, *putavit*, olykor határozószóként áll, *raro* [ritkán] értelemben, mint *Vélte talalkoznak Chriftus követői* (Pázmány), *Raro reperiuntur Christi imitatores*. [Ritkán találatnak Krisztus követői].
3. A *ván*, *vén* végű jelen idejű melléknévi [határozói] igenevek⁵⁹ az *n* elhagyásával a *Vagyok* ige mellett szenvedő értelműek lesznek, elsősorban befejezett múlt értelemben, mint *Meg-van olvafva*, *lectum est*; *meg-vagyok verve*, *percussus sum*.

Gyakran viszont a cselekvő jelentést erősítik meg az igéjük előtt állva, így: *Kerefve kerefem*, azaz *diligenter quaero* [szorgalmasan keresem].

III. FEJEZET

HARMADIK IGERAGOZÁS⁶⁰

avagy a szenvedő igék ragozása

§ 1.

Quadam prenotanda.

PAssivum verbum formatur à tertia persona singulari Conjugationis primæ, seu verbi indeterminati activi, v. g. *Olvasztam* legor, ab olvas; *szerettetem* amor, à szeret; additâ syllabâ vocis passivæ formativâ pro prima classe *tat*, & pro secunda *tet* fiet *olvastat*, *szeret-tet*: ista sint tibi themata conjugationis passivæ, quæ deduces per affixa sequentis Tabellæ.

Nota tamen, quòd aliquæ literæ finales non ament vicinitatem literæ *t*, quando ergo talia exempla occurrent, ex augmento illo syllabico *tat*, vel *tet*, omittes primum *t*, & addes tantum *at*, vel *et*. Talia sunt, quæ desinunt in *b*, *d*, *g*, *k*, *m*, *n*, *p*, *r*; maximè monosyllaba, ut *Szab*, *szabat*, non *szab-at*: *át* dat, *adat*; *szeg*, *szeg-et*; *rúg*, *rúgat*; *rak*, *rak-at*; *nyom*, *nyomat*; *von*, *von-at*; *lop*, *lop-at*; *tép*, *tépet*; *ír* scribit, *ír-at*.

Invenies tamen aliqua, quæ etiam si aliquam ex prædictis literam habeant, literam tamen *t*, non respuant, ut *Von* trahit *vontat*, & polysyllaba in *d*, ut *ragad* rapit, *ragadtat*.

Similiter etiam, quæ ante finalem thematis literam *t*, habent consonantem, ut *Szánt*, aut diphthongum, ut *hayt*, *eyt*, aut quæ desinunt in duplicatam consonantem, ut *Hall*, excludunt primum *t*, affixi, ut *szantat*, *haytat*, *eytet*, *hallat*.

G 4

§ 2.

1.§
Előzetes megjegyzések

A szenvedő igét az első, azaz a cselekvő határozatlan [általános] ragozás egyes szám harmadik személyéből képezzük, például az *olvas* igéből *Olvasztatom*, legor; a *fzeret*-ből *fzerettetem*, amor, hozzátéve a szenvedő igét képző szótagot, amely az első osztályban *tat*, a másodikban *tet*, megkapjuk az *olvasztat*, *fzerettet* alakokat. Ezek a szenvedő ragozás tövei, ezekhez toldod az alábbi táblázat toldalékait.

Jegyezd meg, hogy bizonyos szóvégi hangok nem szeretik a *t* hang szomszédságát, így ha ilyen példák adódnak, az említett *tat* vagy *tet* bővítő szótagból elhagyod az első *t*-t és csak annyit teszel hozzá, hogy *at* vagy *et*. Ilyenek *b*, *d*, *g*, *k*, *m*, *n*, *p*, *r* végződésű, főként egy szótagos szavak, mint *Szab*, *fzabat* és nem *fzabtat*; *ád*, *dat*, *adat*; *fzeg*, *fzeget*; *rúg*, *rúgat*; *rak*, *rakat*; *nyom*, *nyomat*; *von*, *vonat*; *lop*, *lopat*; *tép*, *tépet*; *ír*, *scribit*, *írat*.

Van mégis néhány olyan ige, melyekben előfordulnak az említett hangok, de megtűrik a *t*-t, mint *Von*, *trahit*, *von-tat*, továbbá a *d* végű több szótagosak, mint *ragad*, *rapit*, *ragadtat*.

Hasonlóképpen kiejtik a toldalék első *t*-jét azok az igék is, melyekben a tövégi *t* előtt mássalhangzó áll, mint *Szánt*, vagy kettőshangzó áll, mint *hayt*, *eyt* illetve kettős mássalhangzóra végződnek, mint *Hall*. Így: *fzantat*, *haytat*, *eytet*, *hallat*.

PARAGRAPH. II.			
Tabella continens affixa.			
PRIMÆ CLAS. Indicativi modi temp ⁹ præsens,			
N. S.	<i>om</i>	<i>ol</i>	<i>ik</i>
N. P.	^{1.} <i>únk.</i>	^{2.} <i>tok</i>	^{3.} <i>nak.</i>
Præteritum perfectum primum, &			
N. S.	<i>tam.</i>	<i>tál,</i>	<i>ot</i>
N. P.	<i>túnk.</i>	<i>tatok.</i>	<i>tak, vel tanak.</i>
Præteritum perfectum			
N. S.	<i>ám,</i>	<i>ál,</i>	<i>ék.</i>
N. P.	<i>ánk,</i>	<i>átok,</i>	<i>ának.</i>
Imperativi præsens, & Futurum.			
N. S.	<i>Caret.</i>	<i>sál,</i>	<i>sék.</i>
N. P.	<i>súnk.</i>	<i>fatok.</i>	<i>anak.</i>
Optativi præsens, & imperfectum,			
N. S.	<i>nám,</i>	<i>nál,</i>	<i>nék.</i>
N. P.	<i>nánk,</i>	<i>nátok.</i>	<i>nának.</i>
Optativi Futurum,			
N. S.	<i>sam,</i>	<i>sál,</i>	<i>sék.</i>
N. P.	<i>súnk,</i>	<i>fatok.</i>	<i>sarak.</i>
Futurum			
N. S.	<i>andom.</i>	<i>andoł,</i>	<i>andik,</i>
N. P.	<i>andunk.</i>	<i>andotok,</i>	<i>andanak.</i>

2. §⁶¹

A HARMADIK IGERAGOZÁS TOLDALÉKAINAK TÁBLÁZATA		
I. osztály Kijelentő mód, jelen idő, folyamatos múlt idő és jövő idő		
E. sz. <i>om</i> T. sz. <i>únk</i>	<i>ol</i> <i>tok</i>	<i>ik</i> <i>nak</i>
Első befejezett [<i>t</i> jeles] múlt és régmúlt [<i>t + vala</i> múlt] kijelentő, óhajtó és kötőmódban		
E. sz. <i>tam</i> T. sz. <i>túnk</i>	<i>tál</i> <i>tatok</i>	<i>ot</i> <i>tak</i> vagy <i>tanak</i>
Második befejezett [elbeszélő] múlt		
E. sz. <i>ám</i> T. sz. <i>ánk</i>	<i>ál</i> <i>átok</i>	<i>ék</i> <i>ának</i>
Parancsoló mód, jelen és jövő idő avagy felszólító mód, lásd alább a 87. oldal 2. megjegyzését		
E. sz. Nincs T. sz. <i>súnk</i>	<i>sál</i> <i>fatok</i>	<i>sék</i> <i>anak</i>
Óhajtó mód, jelen idő, folyamatos múlt és kötőmód, folyamatos múlt		
E. sz. <i>nám</i> T. sz. <i>nánk</i>	<i>nál</i> <i>nátok</i>	<i>nék</i> <i>nának</i>
Óhajtó mód, jövő idő és kötőmód, jelen idő		
E. sz. <i>fam</i> T. sz. <i>súnk</i>	<i>sál</i> <i>fatok</i>	<i>sék</i> <i>fanak</i>
Kötőmód, jövő idő		
E. sz. <i>andom</i> T. sz. <i>andúnk</i>	<i>andod</i> <i>andotok</i>	<i>andik</i> <i>andanak</i>

CONJUGATIO III.			
TERTIÆ CONIUGATIONIS.			
Imperfectum, & Futurum. 2. CLAS.			
N. S.	<i>em,</i>	<i>el,</i>	<i>ik,</i>
N. P.	<i>ünk.</i>	<i>tek.</i>	<i>nek.</i>
Plusquamperfectum Indic. Optat. & Conj.			
N. S.	<i>tem,</i>	<i>tél,</i>	<i>et.</i>
N. P.	<i>tünk.</i>	<i>tetek.</i>	<i>tek, vel tenek.</i>
Secundum.			
N. S.	<i>ém,</i>	<i>él,</i>	<i>ék.</i>
N. P.	<i>énk.</i>	<i>etek.</i>	<i>enek.</i>
Sive modus Mandat. vide p. 87. Not. 2.			
N. S.	<i>caret,</i>	<i>sél,</i>	<i>sék.</i>
N. P.	<i>fünk.</i>	<i>fetek.</i>	<i>fenek.</i>
Et Coniunctivi imperfectum.			
N. S.	<i>ném,</i>	<i>nél,</i>	<i>nék.</i>
N. P.	<i>nénk.</i>	<i>netek.</i>	<i>nenek.</i>
Et Præsens Coniunctivi.			
N. S.	<i>fem,</i>	<i>sél,</i>	<i>sék.</i>
N. P.	<i>fünk.</i>	<i>fetek.</i>	<i>fenek.</i>
Coniunctivi modi.			
N. S.	<i>Endem,</i>	<i>endel.</i>	<i>endék.</i>
N. P.	<i>Endünk,</i>	<i>endetek.</i>	<i>endenek.</i>

A HARMADIK IGERAGOZÁS TOLDALÉKAINAK TÁBLÁZATA		
II. osztály Kijelentő mód, jelen idő, folyamatos múlt idő és jövő idő		
E. sz. <i>em</i> T. sz. <i>ünk</i>	<i>el</i> <i>tek</i>	<i>ik</i> <i>nek</i>
Első befejezett [<i>t</i> jeles] múlt és régmúlt [<i>t</i> + <i>vala</i> múlt] kijelentő, óhajtó és kötőmódban		
E. sz. <i>tem</i> T. sz. <i>tünk</i>	<i>tél</i> <i>tetek</i>	<i>et</i> <i>tek vagy tenek</i>
Második befejezett [elbeszélő] múlt		
E. sz. <i>ém</i> T. sz. <i>énk</i>	<i>él</i> <i>étek</i>	<i>ék</i> <i>ének</i>
Parancsoló mód, jelen és jövő idő avagy felszólító mód, lásd alább a 87. oldal 2. megjegyzését		
E. sz. Nincs T. sz. <i>ünk</i>	<i>sél</i> <i>setek</i>	<i>sék</i> <i>senek</i>
Óhajtó mód, jelen idő, folyamatos múlt és kötőmód, folyamatos múlt		
E. sz. <i>ném</i> T. sz. <i>nénk</i>	<i>nél</i> <i>nétek</i>	<i>nék</i> <i>nének</i>
Óhajtó mód, jövő idő és kötőmód, jelen idő		
E. sz. <i>fem</i> T. sz. <i>ünk</i>	<i>sél</i> <i>setek</i>	<i>sék</i> <i>senek</i>
Kötőmód, jövő idő		
E. sz. <i>Endem</i> T. sz. <i>Endünk</i>	<i>endel</i> <i>endetek</i>	<i>endik</i> <i>endenek</i>

EXEMPLUM PRIMÆ CLASSIS.

Indicativi modi

N.S. <i>Olvaſſatom,</i>	<i>olvaſſatol,</i>	<i>olvaſſatik,</i>
Legor,	legeris,	legitur.
N.P. <i>Olvaſſatúnk,</i>	<i>olvaſſattok,</i>	<i>olvaſſatnak.</i>
Legimur,	legimini,	leguntur.

Præteritum

<i>Olvaſſatom,</i>	<i>olvaſſatol,</i>	<i>olvaſſatik vala.</i>
Legebar,	legebaris,	legebatur.
<i>Olvaſſatúnk,</i>	<i>olvaſſattok,</i>	<i>olvaſſatnak vala.</i>
Legebamur,	legebamini,	legebantur.

Præteritum

<i>Olvaſſattam,</i>	<i>olvaſſattál,</i>	<i>olvaſſattot.</i>
Leſtus,	leſta,	leſtum ſum, es, eſt.
<i>Olvaſſattúnk,</i>	<i>olvaſſattatok,</i>	<i>olvaſſattak, vel anak.</i>
Leſti,	leſtæ,	leſta ſumus, eſtis, ſunt.

Præteritum

<i>Olvaſſatám,</i>	<i>olvaſſatál,</i>	<i>olvaſſaték.</i>
Latinè, ut ſuprà.		
<i>Olvaſſatánk,</i>	<i>olvaſſatátok,</i>	<i>olvaſſatának.</i>

Præteritum pluſquam-

<i>Olvaſſattam,</i>	<i>olvaſſattál,</i>	<i>olvaſſattot vala, l. vólt.</i>
Leſtus, ta,	tum fueram, fueras, fuerat.	
<i>Olvaſſattúnk,</i>	<i>olvaſſattatok,</i>	<i>olvaſſattanak vólt.</i>
Leſti, tæ,	ta fueramus, fueratis, fuerant.	

EXEM-

RAGOZÁSI PÉLDA ELSŐ OSZTÁLY

Kijelentő mód, jelen idő

E. sz. <i>Olvaſtatom</i>	<i>olvaſtatol</i>	<i>olvaſtatik</i>
Legor	legeris	legitur
T. sz. <i>Olvaſtatúnk</i>	<i>olvaſtattok</i>	<i>olvaſtatnak</i>
Legimur	legimini	leguntur

Folyamatos múlt

<i>Olvaſtatom</i>	<i>olvaſtatol</i>	<i>olvaſtatik vala</i>
Legebar	legebaris	legebatur
<i>Olvaſtatúnk</i>	<i>olvaſtattok</i>	<i>olvaſtatnak vala</i>
Legebamur	legebamini	legebantur

Első befejezett múlt

<i>Olvaſtattam</i>	<i>olvaſtattál</i>	<i>olvaſtatot</i>
Lectus, lecta, lectum sum, es, est ⁶²		
<i>Olvaſtattúnk</i>	<i>olvaſtattatok</i>	<i>olvaſtattak vagy anak</i>
Lecti, lectae, lecta sumus, estis, sunt		

Második befejezett múlt

<i>Olvaſtatám</i>	<i>olvaſtatál</i>	<i>olvaſtaték</i>
Latinul úgy, mint feljebb		
<i>Olvaſtatánk</i>	<i>olvaſtatátok</i>	<i>olvaſtatának</i>

Régmúlt

<i>Olvaſtattam</i>	<i>olvaſtattál</i>	<i>olvaſtattot vala</i>
		<i>vagy vólt</i>
Lectus, lecta, lectum fueram, fueras, fuerat		
<i>Olvaſtattunk</i>	<i>olvaſtattatok</i>	<i>olvaſtattanak vólt</i>
Lecti, lectae, lecta fueramus, fueratis, fuerant		

DE VERBO. 107
EXEMPLUM
SECUNDÆ CLASSIS.

Tempus Præfens.

N.S. Szerettetem, szeretettel, szeretetik.
 Amor, amaris, vel amare, amatur.
 N. P. Szerettettünk, szerettettek, szerettettek.
 Amamur, amamini, amantur.

Imperfectum.

Szerettettem vala, szeretettel vala, szeretetik vala.
 Amabar, amabaris, vel amabare, amabatur.
 Szerettettünk vala, szerettettek vala, szerettettek v.
 Amabamur, amabamini, amabantur.

Perfectum primum.

Szerettettem, szerettettél, szerettetek.
 Amatus, ta, tum sum vel fui, es l. fuisti &c.
 Szerettettünk, szerettettetek, szerettettek l. nek.
 Amati, tæ, ta sumus vel fuimus, &c.

Perfectum secundum.

Szerettetéem, szerettéted, szerettétek.
 Latinum ut supra.
 Szerettettünk, szerettettetek, szerettettetek.
 perfectum.

Szerettettem, szerettettél, szerettetet vala, l. volt.
 Amatus, ta, tum, fueram, fueras, &c.
 Szerettettünk, szerettettetek, szerettettettek volt.
 Amati, tæ, ta fueramus, fueratis, &c.

Fu-

RAGOZÁSI PÉLDA MÁSODIK OSZTÁLY

Kijelentő mód, jelen idő

E. sz. Szerettetem	<i>fzerettetel</i>	<i>fzerettetik</i>
Amor	Amaris vagy amare	amatur
T. sz. Szerettetünk	<i>fzerettettek</i>	<i>fzerettetnek</i>
Amamur	amamini	amantur

Folyamatos múlt

<i>Szerettetem vala</i>	<i>fzerettetel vala</i>	<i>fzerettetik vala</i>
Amabar	Amabaris vagy amabare	amabatur
<i>Szerettetünk</i>	<i>fzerettettek vala</i>	<i>fzerettetnek vala</i>
Amabamur	amabamini	amabantur

Első befejezett múlt

<i>Szerettettem</i>	<i>fzerettettél</i>	<i>fzerettetet</i>
Amatus, amata, amatum sum vagy fui; es vagy fuisti stb.		
<i>Szerettettünk</i>	<i>fzerettettetek</i>	<i>fzerettettek vagy nek</i>
Amati, amatae, amata sumus vagy fuimus stb.		

Második befejezett múlt

<i>Szerettetém</i>	<i>fzerettetél</i>	<i>fzerettetéek</i>
Latinul úgy, mint feljebb		
<i>Szeretteténk</i>	<i>fzerettetéek</i>	<i>fzerettetének</i>

Régmúlt

<i>Szerettettem</i>	<i>fzerettettél</i>	<i>fzerettetet vala vagy vólt</i>
Amatus, amata, amatum fueram, fueras stb.		
<i>Szerettettünk</i>	<i>fzerettettetek</i>	<i>fzerettettenek volt</i>
Amati, amatae, amata fueramus, fueratis stb.		

Futurum

Meg olvastatom', meg olvastatol, meg olvastatik,
Legar, legêris, legetur.
Meg Olvastatúnk, meg olvastattok, meg olvastatnak,
Legemur, legemini, legentur.

Imperativi modi

Prima personâ caret, olvastásál, olvastásék.
 Formatur ab imperfecta persona tertia v. g.
 & additis affixis - - -
Legere, vel legitor, legatur.
Olvastásánk, olvastassatok, olvastassanak.
Legamur, legimini, legantur.

Optativi modi tempus

Vajha olvastatnám, olvastatnál, olvastatnék.
Utinam Legerer, legereris, legeretur.
Vajha Olvastatnánk, olvastatnatok, olvastatnának.
Utinam Legeremur, legeremini, legerentur.
 Præteritum perfectum sicut Conjunctivi,

Præteritum

Vajha Olvastattam, olvastattál, olvastattol, olvastattok, olvastattam, olvastattál, olvastattol, olvastattok, olvastattanak, v.
Utinam Lectus, ta, tum fuisset, es, set.
Vajha Olvastattúnk, olvastattatok, olvastattanak, v.
Lecti, tæ, ta fuisset, tis, sent.

Futurum

Cum hogy Olvastassam, olvastassál, olvastassék.
Uc Legar, legaris, legatur.
Hogy Olvastassúnk, olvastassatok, olvastassanak.
 Hæc forma valet cum particula *Hogy* ut,
 Futu-

	Jövő idő	
<i>Meg olvastatom</i>	<i>meg-olvasztol</i>	<i>meg-olvasztatik</i>
Legar	legeris	legetur
<i>Meg-olvasztatúnk</i>	<i>meg-olvasztattok</i>	<i>meg-olvasztatnak</i>
Legemur	legemini	legentur

Parancsoló mód, jelen idő

Képzése a folyamatos múlt harmadik személyéből, például *Olvasztat* vagy *fzerettet*, a *t-t s-re* cserélve és hozzáadva a parancsoló mód

toldalékait.

Első személye nincs	<i>olvasztásál</i>	<i>olvasztásék</i>
	Legere vagy legitor	legatur
<i>Olvasztásúnk</i>	<i>olvasztaffatok</i>	<i>olvasztaffanak</i>
Legamur	legimini	legantur ⁶³

Óhajtó mód, jelen idő és folyamatos múlt

<i>Vajha olvastatnám</i>	<i>olvasztatnál</i>	<i>olvasztatnék</i>
Utinam Legerer	legereris	legeretur
<i>Vajha Olvasztatnánk</i>	<i>olvasztatnátok</i>	<i>olvasztatnának</i>
Utinam Legeremur	legeremini	legerentur

A befejezett múlt ideje olyan, mint a kötőmód befejezett múlt ideje; vagy inkább használd az alábbi régmúltat.

Óhajtó mód, régmúlt

<i>Vajha Olvasztattam</i>	<i>olvasztattál</i>	<i>olvasztattott volna</i>
Utinam Lectus, lecta, lectum fuissem, fuisses, fuisset.		
<i>Vajha Olvasztattúnk</i>	<i>olvasztattatok</i>	<i>olvasztattanak volna</i>
Utinam Lecti, lectae, lecta fuissemus, fuissetis, fuissent		

Óhajtó mód jövő idő

<i>Hogy-gyal: Olvasztaffam</i>	<i>olvasztaffál</i>	<i>olvasztafsék</i>
Ut Legar	legaris	legatur
<i>Hogy Olvasztafsúnk</i>	<i>olvasztaffatok</i>	<i>olvasztaffanak</i>

Ez a forma a *Hogy* szócska mellett érvényes, a *Vayha*, Utinam mellett használd az óhajtó mód folyamatos múlt idejét.⁶⁴

Futurum.

Meg Szerettetem, meg szeretettel, meg szerettetik,
Amabor, amaberis, amabitur.
Meg Szerettettünk, meg szeretettetek, meg szerettetnek.
Amabimur, amabimini, amabuntur.

Tempus Præsens.

Szerettesél, szerettesék.
ab Olvaszt, vel szerettet. T, mutatâ in s.
- - - Imperativi.

Amare, vel amator, ametur.
Szerettesünk, szerettesetek, szerettesenek.
Amemur, amemini, amentur.

Præsens, & Imperfectum.

Vajha Szerettetem, szeretettel, szerettetnek.
Utinam Amarer, amareris, amaretur.
Vajha Szerettettünk, szeretettetek, szerettetnek.
Utinam Amaremur, amaremini, amarentur.
vel melius utere sequenti Plusquamperfecto.

Plusquamperfectum.

Vajha Szerettettem, szeretettél, szerettet volna.
Utinam Amatus, ta, tum, fuisset, es, set.
Vajha Szerettettünk, szeretettetek, szerettetnek vol.
Amati, tæ, ta fuisset, tis, sent.

Futurum.

Hogy Szerettesem, szerettesél, szerettesék.
Ut Amer, ameris, ametur.
Hogy Szerettesünk, szerettesetek, szerettesenek.
cum Vayha Utinam, utere Imperfecto Opt.
Con-

	Jövő idő	
<i>Meg Szerettetem</i>	<i>meg fzerettetel</i>	<i>meg fzerettetik</i>
<i>Amabor</i>	<i>amaberis</i>	<i>amabitur</i>
<i>Meg Szerettettünk</i>	<i>meg fzerettettek</i>	<i>meg fzerettetnek</i>
<i>Amabimur</i>	<i>amabimini</i>	<i>amabuntur</i>

Parancsoló mód, jelen idő
Képzése a folyamatos múlt harmadik személyéből, például *Olvaftat* vagy *fzerettet*, a *t-t s-re* cserélve és hozzáadva a parancsoló mód toldalékait.

Első személye nincs	<i>Szerettefsél</i>	<i>fzerettefsék</i>
	<i>Amare vagy amator</i>	<i>ametur</i>
<i>Szerettefsünk</i>	<i>fzeretteffetek</i>	<i>fzerettefsének</i>
<i>Amemur</i>	<i>amemini</i>	<i>amentur</i>

	Óhajtó mód, jelen idő és folyamatos múlt	
<i>Vajha Szerettetném</i>	<i>fzerettetnél</i>	<i>fzerettetnék</i>
<i>Utinam Amarer</i>	<i>amareris</i>	<i>amaretur</i>
<i>Vajha Szerettetnénk</i>	<i>fzerettetnétek</i>	<i>fzerettetnének</i>
<i>Utinam Amaremur</i>	<i>amaremini</i>	<i>amarentur</i>

Befejezett múlt ideje olyan, mint a kötőmód befejezett múlt ideje; vagy inkább használd az alábbi régmúltat.

	Óhajtó mód, régmúlt	
<i>Vajha Szerettettem</i>	<i>fzerettettél</i>	<i>fzerettetett volna</i>
	<i>Utinam Amatus, amata, amatum fuisse, fuisses, fuisset.</i>	
<i>Vajha Szerettettünk</i>	<i>fzerettettetek</i>	<i>fzerettettenek vol.</i>
	<i>Utinam Amati, amatae, amata fuissemus, fuissetis, fuissent</i>	

	Óhajtó mód jövő idő	
<i>Hogy Szeretteffem</i>	<i>fzeretteffél</i>	<i>fzerettefsék</i>
<i>Ut Amer</i>	<i>ameris</i>	<i>ametur</i>
<i>Hogy Szerettefsünk</i>	<i>fzeretteffetek</i>	<i>fzeretteffenek</i>

Ez a forma a *Hogy* szócska mellett érvényes, a *Vayha*, *Utinam* mellett használd az óhajtó mód folyamatos múlt idejét.

Conjunctivi modi

*Hogy Olvasztassam, olvasztassál, olvasztassék.**Ut Legar, legaris, legatur.**Olvasztassúnk, olvasztassatok, olvasztassanak.**Legamur, legamini, legantur.**Etiám hoc tempus cum particula Mikor*

Præteritum

*Mikor Olvasztatnám, olvasztatnál, olvasztatnék.**Cum Legerer, legereris, vel legerère, &c.**Mikor Olvasztatnánk, olvasztatnátok, olvasztatnának.**Cum Legeremur, legeremini, legerentur.*

Præteritum

*Olvasztattam legyen, olvasztattál, olvasztatot.**Cum Lectus, ta, tum, sim vel fuerim &c.**Olvasztattúnk legyen, olvasztattatok, olvasztattanak.*

Præteritum

*Mikor Olvasztattam volna, olvasztattál v. olvasztattott v.**Cum Lectus, ta, tum, essem vel fuisset &c.**Mikor Olvasztattúnk v. olvasztattatok, olvasztattanak.*

Futurum

*Mikor Olvasztatandom, olvasztatandol, olvasztatandik.**Cum Lectus, ta, tum, ero vel fuero, &c.**M. Olvasztatandúnk, olvasztatandotok, olvasztatandanak.*

Infinitivi modi

Olvasztatni, Legi.

Præteritum Perfectum

*Olvasztatott, vel per abr. olvasztottnak lenni.**Lectum, am, um fuisse.*

Temp.

	Kötőmód, jelen idő	
<i>Hogy Olvaftaſſam</i>	<i>olvaftaſſál</i>	<i>olvaftaſſék</i>
Ut Legar	legaris	legatur
<i>Olvaftaſſúink</i>	<i>olvaftaſſatok</i>	<i>olvaftaſſanak</i>
Legamur	legamini	legantur

A *Mikor* szócska mellett ezt az időt is inkább jelen idejű kijelentő móddal fejezd ki: *mikor olvaftatom*.

	Folyamatos múlt idő	
<i>Mikor Olvaftatnám</i>	<i>olvaftatnál</i>	<i>olvaftatnék</i>
Cum Legerer	legereris vagy legerere stb.	
<i>Mikor Olvaftatnánk</i>	<i>olvaftatnátok</i>	<i>olvaftatnának</i>
Cum Legeremur	legeremini	legerentur

	Befejezett múlt	
<i>Olvaftattam légyen</i>	<i>olvaftattál</i>	<i>olvaftatot</i>
Cum Lectus, lecta, lectum sim vagy fuerim stb.		
<i>Olvaftattúink légyen</i>	<i>olvaftattatok</i>	<i>olvaftattanak</i>

	Régmúlt	
<i>Mikor Olvaftattam volna</i>	<i>olvaftattál v.</i>	<i>olvaftattott v.</i>
Cum Lectus, lecta, lectum essem vagy fuissem stb.		
<i>Mikor Olvaftattúink v.</i>	<i>olvaftattatok</i>	<i>olvaftattanak</i>

	Jövő idő	
<i>Mikor Olvaftatandom</i>	<i>olvaftatandol</i>	<i>olvaftatandik</i>
Cum Lectus, lecta, lectum ero vagy fuero stb.		
<i>M. Olvaftatandúink</i>	<i>olvaftatandotok</i>	<i>olvaftatandanak</i>

Határozatlan mód [főnévi igenév], jelen idő
Olvaftatni, Legi

Befejezett múlt és régmúlt
Olvaftatott vagy rövidítve *olvaftottnak lenni*.
Lectum, lectam, lectum fuisse.⁶⁵

DE VERBO.

III

Tempus Præsens.

Hogy Szerettefsem, szerettesél, szerettesék.

Amer, ameris, ametur.

Szerettefünk, szeretefetek, szeretefenek.

Amemur, amemini, amentur.

melius exprimes præfenti Indic. mikor olvastam.

Imperfectum.

Mikor Szerettetném, szeretetnél, szeretetnék.

Cùm Amarer, amareris, vel amarêre, &c.

Mikor Szerettetnénk, szeretetnétek, szeretetnének.

Cùm Amaremur, amaremini, amarentur.

Perfectum.

Szerettettem legyen, szeretetél, szeretetett.

Cùm Amatus, ta, tum fim, vel fuerim, &c.

Szerettettünk legyen, szeretettetek, szeretettének.

Plusquamperfectum.

Mikor Szerettettem volna, szeretetél, szeretetett.

Cùm Amatus, ta, tum, essem &c.

M. Szerettettünk v. szeretettetek, szeretettének.

Futurum.

Mikor Szerettetendem, szeretetendél, szeretetendik.

Cùm Amatus, ta, tum, ero, vel fuero &c.

M. Szerettetendünk, szeretetendetek, szeretetendének.

Tempus Præsens.

Szerettetni, Amari.

& Plusquamperfectum.

Szerettetettnek lenni, Amatum, am, um, fuisse.

Parti-

	Kötőmód, jelen idő	
<i>Hogy Szeretteffem</i>	<i>fzerettefsél</i>	<i>fzerettefsék</i>
Ut Amer	ameris	ametur
<i>Szeretteffünk</i>	<i>fzeretteffetek</i>	<i>fzerettefenek</i>
Amemur	amemini	amentur

A *Mikor* szócska mellett ezt az időt is inkább jelen idejű kijelentő móddal fejezd ki: *mikor olvaftatom*.⁶⁶

	Folyamatos múlt idő	
<i>Mikor Szerettetném</i>	<i>fzerettetnél</i>	<i>fzerettetnék</i>
Cum Amarer	amareris vagy amarere stb.	
<i>Mikor Szerettetnének</i>	<i>fzerettetnétek</i>	<i>fzerettetnének</i>
Cum Amaremur	amaremini	amarentur

	Befejezett múlt	
<i>Szerettettem légyen</i>	<i>fzerettettél</i>	<i>fzerettett</i>
Cum Amatus, amata, amatum sim vagy fuerim stb.		
<i>Szerettettünk légyen</i>	<i>fzerettettetek</i>	<i>fzerettettenek</i>

	Régmúlt	
<i>Mikor Szerettettem volna</i>	<i>fzerettettél</i>	<i>fzerettett</i>
Cum Amatus, amata, amatum essem vagy fuissem stb.		
<i>M. Szerettettünk v.</i>	<i>fzerettettetek</i>	<i>fzerettettenek</i>

	Jövő idő	
<i>Mikor Szerettetendem</i>	<i>fzerettetendél</i>	<i>fzerettetendik</i>
Cum Amatus, amata, amatum ero vagy fuero stb.		
<i>M. Szerettetendünk</i>	<i>fzerettetendetek</i>	<i>fzerettetendenek</i>

Határozatlan mód [főnévi igenév], jelen idő
Szerettetni, Amari

Befejezett múlt és régmúlt
Szerettetettnek lenni.
 Amatum, amatam, amatum fuisse.

Participium præteriti temporis.

Olvasztatott, Lectus, lecta, lectum.

Szerettetett, Amatus, amata, amatum.

Hoc Participium, & ei similia Præterita Passiva Kaldi duplici *t*, in fine, Pazman, simplici scribit.

Participium Futuri temporis.

Olvasztatandó, per Syncop. *olvasandó*, Legendus, *Szeretetendő*, *szeretendő*, Amandus.

Pro verbis Passivis nota adhuc primò: quòd in nonnullis Præteritis passivæ vocis formativa syllaba *tat*, vel *tet*, duplicata reperiatur, ac si essent mandativo passiva, ut *Ki' bār meg-emísz-tettettem volna a' mébből a' kaporosba vittetteden*, Qui utinam consumptus fuisset de utero transactus ad tumulum: Et juxta dicta p. 103. si necessè sit primum *t*, eliditur, ut *Hozattatott*, *bá-nyattatott*, non *hoztattatott*. *A' tēmleczből ki hozattataknak Joseph monda* Gen. 42. v. 18. Et ad formandum Imperativum, & ei similia tempora ultimum *t*, mutatur in *s*, juxta dicta p. 108 ut *Nyomattatom* Premor; *nyomattasál* premaris, ut *Allól meg száradgyanak a' gyökeri, felgyúl pedig el nyomattasék az ő aratása*. Job. 18. v. 16.

Nora secundò, universaliter pro omnium Conjugationum Futuro Optativi, & Præsenti Conjunctivi, quòd singula hæc tempora cum diversis particulis dupliciter ponantur. Nam
cum

Múlt idejű melléknévi igenév

Olvaftatott, Lectus, lecta, lectum

Szerettetett, Amatus, amata, amatum

Ezt az igenevet és a hasonló múlt idejű szenvedőket Káldi kettőzött, Pázmány viszont egyszerű *t*-vel írja a szó végén.

Jövő idejű melléknévi igenév

Olvaftatandó, összevonással *olvaftandó*, Legendus

Szeretetendő, *fzeretendő*, Amandus

A szenvedő igékkel kapcsolatban jegyezd meg még először is azt, hogy némelyik szenvedő múlt idejű szóban megkettőzve található a *tat* vagy *tet* képző szótag, mintha a felszólító mód szenvedő alakjai lennének, mint *Ki bár megeméfttettem volna a' méhből a' koporsóba vittetvén*, *Qui utinam consumptus fuisset de utero translatus ad tumulum*. A 103. oldalon mondottak értelmében szükség szerint kiesik az első *t*, mint *Hozattatott*, *hányattatot*. *A' tőmlőczből ki hozattataknak Joseph monda* (1 Móz. 42, 18). Továbbá a 108. oldalon mondottak értelmében a parancsoló mód és a hozzá hasonló idők képzésekor a szó végi *t* *s*-re változik, mint *Nyomattatom*, *Premor*, *nyomattafsál*, *premaris*, mint *Allól meg fzaradgyanak a' győkeri*, *fellyül pedig el nyomattafsék az ő aratáfa* (Jób 18, 16).

Másodszor jegyezd meg általánosan az összes igergozás jövő idejű óhajtó módját és jelen idejű kötőmódját illetően, hogy ezeket az időket különböző szócskák mellett kétféle

DE VERBO.

113

cum particulis *Hogy*, ut, *mikor* pro quando, pro Futuro Optativi benè dices, *hogy olvassam*, ut legam; *mikor olvassam*, quando legam. & importatur tempus futurum; ut *akárodé hogy imadkozom?* vis ut orem? at pro utinam legam, debes uti Optativi imperfecto, ut *Vajha olvasnám*, pro præsenti verò Coniunctivi, hoc est, quando importatur tempus præsens, cum particulis similiter, *hogy* ut, vel *mikor*, pro quando, uteris eodem modo, v. g. *hogy olvassam*, ut legam; sed cum particula *mikor* pro cùm, uteris præsenti Indicativi, ut *Ne háborgass mikor írok*, non turbes me cùm scribam.

§ 3.

De varijs Verborum significationibus.

CUM Latinis habent Ungari variarum significationum verba, ex quibus magis scitu necessaria sunt.

Verba activa, ex quibus fiunt passiva, ut *Olvassok* Lego.

Passiva, quæ ex Activis formantur, vide pagina 103.

Neutra, ex quibus passiva non fiunt, suntq; alia significationis activæ, & ideo transitiva, ut *Sok Urakat szolgál*, Multis Dominis servis.

Alia intransitiva, ut *Hevülök*, Æstuo; *Futok* curro.

H

Sed

módon tesszük ki. Ugyanis a *Hogy* és a *mikor* szócskák mellett jövő idejű óhajtó módként helyesen mondod: *hogy olvassam*, ut legam; *mikor olvassam*, quando legam és ez jövő időt jelöl; mint *akarodé hogy imadkozzam?* Vis ut orem? De az *utinam legam* alak fordításában az óhajtó mód folyamatos múlt idejét kell használnod, mint *Vajha olvasnám*.⁶⁷ Hanem jelen idejű kötőmódként, vagyis amikor jelen időt fejez ki, hasonlóképpen a *hogy* és a *mikor* szócskák mellett ugyanúgy használod [mint a jövő idejű óhajtó módot], például *hogy olvassam*, ut legam; de a *cum* jelentésű *mikor* mellett jelen idejű kijelentő módot használsz, mint *Ne háborgafs mikor irok*, non turbes me cum scribam.⁶⁸

3. §

Az igék különböző jelentéseiről

A latinokhoz hasonlóan a magyaroknál is az igéknek különféle jelentései vannak, ezekből a következőket érdemes tudni:

Cselekvő igék, melyekből a szenvedők lesznek, mint *Olvasók*, *Lego*.

Szenvedők, amelyek a cselekvőkből lesznek, lásd a 103. oldalt.

Semlegesek, melyekből nem lesznek szenvedők. Ezek egy része cselekvő, és ezért tárgyas jelentésű, mint *Sok Urakat szolgálz*, *Multis Dominis servis*.⁶⁹ Más részük tárgyatlan, mint *Hevülők*, *Aestuo*; *Futok*, *curro*.

Sed præter hæc specialiter habent Ungari verba Mandativa, quæ verbi Mando, aut jubeo, curo significationem cum propria comprehendunt, & denotant authorem, svasorem, impulsorem actionis, ut *Olvasztatom*, mando, jubeo, curo legi, & sic per duas actiones explicantur, correspondentque Hebraicis verbis in *Hiphil*. Hæc etiam verba intransitiva faciunt esse transitiva, ut *Szolgáltatom* diet, facio illum servire, à *szolgálok* servio.

Item Potentialia, & includunt in se significationem verbi possum, ut *Olvashatok*, possum legere, ex *Olvasok* lego.

Item quædam, quæ significant actionem ejusdem in seipsum, sicut apud Hebræos verba *Hophal*, ut *Tartozkodom*, Teneo me ipsum, & *rizkedem*, Custodio me ipsum &c.

De verbo Mandativo.

Flunt hæc verba ab Activis, Passivis, & Neutris: si fiat mandativum ex Activo, reducit actionem primam in secundam: ut *Péter olvasztat könyvet*, Petrus mandat, ut aliquis legat librum.

Si fiat ex Neutro, reducit verbum Neutrum in Activum. ut *Az úr szolgáltat engemet*, Dominus jubet, ut ego serviam, vel Dominus mandat me servire. Si fiat ex Passivo, reducit Passivum in actionem passionis, ut *Szent Pál szeretel*

De ezenkívül a magyaroknak vannak külön műveltető igék is, melyek a saját jelentésükhöz hozzáteszik a *Mando*, azaz *iubeo*, *curo* [felszólítok, parancsolok, műveltetek] ige jelentését,⁷⁰ és a cselekvés szerzőjét, javaslóját, parancsolóját jelölik, mint *Olvaftatom*, *mando*, *iubeo*, *curo* legi, és ezzel két cselekvést fejezünk ki, a héber Hiphil igéknek megfelelően. Ilyenkor még a tárgyatlan igék is tárgyassá válnak, mint a *szolgálok*, *servio* igéből *Szolgáltatom őtet*, *facio illum servire*.

A ható igék pedig a *possum* [képes vagyok] ige jelentését hordják magukban, mint az *Olvafo* igéből *Olvashatok*, *possum legere*.

Vannak továbbá olyan igék, amelyek a cselekvő saját magára irányuló cselekvését jelölik [visszahatók], a héber Hophal igéknek megfelelően, mint *Tartózkodom*, *Teneo me ipsum*; *őrizkedem*, *Custodio me ipsum*.

A műveltető igeről

Ezek az igék cselekvő, szenvedő és semleges igékből származnak: ha a műveltető ige cselekvőből származik, akkor az első cselekvést egy másodikká alakítja, mint *Péter olvaftat könyvet*, *Petrus mandat, ut aliquis legat librum*.

Ha a műveltető ige semlegesből származik, akkor a semleges igét cselekvővé alakítja, mint *Az úr szolgaltat engemet*, *Dominus iubet, ut ego serviam* vagy *Dominus mandat me servire*. Ha a műveltető ige semlegesből származik, akkor a szenvedőt a szenvedés

rettetteti az. Ille, Sanctus Paulus curat, facit, ut ametur Deus, *vel* facit amari Deum.

Formatur à tertia persona sicut Passivum, assumptâ syllaba *tat*, *vel tet*, ut *Olvas* legit; *olvastat*, curat legi; *szeret*, amat, *szerettet*, curat amari.

A passivo fit, si radici vocis passivæ, v. g. *Olvastat*, *szerettet*, superaddas aliam syllabam *tat*, *vel tet*, ut *Olvastattat*, curat legi. *szereitettet*, curat amari.

Hinc sæpe convenit voce cum passivo, ut *Olvastatom*, legor, & curo legi aliquid certi.

Differt tamen à passivo primò sensu.

Secundò, quòd passivum non fiat à neutris.

Tertiò, quòd assumat affixa saltem Activæ vocis, tam indeterminatæ, quàm determinatæ significationis: ut *Olvastatok*, *olvastatsz*, *olvastat*. Curo, curas, curat legi aliquid indeterminatè. *Olvastatom*, *olvastatod*, *olvastattya*, curo, curas, curat legi determinatè hoc, vel illud.

Jam si placet deducere per totam conjugationem, sit tibi radix v. g. *Olvastat*, & *szerettet*, huic adde affixa sive primæ sive secundæ conjugationis, pro exigentia rei.

Sunt quædam verba ex sua natura hujus significationis, licèt non sint sic formata, ut *Hevitem*, fervefacio. *hidegitem*, frigefacio. *ékesitem*, orno, *el-tévelyitem*. *Rothasztom*, à *rothadok* irregulariter venit.

létrehozójává alakítja, mint *Szent Pál fzeretteteti az Istent*, Sanctus Paulus curat, facit, ut ametur Deus vagy facit amari Deum.

Akárcsak a szenvedő igét, ezt is a harmadik személyből képezzük a *tat* vagy *tet* szótag hozzátételével, mint *Olvas*, legit, *olvaftat*, curat legi; *fzeret*, amat, *fzerettet*, curat amari.

A szenvedőből származik akkor, ha a szenvedő szó tövéhez, például *Olvaftat*, *fzerettet*, egy újabb *tat* vagy *tet* szótagot tesz hozzá, mint *Olvaftattat*, curat legi; *fzerettettat*, curat amari.

Emiatt gyakran megegyezik a szenvedő szóval, mint *Olvaftatom*, legor [engem olvasnak] és curo legi aliquid certi [olvastatok egy bizonyos dolgot].

Mégis különbözik a szenvedőtől, először is jelentésében.

Másodszor azért, mert a semleges igékből nem lesz szenvedő.

Harmadszor azért, mert a cselekvő szónak határozatlan [általános] és határozott jelentésű toldalékait egyaránt felveszi, mint *Olvaftatok*, *olvaftatfz*, *olvaftat*, curo, curas, curat legi aliquid indeterminate [gondoskodom, gondoskodsz, gondoskodik arról, hogy általában valamit olvassanak]; *Olvaftatom*, *olvaftatod*, *olvaftattya*, curo, curas, curat legi determinate hoc vel illud [gondoskodom, gondoskodsz, gondoskodik arról, hogy ezt vagy azt a meghatározott dolgot olvassák].

Ha az egész igeragozást le akarod vezetni, legyen a töved például az *Olvaftat* és a *fzerettet*, és ezekhez tedd szükség szerint az első vagy a második igeragozás toldalékait.

Vannak olyan igék, amelyek természetük szerint műveltető jelentésűek, noha nem így képzetek, mint *Hevitem*, fervefacio; *hidegitem*, frigefacio; *ékefitem*, orno; *eltévelyitem*. A *Rothaasztom* szabálytalanul van képezve a *rothadok*-ból.

De Verbo Potentiali.

OMnia verba, quæ Latinè Infinitivo cum verbo *Possū*, efferri solent, Ungari eloquuntur uno verbo, & hoc vocatur Potentiale, v. g. *Possū legere, Olvashatok.* unde & resolvuntur in verbum *possū*, & verbum infinitivum.

Vagatur hoc verbum potentiale per omnia alia cujuscunque significationis Verba, ut Activa, Passiva, Neutra, Mandativa. Nam omnia hæc cum verbo *possū* & Infinitivo efferri queunt, ut *Possū amare, possū servire, possū amari, possū mandato alicujus percuti.*

Formatur etiam à tertia persona numeri singularis Modi Indicativi cujuscunque significationis, additâ formativâ syllabâ *hat*, vel *het*, hoc est, à tertia persona verbi *hatok*.

Sic ab *Olvas*, addito *hat*, veniet *olvashat*, potest legere, à Passivo *Olvastatik*, ante affixum *ik*, pone *hat*, habes *olvastathatik*, potest legi.

Si ex verbo Mandativo vis facere Potentiale, similiter facies, tertiæ personæ verbi Mandativi, *Olvastat*, curat legi, addas *hat*, *olvastathat*, potest curare legi.

Si ex Passivo-mandativo, v. g. ex *Olvastattatik*, jubetur legi, ante affixum *ik*, adde *hat*, sic *olvastattathatik* habes Passivo-mandativo-Potentiale,

A ható igéről

Minden olyan igét, amelyet a latinok határozatlan igével [főnévi igenévvel] és a *Possum* [-hat/-het, képes] igével fejeznek ki, a magyarok egyetlen szóval fejezik ki, és ezt ható ige-nek nevezik, mint *Possum legere*, *Olvashatok*, ezért ez a *possum* ige és egy határozatlan ige bontható.

Ez a ható ige általánosan előfordul minden más, akármilyen jelentésű ige-nél, cselekvőknél, szenvedőknél, semlegeseknél, műveltetők-nél. Ugyanis mindegyiket ki lehet fejezni a *possum* igével és a határozatlan igével, mint *Possum amare*, *possum servire*, *possum amari*, *possum mandato alicuius percuti*.

Képzése bármely jelentésnél a kijelentő mód egyes szám harmadik személyéből a *hatok* ige harmadik személyéből származó *hat* avagy *het* képző szótag hozzátételével.

Így az *Olvas*-ból a *hat* hozzátételével *olvashat*, potest legere lesz, a szenvedő *Olvaftatik*-ből *olvaftathatik*, potest legi lesz, itt az *ik* toldalék elé tedd a *hat*-ot.

Ha a műveltető ige-ből akarsz ható igt képezni, hasonlóképpen járj el, az *Olvaftat*, curat legi műveltető ige harmadik személyéhez tedd hozzá a *hat*-ot, *olvaftathat*, potest curare legi.

Ha a szenvedő műveltető-ből képzod, például *iubetur* legi, az *ik* toldalék elé tedd a *hat*-ot, így lesz szenvedő-műveltető-ható ige, *olvaftattathatik*, azaz potest curari legi

tiale, id est, potest curari legi, seu ut legatur, quod ultimum magis pro notitia, quàm usu serviet.

Similiter procedes cum exemplo secundæ classis *Szeret*, amat; *szerehet*, potest amare: *szerehetetik* potest amari, *szereztethet* potest jubere amari.

Si vis hæc Verba conjugare, deduc formatam tertiam personam cujuscunque acceptionis per affixa in Tabellis proposita, v. g.

Olvasbat, & *szerehet*, si indeterminatè accipias per affixa primæ Conjugationis.

Si determinatè per affixa secundæ Conjugationis.

Olvaszthat pro mandativo Potentiali similiter si indeterminatè accipias, cum affixis primæ, si determinatè, cum affixis secundæ Conjugationis: ut *Olvaszthatok*, vel *olvaszthatom*.

Passiva duc per reliqua affixa Passivæ vocis, seu Conjugationis tertiæ: ut

Olvaszthatom, *olvaszthatol*, *olvaszthatik*.

Possum legi, potes legi, potest legi.

Et hæc pro his sufficiunt.

~~~~~

CAPUT IV.

CONJUGATIO QUARTA.

seu Verborum quorundam Neutrorum.

¶ :

§ 1. Qua-

seu ut legatur. Ez utóbbi alak inkább tanulságra, mint valószínű használatra szolgál.

Hasonlóképp járj el a második osztály példaigéjével: *Szeret*, amat; *fzerethet*, potest amare; *fzerettethetik*, potest amari, *fzerettethet*, potest iubere amari.

Ha ezeket az igéket ragozni akarod, a megfelelő értelem szerint képzett harmadik személyt ragozd végig a táblázatokban feltüntetett toldalékokkal, például:

Olvashat és *fzerethet*, ha határozatlan értelemben fogod fel, az első igeragozás toldalékaival.

Ha pedig határozott értelemben, akkor a második igeragozás toldalékaival.

Hasonlóképpen, ha az *Olvaftathat* ható műveltető igét határozatlan értelemben fogod fel, az első igeragozás toldalékaival ragozd végig, ha pedig határozott értelemben, akkor a második igeragozáséival, mint *Olvaftathatok* vagy *olvaftathatom*.

A szenvedő igéket a szenvedő szó toldalékaival, azaz a harmadik igeragozáséival, mint

<i>Olvaftathatom</i>	<i>olvaftathatol</i>	<i>olvaftathatik</i>
Posszum legi	potes legi	potest legi
	És ennyi elég is.	

IV. FEJEZET

NEGYEDIK IGERAGOZÁS

avagy némely semleges ige ragozása

§ I.

Quædam prænotanda.

NEutra sunt, ex quibus passiva fieri non possunt, ut *szolgálok* servo, *kevélykedem* superbio.

Neutra quædam, dum sunt simplicia, absoluta sunt, ut *Szál*, descendit: *futok*, fugio: composita, fiunt transitiva: ut *Meg-szálom* obfideo, *Meg-futom* Præcurro, *meg-élőm*, incubo; *által-járom*, pertranseo; *Meg-szállom a' várat*.

Verba Neutra esse in triplici statu, ex tertia eorum persona agnosci potest. 1. sunt, quorum tertia persona est regularis; hoc est, formata à prima, depositâ ultimâ consonante cum præcedente eam vocali, ut *Szolgálok*, *szolgál*, servit. '*Elek* vivo, *él*, vivit: hæc conjugantur regulariter per affixa primæ Conjugationis Activorum, sicut *Olvasok*, vel *Szeretek*.

Ea verò, quæ ex Neutris absolutis transitiva facta sunt, deduces per affixa secundæ Conjugationis, sicut *Olvasom*, ut *Meg-szálom*, &c. *Meg-szolgálom*: sic & *kívánom*, cupio: & similia.

2. Sunt, quæ tertiam personam singularem habent in *ik*, ut *Aluszom*, *aluszol*, *aluszik*. Dormio: & hæc eadem habent affixa, quæ Passiva, si excipias Imperativum, Futurum Optativi, & Præsens Coniunctivi, in his enim affixum caret literâ *s*. Et Præteritum perfectum

Inf.

1. §
Előzetes megjegyzések

Azok a semleges igék, amelyekből nem lehetnek szenvedők, mint *szolgálok*, *servio*; *kevélykedem*, *superbio*.

Némelyik semleges ige egyszerű alakjában [igekötő nélkül] abszolút [tárgyatlan] jelentésű, mint *Szál*, *descendit*; *futok*, *fugio*, igekötővel viszont tranzitív jelentésű, mint *Meg-fzálom*, *obsideo*; *Meg-futom*, *Praecurro*; *meg-ülöm*, *incumbo*; *által-járom*, *pertranseo*; *Meg-fzállom a' várat*.

A semleges igék háromféle státuszban lehetnek, és a harmadik személyük szerint lehet megkülönböztetni őket.

1. Vannak olyanok, amelyeknek szabályos a harmadik személye, azaz az első személyből képezzük, levágva az utolsó mássalhangzót az előtte álló magánhangzóval együtt, mint *Szolgálok*, *szolgál*, *servit*; *'Ele*⁷¹*k*, *vivo*, *él*, *vivit*. Ezeket szabályosan ragozzuk a cselekvő első [általános] igeragozás toldalékaival, mint *Olva**f**ok* vagy *Szeret**e**te**k*.

Azokat viszont, amelyek abszolút jelentésű semlege-sekből tranzitívok lettek, a második [határozott] igeragozás toldalékaival ragozod végig az *Olva**f**om* mintájára: *Meg-fzálom* stb., *Meg-fszolgá**lom*, így a *kivánom*, *cupio* és a hasonló.

2. Vannak olyanok, amelyeknek az egyes szám harmadik személye *ik*-re végződik, mint *Alufzom*, *alufzol*, *alufzik*, *Dormio*. Ezeknek ugyanolyan toldalékai vannak, mint a szenvedőknek, kivéve a parancsoló módot, az óhajtó mód jövő idejét és a kötőmód jelen

Infinitivi quod Neutra non habent; Participium Præsentis temporis, quod Neutra habent, non autem Passiva.

In gratiam tamen hujus parvæ differentiæ ponentur Exempla compendiata, omiſſis particulis auxiliaribus, reliqua conjugabis juxta formulam tertiæ Conjugationis. Differunt tamen verba Passiva a Neutris interjectione augmenti syllabici *tat*, vel *tet*.

3. Sunt Neutra, quæ tertiam personam singularem habent in *en, on, Léfzek* Fio, *leszsz, léssen*, & hæc plerumque sunt Anomala, saltem in paucis, de quibus specialiter agetur infra cap. 5. *Vagyon, Vonszon*. Quæ dupliciter dicuntur, ut *haragodom*, & *haragszom, cselekedem* & *cselekeszem*, in Præter. Imper. & Infin. conveniunt.

EXEMPLUM PRIMÆ CLASSIS.

Indicativi præsens.

N. S. *Imádkozom*, Oro. *imádkozol, imádkozik*.

Præterita Indic. Opt. & Conjunct.

Imádkoztam, Oravi, *imádkoztál, imádkozot*.

Præteritum Indic. secundum.

Imádkozám, imádkozál, imádkozék.

Imperativi Præsens & Futur.

Imádkozzál, Ora. imádkozzék, orot.

Imádkozzúnk, imádkozzatok, imádkozzanak.

H 4

Opta-

idejét, itt ugyanis a toldalékból hiányzik a *s* hang. Kivéve továbbá a határozatlan ige régmúlt idejét, ami nincs a semleges igékben, illetve a jelen idejű melléknévi igenevet, amely nincs a szenvedőknél.

Mégis ennek a csekély különbségnek az érzékeltetésére bemutatunk egy rövidített példasort, kihagyva a segédszócskákat, a többi részt a harmadik [szenvedő] ragozás mintájára ragozd. A szenvedő igék azonban eltérnek a semlegesektől a *tat* vagy *tet* bővítő szótag hozzátételében.

3. Vannak olyan semleges igék, amelyeknek az egyes szám harmadik személye *en*, *on* végződésű, *Léfzek*, *fio*, *léfzefz*, *léfzen*, és ezek legtöbbje rendhagyó, legalábbis némely dologban, melyekről külön szó lesz majd alább az 5. fejezetben, a *Vagyon*, *Vonfzon* igéknél. Amelyeket kétféleképpen mondanak, mint *haragodom* és *haragszom*, *cfelekedem* és *cfelekefzem*, a folyamatos múltban és a határozatlan módban megegyeznek.

RAGOZÁSI PÉLDA ELSŐ OSZTÁLY

Kijelentő mód, jelen idő

E. sz. *Imádkozom*, Oro *imádkozol* *imádkozik*

Kijelentő, óhajtó és kötőmód, múlt idő

Imádkoztam, Oravi *imádkoztál* *imádkozot*

Kijelentő mód, második múlt idő

Imádkozám *imádkozál* *imádkozék*

Parancsoló mód, jelen és jövő idő

Imádkozzunk *Imádkozzál*, Ora *imádkozzék*, oret
imádkozzatok *imádkozzanak*

Optativi & Conjunct. Imperfect.

Imádkoznám, Orarem, imádkoznál, &c.

Futurum Optativi & præf. Conj.

Hogy Imádkozzam, ut Orem, imádkozzál, ores,
*imádkozzék, oret.**Hogy Imádkozzunk, ut Oremus, imádkozzatok,*
*oretis, imádkozzanak, orent.**Vel Vajha imádkoznám, Utinam Orarem.**Aut Mikor imádkozom, Cùm Orem.*

Infinitivi præfens.

Imádkozni, Orare.

Participium.

*Imádkozván, imádkozó, Orans.**Sic alia in zom, ut Botránkozom. Scandalizor,*
*Czélozom, Collimo, &c.**Et in dom, ut Okoskodom, Ratiocinor. Támaszkodom*
*Fulcio me, &c.*EXEMPLUM.
SECUNDÆ CLASSIS.

Indicativi præfens.

N. S. Emlékezem, Recordor. emlekezel, emlekezik.

Præter. Indic. Opt. & Conjunct.

Emlékeztem, Recordatus sum, emlekezéél, emlekezél.

Præteritum Indic. secundum.

Emlékezém, emlekezél, emlekezék.

Imperat. præfens & Futur.

*Emlékezzél, Recordare, emlekezzék.**Emlékezzünk, emlekezzetek, emlekezzenek. Op.*

Óhajtó mód és kötőmód, folyamatos múlt
Imádkoznám, Orarem imádkoznál stb.

Óhajtó mód, jövő idő és kötőmód, jelen idő
Hogy Imádkozzam, ut imádkozzál, ores imádkozzék, oret
Orem
Hogy Imádkozzúnk, imádkozzatok, oretis imádkozzanak, orent
ut Oremus
*Vagy Vajha imádkoznám, Utinam Orarem*⁷²
Vagy Mikor imádkozom, Cum Orem

Jelen idejű határozatlan ige
Imádkozni, Orare

Melléknévi igenév⁷³
Imádkozván, imádkozó, Orans

Így ragozd a többi *zom* végződésűt is, mint *Botránko-*
zom, Scandalisor; Czélozom, Collimo stb.

És a *dom* végződésűeket is, mint *Okoskodom,*
Ratiocinor; Támaszkodom, Fulcio me.

RAGOZÁSI PÉLDA MÁSODIK OSZTÁLY

Kijelentő mód, jelen idő
E. sz. Emlekezem, Recordor emlekezel emlekezik

Kijelentő, óhajtó és kötőmód, múlt idő
Emlekeztem, Recordatus emlekeztél emlekezet
sum

Kijelentő mód, második múlt idő
Emlekezém emlekezél emlekezék

Parancsoló mód, jelen és jövő idő
Emlekezzünk Emlekezzél, Recordare emlekezzék
emelkezzetek emlekezzenek

Optativ. & Conjunct. Imperf.

Emlekezném, Recordarer, emlekeznél.

Futur. Optativi & Præsens Conj.

Hogy emlekezzem, ut Recorder, emlekezzél, recorderis, emlekezzék, recordetur.

Hogy Emlekezzünk, Recordemur, emlekezzetek, recordemini, emlekezzenek, recordentur.

vel Vajha Emlekezném, Utinam Recordarer. Mikor emlekezem, Cùm Recorder.

Infinitivi præsens.

Emlekezni, Recordari.

Participium Præsentis temporis.

Emlekezőn, emlekező, Recordans.

Sic desinentia in zem, ut Vétkezem Pecco, nevetkezem Rideo &c.

Et in dem, ut Kedveskedem, Gratificor, telepedem recumbo, &c.

Ex quibus possunt etiam fieri Mandativa, ut Imádkoztatom, facio orare, & Potentialia, ut Imádkoztathatom possum facere aliquem orare.

Verbum Hívok voco, tertiam personam habet hui, Præter. hittam, Imperat. hij, Infinit. híni, determinatè hívom, hívod, hívja. sic szírvok, fugo; vírvok, Pugno; Fúok, vel fúrvok flo, spiro, fúo flat, fúttam, vel fújtam, flavi, fúj fla, &c.

H s

CA.

Óhajtó mód és kötőmód, folyamatos múlt
Emlekezném, emlekeznél
Recorderer

Óhajtó mód, jövő idő és kötőmód, jelen idő
Hogy emlekezzem, emlékezzél, emlekezzék,
ut Recorder recorderis recordetur
Hogy Emlekezzünk, emelkezzetek, emlekezzenek,
Recordemur recordemini recordentur
Vagy *Vajha Emlekezném, Utinam Recorderar*
Mikor Emlekezem Cum Recorder

Jelen idejű határozatlan ige
Emlekezni, Recordari

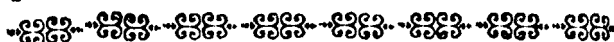
Melléknévi igenév
Emlekezőn, emlekező, Recordans

Így ragozd a többi *zem* végződésűt is, mint *Vétkezem, Pecco; nevetkezem, Rideo.*

És a *dem* végződésűeket is, mint *Kedveskedem, Gratificor; telepedem, recumbo.*

És azok, amelyekből műveltetők lehetnek, mint *Imádkoztatom, facio orare, és hatók, mint Imádkoztathatom, possum facere aliquem orare.*

A *Hívok, voco* ige harmadik személyben *hii*, múlt időben *hittam*, parancsoló módban *hij*, határozatlan módban *híni*, határozott ragozásban *hívom, hívod, hija*. Így *szívok, sugo; vívok, Pugno; Fúók vagy fúvok, flo, spiro; fú, flat; fúttam vagy fújtam, flavi; fúj [fújjál], fla* stb.

CAPUT V.

De Verbis Anomalis.

Veniunt hoc noimine Neutra, i. quorum tertia singularis exit in *ik*, & prima semper ferè in *m*, (nam *remlik*, *omlik* Ruit, & similia impersonalia sunt, vide pag. 131. non tertiæ personæ verborum *Omek*, *romlok*, quæ sunt *Omol*, *romol*, Pazm. in Conc. p. 725.)

2. Quorum tertia persona exit in *en*, (aut *on*, ut *vagyon*, *vonfzon*) & prima partim in *k*, partim in *m*, pro quorum notitia commodius ponentur nonnulla exempla, saltem per numeros singulares eorum temporum, ex quibus aliorum notitia haberi potest ex dictis.

CONJUGATIO VERBI

Aluszom Dormio.

Indicat. Præs. & Futur. si apponas *meg*.

Aluszom, *aluszol*, *aluszik*, Dormio, is, &c.

Præter. etiam Opt. & Conj. cum auxiliaribus.

Alutiam, *aluttál*, *alut*. Dormivi, sti.

Præteritum secundum.

Aluvám, *aluvál*, *aluvék*. Dormivi.

Imperativi præsens.

Aludgyál, Dormi, *aludgyík*, dormiat.

Optativi & Conjunctivi imperfectum.

Vajha, i. *Mikor alunnám, nál, nél*. dormirem. Inf.

V. FEJEZET A RENDHAGYÓ IGÉKRŐL

Idetartoznak azok a semleges igék, amelyeknek

1. az egyes szám harmadik személye *ik*-re végződik, az első pedig mindig *m*-re (ugyanis a *romlik*, *omlik*, Ruit és a többi efféle személytelen alakok, lásd a 131. oldalt, nem pedig az *Omlók*, *romlok* igék harmadik személyű alakjai, azok ugyanis *Omol*, *romol*, lásd Pázmány Préd. 725. oldal)⁷⁴,
2. amelyeknek a harmadik személye *en*-re végződik (vagy *on*-ra, mint *vagyon*, *vonfzon*), és az első személye részben *k*-ra, részben pedig *m*-re. Ezek jobb megismeréséhez bemutatok majd néhány példát legalább az igeidők egyes számaiban, és a bemutatottak alapján a többit is meg lehet ismerni.

IGERAGOZÁSI SOR

Alufzom, *Dormio*

Kijelentő mód, jelen idő és jövő idő (ha *meg*-et teszel hozzá)

Alufzom, *alufzol*, *alufzik*, *Dormio*, is stb.

Az óhajtó mód és a kötőmód múlt ideje, segédszócskáktól függően

Aluttam, *aluttal*, *alut*, *Dormivi*, sti.

Második múlt idő

Aluvám, *aluvál*, *aluvék*, *Dormivi*.

Parancsoló mód, jelen idő

Aludgyál, *Dormi*, *aludgyék*, *dormiat*

Óhajtó mód és kötőmód, folyamatos múlt idő

Vajha vagy *Mikor alunnám*, *nál*, *nék*, *dormirem*

Infinitivi præsens, & Imperf.

Alunni, Dormire.

Participium præsens.

Aluván, vel *aluvó*, dormiens.

Ejus mandativum *Aluttatom*, per Sync. *alutom*, Facio dormire, Potentiale *Albatom* Possum dormire.

Sic *Nyugszom*, Quiesco, *nyúgottam* quievi, *nyúgovék* idem, *nyúgodgyál* quiesce, *nyugodnám* quiescerem, *nyúgodni* quiescere, *nyúgován*, vel *nyúgovó* quiescens. Mandativum ejus *nyúgottatom*, *nyugtatom*, *nyugotom*, facio quiescere. Potentiale, *nyugbatom*, possum quiescere.

Haragszom Irascor, *haraguttam* iratus fui, *haraguvám* idem, *haragudgyál* irascaris, *haragunni* irasci, *haraguván*, *haraguvó* irascens. Mandativum, *haraguttatom*, sed usitatius *haragitom*, Potentiale, *haragbatom*, Possum irasci.

Et per secundam Claf. *Fekűszem*, vel *fekszem*, jacco, *fekűttem* jacui, *fekűvém* jacui, *fekudgyél* jace, *fekűnni* jacere, *fekűvén*, vel *fekűvő* jacens, Mandativum, *fektetem*, facio jacere, Potentiale, *fekhetem* possum jacere.

CONJUGATIO VERBI

Vonszom Traho, & quorundam aliorum.

Indicativi Præsens tantum.

N. S. *Vonszom*, Traho indeterminate, *Vonszaszsz*,
vonszon, N. P.

Határozatlan mód [főnévi igenév], jelen idő és folyamatos múlt

Alunni, Dormire

Jelen idejű melléknévi igenév

Aluván vagy *aluvó, dormiens*

Ennek a műveltető alakja *Aluttatom*, rövidítve *alutom*, Facio dormire, ható alakja *Alhatom*, Possum dormire.

Így: *Nyugfzom, Quiesco; nyúgottam, quievi; nyúgovék, ugyanaz, nyúgodgyál, quiesce; nyugodnám, quiescerem; nyúgodni, nyúgován* vagy *nyúgovó quiescens*. Műveltetője: *nyúgottatom, nyugtatom, nyugotom, facio quiescere*. Ható alakja: *nyughatom, possum quiescere*.

Haragfzom, Irascor; haraguttam, iratus fui; haraguvám, ugyanaz; haragudgyál, irascaris; haragunni, irasci; haraguván, haraguvó, irascens. Műveltető: *haraguttatom, vagy használatosabb alakjában haragitom*. Ható formája: *haraghatom, Possum irasci*.

A második osztályban *Fekűfzem* vagy *fekfzem, iaceo; fekűttem, iacui; fekűvém, iacui; fekudgyél, iace; fekűnni, iacere; fekűvén* vagy *fekűvő, iacens*. Műveltető: *fektetem, facio iacere*. Ható: *fekhetem, possum iacere*.

IGERAGOZÁSI SOR

Vonfzom, traho és némely más igék

Kijelentő mód csak jelen idő

E. sz. *Vonfzom, Traho*, határozatlan [általános] ragozásban, *Vonfzafzfz, vonfzon*

N. P. *Vonszúnk, vonszotok, vonszanak.*

N. S. *Vonszom* determinatè, *vonszod, vonszad.*

N. P. *Vonszuk, vonszátok, vonszák.*

Cætera supple ex Vonok, & Vonom.

Múlom, Evanesco, múlj, múlik.

Váloom Separor, válsz, váltik.

Botlom Cespito, botlasz, botlik.

Præterita: Múltam, váltám, botlottam.

Mulám, válám, botlám.

Optat. Imperf. Múltán, váltán, botlanám.

Optat. Futur. Múltyam, váltáyam, bottyam &c.

Fenlem Splendo, fénlesz, splendes, fénlik.
splendet. Fénlettem spendui, fénlém idem. fénlélly,
vel fénly, splendesce, fénleném splenderem, fénleni
splendere, fénló splendens. Sic Tündöklém splen-
deo &c.

CONJUGATIO VERBI

Léшек Fio.

Indicativi Præsens, Imperf. & Futurum.

Léшек Fio, lész, lészesz, fis, léssen fit.

Lészünk Fimus, léşteк fitis, léznek fiunt.

Præterita Indic. Optat. & Conjunct.

Lettem Factus, a, um sum, lettél es, lett, l. lott est.

Lettünk Facti, æ, a, sumus, lettetek estis, lettek.

Præteritum secundum.

Lét Factus, a, um, sum, lét, es, lön, est.

Lönk Facti, æ, a, sumus, léték estis, lönék &c.

Imper-

T. sz. *Vonfzúnk, vonfzotok, vonfzanak*

E. sz. *Vonfzom*, határozott ragozásban, *vonfzod, vonfza*

T. sz. *Vonfzuk, vonfzátok, vonfzák*

A többi alakját a *Vonok* és *Vonom* igével pótolod.

Múlom, Evanescio, múlfz, múlik.

Válom, Separor, válfz, válik

Botlom, Cespito, botlafz, botlik

Múlt idők: *Múltam, váltám, botlottam*

Mulám, válám, botlám

Óhajtó mód, folyamatos múlt: *Múlnám, válnám, botlanám*

Óhajtó mód, jövő idő: *Múllyam, vállyám, botlyam* stb.

Fénlem, Splendeo; fénlefsz, splendes; fénlik, splendet.

Fénlettem, spendui; fénlém, ugyanaz; fénlelly vagy fénly, splendesce; fénleném, splenderem; fénleni, splendere; fénló, splendens. Így: Tűndőklőm, splendeo stb.

IGERAGOZÁSI SOR

Lézbek, Fio

Kijelentő mód, jelen idő, folyamatos múlt és jövő idő

Lézbek, Fio, léfsz, lézefsz, fis, léfszen, fit.

Lézfűnk, lézfetek, fitis, léfznek, fiunt

Kijelentő, óhajtó és kötőmód, múlt idő

*Lettem, Factus, a, um sum, lettél, es, lett vagy lőtt, est*⁷⁵

Lettűnk, Facti, ae, a, lettetek, estis, lettek

Második múlt idő

Lők, Factus, a, um sum, lől, es, lőn, est.

Lőnk, Facti, ae, a sumus, lőtek, estis, lőnek stb.

Imperativi præsens, & Futurum cum *Meg*

Légy Facis, *légyen* sit.

Legyünk Simus, *legyetek* sitis, *legyenek* sint.

Optativi & Conjunctivi imperfectum.

Vajha vel *miha* *Lennék*, *lennél*, *lenne*. Fierem.

Lennénk, *lennétek*, *lennének*. Fieremus &c.

Futurum Optat. & præsens Conj.

Hogy *Legyek*, *légy*, *légyen*, ut Fiam.

Vel *Vajha* *Lennék*, *lennél*, *lenne*. Utin. Fiam.

Infinitivi præsens.

Lenni, *Fieri*.

Participium præsens temporis.

Lévén, *lévő*.

Participium præteriti.

Lett, vel *lött*. Factus, a, um, est.

Participium Futuri.

Léendő, *Futurus*.

Hujus Potentiale est *Lehetek*, Possum fieri, & conjugatur per affixa primæ conjug. p. 79. si addantur tertiæ personæ, nimirum *Lehet*, idem faciendum cum alijs sequentibus Potentialibus.

Porrò hæc tertia persona *lehet* cum Ablativis Pronominum primitivorum omnium personarum flectitur impersonaliter sic :

Lehet én tőlem, *te tőled*, *ő tőle*.

Potest fieri à me, à te, ab illo.

Lehet mi tőlünk, *te tőlötök*, *ő tőlök*.

Potest

Parancsoló mód, jelen idő és jövő idő (*Meg-gel*)

Légy, Fac sis, légyen, sit
Legyűnk, Simus, legyetek, sitis, legyenek, sint.

Óhajtó mód és kötőmód, folyamatos múlt idő
Vajha vagy mikor Lennék, lennél, lenne, Fierem
Lennénk, lennétek, lennének, Fieremus stb.

Óhajtó mód, jövő idő és kötőmód, jelen idő
Hogy legyek, légy, légyen, ut Fiam
Vagy Vajha Lennék, lennél, lenne, Utinam Fiam

Határozatlan mód [főnévi igenév], jelen idő
Lenni, Fieri

Jelen idejű melléknévi igenév
Lévén, lévő

Múlt idejű melléknévi igenév
Lett vagy lőtt Factus, a, um est

Jövő idejű melléknévi igenév
Léendő, Futurus

Ható alakja: *Lehetek*, Possum fieri, az első igeragozás toldalékaival (79. oldal) ragozd, hozzáadva a harmadik személyhez, vagyis a *Lehet*-hez. Ugyanígy járj el a többi ható alakkal is.

Ez a harmadik személy, a *lehet* más részről minden személyű személyes névmás ablativusa mellett személytelenül ragozása, így:

<i>Lehet én tőlem</i>	<i>te tőled</i>	<i>ő tőle</i>
Potest fieri a me	a te	ab illo
<i>Lehet mi tőlünk</i>	<i>té tőletek</i>	<i>ő tőlük</i>

Potest fieri à nobis , à vobis , ab illis.

Et sic per omnes modos finitos , & tempora.

At si vis omnes personas verbi Possum exprimere , uti apud Latinos , quando ponitur cum Infinitivo cujuscunque Verbi, ut possum legere, non uteris verbo *lehet*, sed ex ultima ejus syllaba *het* (quàm ubi res exigit, in *hat* mutabis) facies tibi verbum Potentiale, juxta dicta pag. 116.v. g. *Olvashatok*, possum legere. vel *Olvashatom*, possum legere certam rem, & flectes illud per primam, hoc per secundam Conjugationem, idem facies cum passivis, Mandativisque verbis.

Verbum *Lészek*, imitantur sequentia.

Teszék Facio, *tettem* feci, *tévék* feci, *tégy* fac, *tennék* facerem, *tenni* facere, *tévén tévő* faciens.

Et in sensu determinato, *Tészem*, *tészéd*, *tészí*, *tettem*, *tévém* feci, *tegyed*, *tedd*, fac &c. Potentiale *Tebetek*, Possum facere.

Sic *Teszék*, & *teszem* pono, *tettem*, *tévék*, *tévém* posui, *tegy*, *tegyed*, *tedd* Pone &c.

Viszék Fero, *vitem*, *vivék*, tuli, *vigy*, vel *viggy* fer, *vinnék* ferrem, *vinni* ferre, *vívén*, *vívő* ferens, & determinatè *viszem*, *viszed*, *viszi*, *vitem*, *vivém*, *vigyed*, vel *vidd őre*. Potentiale *Vibetek*, Possum ferre.

Veszék accipio, *vettem*, aliqui *vőttem*, *vévék* accepi, hinc *vőn* accepit Gen. 2. 21. & *vővé*, Gen. 24. 67. & in plurali *vőnek* acceperunt, Gen.

Potest fieri a nobis   a vobis   ab illis

És így minden meghatározott módon és időben.

De ha a *Possum* ige összes személyét ki akarod fejezni, mint amikor a latinoknál a valamely ige főnévi igeneve mellett szerepel, mint *possum legere*, ne használd a *lehet* igét, hanem a utolsó szótagjából, a *het*-ből (ezt szükség szerint alakítsd *hat*-tá) képezd a ható igét a 116. oldalon mondtak szerint, például *Olvashatok*, *possum legere* vagy *Olvashatom*, olvashatok egy bizonyos dolgot, és ezt az első igeragozás, amazt pedig a második szerint ragozd. Ugyanígy járj el a szenvedő és a műveltető igékkel.

A *Lefzek* igét követik:

Tefzek, *Facio*; *tettem*, *feci*; *tévék*, *feci*; *tégy*, *fac*; *tennék*, *facerem*; *tenni*, *facere*, *tévén*, *tevő*, *faciens*.

Határozott értelemben *Téjzem*, *téjzed*, *téjzi*, *tettem*, *tévém*, *feci*; *tegyed*, *tedd*, *fac* stb. Ható alak: *Tehetek*, *Possum facere*.

Így: *Tefzek* és *tejzem*, *pono*; *tettem*, *tévék*, *tevéim*, *posui*; *teggy*, *tegyed*, *tedd*, *Pone* stb.

Vifzek, *Fero*; *vittem*, *vivék*, *tuli*; *vigy* vagy *viggy*, *fer*; *vinnék*, *ferrem*; *vinni*, *ferre*; *vívén*, *vívő*, *ferens*; és határozott értelemben *viŕzem*, *viŕzed*, *viŕzi*, *vittem*, *vivém*, *vigyed* vagy *vidd* stb.

Ható alak: *Vihetek*, *Possum ferre*.

Vefzek, *accipio*; *vettem*, néha *vőttem*, *vévék*, *accepi*, ebből *vőn*, *accipio* (1 Móz. 2, 21)

Gen. 11. ̄. 29. *Végy accipe, vennék acciperem, Mikor véendek, Cum Accepero, véjendesz Exodi 29. ̄. 21. venni accipere, vévő accipiens; & determinatè Veszem, veszed, veszi, Imper. Vegyed, vel vedd, & Potentiale vehetek.*

Veszék pereó, cum suis compositis regulariter flectitur, véssz peris, vész perit, vesszel peri, ejus Potentiale est vessheték, possum perire.

Jővők venio, jősz venis, jó venit, jöttem, jővők veni, hinc jőve venit Gen. 20. ̄. 3. jőj, jőszte, jősztece veni, jőjete, jősztetek venite: jőnék venirem, jőni venire, jővén, jővő veniens, jővendő venturus, Potentiale jőheték possum venire. Jer veni, jertek venite, jerünk eamus, cateris caret.

Sic Szővők texo, szőttem &c.

Sic Fővők Coquor, quod non videtur per omnes personas esse ulitatum: ulitatiores tamen sunt hæ: Fő Coquitur, meg-főtt, meg-főve coctum est, főjön coquatur, főni coqui meg-van főve coctum est. Sic alia similia.

Megyek Eo, mégy is, megyen it.

Megyünk imus, mentek iris, mennek eunt.

Mentem & menék ivi, meuny i, meunék irem.

Menni ire, menvén, menőiens, menendőituurus.

Potentiale Meheték, possum ire.

Eredgy Hai. 27. ̄. 5. eredgyetek ite, cateris caret. Híszék, credo, híszesz, & híszsz, híszen; & determinatè Híszem, híszod: hídgy crede, &c.

CON.

és *vővé* (1 Móz. 24, 67), többes számban *vőnek*, acceperunt (1 Móz. 11, 29), *Végy*, accipe; *vennék*, acciperem, *Mikor véendek*, Cum Accepero; *véjendefz* (2 Móz. 29, 21); *venni*, accipere, *vévő*, accipiens; határozott értelemben *Vefzem*, *vefzed*, *vefzi*, parancsoló módban *Vegyed* vagy *vedd*, és ható alakban *vehetek*.

Vefzek, pereo [elpusztulok], összetételeiben [igekötős alakjaiban] is szabályosan ragozódik, *vézfz*, peris; *vefzfzel*, peris; ható alakja *vefzhetek*, possum perire.

Jővők, *jőfz*, venis; *jó*, venit; *jöttem*, *jővék*, veni; ebből *jőve*, venit (1 Móz. 20, 3); *jőj*, *jőzte*, *jőztecze*, veni, *jőjete*, *jőztetek*, venite; *jőnék*, venirem; *jőni*, venire; *jővén*, *jővő*, veniens; *jővendő*, venturus; Ható alak: *jőhetek*, Possum venire; *jer*, veni; *jertek*, venite; *jerünk*, eamus; a többi alakja hiányzik.

Így: *Szövők*, texo, *fzöttem* stb.

Így: *Fővők*, coquor, úgy tűnik, ez nem minden személyben használatos. Használatosabbak a következők: *Fő*, Coquitur, *meg-főtt*, *meg-főve*, coctum est; *főjön*, coquatur, *főni*, coqui; *meg-van főve*, coctum est. Így a többi hasonló is.

Megyek, eo; *mégy*, is; *megyen*, it.

Megyünk, imus, *mentek*, itis; *mennek*, eunt.

Mentem és *menék*, ivi; *menny*, i; *mennék*, irem.

Menni, ire; *menvén*, *menő*, iens; *menendő*, iturus.

Ható alakja *Mehetek*, possum ire.

Eredgy (Iz. 27, 5),⁷⁶ *eredgyetek*, ite; a többi alakja hiányzik.

Hifzek, credo; *hifzefz*, és *hifzfz*, *hifzen*; határozott ragozásban *Hifzem*, *hifzed*; *hidgy*, crede stb.

CONJUGATIO VERBI

Vagyok Sum.Aliqua tempora accipit à *Léшек*.

Indicativi præsens.

N. S. *Vagyok* Sum, *vagy* es, *vagyon* est.N. P. *Vagyunk* Sumus, *vattok* estis, *vannak* sunt.

Præteritum perf. & plusquamperfectum.

Voltam Fui, *vel* fueram, *vóltál*, *vólt*.*Vóltunk* Fuimus, *i.* fueramus, *vóltatok*, *vóltak*,
vel *vóltanak*.

Præteritum secundum.

Valék Fui, *valál*, *vala*.*Valánk*, *valátok*, *valának*.Vel à Fio, *Lök*, *löl*, *lön*, &c.

Futurum à Fio.

Léшек Ero, *leszsz* eris, *leszen* erit.*Lészünk* Erimus, *lesztek* eritis, *lesznek* erunt.

Imperativi præsens, & Fut. à Fio.

Légy te, *Sis*, *legyen* amaz, *sit*.*Legyünk* mi, *Simus*, *legyetek* ti, *legyenek* amazok.

Optativi præsens & imperfectum.

Vajha *Vólnék*, *Utinam* *Essém*, *vólnál*, *vólna*.*Vajha* *Vólnánk*, *Essemus*, *vólnátok*, *vólnának*.

Præteritum Plusquamperfectum.

Vajha *Vóltam* *vólna*, *vóltál* v. *vólt* *vólna*.*Utinam* *Fuissem*, *fuißes*, *fuißet*.*Vajha*

IGERAGOZÁSI SOR

Vagyok, Sum

Némelyik ideje a *Lézek* igéből

Kijelentő mód, jelen idő

E. sz. <i>Vagyok, Sum</i>	<i>vagy, es</i>	<i>vagyon, est</i>
T. sz. <i>Vagyunk, sumus</i>	<i>vattok, estis</i>	<i>vannak, sunt</i>

Befejezett múlt és régmúlt

<i>Voltam, Fui vagy</i>	<i>vóltál</i>	<i>vólt</i>
<i>fueram</i>	<i>vóltatok</i>	<i>vóltak vagy vóltanak</i>
<i>Vóltunk, Fuimus vagy</i>		
<i>fueramus</i>		

Második múlt idő

<i>Valék, Fui</i>	<i>valál</i>	<i>vala</i>
<i>Valánk</i>	<i>valátok</i>	<i>valának</i>

Vagy a *Fio* [leszek] igéből: *Lők, lől, lön* stb.

Jövő ideje a *Fio* [leszek] igéből

<i>Lézek, Ero</i>	<i>leŕzeŕz, eris</i>	<i>leŕzen, erit</i>
<i>Léžunk, Erimus</i>	<i>leŕžtek, eritis</i>	<i>leŕžnek, erunt</i>

Parancsoló mód, jelen és jövő idő a *Fio* [leszek] igéből

	<i>Légy te, Sis</i>	<i>légyen amaz, sit</i>
<i>Legyünk mi, simus</i>	<i>Legyetek ti</i>	<i>legyenek amazok</i>

Óhajtó mód, jelen idő és folyamatos múlt

<i>Vajha vólnék, Utinam</i>	<i>vólnál</i>	<i>vólna</i>
<i>Essem</i>		
<i>Vajha vólnánk</i>	<i>vólnátok</i>	<i>vólnának</i>
<i>Essemus</i>		

Régmúlt

<i>Vajha vóltam vólna,</i>	<i>vóltál v.</i>	<i>vólt vólna</i>
<i>Utinam Fuissem</i>	<i>fuisses</i>	<i>fuisset</i>

Vajha Voltánk volna, voliatek v. voltak volna.

Futurum à Fio.

Hogy Legyek, ut Sim, légy sis, legyen sit.

Hogy Legyünk, ut Simus, legyetek, legyenek.

vel *Vajha Lennék, Utinam sim ex Imperf.*

Conjunctivi præsens.

Hogy Legyek, ut Sim, &c. ut supra.

vel *Mikor Vagyok, Cum Sim, ex Præf. Ind.*

Præteritum perfect. & Plusquamperfect.

Mikor Vóltam volna, Cum Fuissem, ut in Optat.

Futurum à Fio.

Mikor Léendek, Cum Fuero, léendesz, léend.

Mikor Léendünk, léendetek, léendének.

vel ut vulgò, *Mikor Lészek, lészesz, &c.*

Infinitivi præsens. *Lenni, Esse.*

Participij Futur. *Léendő, Futurus.*

PERIPHRAISIS VERBI

Habeo.

Sensum Verbi *habeo* Ungari efferunt per tertiam personam Verbi *Sum* utriusque Numeri, Dativum personæ possidentis, & Nominativum rei possessæ cum affixis personabilibus, sic

Res possessa in singulari.

Vagyon nékem könyvem, Est mihi liber, pro habeo librum.

I

Vagyon

Vajha vóltúnk vólna   *voltatok v.*   *Voltak vólna*

Jövő ideje a *Fio* [leszek] igéből

Hogy Legyek, ut *Sim*   *légy*, *sis*   *légyen*, *sit*

Hogy Legyűnk, ut   *legyetek*   *légyenek*

Simus

Vagy *Vajha Lennék*, *Utinam* *sim* a kötőmód folyamatos múlt idejéből⁷⁷

Kötőmód, jelen idő

Hogy Legyek, ut *Sim* stb., lásd fenn

Vagy *Mikor vagyok*, *Cum* *sim*, a kijelentő mód jelen idejéből⁷⁸

Befejezett múlt és régmúlt

Mikor Vóltam vólna, *Cum* *fuissem*, mint az óhajtó módban

Jövő ideje a *Fio* [leszek] igéből

Mikor Léendek, *Cum*   *léendefz*   *léend*

Fuero

Mikor Léendűnk   *léendetek*   *léendenek*

Vagy közönségesen: *Mikor Léfzek*, *léfzefz* stb.

Határozatlan mód [főnévi igenév], jelen idő *Lenni*, *Esse*

Melléknévi igenév, jövő idő *Léendő*, *Futurus*

A habeo IGE

KÖRÜLÍRÁSOS SZERKEZETE

A *habeo* ige értelmét a magyarok mindkét számban a *Sum* ige harmadik személyével fejezik ki, a birtokost részes esetben téve, a birtokot pedig személyes toldalékokkal alanyesetbe, így:

<i>Vagyon néked könyved,</i>	Est tibi liber.
<i>Vagyon ő néki könyve,</i>	Est illi liber.
<i>Vagyon nekünk könyvünk,</i>	Est nobis liber.
<i>Vagyon néktek könyvetek,</i>	Est vobis liber.
<i>Vagyon nekik könyvek.</i>	Est illis liber.

Res possessa in Plurali.

<i>Vannak nekem könyveim,</i>	Sunt mihi libri.
<i>Vannak néked könyveid,</i>	Sunt tibi libri.
<i>Vannak néki könyvei,</i>	Sunt illi libri.
<i>Vannak nekünk könyveink,</i>	Sunt nobis libri.
<i>Vannak néktek könyveitek,</i>	Sunt vobis libri.
<i>Vannak nekik könyvök,</i>	Sunt illis libri.

In Præterito *Voltak*, in Futuro *lesznek* &c.

Nota primò, si possessor exprimendus sit nomine, res possessa in plurali terminatur in *i*, ut *Vannak Királynak seregi*, Sunt Regi exercitus.

Nota secundò, si res possessa sit cum Adjectivo in numero singulari significante multitudinem, usitatior est tantum numerum singularem pro plurali, sic: *Vagyon száz aranyam*, quamvis & *Vannak száz aranyaim* dici possit; Sunt mihi centum aurei.

PERIPHRAISIS VERBI

Debeo.

Verbum *debeo* pro oportet, effertur Ungari verbo *kell*, oportet; à *kellek* necessarius sum, Impersonaliter flectendo cum Infinitivo

Egyes számú birtok

<i>Vagyon nékem könyvem</i>	Est mihi liber, ahelyett, hogy: <i>habeo librum</i>
<i>Vagyon néked könyved</i>	Est tibi liber
<i>Vagyon ő néki könyve</i>	Est illi liber
<i>Vagyon nekünk könyvünk</i>	Est nobis liber
<i>Vagyon néktek könyvetek</i>	Est vobis liber
<i>Vagyon nekik könyvek</i>	Est illis liber

Többes számú birtok

<i>Vannak nékem könyveim</i>	Sunt mihi libri
<i>Vannak néked könyveid</i>	Sunt tibi libri
<i>Vannak néki könyvei</i>	Sunt illi libri
<i>Vannak nekünk könyveink</i>	Sunt nobis libri
<i>Vagyon néktek könyveitek</i>	Sunt vobis libri
<i>Vagyon nekik könyvök</i>	Sunt illis libri

Múlt időben *Vóltak*, jövő időben *léfznek* stb.

Jegyezd meg először is, hogy ha a birtokost főnévvel kell kifejezni, a birtok többes számban *i*-re végződik, mint *Vannak Királynak feregi*, *Sunt Regi exercitus*.

Jegyezd meg másodszor is, hogy ha a birtok mellett sokaságot jelölő egyes számú melléknév [számnév] áll, a többes szám helyett használatosabb az egyes szám, így: *Vagyon fáz aranyam*, ámbár úgy is lehet mondani, hogy *Vannak fáz aranyaim*, sunt mihi centum aurei.

A *debeo* IGE

KÖRÜLÍRÁSOS SZERKEZETE

A *debeo* igét 'oportet' [kell, szükséges] jelentésben a magyarok a *kell*, oportet igével fejezik ki, személytelenül ragozva a *kellek*, *necessarius sum* szót valamely ige főnévi igeneve mellett,

nitivo cujuscunque verbi, recipiente affixa personalia (juxta dicta pag. 100.) & flectitur per modos & tempora sequentia.

Imádkoznom kell, oportet me orare, & oportebit me orare; *kell* oportuit, *kellene* oporteret, *kell*et volna, oportuisset.

Quædam verba dupliciter habent personam, ut *Romol*, & *romlik*, à *romlok*, vide p. 122. videntur talia verba secundum terminationem *ik*, impersonaliter moveri, sicut curritur, à curro; nam & significationem habent quasi passivum: sic & *lövöllek* à *lövök* Jaculor, *hamlik* ab *hámtom* decortico, *telik* à *töltök* fundo, *Sérfik*, à *Sértemplædo*. *A' víz, mennél magossabb helyről jó a' csúven, annál fellyeb lövöllek*, Pazman.

Mig hamlik a' hárs-fa, addig hámtsd, Prov.

Alias impersonalia prioribus personis carent saltém in eodem sensu, ut *Illik* decet, *illet* cū Accusativo, spectat, pertinet, & moventur sic:

Illik hozzád decet te. *Illet tégedet* pertinet ad te.

Illet hozzád decuit te. *Illetet tégedet* pertinuit.

Illetni fog hozzád decebit. *Illetni fog tégedet*.

Illyék hozzád deceat te. *Illessen tégedet* pertineat.

Vajha illenek hozzád. *Vajha illelne tégedet*.

Illetni decere. *Illetni* pertinere.

Illetd decens. ab *illetd* tango.

Illet etiam in sensu determinato, ut *Istent illetti*, *illette*, *illetni* fogia a' dicsőség, ad DEUM pertinet, pertinuit, pertinebit gloria, seu DEI est, fuit & erit Gloria.

amely személyes toldalékokat vesz fel (a 100. oldalon mondottak szerint). A következő módokban és időkben ragozzuk:

Imádkoznom kell, oportet me orare és oportebit me orare; *kellet*, oportuit; *kellene*, oporteret; *kellet volna*, oportuisset.

Némelyik igének kétféleképpen van a harmadik személye⁷⁹, mint a *romlok* igéből *Romol* és *romlik*, lásd a 122. oldalt. Úgy tűnik, hogy ezek az igék ikes alakjukban személytelen használatúak, mintegy a *curro*-ból [fut] a *curritur* [futtatik]⁸⁰, mivel mintegy szenvedő jelentésűek⁸¹, így a *lővők*-ből *lővöllek*, *Iaculor*; a *hámtom*, *decortico* szóból *hamlik*; a *töltők*, *fundo* szóból *telik*; a *Sértem*, *laedo* szóból *Sérfik*. *A' víz, mennél magoffabb helyről jó a' csíven* [csövön], *annál fellyebb lővöllek*, Pázmány.

Míg hamlik a' hárs-fa, addig hámtsd, közmondás.

Egyébként a személytelen igéknél hiányzanak a harmadik személyt megelőző személyek, legalábbis nem ugyanazon jelentésűek, mint *Illik*, *decet*; *illet* tárgyesséttel . *spectat*, *pertinet*, és a következőképp használatosak:

<i>Illik hozzád, decet te</i>	<i>Illet tégedet, pertinet ad te</i>
<i>Illet hozzád, decuit te</i>	<i>Illetet tégedet, pertinuit</i>
<i>Illeni fog hozzád, decebit</i>	<i>Illetni fog tégedet</i>
<i>Illyék hozzád, deceat te</i>	<i>Illeffen tégedet, pertineat</i>
<i>Vajha illenék hozzád</i>	<i>Vajha illetve tégedet</i>
<i>Illeni, decere</i>	<i>Illetni, pertinere</i>
<i>Illendő, decens</i>	<i>Az illetőm, tango szóból</i>

Az *illet* határozott értelemben is használatos, mint *Istent illeti, illette, illetni fogia a' dicsőség*, ad DEUM *pertinet, pertinuit, pertinebit gloria*, avagy DEI est, fuit et erit Gloria.

DE METAPLASMO.

Quo ostenditur, unde sit, quòd in nonnullis quidam discrepent.

QUOD Latinis Poëtis metri causâ permiffum est, vocibus interdum literas, aut syllabas addere, detrahere, in alias commutare, aut è proprio loco in alium transferre, hoc apud Ungaros etiam in sermone communi usuvenit, sic :

PROTHESIS, hoc est, assumptio literæ, initio dictionis occurrit nonnunquam apud Ungaros in vocibus ab aliena lingua assumptis, quæ incipiunt à concursu asperiorum consonantium, ut *Estván*, vel *István* Stephanus, à Græco Στέφανος, *Ispék* certi cibi genus cum larido, à Germanico Speck laridum, *Ispitály* Xenodochium, à Boëmico Spítál: *Istaza & estraza* custodiæ, à *Etraž* Boëmico.

Nec facîle Ungári rure educati similes voces sibi peregrinas efferent, nisi præponant aliquam vocalem.

EPENTHESIS, hoc est, adjectio literæ vel syllabæ in medio dictionis, frequentissima est.

Primò in Genitivis *almáje*, pro *almái*; *elméje*, pro *elmée*.

Secundò in his Accusativis, qui ante affixum

FÜGGELÉK
A HANGVÁLTOZÁSRÓL,⁸²
amelyben megmutatjuk, honnan erednek az egyes szerzők
eltérései

Ami a latin szerzőnél a versmérték okán megengedett volt, hogy ugyanis némelykor a szavakhoz hangokat vagy szótagokat hozzátegyenek, onnan elvegyenek, másokra cseréljenek, vagy saját helyükről máshová helyezzenek, az a magyaroknál a közbeszédben is szokásos, így:

PROTHESIS, azaz egy hang betoldása a szó elején gyakori a magyaroknál azokban az idegenből átvett szavakban, amelyek nehezen ejthető mássalhangzók torlódásával kezdődnek, mint a görög *Στέφανος*-ból *Eftván* vagy *Iftván*; a német *Speck*, *laridum* [nyárs] szóból *Ispék*, bizonyos fajta étel nyárson; a cseh *Sfpítál* szóból *Ispitály*, *Xenodochium*, a cseh *Straž* szóból *Istraza* és *estraza*, *custodiae* [őrség]⁸³.

A falun nevelkedett magyarok nem könnyen ejtik ki ezeket a szavakat, ha nem tesznek elé magánhangzót.

EPENTHESIS, azaz egy szó vagy szótag betoldása a szó közepén igen gyakori.

Először is: a birtokos esetekben *almáé* helyett *almáje*, *elmée* helyett *elméje*.

Másodszor azokban a tárgyesetekben melyek a *t* toldalék előtt *a*, *o*, vagy *e* hangot vesznek fel,

xum *t*, assumunt literam *a*, vel *o*, vel *e*, ut *haz*, *bázat*, *pók* aranea, *pókot*, *szék*, sedes, *széket*. Et in Accusativis pluralibus, ubi semper ante affixum *t*, assumitur litera *a*, vel *o*, vel *e*, ut *Almákat*, *székeket*, *tolkokot*.

Tertiò in his gradibus comparativis, *erősebb*, *alkalmatosabb*.

Item in verbis, quæ tertiam personam singularem modi Indicativi temporis præsentis habent in duplicem consonantem, ut *Hallok*, audio, *hall*, audit: hæc enim ante affixa à consonante incipientia assumunt vocalem in his verbis *hallasz*, *hallanám*, *hallawi*; vide pag. 76.

Nota tamen multos in communi sermone in his comparativis & verbis uti potius Syncope, & dicere v. g. *erősb*, *alkalmatosb*, *szólsz* pro *szóllasz*, *sólni* pro *szóllani*. Huc spectant *evet*, *ivot*, pro *est*, vel *itt*, comedit, *itt*, bibit.

Nicolaus Telegdinus etiam audaciores habet Epentheses, ut *Hogy halgatnájak az Isten igéjét*,

PARAGOGÉ, seu adjectio literæ aut syllabæ in fine vocis familiaris est infinitivis verbis, ut *Szóllania*, pro *szóllani*: loqui, *szeretnie* pro *szereetni*: amare, Nicolaus Telegdi etiam in modo Optativo eâ utitur, ut pag. 303. *Adnája d' kegyelmes Isten*, pro *adná*. Etiam Kaldi habet, *Noha azt kérnéje*. 2. Mach. cap. 4. v. 27.

Paragoge est etiam in his: *hozzája*, pro *hozzá* Gen. 19. v. 3. *immáron*, *régenten*, *ázot*, pro *immár*,

mint *ház, házat; pók, aranea, pókot; fžék, sedes, fžéket*. Továbbá a többes számú tárgyesetekben, ahol a *t* toldalék elé mindig *a, o* vagy *e* hang kerül, mint *Almákat, fžékeket, tulkokat*.

Harmadszor ezekben a középfeokokban: *erőffebb, alkalmatoffab*.

Továbbá azokban az igékben, amelyekben a kijelentő mód jelen idejének egyes szám harmadik személye kettős mássalhangzóra végződik, mint *Hallok, audio; hall, audit*, ezek a mássalhangzóval kezdődő toldalékok ugyanis magánhangzót vesznek fel a következő igékben *hallaſz, hallanám, hallani*, lásd a 76. oldalon.

Jegyezd meg, hogy mégis a közbeszédben sokak az említett középfeokokban és igékben hangkivetéssel élnek, és például így mondják: *erőfb, alkalmatofb; fžóllaſzſz* helyett *fžólſz; fžóllani* helyett *fžólni*.

A betoldásokhoz tartoznak: *ett* vagy *ött* comedit; *itt*, *ibit* helyett *evet, ivot*.

Telegdi Miklósnál még merészebb betoldások fordulnak elő, mint *Hogy halgatnájak az Iſten igéjét*.

PARAGOGÉ, azaz egy hang vagy szótag betoldása a szó végén általános a határozatlan módú igékben, mint *fžóllani*, loqui helyett *Sžóllania; fžeretni*, amare helyett *fžeretnie*. Telegdi Miklós óhajtó módban is így használja, mint a 303. oldalon: *Adnája a kegyelmes Iſten*; ahelyett, hogy *adná*. Kádinál is: *Noha azt kérnéje* (2 Makk. 4, 27).

Szó végi betoldás van ezekben is: *hozzá* helyett *hozzája* (1 Móz. 19, 3), *immár, régen*,

immár, régen, azt. Negyedig-iziglen Exod. 20. §. 5. *három óráiglan.* tale Paragoge est in sequentibus, *halgathacza,* Tel. p. 302. *halgafshacza* p. 307. *győsztecze.*

APHERESIS, seu abjectio literæ initio vocis rarior est.

SYNCOPE, seu sublatio literæ aut syllabæ medio vocis contingit in nominibus in *ny* terminatis ante affixa, ut *Afszszony* : *afszszonnak* Genes. 38. §. 20. ubi *y*, sublatum est. sic *femita* *őjvéennek* pro *őjvenyuek* *femita*, *jővevény* *advena*, *jővevéennek* Exod. 23. §. 9. *ővel* cingulo. Exod. 29. §. 9. pro *ővvel*, *halbéak* Job. 41. §. 6. pro *halbéjak*: sic *áldozd* pro *áldozzad*, in similibus enim nec sentitur defectus absentium literarum.

APOCOPE, seu subtractio literæ aut syllabæ in fine occurrit in adjectivis in exemplis quæ relata sunt in nominibus compositis, ut *Tenger part*, *ember nyom*, &c. pro *tengeri part*, *emberi nyom* vide pag. 31. Item in Accusativo *hisce*, *engem*, *téged*, pro *engemet*, *tégedet*.

ANTITHESIS, seu positio unius literæ præ alia fit in articulo Dativo, & Ablativo singulari, ut *annak*, *ennek*, *attól*, *ettől*, ab *az*, *ei*. Idem fit cum eorum compositis *amaz*, *emez*. In Præteritis *híttam*, *szíttam*, ab *hívom*, *szívom* sic *binnám* vocarem, &c. Vide p. 121. sic *ettem* *evém* comedi, *ittam*, *ivám* bibi, *enném* comederem
innam

azt helyett *immáron, régenten, áztot. Negyedig-iziglen* (2 Móz. 20, 5), *három óráiglan*. Ilyen hozzátoldás van a következőkben *halgathacza* (Telegdi 302. oldal), *halgafshacza* (307. oldal), *győfztecze*.

APHERESIS, azaz hang elvétele a szó elejéről, ritkább.

SYNCOPE, azaz egy hang vagy szótag elvétele a szó belsejéből az *ny*-re végződő szavaknál fordul elő a toldalékok előtt, mint *Afzszony, afzszonnak* (1 Móz. 38, 20), ahol az *y* esik ki, így *őfvénynek*, 'semitae' helyett *őfvénnek*; *jővevény, advena, jővevénnnek* (2 Móz. 23, 9), *ővvel* helyett *ővel*, *cingulo, halhéjak* helyett *halhéak* (Jób 41, 6); *áldozad* helyett *áldozd*, a hasonlóokban ugyanis nem érződik a kiesett hangok hiánya.

APOCOPE, azaz egy hang vagy szótag elvétele a szó végéről a mellékneveknél fordul elő a főnevekkel alkotott összetételekre vonatkozó példákban, mint *tengeri part, emberi nyom* helyett *Tenger part, ember nyom*, lásd a 31. oldalt. Továbbá a következő tárgyesetekben: *engem, téged*, ahelyett, hogy *engemet, tégedet*.

ANTITHESIS, azaz az egyik hang megváltoztatása egy másikra a névelők egyes számú részes esetében és ablativusában fordul elő, mint az *az, ez* névelőkből *annak, ennek, attól, ettől*. Ugyanígy összetételeikben is, mint *amaz, emez*. Múlt időkben a *hívom, fzívom* igékből *híttam, fzíttam*, így: *hínnám, vocarem* stb., lásd a 121. oldalon, így: *ettem, evém*,

DE VERBO. 135

innám biberem, *enni* comedere, *inni* bibere, quin & alia anomala, de quibus pag. 122. & sequentibus ferè non aliunde patiuntur anomaliam, quàm literarum *sz*, aut *v*, ex themate, in alias commutationem.

In affixis præpositionibus *val*, *vel*, cum, *vá*, *vé*, quando enim hæc affixa adduntur vocibus in consonantem terminatis, tunc *v*, horum affixorum mutatur in talem consonantem, qualis præcedit, ut *Uraddal ne pörðly*: cum Domino tuo jure ne certes. *Vizzel elegyits bort*.

In his quoque Antithesis est: *szántalan*, pro *szamntalan*, *igazám* pro *igazán* Pazm. pag. 564. *Hatarozatlan*, pro *hatarozatlan*; *igazság* pro *igazság*.

Subinde etiam casum pro casu positum invenies: ut *Víz-meríteni* Gen. 24. v. 11. pro *vízet meríteni*, *ökör hajtogatni*, *falulátni*. Paz. p. 737.

METATHESIS, seu transpositio literæ fit in Nominibus *álom*, *halom* &c. in Accus. sing. & toto plurali *álmot*, *álmok*. In verbis *Könyörgök*, *érezek* &c. in tertia persona, *könyörög*, *érez*;

Imperativ. *könyörögj*, *érezz*. Vide pag. 19. 77.

comedi, *ittam*, *ivám*, bibi; *enném*, comederem, *innám*, biberem; *enni*, comedere; *inni*, bibere. Sőt vannak más rendhagyóak is, melyekről a 122. oldalon és alább, ezek csupán abban szabálytalanok, hogy a tövükben levő *fz* és a *v* hangok másra változnak.

A *val*, *vel*, cum és *vá*, *vé* toldott elöljárókban, ha ezek a toldalékok mássalhangzóval kezdődő szóhoz járulnak, a toldalékban lévő *v* olyan mássalhangzóvá változik, mint amilyen előtte áll, mint *Uraddal ne pöröly*, Cum Domino tuo iure ne certes; *Vizzel elegyits bort*.

Ezekben is antitézis van: *fzamtalan* helyett *fzántalan*; *igazán* helyett *igazám* (Pázmány 564. oldal); *hatarozatlan* helyett *hatarozatlan*; *igazság* helyett *igafság*.

Továbbá esetet is találhatsz egy másik eset helyett állni, mint *vizet meríteni* helyett *Víz-meríteni* (1 Móz. 24, 11); *ókór hajtogatni*, *falulát* (Pázmány 737. oldal).

METATHESIS, azaz hangátvetés az *álom*, *halom* stb. főnevekben fordul elő, egyes számú tárgyesetben és a többes számban végig: *álmot*, *álmok*. Igékben: *Könyörgők*, *érzek* stb., a harmadik személyben *könyörög*, *érez*; parancsoló módban *könyörödj*, *érezz*, lásd a 19. és 77. oldalt.

Pars Quarta.

DE SYNTAXI.

CAPUT I.

§ 1.

*De duobus nominibus substantivis
substantivo cum adjectivo, & relativo
cum antecedente.*

Uotiescunque duo nomina rerum
diversarum in constructione po-
nuntur, efferes Genitivum Lati-
num Ungarico Dativo, hoc est, cū
affixis, *nak*, *nek*, & alterum sub-
stantivum cum Pronomine possessivo tertiæ
personæ, vide dicta part. 2. cap. 3. §. 2. nam
eædem regulæ huc serviunt, ut *Bornak árra*, vi-
ni pretium : *Vérnek sárca*, sangvinis lytrum.

In declinando, Dativus ille, qui Latino Ge-
nitivo correspondet, manet invariatus; alte-
rum autem nomen declinationis variationem
recipit, ut *Add-meg a'bornak az árát*, da vini pre-
tium. At sæpe in Oratione (maximè ligata)
omittitur affixum *nak*, vel *nek*.

idq;

Negyedik rész.

A SZINTAXISRÓL⁸⁴

I. FEJEZET

1. §

A két főnév alkotta szerkezetéről, a főnév és a melléknév szerkezetéről,
a vonatkozó szóról és előzményéről

Valahányszor két, különböző dologra vonatkozó névszó alkot szerkezetet, a latin genitivust a magyarban dativusszal fejezed ki, azaz *nak*, *nek* toldalékkal, a másik főnév pedig harmadik személyű birtokos névmással áll, lásd a 2. fejezet 3. részében mondottakat, ugyanis az ottani szabályok érvényesek itt is, mint *Bornak árra*, *vini pretium*; *vérnek farcza*, *sanguinis lytrum*.⁸⁵

A ragozásban a [magyar] részes eset, amely a latin birtokos esetnek felel meg, változatlan marad, a másik főnév viszont ragozódik, mint *Add-meg a' bornak az árrát*, *da vini pretium*. Ám a beszédben (főleg a kötött beszédben) gyakran elmarad a *nak* vagy *nek* toldalék.

Idque primò quando Latino Genitivo respondens nomen substantivum habet affixum Pronominali: possessivum, ut *Kristus vére sarcza*, vel *Kristus vérének sarcza*. *Péter lova bátárol szakasztotta nyakát*.

Secundò, quando Genitivus ille est nomen proprium, ut *Péter lova*, Petri equus.

Sic *Kristus vére*, Christi sanguis, seu *Christusnak vére*.

Nonnunquam etiam his rationibus deficientibus omittuntur hæc affixa, ut *Királyok királya*. Pazman. pag. 471. *Gonosz a' lelki ésméret mardozása*. pro *isméretének*, Malus est conscientia remorsus.

Quando in Latino sunt plures Genitivi rerum diversarum, apud Ungaros saltem unus principalis assumit affixum *nak*, vel *nek*: ut *Az Atyádja vérének szava kiált hozzám*; pro *atyádjának vérének szava*: Vox sanguinis Fratris tui clamat ad me. Gen. 4. v. 10.

Contingit tamen utrumq; assumere, ut *Azon bonak haszon negyedik napjának estvéjéig*: usque ad ejusdem mensis vigesimæ quartæ diei vesperam. Exod. 12. v. 18.

Horum substantivorum alterum contingit esse pluralis numeri, alterum singularis, ut *A' jó pásztor a' juhoknak lelkiért vigyáz*. Paz. Bonus pastor pro ovium anima vigilat.

Meg-szabadultam a' latrok kezéből: Liberatus sum

Először is akkor, ha a latin genitivusnak megfelelő főnéven birtokos névmási toldalék [birtokos személyjel] van, mint *Kristus vére sarcza* vagy *Kristus vérének sarcza*; *Péter lova hátáru szakasztotta nyakát*.

Másodszor akkor, ha az illető birtokos eset tulajdonnév, mint *Péter lova*, *Petri equus*.

Így: *Kristus vére*, *Christi sanguis* avagy *Christusnak vére*.

Nem ritkán ezen okok híján is elmaradnak e toldalékok, mint *Királyok királya* (Pázmány 471. oldal); *Gonofz a' lelki éfméret mardozáfa*, ahelyett, hogy *ífméretnek*, *Malus est conscientiae remorsus*.

Ha a latinban többszörös birtokos szerkezet van, a magyaroknál legalább az egyik, a fő birtokos [főtag] *nak* vagy *nek* toldalékot kap, mint *Az Atyádfia vérének szava kiált hozzám*, ahelyett, hogy *atyádfiának vérének szava*, *Vox Sanguinis Fratris tui clamat ad me* (1 Móz. 4, 10).

Előfordul, hogy mindkettő felveszi a toldalékot, mint *Azon hónap huszon negyedik napjának estvéjéig*, *usque ad eiusdem mensis vigesima quartae diei vesperam* (2 Móz. 12, 18).

Ezeknek a főneveknek az egyike lehet többes számú, a másik pedig egyes számú, mint *A' jó pásztor a' juhoknak lelkéért vígyáz*, *Bonus pastor pro ovium anima vigilat* (Pázmány).

sum de latronum manu: *A' Király szabadított meg minket ellenségink kezéből.* 2. Reg. 29. v. 9.

Aliquando numero conveniunt, ut *Meg-szabadultam a' latrok kezéből.*

In singulis exemplis substantivum Genitive correspondens manet invariatum, alterum autem est capax declinationis & affixorum, v. g. præpositiones exprimentium, ut *Pharao révé Jésephe't Ægyptus földének gondviselőjévé.*

In substantivis continuatis alterum tantum nomen declinatur, & affixa recipit, ut *Mátyás király*, Rex Mathias, *Mátyás királyé &c.*

Quomodo verò substantivum nomen construatur cum nomine adjectivo, dictum est parte 1. cap. 4. § 4. pag. 36.

Item quomodo ordinetur substantivum cum pronominibus possessivis, fusè habes part. 1. cap. 3. per totum.

De Relativo cum antecedente.

Relativum *ki*, *a' ki*, *mely*, *a' mely*, *a' mi*. Qui, quæ, quod, convenit cum antecedente in numero, ponitur verò in eo casu, quem suum verbum regit; generum non habetur ratio, ut *Isten lakik az égben, kit mi máltunk a' földön*, Deus habitat in coelo, quem adoramus in terra.

Relativum, si substantivo præponatur, non ponitur aliud, quàm *mely*, vel *a' mely*, & tunc mori

Meg-fzabadúltam a' latrok kezéből, Liberatus sum de latronum manu; *A' Király fzabadított meg minket ellenségink kezéből* (2 Kir. 19, 9).

Olykor megegyeznek a szám tekintetében, mint *Meg-fzabadúltam a' latrok kezeiből*.

Minden egyes példában a [latin] genitivusnak megfelelő főnév változatlan marad, a másik pedig ragozható illetve előjáróknak megfelelő toldalékokat vehet fel, mint *Pharao tévé Jofephet AEgyptus földének gondvifelőjévé*.⁸⁶

Az együtt álló főnevek [kijelölő jelzős szerkezet] közül csak az egyik főnév ragozható és kaphat toldalékokat, mint *Mátyás király*, Rex Mathias, *Mátyás királyé* stb.⁸⁷

Arról, hogy miképpen kell főnevet melléknévvel összeszerkeszteni, az I. rész 4. fejezetének 4. §-ában, a 36. szoltunk.

Továbbá azt, hogy miképpen illesszünk össze főnevet és birtokos névmásokat, részletesen megtalálod a 2. rész teljes 3. fejezetében

A vonatkozószóról és előzményéről

A *ki*, *a' ki*, *mely*, *a' mely*, *a' mi*, Qui, quae, quod vonatkozószó számban egyeztetve van [előző mondatbeli] előzményével, viszont abban az esetben áll, amelyet a saját igéje vonz; a nem pedig nem számít,⁸⁸ mint *Isten lakik az égben*, *kit imádunk a' földön*, Deus habitat in Caelo, quem adoramus in terra.

A főnevet csak a *mely* vagy *a' mely* vonatkozószó előzheti meg és ilyenkor a

more adjectivorum non variatur per casus, ut *A' mely embert látok, Péter az*; Quem hominem video, Petrus est.

Quædam spectantia ad regulam de relativis.

Post antecedens plurale, ponitur relativum etiam plurale, ut *Az úrnak mind den beszédit, melyeket szóllot, meg-cselekedgyük*: Omnia verba Domini, quæ locutus est, faciemus. Exod. 24. v. 3.

Etiam post antecedens voce singulare, sed sensu plurale, ponitur, relativum plurale, ut *A' gazdag sok jöt cselekedik, melyekre a' szegénység nem bocsát*. Pazm. p. 595. *Csinály ötven arany karikát, melyekkel &c.* Exod. 26. v. 6.

Si pro antecedente sint duo nomina substantiva singularis numeri conjuncta conjunctione *és*, &, relativum communiter est numeri pluralis, ut *Egy arany láncz, és egy poma gránát vala*, melyekkel *fel ékesítetvén jár vala a' pap*. Exodi 39. v. 24.

Post substantiva duo rerum diversarum, si magis præcipuum sit numeri pluralis, etiam relativum erit numeri pluralis; ut *A' büntetd csapások nagy voltából, melyekkel Isten oltorozza a' hit szegőket, meg-tetcszik a' bűnnek nagy volta*. Pazm.

Relativa *a' ki*, & *a' mely*, Qui, quæ, quod, hæc ratione ferè ponuntur, ut *A' ki* ponatur post antecedentia nomina propria DEI, spiri-

melléknevek mintájára nem vesz fel esetet, mint *A' mely embert látok, Péter az, Quem hominem video, Petrus est.*

Néhány kiegészítés a vonatkozósók szabályához

Többes számú előzmény után a vonatkozószó is többes számú, mint *Az úrnák minden befzédit, mellyeket fzóllot, meg-cfelekedgyűk, Omnia verba Domini, quae locutus est, faciemus* (2 Móz. 24, 3)

Alakilag egyes számú, de értelmileg többes számú előzmény után is többes számban áll a vonatkozószó, mint *A' gazdag fók jót cfelekedik, mellyekre a' fzegénység nem bocsát.* (Pázmány 595. oldal), *Csinály ötven arany karikát, mellyekkel stb.* (2 Móz. 26, 6).

Ha előzményként két egyes számú, és, et kötőszóval összekapcsolt főnév áll, a vonatkozószó általában többes számú, mint *Egy arany láncz, és egy poma gránát [gránát-alma] vala, mellyekkel fel ékefitetvén jár vala a' pap.* (2 Móz. 39, 24).

Két, birtokos szerkezetben álló főnév után, ha a fontosabb [főtag] többes számú, a vonatkozószó is többes számú, mint *A' büntető cfapáfok nagy voltából, mellyekkel Isten ostorozza a' hit fzegőket, meg-tetctzik a' bűnnek nagy volta* (Pázmány).

Az *a' ki*, és az *a' mely* Qui, quae, quod vonatkozószavakat oly módon használjuk,

spirituum, & hominum. Imò etiam post nonnulla appellativa personarum: ut *Ezeket mondgya az úr a' fiakról, és a' leányokról, a' kik helyben nemzetisettek*, Jerem. 16. §. 3.

Post antecedens re inanimatæ, aut non personæ, ponitur a' mely: ut *Meg-ibartatoké a' pohárt, mellyet én meg-íszom*. Matth. 20. §. 22.

Egyéb juhaim-is vannak, mellyek nem ez akorból valók. Joan. 10. §. 16.

Non tamen eâ necessitate, ut non etiam post hæc possit poni relativum a' ki, saltem rarius, ut *Az a' tiszta hordó, a' kiből valamit töltesz, meg-nem eczetesedik*. Sic vertit quidam illud Horat. lib. 1. epist. 2. *Sincerum est, nisi vas, quodcunque infundis, acescit*.

Nincs olly ag lo, a' ki pünkösdben nem hinyog. Proverbium.

De interrogatione & responsione.

Interrogatio & responsio casu consentiunt, ut *Kié a' tisztelet?* *Istené*, Cujus est honor? **DEI.** *Kinek haitasz térdet?* Cui flectis genua? *Istennek*, **DEO.** *Ki szeretsz?* *Quem amas?* *Istennek*, **DEUM.** Nisi respondendum sit pronomini possessivis *Enyim, tiéd, miénk, tiétek, övék*, hæc enim cum substantivo in interrogatione præmissa casu conveniunt, ut *Kié ez a' könyv?* Cujus est hic liber? *enyim*, meus. Notandum tamen hic, aliquando responsionem fieri solo verbo &

hogy ha előzményként Isten, lelkek vagy emberek tulajdonneve, továbbá némely, személyeket jelölő köznév áll, akkor az *A' ki* vonatkozószt használjuk, mint *Ezeket mondgya az úr a' fiakról és a' leányokról, a' kik helyben nemzettettek* (Jer. 16, 3).

Élettelen dolgot vagy nem személyt jelölő előzmény után *a'* mely áll, mint *Meg-ihattyátoké a' pohárt, melyet én meg-íszom* (Mt. 20, 22).

Egyéb juhaim-is vannak, mellyek nem ez akolból való (Ján. 10, 16).

Ám mégsem olyan kényszerítő erővel, hogy ne lehetne effélék után is az *a' kit* használni, legfeljebb ritkábban, mint *Az a' tífzta* hordó, *a' kiben valamit töltesz, meg-nem eczetefedik*. Így fordítja ugyanis valaki Horatius Levelei I. könyvének 2. darabját.⁸⁹ Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis, acescit.

Nincs olly ag lo, a' ki pűnkőfdben nem hinyog, közmondás.

A kérdésről és a feleletről

A kérdés és a felelet azonos esetben állnak, mint *Kié a' tífztelet? Istené*, Cuius est honor? DEI. *Kinek haitafz térdet? Cui flectes genu? Istennek*, DEO. *Kit fzeretfz? Istent*, DEUM. Kivéve, ha az *Enyim*, *tiéd*, *miénk*, *tiétek*, *ővék* birtokos névmásokkal kell felelni, ezek ugyanis esetben meg-egyeznek a kérdésben előrebocsátott főnévvel, mint *Kié ez a' könyv*, Cuius est hic liber? *Enyim*, meus.⁹⁰ Mégis meg kell jegyezni, hogy néha a felelet csupán egyetlen ige, és

bo & nullo casu : tunc si præcessit verbum indeterminatum, respondebis verbo indeterminato, seu primæ conjugationis : ut *Tudczé leczket?* Scisne lectionem? *tudok*, scio. *Tudczé deákul?* scisne Latine? *tudok*, scio. Si verò in interrogatione verbum est determinati sensûs, etiam verbum in responsione erit determinatum, ut *Tudcálé a' leczkédet?* scisne lectionem? *tudom*, scio.

CAPUT II. DE PROPRIA VERBORUM Constructione.

§ I.

De Constructione verbi Activi.

Verbum activum regit post se casum Accusativum : ut *Irok levelet*, Scribo literas.

Hic animadvertite, quod si Accusativus verbi sit res aliqua determinata, juxta dicta p.93. te debere uti verbo habente affixa secundæ conjugationis : ut *Irom ezt a' levelet*, scribo has literas.

Verba dandi, reddendi, committendi, declarandi præter Accusativum, habent etiam Dativum casum, ut *Aldok néked könyvet*;

nem pedig eset: ugyanis, ha az előzmény, egy határozatlan [általános ragozású] ige, akkor határozatlan, azaz első ragozású igével felelsz, mint *Tudczé leczket?* Scisne lectionem? *tudok*, scio. *Tudczé deákúl?* Scisne Latine? *tudok*, scio. Ha pedig a kérdésben határozott ige van, akkor a feleletben is határozott lesz az ige, mint *Tudodé a' leczkédet?* scisne lectionem? *tudom*, scio.

II. FEJEZET

A IGÉK SAJÁTOS SZERKEZETÉRŐL [VONZATAIKRÓL]⁹¹

1.§

A cselekvő igés szerkezetről

A cselekvő ige tárgyesetet vonz, mint *Irok levelet*, Scribo literas.

Itt figyelj arra, hogy ha az ige tárgya valamilyen határozatlan dolog, a 93. oldalon mondottak szerint, akkor a második igeragozás toldalékaival toldott igét kell használnod, mint *Irom ezt a' levelet*, scribo has literas.

Az adást, visszaadást, ajánlást, kinyilvánítást jelentő igék részes esetet is vonzanak, mint *Adok néked könyvet*,

vet; Do tibi librum. *Vissza adom a' pénzed.*
 Reddo tibi pecuniam tuam: *Ajánlom néked az
 én tanítványomat,* Commendo tibi discipulum
 meum. *Magyarázom néked az írást,* Explico tibi
 scripturam.

Alia verba, quæ apud Latinos præter casum
 Accusativum, etiam alios casus admittunt, ut
 sunt: accusandi, damnandi, absolvendi, mo-
 nendi, emendi, vendendi, docendi, vestiendi,
 exuendi, petendi, auferendi, privandi, inter-
 rogandi &c. casus illos alteros efferunt benefi-
 cio affixæ præpositionis illius, in quam casus
 ille resolvi serè possunt: nam aliqua salvâ Latinæ
 sermonis lege, Latinè in eas præpositiones, &
 casus resolvi nequeunt: porro præpositio quæ-
 cunque affigitur vocibus in recto sumptis cu-
 jusvis numeri.

Verbi gratiâ: Verba accusandi, monendi,
 casum Latinum alterum, seu rei efferunt cum
 sequentibus affixis *ról, ról, rúl, rúl*, quæ Latinè
 significant de, ut *Joseph bé vádolá a' battyaisfó-
 lóite gonosz bínról.* Gen. 37. v. 2. *Intlek erról,* mo-
 neo te de hoc.

Verbum demonendi easdem præpositiones
 habet, sed aliâ significatione, nimirum *a, vel ab*,
 ut *Le intlek arról,* demoneo te ab ea re.

Verba damnandi, æstimandi, docendi casum
 rei efferunt cum affixis *ra, re*, ut *Igen rút bá-
 látra kárbeztafsák őtet.* Sap. 2. v. 20.

A' mon

Do tibi librum; *Vizfza adom a' pénzedet*, Reddo tibi pecuniam tuam; *Ajánlom néked az én tanítványomat*, Commendo tibi discipulum meum; *Magyarázom néked az írást*, Explico tibi scripturam.

A többi olyan ige, amely a latinban a tárgyeset mellett más esetet is vonz (a vádolást, elítélést, felmentést, intést, eladást, vételt, tanítást, felöltöztetést, levetkőztetést, kérést, elvitelt, megfosztást, kérdést stb. jelentő igék), ezt a második esetüket [a magyarban] annak a toldott elöljárónak a segítségével fejezik ki, amelyre általában az adott [latin] esetet le lehet fordítani. Ugyanis a latin nyelv szabályait betartva latinul nem ilyen elöljárókkal és esetekkel fejeznénk ki; továbbá [a magyarban] mindenféle elöljárót az alanyeset-höz toldunk, mindkét számban.⁹²

Példát hozva: a vádolást, intést jelentő igék a második [tárgyeset melletti] esetüket a következő, latinul 'de' jelentésű toldalékokkal fejezik ki: *ról, ról, rúl, rúl*, mint *Joseph bé vádolá a' battyait fölőtte gonofz bűnről* (1 Móz. 37, 2), *Intlek erről*, moneo te de hoc.

Az intést jelentő ige ugyanezekat az elöljárókat vonzza, de más, mégpedig 'a, ab' jelentésben, mint *Le intlek arról*, demoneo te ab ea re.

Az elítélést, értékelést, tanítást jelentő igék esetüket *ra, re* toldalékokkal fejezik ki, mint *Igen rút halálra kárhoztasúk őtet* (Bölcs. 2, 20).

DE SYNTAXI.

143

A' mennyit érhet, annyira bűcsültessek. Lev. 27.

¶ 17. *Tudgyátok hogy tanítottalak titeket a' parancsolatokra, és igazságokra.* Deutr. 4. §. 5.

Verba vestiendi, ornandi, volunt habere casum rei cum affixis *val, vel*, cum variatione literæ *v*, juxta dicta pag. 135.

Bőrrel és hússal ruhaztál-meg engem. Job. 19.

11. *Pelle & carnibus vestisti me.*

Sequentia verba vestiendi, *öltözködöm, öltöm, öltözköddöm, övedzem*, ferè intransitiva sunt & Neutra apud Ungaros, & beneficio affixæ præpositionis *ba*, vel *be*, in casus transeunt, ut *Dicséretbe és ékeségbe öltöztél.* Psal. 103. §. 2.

At verba eorum mandativa transitiva sunt, & cum eodem affixo, ut *A' fíait-is öltöztetd győles kőntösökbe, és övedzed bé az övel,* Exod. 29. §. 8.

Verba exuendi *Ki öltözködöm, ki vetkőzködöm*, exuo me, similiter Neutra sunt, & intransitiva, quæ beneficio affixi *ból, ből, bűl, bűl* in casus transeunt, ut *Ki öltözik az ő özvegysége ruhaiból* Judith. 10. §. 2.

Vetkőzzél-le Jérusalem a' siralomnak hoszszú ruhaiból. Baruch 5. §. 1.

At horum Mandativa fiunt quoque transitiva, & præter Accusativum habent alterum casum cum ipsdem affixis, ut *Vetkőztetd-le őtet*, fac exui illum, *vel* exuas illum.

Verba absolvendi, liberandi, auferendi, privandi, petendi, præter Accusat, petunt alium casum

A' mennyit érhet, annyira bõcsûlteffék (3 Móz. 27, 17),
Tudgyátok hogy tanítottalak titeket a' parancsolatokra, és
és igafságokra (5 Móz. 4, 5).

Az öltözést, díszítést jelentő igék esetüket a *val*, *vel* toldalékokkal fejezik ki, a *v* hangot a 135. oldalon mondot-tak szerint változtatva, mint *Bõrrel és húffal ruhaztál-meg engem.*(Jób 10, 11), *Pelle et carnibus vestisti me.*

A következő, öltözést jelentő igék: *öltözõm*, *öltõm*, *öltõzkõdõm*, *õvedzem* a magyaroknál többnyire tárgyatlanok és semlegesek, és a *ba* vagy *be* elöljárók segítségével kerülnek esetbe, mint *Dicséretbe és éketségbe öltõztél* (Zsolt. 103, 2).

De műveltető igei alakjuk tárgyas, és ugyanazzal a toldalékkal áll, mint *A' fiait-is öltõztefd gyõlcs kõtõfõkbe, és õvedzed bé az õvel* (2 Móz. 29, 8).

Az öltözést jelentő *Ki öltõzõm*, *ki vetkõzõm* igék szintén semlegesek és tárgyatlanok, esetüket a *ból*, *bõl*, *búl*, *bûl* toldalékok segítségével fejezik ki, mint *Ki öltõzék az õ õzvegysége ruhaiból* (Judit 10, 2), *Vetkõzzél-le Jérušalem a' firalomnak hofzfú ruháiból* (Bár. 5, 1).

És ezeknek a műveltető alakjai is tárgyasak, és a tárgyeset melletti másik esetüket ugyanezekkel a toldalékokkal fejezik ki, mint *Vetkeztesd-le õtet*, *fac exui illum* vagy *exuas illum*.

A feloldást, megszabadítást, elvitelt, megfosztást, kérest jelentő igék a tárgyeset melletti másik esetüket

casum cum affixis *tól, től, túl, túl, à* vel *ab*, ut

Es most fel-szabadítalak az adóktól, 1. Machab. 10. §. 29.

Az alamisna meg-szabadít a' haláltól, Tob. 12. §. 9.

Meg-foszták őket fegyveritől, Spoliaverunt eum armis. 1. Reg. 31. §. 9.

Egy dolgot kérek tőled, Unam rem peto à te. 2. Reg. 3 §. 13.

At verba absolvendi non recusant affixum *ből, ből, búl, búl*: ut *Menelaus a' vétkeiből meg-szabadítá*, 2. Machab. 4. 47.

A' gyulázat kötőleiből oldozz-meg engemet, Tob 3. §. 15.

Verbum interrogandi *Kérdem*, interrogo, Accusativum habet, ut *Kérd meg a' papokat a' tőrvény felől*. Agg. 2. §. 12. sed sequentia verba interrogandi, *kérdezem, kérdezkedem, tudakozom*, Neutra sunt, & intransitiva, possunt tamen assumere casum cum affixis *től, től, túl, túl*.

§ 2.

De Constructione Verbi infiniti, & gerundiorum, ac supinorum circumscriptione.

Verba infiniti modi eisdem casus habent, post se, quos verba finita.

At Gerundia, & supina non habent Ungari, sed circumscribunt sic:

Gerun-

a latin *a* vagy *ab*-nak megfelelő *tól, től, túl, túl* toldalékokkal fejezik ki, mint *Es most fel-fzabadítlak az adóktól* (1 Makk. 10, 29), *Az alamifna meg-fzabadít a' haláltól* (Tób. 12, 9), *Meg-fofzták őtet fegyveritől*, *Spoliaverunt eum armis* (1 Sám. 31, 9), *Egy dolgot kérek tőled*, *Unam rem peto a te* (2 Sám. 3, 13).

Ám a feloldást jelentő igék *ból, ből, búl, búl* toldalékkal is állhatnak, mint *Menelaust a' vétkekből megfzabadítá* (2 Makk 4, 47), *A' gyalázat kötőléből oldozz-meg engemet* (Tób. 3, 15). A kérdést jelentő *Kérdem*, *interrogo* tárgyesetet vonz, mint *Kérd-meg a' papokat a' törvény felől* (Agg. 2, 12), de a következő, kérdést jelentő igék: *kérdezem, kérdezke-dem, tudakozom* semlegesek és tárgyatlanok, de kifejezhetnek esetet a *tól, től, túl, túl* toldalékokkal.

2.§

A főnévi igeneves szerkezetről, továbbá a gerundiumok és supinumok körülírásáról

A határozatlan módú igék [főnévi igenevek] után ugyanolyan eset áll, mint a határozott [ragozott] igék után.

Viszont a magyarokban nincs gerundium és a supinum, hanem körülírják:⁹³

Gerundia in *di*, activæ significationis efferuntur per duo nomina substantiva rerum diversarum: v. g. Tempus flendi, & tempus ridendi Eccl. 3. 7. 4. *Ideje a' sírásnak és ideje a' nevetésnek* · id est, tempus est fletus, & tempus est risus. Vel per verbum infinitivum, ut Sum cupidus tui videndi, *kívánslak látni*, cupio te videre. Vel per Conjunctionem *hogy* ut, & verbum modi Coniunctivi, ut Tempus est obliviscendi injurias, *Ideje, hogy el-felejtse a' bűszűságot*.

Gerundia in *do*, activæ significationis efferes per participium præsens, ut Errando discimus, *érvén tanulunk*, id est, errantes discimus.

Aut per nomina verbalia, cum affixa præpositione *ban*, vel *ben*; *in*, ut Piger in scribendo, *Rest az írásban*, id est, Piger in scriptione.

At Gerundia in *do*, quæ passionem significant, circumscribuntur per Coniunctiones *Ha*, *mikor*; *midőn*, & verbum passivum personale. ut Memoria excolendo augetur, *Az emlékezet, ha, vel mikor gyakoroltatik, neveledik*.

In *dum* per nomina verbalia, & affixam præpositionem juxta exigentiam. ut Ad pugnam venisti; *Harczolásra jöttél*: quasi ad concertationem venisti. Vel verbum Infiniti modi, ut *Harczolni jöttél*, pugnare venisti. Inter certandum occubuit, *A' harczolásban esett-el*, In certamine cecidit, *vel in certamine occubuit, Az harczban eset-el*. Verbum participiale in *dum*, effer-

K

A *di* végződésű cselekvő jelentésű gerundiumokat birtokos szerkezettel fejezik ki, mint Tempus flendi et tempus ridendi (Préd. 3, 4), *Ideje a' írásnak és ideje a' nevetésnek*, azaz tempus est fletus et tempus est risus.⁹⁴

Vagy főnévi igenévvel, mint Sum cupidus tui videndi, *kivánlak látni*, cupio te videre. Vagy a *hogy* kötőszóval és kötőmódú igével, mint Tempus est obliviscendi injurias, *Ideje, hogy el-felejtcsed a' bozsfűságot*.

A *do* végződésű cselekvő jelentésű gerundiumokat jelen idejű melléknévi igenévvel fejezd ki, mint Errando discimus, *vétvén tanulunk*, azaz errantes discimus.

Vagy *ban* illetve *ben* toldalékokkal ellátott, igéből képzett névszókkal, mint Piger in scribendo, *Reft az írásban*, azaz Piger in scriptione.

Ám a *do* végződésű szenvedő jelentésű gerundiumokat körülírjuk, *Ha, mikor, midőn* kötőszavakkal és szenvedő ragozott igével, mint Memoria excolendo augetur, *Az emlékezet, ha vagy mikor gyakoroltatik, nevededik*.

A *dum* végződésűeket igéből képzett névszókkal és odaillő toldott elöljáróval, mint Ad pugnandum venisti, *Harczolásra jöttél*, pugnare venisti; Inter certandum occubuit, *A' harczolásban esett-el*, In certamine cecidit vagy in certamine occubuit, *Az harczban eset-el*. A *dum* végződésű igéből képzett névszót a *kell* igével és

effertur Infinitivo cum affixis Pronominibus personalibus, & verbo *kell*. Ut moriendum tibi est, *Meg-kellhalnod*, vide pag. 130.

Supina in *um* Infinitivo effertur, & suorum verborum casus habent, ut *Eo* sectum ligna, *Fát vagni megyek*. Ligna secare eo.

Supina in *U*, circumscribuntur verbali nomine, & affixo *ra*, vel *re*, *ad*: ut Dignus amato *Méltó a' szeretetre*.

§ 3.

De Constructione verbi Passivi.

Verbum passivum ex sola terminatione non dignoscitur ab alijs verbis, sed ex interjectis quibusdam literis passivæ vocis formativis, de quo vide supra p. 103. Sed etiam convenit cum mandativis: nam *olvasztatom* lego, & *olvasztatom*, mando legi, voce conveniunt: differentiam ergo certam accipe ex sensu; deinde etiam conjugationis alterius affixa habet passivum, alterius Mandativum.

Verbum passivum habet post se casum Ablativum, ut Auferetur à vobis regnum DEI, *Elvételtek ti tőletek az Isten országa*.

Si verbum activum præter Accusativum habuit alium casum, sive per se, sive beneficio præpositionis, habebit etiam passivum: ut Auferetur à vobis regnum DEI, & dabitur genti laudenti fructus ejus, *Elvételtek ti tőletek az Isten országából*.

személyes névmásokkal toldott [személyjeles] főnévi igenévvel fejezzük ki, mint *Moriendum tibi est, Meg-kell hal-nod*, lásd a 130. oldalt.

Az *um* végződésű supinumokat főnévi igenévvel fejezzük ki, és megtartják igei vonzatukat, mint *Eo sectum ligna, Fát vagni megyek, ligna secare eo*.

Az *u* végződésű supinumokat körülírjuk egy igéből képzett névszóval és *ra* vagy *re* toldalékkal, mint *Dignus amatu, Méltó a' fzeretetre*.

3.§

A szenvedő igés szerkezetről

A szenvedő igét nem tudod megkülönböztetni más igéktől pusztán végződése alapján, hanem bizonyos közbül álló, a szenvedő igét képző hangok alapján, lásd erről fentebb a 103. oldalt. De így is megegyezik a műveltető igékkel: ugyanis az *olvaftatom*, *legor* és az *olvaftatom*, *mando legi* alakilag megegyeznek; biztos különbséget az értelem alapján tehetsz, továbbá másféle igeragozás toldalékait kapja a szenvedő és másét a műveltető.

A szenvedő ige után ablativus áll, mint *Auferetur vobis regnum DEI, Elvétetek ti tőletek az Isten orzága*.

Ha a cselekvő igének a tárgyeseten kívül más esete is van, akár valóságos, akár előljárók segítségével kifejezett,⁹⁵ ez a szenvedő alakban is megmarad, mint *Auferetur vobis regnum DEI, et dabitur genti facienti fructus eius, Elvétitek ti tőletek az Isten orzága, és*

*szék, és adatik az ügyintézéshez hazá nemzetnek. Et
benefic. præpos. Az ember a' munkára székeltetik,
és a' madár a' röpülésre. Job. 5. 7.*

§ 4.

De Constructione verbi Neutri.

Verba Neutra aliqua ponuntur absolutè,
ut *'Elek vivo; ülök sedeo*: Aliqua habent
Dativum, ut verba favendi, juvandi, ser-
viendi: ut *Kedvezek néked, Faveo tibi, Szolgálók
néked, Servio tibi.*

Quædam habent Accusativum casum, ut
*Bort iszom, vinum bibo. Húst eszem, carnem
comedo. Pallyát futok, in stadio curro.*

Aliqua autem beneficio præpositionum ca-
sus habent, quarum aliæ Ablativo Latino aliæ
Accusativo gaudent: quæ præpositiones jam
conjunctim affiguntur nomini: ut *Emlekezem
Istenből, memini DEI, Vízre jzorúltam, adactus
sum ad aquam, bibendam scilicet: jam separa-
tim, ut Székeltöködöm ruházat nélkül.*

Notabilis tamen est observatio circa verba
Lészek, tészek, válom, választom, terentem, &c
similia, quæ quando significant quandam trans-
mutationem petunt casum cum affixis *vá, vé*:
ita, ut litera *v*, subeat mutationem in literam
præcedenti se similem, vide pagin. 135. ut
*A' viz borrá vált, Aqua facta est vinum: præ-
cedente vocali integra manent; ut Hanyuvá lé-*

K 2

szánk,

adatik az ő gyümölcsét hozó nemzetnek. Elöljáró segítségével: Az ember a' munkára születtetik, és a' madár a' röpülésre (Jób 5, 7).

4. §

A semleges ígés szerkezetéről

Némelyik semleges ige abszolút módon áll, mint *'Ele**k*, *vivo*; *űl**ők*, *sedeo*, mások részes esettel, mint a kedvezést, segítést, szolgálást jelentő igék, mint *Kedvezek* *né**ked*, *Faveo* *tibi*; *Szolgál**ok* *né**ked*, *Servio* *tibi*.

Némelyik tárgyasettel áll, mint *Bort ifzom*, vinum bibo; *Húst eszem*, carnem comedo; *Pallyát futok*, in stadio curro.⁹⁶

Mások esetüket⁹⁷ névutók segítségével fejezik ki, ezek közül némelyik [latin megfelelője] tárgy esetet, némelyik pedig ablativust vonz. Ezeket az előjárókat a főnévhez vagy kapcsolva toldják [határozóragok], mint *Emlekezem Istenről*, memini DEI; *Vízre szorúltam*, *adactus sum ad aquam*, mármint innivalóra; vagy pedig különállóként [névutók], mint *szűkölködöm ruházat nélkül*.

Érdemes megemlíteni a *Léfszek, téfszek, válom, válaľfztom, teremtem* stb. igékkel kapcsolatban, hogy ha valamiféle átváltozást jelölnek, akkor esetüket *vá, vé* toldalékokkal fejezik ki; mégpedig úgy, hogy a *v* hang az elötte álló hanghoz hasonul (lásd a 135. oldalt), mint *A'vız borrá vált*, *Aqua facta est vinum*; magánhangzó előtt viszont változatlan marad.

szánk, siemus ciuis, præcedente *y*, antecedenti illud consonans geminatur, *Farkas baránnya válik*, Lupus agnus factus est. Sic *Királyá kenek David*, 2. Reg. 5. v. 3. *Férjává, és aszszonyával*, *latta teremte őket*, Gen. 1. v. 27.

Quæ apud Latinos Communia, aut Depopulationia verba sunt, ea apud Ungaros referuntur partim ad Activa, *Pusztitom*, Depopulor: partim ad Neutra, ut *Hízeltedem*, Adulor. Quædam de Neutris jam sub Activis dicta sunt, vide pag. 73. 74.

§ 5.

De Constructione Impersonalium.

Quædam verba Impersonalia absolute ponuntur, ut *Eszik*, Pluit; *villámlik*, fulgurat.

Quædam Nominativum expressè habent ante se, ut *Hó esik*, Ningit; *jég esik*, grandinat; *meny dörög*, tonat.

Quædam præter Nominativum apertè, vel occultè positum, habent Dativum, ut *Teczenékem*, placet mihi.

Quædam Accusativum, ut *Tégedet illet*, ad te spectat.

Quædam cû affixa præpositione casum ejusdem habent, ut *Illik a keresztyenhez mértékletesen élni*; decet Christianum temperatè vivere.

C b

mint *Hamuvá léfzünk*, *fiemus cinis*; y előtt az y-t megelőző mássalhangzó kettőződik meg, mint *Farkas baránnnyá vált*, *Lupus agnus factus est*. Így: *Kirallyá kenek Davidot* (2 Kir. 5, 3); *Férfiuvá és Afzfzony-allattá teremté őket* (1 Móz. 1,27).⁹⁸

A latinban közös és álszenvedő igék a magyarban részben a cselekvő igékhez tartoznak, mint *Pufztitom*, *Depopulor*, részben pedig a semleges igékhez, mint *Hizelkedem*, *Adulor*. Némelyik semleges ígéről már a cselekvőknél szoltunk, lásd a 73–74. oldalt.

5.§

A személytelen ígés szerkezetéről

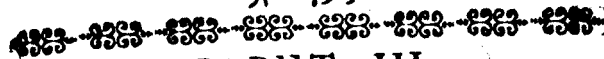
Némelyik személytelen ige abszolút módon áll, mint *Efik*, *Pluit*; *villámlik*, *fulgurat*.

Némelyik kifejezi az alanyesetet maga előtt, mint *Hó efik*, *Ningit*; *jég efik*, *grandinat*, *meny dőrög*, tonat.

Némelyik a rejtett vagy kifejezett alanyeseten kívül részes esetet vonz, mint *Teczik nékem*, *placet mihi*.

Némelyik tárgyesetet vonz, mint *Tégedet illet*, *ad Te spectat*.

Némelyik toldott elöljáróval fejezi ki az esetét, mint *Illik a' kerefsztyényhez mértékleteffen élni*, *decet Christinum temperate vivere*.

CAPUT III.

DE COMMUNI VERBORUM Constructione.

Quies in loco.

Non est eadem respondendi ratio apud Ungaros ad interrogationes *Hol*, ubi, *honnét*, unde: *hova*, quò? attendendum est verò ad rationem non solum Nominum propriorum & appellativorum, sed etiam ad terminationem, & ad vocalium classes, maximè autem ad consuetudinem.

Si igitur interrogatio fiat per Adverbium *Hol?* ubi. Etiam nomina propria locorum variè efferuntur v. g. aliqua primariarum Urbium efferuntur casu Ablativo cum affixo *ban*, vel *ben*, ut Ubi eras, *hol vóltál?* *Romában*, Romæ, *Constancinopolban*, Constantinopoli; *Bécben*, Viennæ. *Szombatban*, Tyrnaviæ; aliqua verò etiam propria Civitatum petunt affixum *n*, præcedente accentu, ea sunt quæ desinunt in vocalem, ut *Nitrán*, Nitriæ; *Bészterczén*, Bistriciæ. aliqua *on*, vel *en*; ea sunt, quæ desinunt in consonantem, ut *Csanád*, Csanadinum *Csanádon*, *Galgócz*, *Galgóczium*, *Galgóczon*. *Körmend*, *Körmendinum*, *Körmenden*. Sic *Fileken*, *Filekini*, &c.

K 3

Aliqua

III. FEJEZET

AZ IGÉK ÁLTALÁNOS SZERKEZETÉRŐL⁹⁹

Hol? kérdésre felelve

A magyarok nem egyféleképpen felelnek a *Hol?*, *ubi?*; *honnét?*, *unde?*; *hova?*, *quo?* kérdésekre. Tekintettel kell lenni ugyanis a tulajdonnevek és a köznevek eltérésére, továbbá a végződésekre, a magánhangzók osztályaira, legfőképp pedig a nyelvszokásra.

A *Hol?* *ubi?* határozószós kérdésre felelve tehát a helyneveket más-más módon mondjuk, például néhány jelesebb város nevét *ban* vagy *ben* toldalékos ablativusszal fejezzük ki, mint *Ubi eras? hol vóltál? Romában*, *Romae*; *Constancinopolban*, *Constantinopoli*; *Bécsben*, *Viennae*; *Szombatban*, *Tyrnaviae*. Más városok neve pedig *n* toldalékot kap, és magánhangzóra végződő névnél megnyúlik a toldalék előtti magánhangzó, mint *Nitrán*, *Nitriae*; *Bézfzterczén*, *Bistricae*. Némelyik mássalhangzóra végződő név *on* vagy *en* toldalékot kap, mint *Cfanád*, *Csanadinum*, *Cfanádon*; *Galgócz*, *Galgoczium*, *Galgóczon*; *Kõrmend*, *Kõrmendinum*, *Kõrmenden*; *Fileken*, *Filekini* stb.

Aliqua etiam *t*, cum, aut sine præcedente vocali, ut *Ungvár* Ungvarini, *Győr* Jaurini, *Féjervár* Albæ, *Eperjes* Eperjesini. Quæ plerumque fiunt ad distinctionem aliorum locorum, sic, dicitur *Nitrán* Nitriæ ad distinctionem fluvij ejusdem nominis, *Féjervár* Albæ ad distinctionem arcis, & similia. Respondebis ergo ad interrogationem *Hol vóltal*, ubi fuisti? si nomine urbis, oppidi, pagi utaris, *vóltam Remiában, Bácsben, Nitrán, Győr*, &c.

Si autem nomine Regnorum, provinciarum, insularum respondere velis respondebis nomine cum affixis *ban*, vel *ben*, seu casu correspondente Ablativo Latino cum præpositione *in*, ut *Hol vóltál? Magyar országban, Auszriában, Cyprus szigetében*.

Si respondendum erit nomine aliorum locorum, debes distingvere inter locum in quo, aut circa quem, aut super quem: Nam si vis respondere nominando locum in quo adhibebis affixa *ban*, & *ben*, ut *A' házban vóltam*, In domo fui. *A' szőlőben vóltam*, In vinea fui. Si vis nominare locum super quem, uteris affixo *n*, cum apta vocali, si res exigat, ut dicetur pag. 163. ut *Házban vóltam*, Fui super tecto. *A' mezőn vóltam*. Fui in agro; quasi super agro. Si vero nomina locum significantia terminentur consonante, habebunt affixa *on*, vel *en*, ut *A' kőfalán*, seu super muro.

Metus

Mások *t* toldalékot kapnak, néha magánhangzóval, néha anélkül, mint *Ungvárt*, Ungvarini; *Győröt*, Iaurini, *Fejérvárt*, Albae; *Eperjeft*, Eperjesini. Ezek többnyire a hasonló nevű helyek megkülönböztetésére szolgálnak, így a *Nitrán*, Nitriae megkülönböztetésül szolgál a hasonló nevű folyótól, a *Fejérvárt*, Albae megkülönböztetésül szolgál a vártól stb. A *Hol vóltal*? Ubi fuisti? kérdésre tehát város, mezőváros vagy falu nevével így felelj: *vóltam Romában*, *Bécsben*, *Nitrán*, *Győröt* stb.

Ha pedig országok, tartományok, szigetek nevével akarsz felelni, *ban* vagy *ben* toldalékos főnévvel felelj, vagyis az *in* előjárós latin ablativusnak megfelelő esettel, mint *Hol vóltál*? *Magyar országban*, *Austriában*, *Cyprus szigetében*.

Ha más helyek nevével kell felelned, különbséget kell tenned eszerint: valamely helyben, hely körül vagy a helyen rajta. Ha ugyanis azt a helyet akarod megnevezni, ahol, akkor a *ban* és *ben* toldalékokat használd, mint *A' házban vóltam*, *In domo fui*; *A' fűzlőben vóltam*, *In vinea fui*. Ha azt a helyet akarod megnevezni, amelyen rajta, akkor az *n* toldalékokat használd, szükség szerint a megfelelő magánhangzóval, lásd a 163. oldalt, mint *Házheán vóltam*, *Fui super tecto* [A tetőn voltam]; *A' mezőn vóltam*, *Fui in agro*, mintegy rajta a mezőn. Ha viszont a helyet jelölő főnevek mássalhangzóra végződnek, *on* vagy *en* toldalékot kapnak, mint *A' kőfalon*, *super muro*.

Motus de loco.

SI interrogatio fiat per Adverbium *Honnét*, unde? & responsio per nomina propria urbium, oppidorum, pagorum, ijs nominibus, quibus paragrapho superiore usus es cum affixo *ban*, vel *ben*, hic uteris cum affixo *ból*, vel *ből*, ut *Honnét jősz?* *Romából*, *Bécsből*, unde venis? *Româ*, *Vieñâ*. at quibus ibi usus es cum affixo *on*, vel *en*, aut *t*, hic ijs uteris cum affixo *ról*, vel *ről*. ut *Honnét jősz?* *Nitraról*, *Győr-ről*, *Galgoczról*. unde venis? *Nitriâ*, *Jaurino*, *Galgoczio*, *Ungvarról*, *Ungvarino*.

Nominibus Regionum, Provinciarum, & Insularum uteris cum affixo *ból*, vel *ből*, ut *Magyarországból*, *Németországból*, *Erdélyből*.

Nominibus communibus locorum, si significetur motus ex loco, uteris cum affixo *ból*, vel *ből*; ut *A' házból*, *kamarából*, ex domo, camera; si verò significetur motus de loco, quasi de super loco, addes affixa *ról*, & *ről*, & *honnét jősz?* *a' toronyról*, *mezőről*, unde venis de turri, de agro.

Motus ad locum.

SI interrogatio fiat per *Hova*, Quo? responsio per nomina propria urbium, oppidorum, pagorum, in ijs nominibus, quæ superius habebant *ban*, vel *ben* affixa, erit cum affixo *ba*, vel *be*, omisâ scilicet literâ *n*, ut quo vadis

Honnan? kérdésre felelve

A *Honnét?* unde? határozószós kérdésre felelve a városok, mezővárosok, falvak nevei közül azokat, amelyeket az előző paragrafus szerint *ban* vagy *ben* toldalékkal használtál, most *ból* vagy *ből* toldalékkal használd, mint *Honnét józ?* *Romából*, *Bécsből*, Unde venis? *Româ*, *Viennâ*,¹⁰⁰ amelyeket viszont ott *on* vagy *en* vagy *t* toldalékkal használtál, itt *ról* vagy *ről* toldalékkal használd, mint *Honnét józ?* *Nitráról*, *Győrről*, *Galgoczról*, Unde venis? *Nitriâ*, *Iaurino*, *Galgoczio*, *Ungvarról*, *Ungvarino*.

Az országok, tartományok, szigetek neveit *ból* vagy *ből* toldalékkal használd, mint *Magyarországból*, *Németországból*, *Erdelyből*.

A helyet jelentő közneveknél a valamely helyből kiinduló mozgást *ból* vagy *ből* toldalékkal fejezd ki, mint *A' hazból*, *kamarából*, *ex domo*, *camera*; ha viszont valamely helyről, mintegy valami tetejéről induló mozgást fejezel ki, a *ról* és *ről* toldalékokat használd, mint *honnét józ?* *a' toronyról*, *mezőről*, unde venis? *de turri*, *de agro*.

Hová? kérdésre felelve

A *Hova?* Quo? kérdésre felelve a városok, mezővárosok, falvak nevei közül azok, amelyek az előzőek szerint *ban* vagy *ben* toldalékot kaptak, itt *ba* vagy *be* toldalékot kapnak, elhagyva az *n*-t, mint

vadis? *Hova mégy*, *Romába*, *Bécsbe*, *Romá*, *Viennam*; at quæ nomina ibi habebant affixa *on*, *en*, *t*, hic, habebunt *ra*, vel *re*, ut *Hova mégy*, *Casára*, *Galgócra*, *Beszterczére*, *Ungvárra*. Quis? *Cassoviam*, *Galgoczium*, *Novisfolium*, *Ungvarinum*. Quædam affixum *ré*, notant accentu, ut *Gyórré*, *Jaurinum*.

Nomina regionum & provinciarum habent affixa *ba*, vel *be*, ut *Német országba*, *Erdélybe megyek*, Eo in Germaniam, in Transylvaniam.

Nomina communia locorum, si velis significare in locum, habent, *ba*, vel *be*, ut *A' házba*, *a' pénzbe megyek*, in domum, in cellarium eo; si verò velis dicere super locum *ra*, vel *re*, ut *A' toronyra*, *a' mezőre megyek*. Eo ad turrim, ad agrum.

Motus per locum.

SI interrogatio fiat per Adverbium *Merre*, Quæ? Omnibus nominibus sive proprijs, sive appellativis locorum, affige literam *n* præpositâ vocali aptâ si necesse sit, & postpone separatim præpositionem *által*, per, ut *Merre mégy* *Constantinapolyba*? quâ ibis Constantinopolim? *Budán által*, quasi per Budam. *Magyarországon által*, per Ungariam. sic & communioribus locorum nominibus uteris: ut *Merre mégy* *a' hegyre*? *a' kerren által*, *mezőn által*, Quâ ibis ad montem? per hortum, per agrum.

Potes etiam uti affixis *ra*, & *re*, ut *Merre* *meny*

quo vadis? *Hova mégy? Romába, Bécsbe, Romam, Viennam*; azok pedig, amelyek ott *n, on, en, t* toldalékot kaptak, itt *ra* vagy *re* toldalékot kapnak, mint *Hova mégy? Cászára, Galgóczra, Befzterczére, Ungvárra, Quo is? Cassoviam, Galgoczium, Novisolium, Ungvarinum*. Némelyek a *ré* toldalékot ékezetten látják el, mint *Gyórré, Iaurinum*.

Az országok és tartományok nevei *ba* vagy *be* toldalékot kapnak, mint *Német országba, Erdélybe megyek, Eo in Germaniam, in Transylvaniam*.

Közneveknél a valahová mozgást *ba* vagy *be* toldalék fejezi ki, mint *A' házba, a' pénzébe megyek, in domum, in cellarium eo*; ha pedig 'valami felett'-et akarsz mondani, *ra* vagy *re* lesz a rag, mint *A' toronyra, a' mezőre megyek, Eo ad turrim, ad agrum*.

Merre? kérdésre felelve

A *Merre? Qua?* kérdésre felelve minden helynévhez, akár tulajdonnév, akár köznév, toldjál egy *n* hangot, szükség szerint a megfelelő magánhangzóval, és tedd utána az *által*, per névutót, mint *Merre mégy Constantcinapolyba? Qua ibis Constantinopolim? Budán által, per Budam; Magyarországon által, per Ungariam*. Ugyanígy használd a helyet jelölő közneveket is, mint *Merre mégy a' hegyre? A' kerten által, mezőn által, Qua ibis ad montem? Per hortum, per agrum*.

Használhatod a *ra* és *re* toldalékokat is, mint

*mennek Romába? Quā debeo ire Romam? Bécs-
re, Kráncz országra, quasi Viennam versùs, in-
de Carnioliam versùs.*

CAPUT IV.

De alijs Casibus Verborum com-
munibus.*De Dativo communi.*

Quodvis verbum potest habere Dativum
ejus personæ in cuius gratiam aliquod
commodum vel incommodum fit. ut
*Akár élünk, az Urnak élünk; akár meg-halunk, az
Urnak halunk-meg. Rom. 14. v. 8. Sive vivimus,
Domino vivimus. A' ki másnak vermet ás, maga
esik bele. Prov. Incidit in foveam; quam fecit.*

*De Nominibus significantibus tempus, in Con-
structione usurpandis.*

Nomina, quæ tempus significant sunt *Esz-
tendő, Annus, hólnap, Mensis; hét, Septi-
mana; nap dies, éj nox, óra hora, Par-
tes anni sunt: Ver Kikelet, Æstas nyár, Autu-
mnus ősz, Hyems tél. His possunt addi no-
mina Mensium, ut Januarius Boldog-aszszony ha-
va, Februarius &c.*

K s

Si er;

*Merre mennyek Romába? Qua debeo ire Romam? Bécsre, Kránicz orfzágára, mintegy Bécs felé, onnan pedig Carniola felé.*¹⁰¹

IV. FEJEZET AZ IGÉK MÁS, ÁLTALÁNOS ESETEIRŐL¹⁰²

A részes esetről általában

Bármelyik ige felveheti annak a személynek a részes esetét, akinek a hasznára vagy a kárára történik valami, mint *Akár élünk, az Urnak élünk, akár meg-halunk, az Urnak halunk-meg* (Róm. 14, 8), *Sive vivimus, Domino vivimus; A' ki másnak vermet ás, maga esik belé* (közmondás), *Incidit in foveam, quam fecit.*

Az időt jelölő főnevek szerkezetbeli használatáról

Időt jelölnek a következő főnevek: *Efztendő*, Annus; *hólnap*, Mensis [hónap]; *hét*, Septimana; *nap*, dies; *éy*, nox; *óra*, hora; az évszakok: Ver, *Kikelet*; Aetas, *Nyár*; Autumnus, *ősz*; Hiems, *Tél*. Ideszámítanak a hónapnevek, mint Ianuarius, *Boldog-afzfzony hava*, Februarius stb.

Si ergo interrogatio fiat per Adverbium *Meddig*, quousque, quamdiu, nomen temporis ponitur cum affixo *ig*, quod Latinè significat usque ad, ut *A' ki méhemiben kilencz holnapig hordoztalak*, Quæ te in utero novem Mensibus portavi. 2. Mach. 7. v. 27. Hæc tamen *Eszteendő*, *idd*, mutant *ö*, in *e*: *'Es tejet három esztendőig adtam*, & lac triennio dedi, Ibid.

His quoque Adverbijis *Ma* hodie, *holnap* cras, *tegnap* heri, *holnap utan*, post cras, *tegnap elö*, nundius tertius; idem affixum additur, ut *Ma-ig*, usque ad hodiernam diem, *holnapig*, usque ad crastinum, at nomen *éj* nox, duo recipit primum *jel*, quasi *vel*, ut *éjjel*, alterum *ig*, ut *ejjel-ig*, usque ad noctem: aliquando omititur alterum: ut *Bőitölt negyven nap, és negyven éjjel*; Jejunavit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.

Quædam subinde assumunt paragogicam syllabam *lan*, ut *Ez mái napiglan*, usque ad hodiernam diem.

Atsi interrogatio fiat per Adverbium *Mikor* quando, non uno modo fit responsio: nam hæc nomina *idd* tempus, *esztendő* annus, *holnap* mensis, *óra* hora, *szempillantás* momentum, *Kántor* quatuor tempora, Nomina mensium ut *Boldogaszszony hava* Januarius, *Bőjt elő hava* Februarius, *Bőjt más hava* Martius &c. assumunt affixum *ban*, aut *ben*, ut *Ez időben*, hoc tempore

Ha tehát a *Meddig*, quousque, quamdiu határozószóval kérdezzünk, az időt jelölő főnév *ig* toldalékkal áll, amely latinul 'usque ad' jelentésű, mint *A' ki méhembem kilencz holnapig hordoztalak*, Quae te in utero novem mensibus portavi (2 Makk. 7, 27). Az *Efztendő*, *idő* szavak az *ő*-t *e*-re változtatják: '*Es tejet három efztendeig adtam*, lac triennio dedi (ugyanott).

A következő határozószavak is ugyanezt a toldalékot kapják: *Ma*, hodie; *holnap*, cras; *tegnap*, heri; *holnap után*, post cras; *tegnap előtt*, nudius tertius, így *Má-ig*, usque ad hodiernam diem; *holnapig*, usque ad crastinum, de az *éj* főnév két toldalékot kap, az első a *jel*, azaz a *vel*, mint *éj-jel*, a második az *ig*, mint *eijel-ig*, usque ad noctem, és néha a második elmarad, mint *Bőitölt negyven nap és negyven éjjel*, Ieiunavit quadraginta diebus et quadraginta noctibus.

Némelyek *lan* toldó szótagot is felvesznek, mint *Ez mái napiglan*, usque ad hodiernam diem.

A *Mikor?*, quando? kérdésre nem egyformán felelünk, ugyanis *ban* vagy *ben* toldalékot kapnak a következő főnevek: *idő*, tempus; *efztendő*, annus; *holnap*, mensis [hónap]; *óra*, hora; *szempillantás*, momentum; *Kántor*, quattuortempora [negyedév], a hónapnevek, mint *Boldogaszfzony hava*, Ianuarius; *Bőjt elő hava*, Februarius; *Bőjt más hava*, Martius stb.

DE SYNTAXI. 155

más esztendőben, alio anno; *harmadik holnapban*, tertio Menſe; *ez órában*, hâc horâ &c. Hâc duo nomina partium anni, *tél* hyems, *nyár* æſtas, modò affumunt *ban*, aut *ben*, ut *nyárban*, *télben*, & modò *an*, aut *en*, ut *é nyáron* hâc æſtate, *az elmúlt télen*, elapsâ hyeme: aliæ duæ partes anni *tavas* ver, *ősz* autumnus affumunt affixa *val*, *vel*, cum mutatione *v*, in *sz*, ut *tavas* *szal* in vere, *ősz* *szel* in autumnò.

Adverbia *ma* hodie, *tegnap* heri, *holnap* cras, *tegnap előtt* nudius tertius, *holnap után* poſt cras, abſolutè ponuntur, ut *holnap meg-lattjátok az Iſten dicsőségét*, cras videbitis gloriâ DEI. Nomen *nap* dies, ſi illi præponatur articulus *ez*, *az*, aut adjectivum *holnapi*, *tegnapi*, &c. affumit affixum *on*, ut *ez napon* hâc die, *tegnapi napon* heſternâ die: ſic *innep napon* die feſto, ſi præponatur ſubſtantivum, ut *Karácson*, *húsvét*, *pünköſd*, more duorum ſubſtantivorum affumit affixum tertie perſonæ *ja*, ut *Karácson napja*, & tunc ad modernum ſtatum affumit etiam affixum *n*, ut *Karácson napján*.

Nomen *éj* nox, accipit affixum *vel*, cum mutatione *v*, in *j*, ut *éjvel*, de nocte: *reggel* manè, quaſi *regvel*, *estve* vespèri, à verbo *eſem*, quaſi cædente ſole. *Virrattára* diluculo, ex præterito *viratt*, & affixis *a*, & *ra*, ut *holnap virrattára* cras diluculo.

Nomina feriarum, ut *Hétfő* Dies lunæ, *kedd*,
dies

Így: *Ez időben*, hoc tempore, *más efsztendőben*, alio anno; *harmadik holnapban*, tertio Mense; *ez órában*, hac hora stb. Ez a két évszakra név: *tél*, hiems és *nyár*, aestas, hol *ban* vagy *ben*-t kapnak, mint *nyárban*, *télben*, hol pedig *an* vagy *en*-t, mint *'e nyáron*, hac aestate; az *elmúlt télen*, elapsa hieme; a másik két évszakra név: *tavaşz*, ver; *őşz*, autumnus *val*, *vel* toldalékot kapnak, a *v*-t *şz*-re változtatva, mint *tavaşzşzal*, in vere; *őşzşzel*, in autumnno.

A *ma*, hodie; *tegnap*, heri; *tegnap előt*, nudius tertius; *holnaputan*, post cras határozószavak magukban [toldalék nélkül] állnak, mint *holnap meg-lattyátok az Isten dicsőséget*, cras videbitis gloriam DEI. Ha a *nap*, dies főnév előtt *ez*, az névelő vagy *holnapi*, *tegnapi* melléknév áll, akkor *on* toldalékot kap, mint *ez napon*, hac die; *tegnapi napon*, hesternum die, *Innap napon*, die festo; ha pedig főnév áll előtte, mint *Karácson*, *húşvét*, *pűnkűşd*, akkor a két főnév alkotta [birtokos] szerkezet módjára harmadik személyű *ja* toldalékot kap, és eme új helyzetének megfelelően *n* toldalékot is, mint *Karácson napján*.

Az *éj* főnév *vel* toldalékot kap, a *v*-t *j*-re változtatva, mint *éjjele*, de nocte; *reggel*, mane, azaz *regvel*, *estve*, vesperi, az *esem* igéből, azaz a leeső napból; *Virrattára*, diluculo, a *virratt* múlt időből és az *a* és *ra* toldalékokból, mint *holnap virrattára*, cras diluculo.

dies Martis &c. assumunt *n*, cum competente vocali, ut *Hétſön*, die Lunæ, *kedden* die Martis, &c. Si importetur significatio præpositionum circiter, circa, intra, ante, post &c. uteris dicendis de Præpositione.

De loci distantia.

Distantiam loci exprimes Ungaricè interrogando, si termino ad quem affigas particulam *hoz*, vel *hez*, ad; & interrogationem formes primò per nomina dimensionis substantivè sine superaddito ullo affixo, ut *Hány mély föld Posony Bécs-hez?* Quot sunt miliaria Posonio Viennam? Responsio fit etiam per nomen dimensionis sine affixo ullo, ut *Tíz mély föld*, decem miliaria.

Secundò si nomen dimensionis in interrogatione proferas cum affixa syllaba *nyi*, quasi adjectivè, ut *Hány mély földnyi Posony Bécshez?* & responsio fit simili phrasi, tiz *mély földnyi*, sic *hány puska lövényi*, vel *hány kő hagnitásnyi*, vel *hány föld földnyi a város a várhoz*, Quot ictibus sclopi, quot jactibus lapidis, quot jueribus distat civitas ab arce? Respondetur eadem phrasi, *két puska lövésnyi &c.*

Tertiò potest fieri interrogatio, ut sic adjectivè formato nomini dimensionis, affigatur particula *ra*, vel *re*, ad; ut *Hány mély földnyire vagon Posony Bécshez?* quot miliarib⁹ distat Posoniū Viennā?

A hét napjainak nevei, mint *Hétfő*, Dies lunae, *kedd*, Dies Martis stb. *n*-t kapnak, a megfelelő magánhangzóval, mint *Hétfőn*, Die Lunae; *kedden*, die Martis stb. Ha a *circiter*, *circa*, *intra*, *ante*, *post* [körül, környékén, belül, előtt, után] elöljárók jelentését akarod kifejezni, kövesd az elöljárókról szóló részt.

A távolság kifejezéséről

A távolságra úgy kérdezel a magyarban, hogy a végpont-hoz a *hoz* vagy *hez*, ad toldalékot teszed, és a mérték nevével, mint főnévvel kérdezel, toldalék nélkül, mint *Hány mély föld Pofony Bécshez?* Quot sunt milliaria Posonio Viennam. A válasz is a mértékegység nevével, toldalék nélkül, mint *Tíz mély föld*, decem milliaria.¹⁰³

Vagy másik módon a *nyi* szótagot toldod a mérték nevéhez, mint melléknévhez a kérdésben, mint *Hány mély földnyi Pofony Bécshez?* És a válasz hasonló szerkezetű lesz, *tíz mély földnyi*; így *hány puska lővéfnyi* vagy *hány kő hagyitáfnyi* vagy *hány hóld földnyi a' város a' várhoz?* Quot ictibus sclopi, quot iactibus lapidis, quot iugeribus distat civitas ab arce? Ugyanígy a feleletben is, *két puska lővéfnyi* stb.

Vagy harmadik módon a melléknévvé alakított mértéknévhez *ra* vagy *re* szócskát teszünk, mint *Hány mély földnyire vagyon Pofony Bécshez?* Quot miliaribus distat Posonium

DE SYNTAXI.

157

enná? & similibus cadentijs respondetur, *Tíz mély földnyire &c.*

De ijs, quæ respondent Latinis Ablativis instrumenti, causæ, modi, excessus, precij.

Nomina instrumentum, modum, significantia ponuntur cum affixo *val*, aut *vel*, sed littera *v*, subit mutationem vide pagin. 163. ut *Kaszával*, *fejszével vágni*, Falce, cultro secare: *Békével szenvedni*, cum pace ferre. Sed Ablativus causæ mutatur in casum cum particula *miatt*, propter; ut *Dolore tabesco*, *Fajdalom miatt epedek*.

Nomina, quibus significatur excessus, quo una res aliâ altior, longior, latior, aut profundior est eadem affixa *val*, aut *vel* habent, eo modo, quo instrumentorum nomina, sed nomen rei, cum qua fit comparatio assumit affixum, *nál*, vel *nél*, ut *Péter magassab Pálnál egy árasztál*, Petrus est altior Paulo unâ spitamâ. *Egy posztó széleseb májnál egy singgel*, unus pantius latior est altero unâ ulnâ.

Nomina pretij, quæ apud Latinos in Ablativo ponuntur, si in vocalem desinunt, assument affixam litteram *n*, si in consonantem, syllabam *on*, aut *en* - ut *Vettem lovat búzán*, Emi equum tritico. *Vettem kertet tíz aranyon*, Emi hortum decem aureis.

Verbum valeo, in sensu æstimationis, Ungari-

Vienna? És ugyanígy lesz a válasz is, *Tíz mély földnyire*.

Az eszköz-, ok-, mód-, mérték- és értékhatározó
latin ablativusok magyar megfelelőiről

Az eszközt, módot jelentő főneveket *val* vagy *vel* toldalékkal látjuk el, de a *v* hang a 163. oldalon írtak szerint változik, mint *Kafzával, feifzével vágni*, *Falce, cultro secare; Békével fzenvedni, cum pace ferre*. Ám az okhatározó ablativusból egy *miatt*, *propter* szócskával kifejezett eset lesz, mint *Dolore tabesco, Fajdalom miatt epedek*.

Azok a főnevek, amelyek azt a mértéket jelölik, amennyivel egy dolog magasabb, szélesebb vagy mélyebb egy másiknál, ugyanezt a *val* vagy *vel* toldalékot kapják, akár csak az eszközök nevei; míg annak a dolognak a neve, amellyel összehasonlítjuk, *nál* vagy *nél* toldalékot kap, mint *Péter magaffabb Pálnál egy araszfzal*, *Petrus est altior una spitamina, Egy posztó szélesebb máfnál egy fínggel, unus pannus latior est altero una ulna*.

Az értéket jelentő, a latinban ablativusban álló főnevek, ha magánhangzóra végződnek, egy odatoldott *n* hangot kapnak, ha pedig mássalhangzóra, akkor *on* vagy *en* szótagot, mint *Vettem lovat búzán*, *Emi equum tritico; Vettem kertet tíz aranyon, Emi hortum decem aureis*.

garicè effertur verbo *érek*; & hoc regit Accusativum casum, ut *A' föld, melyet kérsz, níg száz ezüst siklust ér.* Gen. 23. 15.

De Constructione participiorum, & verborum paucorum, qua infinitivum petunt.

Participia eisdem casus petunt post se, quos verba eorum, ut *Írók levelet*, Scribo literas, *írván levelet*, scribens literas &c.

Participia præsentis temporis quæ in *o*, vel *i* desinunt, si in nomina transeunt, more eorum construuntur, ut *Isten igéjének halgatója*, Auditor verbi Divini. *Istennék szerebje*, Amator DEI.

Quædam verba finiti modi, ut sunt *kezdek* vel *kezdem* incipio, *szoktam* solitus sum, (nam hoc in præsentis non facile auditur) *akarok* volo, *kívánok* cupio, amant post se verba infiniti modi etiâ sine affixis personalib^{us}, ut *kezdek járni*, incipio ambulare, *akarok írni*, volo scribere. Vide an sint imitandi, qui dicunt v. g. *akartam mondanom*, volui dicere. secus est de verbo *kell*, pro debeo, de quo vide pag. 100. & 130.

De quibusdam adjectivis, qua certos casus regunt.

Adjectiva, quæ ad laudem referuntur, item adjectiva copiæ petunt casum cum affixis *val*, aut *vel*, cum mutatione li-

A *valeo* igét 'értékelés' jelentésben az *érek* igével fejezik ki magyarul, és tárgyesetet vonz, mint A' *föld, mellyet kérŕfz, négy ŕfáz ezűŕft ŕikluŕt ér* (1 Móz. 23, 15).

A melléknévi igenevek és némely, tárgyesetet vonzó határozatlan ige [főnévi igenév] szerkesztéséről

A melléknévi igenév ugyanolyan esetet vonz, mint az ige, melyből származik, mint *Irok levelet*, *Scribo literas*; *írván levelet*, *scribens literas* stb.

Az *o* vagy *ő* végű jelen idejű igenevek, ha főnevesülnek, főnévként szerkesztődnek, mint *Iŕten igéjének halgatója*, *Auditor verbi Divini*; *Iŕtennek ŕzeretője*, *Amator DEI*.

Némelyik határozatlan módú [ragozott] ige után, mint a *kezdek* vagy *kezdem*, *incipio*; *ŕzoktam*, *solitus sum* (ezt ugyanis rikán hallani jelen időben); *akarok*, *volo*; *kivánok*, *cupio* után személyes toldalékok nélkül is állhat a határozatlan módú ige, mint *kezdek járni*, *incipio ambulare*; *akarok írni*, *volo scribere*.¹⁰⁴ Gondold meg, vajon kövesd-e azokat, akik például így beszélnek: *akartam mondanom*, *volui dicere*. Másképp áll a helyzet a *kell*, *debeo* igével, erről lásd a 100. és a 130. oldalt.

Azokról a melléknevekről, amelyek bizonyos eseteket vonzanak

A dicséretre továbbá a bőségre vonatkozó melléknevek *val* vagy *vel* toldalékkal fejezik ki esetüket, a *v*-t megfelelően

teræ v, qui casus respondet Latino Ablativo, ut *Tekéntetes bölcsősséggel*, Spectabilis sapientiâ. *Ueli bírni*, plenus anxietate. Sed ea, quæ ad laudem spectant elegantius efferuntur cum terminatione nominum in *ú*, vel *ű*, ut *'Ekes abrázati*, Elegantis faciei; *Szép elméjű*, Pulchri ingenij.

Adjectiva vituperij: ut *űtálatas rút*, & cætera possunt poni cum iisdem particulis *val*, & *vel*, sed etiam cum affixis *ról*, *ról*, *túl*, *túl*, à vel aut ab. *miatt*, propter; ut *Rút a' fekélytől*, vel *a' fekély miatt*, turpis est ob ulcus, sed elegantissimè cum terminatione in *ű*, vel *ű*, ut *űtálatas orczájű*, Abominabilis faciei.

Nota circa hæc adjectiva laudis & vitup. quæ Latinè includunt expressè verbum *Sum*, quòd apud Ungaros illud non exprimitur quàm diu est constructio in tempore præsentis, modi Indicativi, v. g. *Nagy tudományű ember*. Est magnæ scientiæ homo, sic *édes ézű az Isteni felelem*, dulcis saporis est timor DEI. Sed si ad alia tempora transeat, exprimi debet: ut *Joseph szép orczájű, és tekintetű vala*, Gen. 39. v. 6. Erat Joseph pulchrâ facie, & decorus aspectu.

Idem est de verbo *Sum*, quando apud Latinos in præsentis tempore habet utrinque Nominativum ad eandem rem pertinentem, ut *A' harag, és a' kívánság rossz tanácslók*, Ira, & cupiditas sunt mali consiliarij. Salustius.

Nisi

változtatva, ez az eset a latin ablativusnak felel meg, mint *Tekentetes bölcsőfséggel*, *Spectabilis sapientia*; *Teli búval*, *Plenus anxietate*. Ám a dicsérő mellékneveket elegánsabban fejezzük ki *ú* vagy *ű* végű főnévvel, mint *'Ékés abrázatú*, *Elegantis faciei*; *Szép elméű*, *pulchri ingenii*.

A rosszalló melléknevek, mint *útálatas*, *rút* stb. ugyanígy állhatnak *val* és *vel* szócskákkal, de a *tól*, *től*, *túl*, *tűl*, a vagy ab toldalékokkal is vagy a *miatt*-tal, *propter*, mint *Rút a' fekélytől* vagy *a' fekély miatt*, *turpis est ob ulcus*, de a legválasztékosabb *ú* vagy *ű* végződéssel, mint *útalatos orcájú*, *Abominalis faciei*.

Jegyezd meg a dicséretet és rosszallást jelentő melléknevekről, hogy ezek mellett a latinban kitesszük a létigét, a magyarban viszont nem, ha a szerkezet jelen időben és kijelentő módban áll, mint *Nagy tudományú ember*, *Est magnae scientiae homo*; *édes ézű az Isteni félelem*, *dulcis saporis est timor DEI*. De ha más időbe kerül, ki kell az igét tenni, mint *Joseph szép orcájú és tekéntetű vala* (1 Móz. 39, 6), *Erat Ioseph pulchra facie et decorus aspectu*.

Ugyanez a helyzet a létigével, ha jelen időben két, ugyanarra a dologra vonatkozó alanya van a latinban, mint *A' harag és a' kívánság rofz tanácszlók*, *Ira et cupiditas sunt mali consilarii* (Sallustius).¹⁰⁵ Kivéve, ha az elől álló alany első vagy második személyű névmás,

Nisi prior Nominativus sit pronomen primæ aut secundæ personæ, ut *Te vagy nagy ember*, tu es magnus homo: sic & in priori, *Te szép erkölcsű vagy*, Tu es pulchrorum morum.

Adjectiva privationis, ut *üres* vacuus, *tiszta* pro vacuus, *szabad* liber, *idegen* alienus, habent casum cum affixis, *tól, től, túl, túl*, correspondentem Ablativo Latino cum præpositione à vel ab, ut *Szabad a' szolgálattól*, liber à servitute. *Idegen a' bűntől*, alienus à peccato.

Adjectiva, quæ scientiam, participationem, & ei contrarium significant, ut *Tudós* gnarus, *tudatlan* ignarus, *rész* particeps, *részellen* non particeps: habent casum cum affixis *ban*, vel *ben*, ut *Tudós a' dologban*, gnarus rei, *rész a' lopásban* particeps furti, sæpe præpositio *ben* in, ponitur sine nomine, & tunc assumit affixum pronominale tertiæ personæ, ut *Részem benne*, est particeps ejus.

Adjectivum similitudinis *Hasonló*; petit nomen illud, cui fit assimilatio, cum affixo *hoz*, l. *hez*, ad; ut *Hasonló ményekhez-kországa az elrejtett kincshez*, Simile est regni colorum thesauri abscondito. Matth. 13. at si terminus similitudinis sit Pronomine exprimendus, ut similis mihi, tibi, illi, &c. tunc ipsa præpositio *Hoz*, assumit affixa pronomina personalia, ut *Hasonló hozzám*, *hozzád*; pro dissimilitudine usus est ejusdem adjectivi, præposita particulâ *nem*, ut *Nem hasonló hozzám*. Adje-

mint *Te vagy nagy ember*, tu es magnus homo. Ugyanígy az előző típusnál is, mint *Te szép erkölcsű vagy*, Tu es pulchrorum morum.

Az elválasztást, megfosztást jelentő melléknevek, mint *üres*, vacuus; *tiszta*, 'vacuus' értelemben, *szabad*, liber; *idegen*, alienus, esetüket a latin *a* vagy *ab* előjárós ablativusnak megfelelő *tól*, *től*, *túl*, *túl* toldalékokkal fejezik ki, mint *Szabad a' szolgálatától*, liber a servitute; *Idegen a' bűntől*, alienus a peccato.

Az ismerést, részesedést és ennek ellenkezőjét jelentő melléknevek, mint *Tudós*, gnarus, *tudatlan* ignarus; *résztes*, particeps; *részetlen*, non particeps; esetüket *ban* vagy *ben* toldalékkal fejezik ki, mint *Tudós a' dologban*, gnarus rei; *résztes a lopásban*, particeps furti. A *ben*, in előjáró gyakran a főnév nélkül áll, és ilyenkor harmadik személyű névmási toldalékot vesz fel, mint *Résztes benne*, est particeps eius.

A *Hasonló* melléknév mellett az a főnév, amelyhez hasonlítunk, *hoz* vagy *hez*, ad toldalékkal áll, mint *Hasonló meñyeknek országa az el-reitetett kinczhez*, Simile est regnum coelorum thesauro abscondito (Mt. 13, 44). Ellenben, ha a hasonlóság megjelölőjét egy névmással kell kifejezni, mint *similis mihi*, tibi, illi stb., akkor maga a *hoz* előjáró veszi fel a toldott személyes névmást, mint *Hasonló hozzám*, *hozzád*; a különbözőség kifejezésére ugyanezt a melléknévet használják, eléje téve a *nem* szócskát, mint *Nem hasonló hozzám*.

Adjectiva *alkalmatos* aptus, *alkalmatlan* ineptus, *méltó* dignus, *méltatlan* indignus, elegantius recipiunt casum cum affixis *ra*, *re*, ad; ut *Alkalmatos*, *alkalmatlan*, *a' tanulásra*, aptus, ineptus ad studendum, *Méltó a' dicséretre*, dignus laude.

De adjectivis generalium dimensionum.

Adjectiva generalium dimensionum sunt, *Magas* altus, *mély* profundus, *széles* latus, *hosszú* longus: & nomina particularium sunt *Arajz* spatium, *láb* pes, *könyök* cubitus, *öl* orgia &c. Circa hæc quæstio potest poni ijs modis, quibus superius de distantia, v. g. 1. *Hány könyök a' kő fal hossza?* quot sunt cubiti longitudinis muri? & simili modo respondeatur, *száz könyök*. 2. *Hány könyöknyi a' kő fal hossza.* Respondebis *száz könyöknyi*. Sic, *A' barkának hossza 3 száz könyöknyi legyen.* Gen. 6. v. 15. 3. Ut affigatur adhuc *ra*, vel *re*, & tunc addenda erit etiam hæc particula *való*, ut *Hány singnyire való gyöles ez*, quot ulnarum est hæc syndon? Respondebis, *száz singnyire*.

De Comparativorum, & Superlativorum constructione.

Comparativa petunt casum comparisonis cum affixo *nál*, vel *nél*; & respondet Latino *Comparativo*, ut *Isten magajobb az ég-
nél.*

Az *alkalmatos*, *aptus*; *alkalmatlan*, *ineptus*; *méltó*, *dignus*; *méltatlan*, *indignus* melléknevek esetüket választékosabban fejezik ki a *ra*, *re* ad toldalékokkal, mint *Alkalmatos*, *alkalmatlan*, *a tanúláfra*, *aptus*, *ineptus* ad *studendum*. *Méltó a' dicséretre*, *dignus laude*.

Az mértékeket általánosságban kifejező melléknevekről

A melléknevek a mértéket általánosságban jelölik, mint a *Magas*, *altus*; *mély*, *profundus*; *széles*, *latus*; *hosszú*, *longus*; a főnevek pedig részek szerint, mint *Arafz*, *spitama*; *láb*, *pes*, *könyök*, *cubitus*; *ól*, *orgia* stb. Ezekre ugyanúgy lehet kérdezni, mint fentebb a távolságra, lásd

1. *Hány könyök a' kő fal hossza?* *quot sunt cubiti longitudinis muri?* És hasonló a felelet is, *száz könyök*.

2. *Hány könyöknyi a' kő fal hossza?* Azt feleled: *száz könyöknyi*. Így: *A' bárkának hossza 3 száz könyöknyi légyen* (1 Móz. 6, 15).

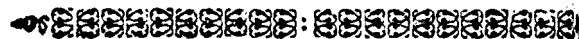
3. Hozzá tehető még a *ra* vagy *re*, és akkor a *való* szócskát is mellé kell tenni, mint *Hány fingnyire való győlc* ez, *quot ulnarum est haec syndon?* Azt feleled: *száz fingnyire*.

A középfokok és a felsőfokok szerkesztéséről

A középfokú melléknevek a fokozás esetét *nál* és *nél* toldalékokkal fejezik ki, ez megfelel a latin ablativusnak, mint *Isten magaffabb az égnél* (Jób 11, 8). Úgy is mondhatni: *hogy fem az ég*, *quam coelum*.

incl. Job. II. v. 8. dici etiam potest, *hogy az ég*, quàm cœlum.

Superlativa Genitivum Latinum resolvuntur in præpositionem *között* inter, & ejus casus ut Sol est pulcherrimus syderum, *A' nap leg-szebbike a' csillagok között*. Sæpe superlativus assumitur Paragogè *ik*, ut *A' szép virágoknak leg-szebbike a' róza*, pulchrorum florum pulcherrima est rosa.

CAPUT V.

DE PRÆPOSITIONE

Notitia Præpositionum est compendium totius Syntaxis, quoad Verborum constructionem. Nam præter verba, quæ Accusativum & Dativum regunt, omnes aliarum verborum constructiones solo annexæ præpositionis adminiculo fiunt: sunt autem dupliciter separatae, & conjunctae, & nominibus postponuntur, unde rectius dicerentur postpositiones.

Separatim Nominibus, Pronominibus, & Participiis postponuntur. *Alat*, *alatt*, sub, intra; *altat* per, *ellen* contra, *elöl*, *előtt* ante, coram: *felől* de, *felet*, *felett*, *fölött* supra; *gyanánt* secundum, juxta: *innen* cis, *kívül* extra, præter; *körül*, *körül* circum, circa; *közül* prope, *közül*, *közül*

A felsőfokú melléknevek a latin birtokos esetet a *között*, inter előljáróval és annak esetével fejezik ki, mint *A' nap leg-zebb a' czillagok között*.¹⁰⁶ A felsőfokot gyakran *ik*-kel toldják meg, mint *A' szép virágoknak leg-zebbike a' rósa*, pulchrorum florum pulcherrima est rosa.

V. FEJEZET AZ ELÖLJÁRÓSZÓRÓL¹⁰⁷

Az előljárók ismerete az egész szintaxis foglalatára, ami az igék szerkesztését illeti. A tárgyesetet és a részes esetet vonzó igéken kívül minden más igei szerkezet kizárólag a hozzátett előljárók segítségével jön létre: ezek kétfélék: különállók [névutók] és kapcsoltak [határozóragok]. A névszók mögött állnak, ezért helyesebben utoljáróknak kellene nevezni őket. Külön állnak főnevek, névmások és ige-utók után: *Alat*, *alatt*, sub, intra; *által*, per; *ellen*, contra, *előt*, *előtt*, ante, coram; *felől*, de; *felet*, *felett*, *főlött*, supra; *gyanánt*, secundum; iuxta; *innen*, cis; *kivől*, extra, praeter; *környül*, *körül*, circum, circa; *közel*, prope; *között*,

között, inter; *mellét* penes, *meszszre* procul, *miatt*,
propter; *nélkül* sine, *szerént* secundum,
után post. Coniunctim, aut saltem median-
te transversâ virgulâ *bá*, vel *be* in, cum verbis
motûs; *ban*, vel *ben*, cum verbis quietis; *ból*, *ből*,
ből, *ből* ex, *ért* pro, propter; *hoz*, *hez* ad; *ig* usq;
ad, *kör* circiter, circa; *ként*, *kint*, secundum;
nál, *nél* apud; *n, en, on*, Latinè in, super; *ra, re*,
ad; *ról, ről, rúl, rúl* de, ex: *tól, től, túl, túl*, à,
vel ab; *vél*, vel cum: *vá, ve*, in conversivum.
sed horum *v*, migrat in consonantes similes an-
tecedentibus, vide pag. 135.

Ex Latinis præpositionibus advertes, in quæ
casum Latinè resolvî debeant præpositiones Un-
garicæ.

Sequentes tamen *innét, túl, belül, kívül, al-
lól, jellyúl*, subinde nominis præcedentis aliquâ
mutationem petunt, nimirum ut terminetur
in *n*, aut *en, on*; ut *Dunán innét, dunán túl*, cis,
& trans Danubium, & tunc ponuntur sepa-
ratim.

Meszszre procul, & *közel* propè, nominibus
præponuntur, & *meszszre* petit Ablativum cum
præpositione *tól, től, à* vel ab: ut *Nem meszszre
esik az alma fájától*, Non procul à proprio sti-
pite poma cadunt. *Közel* verò cum affixo *hoz*,
hez, ut *Közel vagyok az úr mindenkhez kik ötet se-
gitségül hívák*, Prope est Dominus omnibus.
Plal. 144. v. 18.

között, inter; *mellet*, penes; *mezíze*, procul; *miat*, *miatt*, propter; *nélkül*, sine; *szérint*, secundum; *után*, post. Kapcsoltan vagy legalább vízszintes vonal közbeiktatásával állnak: *bá* vagy *be*, in, mozgást jelentő igékkel; *ban* vagy *ben* nyugalmi állapotot jelentő igékkel; *ból*, *ből*, *búl*, *bűl*, ex; *ért*, pro, propter; *hoz*, *hez*, ad; *ig*, usque ad; *kor*, circiter, circa; *ként*, *kint*, secundum; *nál*, *nél*, apud; *n*, *en*, *on*, latinul in, super; *ra*, *re*, ad; *ról*, *ről*, *rúl*, *rűl*, de, ex; *tól*, *tól*, *túl*, a vagy ab; *val*, *vel*, cum; *vá*, *vé*, in 'átváltozás' értelemben. Ám ezeknek a *v*-je a megelőző mássalhangzóhoz hasonul, lásd a 135. oldalt.

A latin előjárók alapján megfigyelheted, hogy milyen esetnek feleltethetők meg latinul a magyar előjárók.

Mégis a következők: *innét*, *túl*, *belől*, *kivül*, *allól*, *fellyől* az előttük álló főnevet is megváltoztatják, nevezetesen annak *n* vagy *an*, *on* végződése lesz, mint *Dunán innét*, *dunán túl*, cis et trans Danubium, ilyenkor külön állnak.

A *Mezíze*, procul és a *közel*, prope a főnevek előtt állnak, a *mezíze* pedig *tól*, *től*, a vagy ab előjárós ablativust vonz, mint *Nem mezíze efik az álma fájától*, Non procul a proprio stipite poma cadunt. A *Közel* pedig *hoz*, *hez* todalékosat vonz, mint *Közel vagyon az úr mindennek-hez*, *kik őtet segítségül híják*, Prope est Dominus omnibus (Zsolt. 144, 18).

Quædam aliæ etiam Præpositiones præponuntur, sed solum verbis in compositione. sunt *El, fel, le, be, ki, meg.* at *kivél, beidél, elidél, tül, kőrnnyél*, potius Adverbia sunt, de quibus vide pag. 75.

Quomodo Præpositiones Ungaricæ recipiunt Pronominalia affixa vide pag. 69.

— — — — — (o) — — — — —

CAPUT VI.

DE ADVERBIORUM Interjectionum, & Conjunctionum Constructione.

DE his orationis partibus quo ad Syntaxim vix est aliquid dicendum, cum propter has nulla fiat variatio, sive in Nominibus, sive in Verbis; non videtur tamen esse omittendum, quomodo Adverbia formari possunt ex alijs partibus orationis, maxime ex nominibus adjectione affixi *ül*, vel *ül*, ut *Dakül* Latine, *batül* à tergo: sic & alia juxta classem vocalium, *Magyarül* Ungaricè, *emberül* hominè.

Item adjectione affixi *an, on*, ut *hasznossan, veszélyesen*.

Item *en*, ut *Szerencsésen*, Et ex Præpositionibus cum affixis *ól, öl, ül, ül*: ut *Aiól* interne,

Más elöljárók is előre kerülnek, de csak az igék elé, összetételben, mint *El, fel, le, bé, ki, meg*; de a *kivül, belől, elől, hátul, környül* inkább határozószavak, ezekről lásd a 75. oldalt.

A 69. oldalon láthatod, miképpen kapnak a magyar elöljárók névmási toldalékokat.

VI. FEJEZET

A HATÁROZÓSZÓ, AZ INDULATSZÓ ÉS A KÖTŐSZÓ SZERKEZETRŐL

Ezekről a szófajokról a szintaxis tekintetében alig van mit mondani, mivel nem okoznak módosulást sem a névszókból, sem az igékből; mégis jónak tetszett megemlíteni, miképpen lehet határozószavakat képezni más szófajokból, elsősorban névszókból az *ül* vagy *ül* toldalék hozzátételével, mint *Deákül*, Latine; *hatúl*, a tergo. Hasonlóan a többi is a magánhangzók osztályai szerint, mint *Magyarül*, Ungarice; *emberül*, humane.

Továbbá az *an*, *on* toldalék hozzátételével, mint *hafznoffan* vagy *hafznofon*.

Ugyanúgy az *en* hozzátételével, mint *Szerencséffen*, valamint az elöljárók közül az *ól*, *ól*, *ül*, *ül* toldalékok hozzátételével, mint *Alól*, inferne; *elől*, ante; *fellyül*, vagy *föllyül*, superne; az *altallyában*, recta az *által* elöljáróból lesz a harmadik személyű *lya* toldalékkal: *általlya* és a *ban* elöljáróval: *általlyában*.

DE SYNTAXI. 165

elöl ante: *felgyúl*, vel *felgyúl* superne: *altallya*. an
recta, est à Præpositione *altal*, affixo tertie per-
sonæ *lya*, *altallya*, & Præpositione *ban*, *ál. all. á-*
ban.

P R A X I S.

SI dicta ad praxim reducere cupis, & facere
constructionem aliquam, vel periodum,
accipe primò quodcunque verbum cum
suo Nominativo, quem habet ante se, & Ac-
cusativo, quem habet post se, v. g. Miles por-
tat gladium; quia Ungari plerumque appella-
tivis à consonante incipientibus præponunt vo-
calem *a*, & à vocalibus articulum *az*, (literæ *b*,
alij præponunt *a'* alij *az*, aurium judicium ad-
hibeto) dices, *A' vitéz bórdoz kardot*; si vis di-
latare constructionem, potes nomini *vitéz* ad-
dere adjectivum, ut Bonus miles portat gladi-
um, *A' jó vitéz bórdoz kardot*, adjectiva enim
nullam mutationem subeunt, vide p. 37.

Vis addere substantivo Miles *vitéz*, aliud sub-
stantivum rei diversæ, ut Bonus miles Cæsaris,
Genitivum Cæsaris reddes Ungarico Dativo, &
nomini *vitéz* addes affixum pronominale *e*, jux-
ta regulam datam pag. 136. & dices: *A' Csá-*
szárnak jó vitéze kardot bórdoz, vis addere ca-
sum aliquem cum Præpositione, v. g. in late-
re, nomini *oldal* latus, affiges *án*, juxta regu-
lam datam pag. 163. & dices: Cæsaris bonus
miles

L 3

GYAKORLAT

Ha a mondottakat át akarod ültetni a gyakorlatba, és mondatot vagy összetett mondatot akarsz szerkeszteni, először is végy akármilyen igét a hozzá tartozó alanyesettel, mely előtte és a tárgyesettel, mely utána áll, mint: *Miles portat gladium*. A magyarok a mássalhangzóval kezdődő köznevek elé többnyire *a* magánhangzót tesznek, és a magánhangzóval kezdődők elé pedig *az* névelőt (a *h* hang elé egyesek *a*'-t, mások *az*-t, ítéld füled szerint). Így mondd tehát: *A' vitéz hordoz kardot*; ha bővíteni akarod a mondatot, a *vitész* főnévhez tehetsz egy melléknevet, mint: *Bonus miles portat gladium*, *A' jó vitéz hordoz kardot*, a melléknév ugyanis nem változik, lásd a 37. oldalt.

Ha a *Miles*, *vitész* főnévhez egy másik dologra vonatkozó főnevet¹⁰⁸ akarsz hozzátenni, mint: *Bonus miles Caesaris*, a *Caesaris* birtokos esetét a magyarban részes esettel fejezed ki, és a *vitész* főnévhez *e* névmási toldalékot illesztesz a 136. oldalon adott szabály szerint, és ezt mondd: *A' Császárnak jó vitéze kardot hordoz*. Ha valamely elöljáróval kifejezett esetet akarsz hozzátenni, például *in latere*, az *oldal*, *latus* főnévhez *án*-t toldasz a 163. oldalon adott szabály szerint és ezt mondd:

miles portat in latere gladium : vis aliquo Adverbio augere constructionem, v. g. *Cæsari bonus miles semper portat in latere gladium*, similiter tantum interponas Adverbiū *mindenkor*, adde Præpositionem cum suo casu, in latere ut : *A' Császarnak jó vitéze mindenkor kardot hordoz az oldalán.* Vis transire ad constructionem aliam ope alicujus particulæ conjunctivæ, v. g. ut sit securus ; Hic te præmonitum volo.

Ut scias in quo modo, aut tempore debeas ponere verbum adnectendæ constructionis, debes attendere ad tempus prioris constructionis.

Nam post præsens Indicativi sequitur præsens Conjunctivi, ut *Kérlek hogy halgass*, Rogo te ut taceas. Post perfectum & imperfectum Indicativi sequitur ferè semper imperfectum Conjunctivi, ut *Rogavi te ut taceres*, *Kértelek hogy halgattál.*

Post Plusquamperfectum Indicativi, plusquamperfectum Conjunctivi, ut *Rogavissem te, ut ad me venisses*, *Kértelek volna, hogy hozzám jöttél volna.*

Post Futurum Indicativi pones Futurum Optativi, quod est voce simile præsentis Conjunctivi, ut *Kérni foglak, hogy jöj hozzám*, Rogabo te ut venias. dico Futurum Optativi, nam importatur tempus Futurum, ergo non debet poni præsens Conjunctivi, sed nec Futurum Conjunctivi : in præsentis ergo constructione,

Caesaris bonus miles portat in latere gladium. Más határozószóval kívánod bővíteni a mondatot, például: *Caesaris bonus miles semper portat in latere gladium*, hasonlóan egyszerűen közbeszúrod a *mindenkor* határozószót, tedd hozzá az előljárót esetével együtt, *in latere*, mint: *A' Császárnak jó vitéze mindenkor kardot hordoz az oldalán.*

Ha másik szerkezetet is hozzá akarsz kapcsolni valamely kötőszócska segítségével, például *ut sit securus*, a következőket kell figyelembe vened.

Az előző mondat idejéhez kell igazodni, hogy tudjad, milyen módba vagy időbe tedd a beiktatandó mondat igéjét.

Ugyanis a kijelentő mód jelen ideje után jelen idejű coniunctivus következik, mint *Kérlek, hogy halgass*, *Rogo te ut taceas*. A kijelentő mód befejezett és befejezetlen múlt ideje után csaknem mindig befejezetlen múlt idejű coniunctivus következik, mint *Rogavi te, ut taceres*, *Kértelek hogy halgatnál*.

A kijelentő mód¹⁰⁹ plusquamperfectum múlt ideje után plusquamperfectum múlt idejű coniunctivus, mint *Rogavissem te, ut ad me venisses*, *Kértelek vólna, hogy hozzám jöttél vólna*.

A kijelentő mód jövő ideje után jövő idejű optativust használsz, ami alakilag megegyezik a jelen idejű coniunctivusszal, mint *Kérni foglak, hogy jőj hozzám*, *Rogabo te, ut venias*. Jövő idejű optativusnak nevezem, mivel jövő időt jelöl, tehát nem lehet jelen idejű coniunctivust tenni, sem jövő idejű coniunctivust. Ebben a szerkezetben tehát:

DE SYNTAXI. 167

atione, Cæsaris bonus miles semper gladium
portat in latere, ut securus sit, dices: *A' Csá-*
szárnak jó vitéze mindenkor kardot hordoz az olda-
lán, hogy bátorságos legyen. legyen est Præsens Con-
junctivi, quia portat etiam est præsens Indica-
tivi, & interjectis beneficio præpositionum ali-
js casibus, *hogy mind orbon, mind pedig a me-*
zón bátor-ságos legyen, ut Tam do-
mi, quàm in campo sit
securus.

O. A. M. D. G.

MEN

Caesaris bonus miles semper gladium portat in latere, ut securus sit, így mondom: *A' Császárnak jó vitéze mindenkor kardot hordoz az oldalán, hogy bátorságos legyen. A legyen jelen idejű coniunctivus, mivel előtte a portat jelen idejű kijelentő mód volt, és hozzátesszünk még előljárók segítségével más eseteket is: hogy mind othon, mind pedig a' mezőn bátorfágos legyen, ut tam domi, quam in campo sit securus.*

MINDENT ISTEN NAGYOBB DICSŐSÉGÉRE!

M E N D A T Y P I

Sic emenda.

- P**ag. 2. 10. 18. ponitur $\S$ Boëmicum defec-
typi.
- Pag. 3. $\S$. 5. parte 3. lege pag. 49.
- Pag. 3. $\S$. 14. rdyem, leg. vel rdyim.
- Pag. 20. $\S$. 24. terek, habet Dictionarium
Val. Léppes, sed nunc usitatus est *terb*.
- Pag. 26. $\S$. 19. jo keresd leg. jó keresd.
- Pag. 30. $\S$. 10. Jánocská, leg. Jánoska.
- Ibid. $\S$. 15. rútačka, leg. rútačka.
- Pag. 36. $\S$. 17. Celer is, e, habet Alvar. ex Va-
rone, sed nunc *celer* usitatus est in gen. om.
- Pag. 42. $\S$. 2. dnček, leg. dněkik.
- Pag. 46. $\S$. 7. dvic, leg. dvije.
- Pag. 51. $\S$. 23. To, lege Tó.
- Pag. 57. $\S$. 1. rastély, lege rostély.
- Pag. 61. $\S$. 4. bñitetek, leg. bñitődök.
- Pag. 65. $\S$. 15. esköz, leg. eszköz.
- Pag. 67. $\S$. ult. rabia, leg. rabaij.
- Pag. 81. $\S$. 1. Conjugationis, leg. Conjugationis.
- Pag. 87. $\S$. ult. sedy, leg. szedgy.
- Pag. 88. $\S$. 19. mercor, leg. mereor.
- Pag. 89. $\S$. 22. primorum, leg. primarum.
- Pag. 97. $\S$. ult. szeretink, adde vel szeretődök.
- Pag. 104. Feneitel. penult. andod, leg. andol.
- Pag. 105. p. 87. not. 2. leg. pag. 112. $\S$. 19.
- Pag. 123. $\S$. 9. nyugovék, leg. nyugovám.
- Pag. 124. $\S$. 26. lön tertia pers. in usu est, alij lön
- Pag. 143. $\S$. 9. ólóni, leg. ab ólóm.

A SAJTÓHIBÁK eképp javítandók

2. old. 18. sor 10. betűje a betűkészlet hiányossága miatt
cseh *ž*.¹¹⁰
3. old. 5. sor *parte* 3., olv. *pag.* 49. [49. oldal]
20. old. 24. sor *tereh*, így van a szótárban és Léppes Bá-
lintnál, de most használatosabb a *terh*.
26. old. 19. sor *jo kercsó*, olv. *jó kereső*.
30. old. 10. sor *Jánocska*, olv. *Jánoska*. Ugyanitt 15. sor
rútacka, olv. *rútacska*.
36. old. 17. sor Varro alapján Alvareznél *Celer*, *is*, *e*, de
most a *celer* szó szokásosabb *genus omnis*-ban.¹¹¹
42. old. 2. sor *őnékek*, olv. *őnékik*.
46. old. 7. sor *ővié*, olv. *ővéje*.
51. old. 23. sor *To*, olv. *Tó*.
57. old. 1. sor *rafiély*, olv. *roftély*.
61. old. 4. sor *bőitetek*, olv. *bőitőtők*.
65. old. 15. sor *eskőz*, olv. *efzkőz*.
67. old. utolsó. sor *rabia*, olv. *rabiaj*
81. old. 1. sor *Conjungationis*, olv. *Conjugationis*.
87. old. utolsó sor *jedy*, olv. *žedgy*
88. old. 19. sor *mercor*, olv. *mereor*.
89. old. 22. sor *primorum*, olv. *primarum*.
97. old. utolsó sor *žzereténk*, tedd hozzá: *vagy žzeretők*.
104. old. utolsó előtti rovat *andod*, olv. *andol*.
105. old. 87. *oldal* 2. megjegyzés, olv. 112. *oldal* 19. sor
123. old. 9. sor *nyugovék*, olv. *nyugovám*.
124. old. 26. sor harmadik személyben *lőn* használatos,
másoknál *lén*.
143. old. 9. sor *őltóm*, olv. *az őltóm igéből*.

SUPPLEMENTUM.

Cum Adverbia, Interjectiones, & Conjunctiones specialem difficultatem non habent, utpote quorum totam Dictionaria suppeditare possunt, intermissa sunt; jam vero visum est expedire, ut horum suppellex aliqua in promptu habeatur, quæ hic collecta exhibetur ad magnam addiscenda lingua Ungarica facilitatem.

Accessit etiam perutilis, imò necessaria accentuum, qui in Ungarica lingua frequentes sunt, plena omnino doctrina. Item instructio de articulo à, vel az, mandonam poni debeat. Denique regula syllabizandi voces Ungaricas.

ADVERBIA.

Adverbiorum sunt variae significationes, nimirum Interrogandi & Respondendi: in exemplis littera J, significat interrogativa; littera R2 vero responsiva Adverbia, ut:

J. Miért? quare? miokaért? quamobrem.

R2. Azért, ideo: annak okaért, eam ob causam: ennek okaért, hanc ob rem.

J. Hogyhogy? miképpen? quomodo?

R2. Így, sic: úgy, ita: amugy, illo modo: migy, isto modo.

J. Nemé? nemdé nemé? nonne? Ugyé? itane?

Loci: & primò quidem Adverbia in loco

J. Hol?

TOLDALÉK

Mivel a határozószavakban, az indulatszavakban és a kötőszavakban nincs különösebb nehézség, és megismerésükhöz elegendőek a szótárak, eddig nem foglalkoztunk velük, most mégis célszerűnek tűnik áttekinteni, hogy legyen kéznél valami összeállítás róluk. Könnyítse meg hát e gyűjtemény a magyar nyelv megtanulását.

Ezután következik az ékezettel jelölt hangváltozások¹¹² kifejtése, ez igen hasznos, sőt elengedhetetlen még azoknak is, akik jártasak a magyar nyelvben. Továbbá az *a'* és *az* névelőkről való tanítás, mikor kell kitenni őket. Végezetül a magyar szavak szótagolásának szabályai.

HATÁROZÓSZÓ

A határozószóknak különböző jelentései vannak, mint **kérdés és felelet**; a példákban a *K* betű a kérdő, az *F* pedig a felelő határozószavakat jelenti, mint:

K. *Miért?* quare? *Miokaért?* quamobrem.

F. *Azért*, ideo; *annak okaért*, eam ob causam; *ennek okaért*, hanc ob rem.

K. *Hogyhogy?* *Miképpen?* quomodo?

F. *Igy*, sic; *úgy*, ita; *amugy*, illo modo; *imigy*, isto modo.

K. *Nemé?* *nemdé nemé?* nonne? *Ugyé?* Itane?

J. Hol? holot? ubi? *R.* Itt, itten, *hic*: imitt, *isthic*: ott, amott, *illuc*: ugyan ott, *ibidem*: ben, *intus*: itben, *hic intus*: outben, *ibi intus*: kün, *foris*, itkün, *hic foris*, otkün, *ibi foris*: fen, tön, *superius*: alatt, *inferius*: hon, othon, *domi*: mindenütt, *ubiq;*: valahol, *alicubi*: akárhol, *ubicunq;*: máshol, *alibi*: mind a két helyen, *utrobq;*: sohas, *nullibi*: közöl, *prope*: melízze, *longè*.

Secundò Adverbia ex loco. *J.* Honnét, *unde* *R.* Innét, innen, *hinc*: iminnét, iminnen, *isthinc*: onnét, onnan, amonnét, amonnan, *inde*: ugyan onnét, *indidem*: bellyül, *ab intra*: kívül, *afors*: fellyül, *desuper*: alól, *ab infra*: házúl, *à domo*: mindenünnen, *undiq;*: akárhonnét, *undecunq;*: valahonnét, *alicunde*: közeltől, *cominus*: megszízétől, távólról, *eminus*.

Tertiò, Adverbia ad locum, *J.* Hova? *Quò* *R.* Ide, *huc*: imide, *isthuc*: oda, amoda, *illuc*: ugyan oda, *eodem*: bé, *intro*: ki, *foras*: fel, *sursum*: ala, *deorsum*: haza, *domum*: akárhová, *quocunq;*: valahová, *aliquo*: máshová, *aliò*: közöl, *prope*, megszíze, *longè*: tova, *procul*, sohas, *nam*, *quam*: hát megé, *retrosum*: megszizeb, *remotius*: idegen földre, peregre.

Quartò, per locum. *J.* Merre, *quâ?* *R.* Erre, *hâc*: amarra, amazon, *illâc*: valamerre, *quâ*: akár merre, *quacunq;*.

Quintò, Adverbia locum versum. *J.* mely felé *quorsum,* *R.* Erre felé, *horsum*: arra felé, amarra felé.

Helyet jelölő határozószók:

Először: valamely helyen, valahol.

K. *Hol? Holot? Ubi?*

F. *Itt, itten, hic; imitt, isthic; ott, amott, illic; ugyan ott, ibidem; ben, intus; itben, hic intus; otben, ibi intus; kűn, foris; itkűn, hic foris; otkűn, ibi foris; fen, fõn, superius; alatt, inferius; hon, othon, domi; mindenűt, ubique; valahol, alicubi; akárhol, ubicunque; másfut, alibi; mind a két helyen, utrubique; johut, nullibi; kőzõl, prope; mezfzze, longe.*

Másodszor: valahonnan.

K. *Honnét, unde?*

F. *Innét, innen, hinc; iminnét, iminnen, isthinc; onnét, onnan, amonnét, amonnan, inde; ugyan onnét, indidem; bellyűl, ab intro; kivűl, aforis; fellyűl, desuper; allol, ab infra; hazúl, a domo; mindenűnnen, undique; akárhonnét, undecunque; valahonnét, alicunde; kőzelről, cominus, mezfzzerõl, távolról, eminus.*

Harmadszor: valahová.

K. *Hova? Quo?*

F. *Ide, huc; imide, isthuc; oda, amoda, illuc; ugyan oda, eodem; bé, intro; ki, foras; fel, sursum; ala, deorsum; haza, domum; akárhová, quocunque; valahová, aliquo; másfuvá, alio; kőzõl, prope; mezfzze, longe; tova, procul; johova, nusquam; hát megé, retrorsum; mezfzzebb, remotius; idegen földre, peregre.*

Negyedszer: valamin át.

K. *Merre, qua?*

F. *Erre, hac; amarra, amazon, illac; valamerre, aliqua; akar merre, quacunque.*

Ötödször: valamerre, valami felé.

K. *mely felé, quorsum?*

F. *Erre felé, horsum; arra felé, amarra felé,*

felé, *corsum*: más felé, *aliorsum*: alá felé, *deorsum*:
 felé felé, *sursum*: jobb kéz felé, *dextrorsum*: bal
 kéz felé, *sinistrorsum*: igyencifem, *prorsum*: be-
 felé, *inrorsum*: ki felé, *extrorsum*: akár mely
 felé, *quoquo versum*.

Temporis. J. Mikor, *Quando*? R. Ma, *ho-*
die. most, *nunc*: tegnap, *heri*, tegnap előtt,
audius tertius: ez előtt, *ante hac*: azelőtt, *antea*:
 előbb, *prius*: aminap, *nuper*: eleinten, *primitus*:
 régen, *olim*. maid, *statim*: osztán, *postea*: azu-
 tán, *deinde*: ezután, *posthac*: holnap, *cras*. hol-
 nap után, *postcras*: ezentől, *mox*: reggel, *mane*:
 este, *vesperi*: délbé, *in meridie*: éjfel, estzaka,
nocturn: éjfélikor, éfélkor, *mediâ nocte*: akkor,
tunc: néha, *aliquando*: néha neha, *interdum*:
 ké-sőn *tarde*: idején, *tempestivè*: jókor, *in tem-*
pore: egykor, *semel*: azomban, *interim*: azon-
 közben, *interea*.

J. Meddig? *quam diu*? R. sokáig: *diu*: va-
 lamig, *donec*: J. Meddig, *quam procul*, R. Ed-
 dig, *hucusq*, addig, *enunc*. J. Mi óta, *vel mi-*
 ulta, *ex quo tempore*? R. Azóta, *ex eo tempore*:
 régóta, *à longo tempore*.

Numeri, J. Hányszor: *quoties*? R. Egy-szer,
semel: kétszer, *bi*, &c. gyakorta, *soepe*; rit-
 kán, *raro*.

Affirmandi: ugy, *ita*: ugyanis, *igenis*, *o-*
mnino, bizony, bizonyára, bizonynal, való-
 sággal, *procerto*.

Negandi: Nem, *non*: soha, sohasem, *nun-*
quam.

eorsum; *más felé*, aliorsum, *alá felé*, deorsum; *fel felé*, sursum, *jobb kéz felé*, dextrorsum; *bal kéz felé*, sinistrorsum; *igyenefsem*, prorsum; *bé felé*, introrsum; *ki felé*, extrorsum; *akar mely felé*, quoquo versum.

Időt jelölő határozószók:

K. *Mikor*, Quando?

F. *Ma*. Hodie; *most*, nunc; *tegnap*, heri; *tegnap előtt*, nudiustertius; *ez előtt*, ante hac; *azelőtt*, antea; *előbb*, prius; *aminap*, nuper; *eleinten*, primitus; *régen*, olim; *maiden*, statim; *ofztán*, postea; *azután*, deinde; *ezután*, posthac; *holnap*, cras; *holnap után*, postcras; *ezentől*, mox; *reggel*, mane; *estve*, vesperi; *délbe*, in meridie; *éjjel*, etfzaka, noctu; *éjjélkor*, *éfétkor*, media nocte; *akkor*, tunc; *néha*, aliquando; *néha neha*, interdum; *későn*, tarde; *idején*, tempestive; *jókor*, in tempore; *egykor*, semel; *azomban*, interim; *azonközben*, interea.

K. *Meddig*, quam diu?

F. *fokáig*, diu; *valamig*, donec

K. *Meddig*, quam procul?

F. *Eddig*, hucusque; *addig*, eousque

K. *Mi óta* vagy *mióta*, ex quo tempore?

F. *Azóta*, ex eo tempore; *régtől*, a longo tempore.

Számot jelölő határozószók:

K. *Hányszor*, quoties?

F. *Egyszer*, semel; *kétszer*, bis stb. *gyakorta*, saepe; *ritkán*, raro.

Megerősítést jelölő határozószók: *ugy*, ita; *ugyanis*, igenis, omnino; *bizony*, *bizonynyára*, *bizonynyal*, *valósággal*, procerto.

Tagadást: *Nem*, non; *soha*, *sohase*, nunquam;

*quam: semmiképpen nem, nullo modo: & nota
pud Ungaros duplicem negationem magis negare,
Nem tudok semmit, nihil scio.*

Dubitandi: Talám, fortè: ne talám, ne fortè

Hortandi: Nò, noízsza, agendum; hozzá, agere

Prohibendi: Nè, ne.

Demonstrandi; Jhon, imè, ecce.

*Comparandi: jobban, melius: erősebben
fortius: hac posunt fieri ab omnibus adjectivis, com-
parativi gradus, addito an, vel en. Nonnulla etiam
Adverbia ex Propositionibus facta comparari possunt
ut Meszse, procul, meszseb, ulterius: közel,
prope, közelebb, propius; Qua tamen Comparatio
terminationem servant.*

*Congregandi. Együtt, egybe, egyeten-
ben, simul, egyenlő képpen, pariter: elegyet-
leg, mixtim. öszveséggel, conjunctim*

*Separandi; ut kúllyón, seorsim: elválva, sepi-
ratim: elosztva, divisim: eggyenként. singillatim
sejenként, viritim: egyedül, solitariè.*

Intendendi; ut Szorgalmasan, diligenter.

Remittendi: ut Resten, segniter.

*Ordinis: ut Elsőben, primo: azután, deinde
végtére, végezetie, postremo: Jtem: Először,
primò; másodikor, secundò: harmadszor, tertio*

Eventus: ut Talám, fortè: véletlen, inopinati

*Similitudinis: ut Miképpen, sicut: azonké-
ppen, sic: a' mint, sicut: úgy, ita: hasonlókép-
pen, similiter.*

*Dissimilitudinis, ut Másképpen, másként,
aliter: különben, secus: Qua*

femmiképpen nem, nullo modo. Jegyezd meg, hogy a magyaroknál a kettős tagadás erősebben tagad, mint *Nem tudok femmit*, nihil scio.¹¹³

Kételkedést: *Talám*, forte; *ne talám*, ne forte.

Buzdítást: *Nò*, *noszfza*, agedum; *hozzá*, agite.

Tiltást: *Né*, ne.

Mutatást: *Ihon*, *imé*, ecce.

Hasonlítást: *jobban*, melius; *erősebben*, fortius. Így képezhető minden közép fokú melléknévből *an*, *en* hozzatételével. Néhány előjáróból képzett melléknév is fokozható, mint *Mefzfze*, procul, *mezfzebb*, ulterius; *közél*, prope; *közelebb*, proprius; egyúttal a közép fokú melléknév végződésekként is szolgálnak. Összetartozást: *eggyütt*, *egybe*, *egyetemben*, simul; *egyenlőképpen*, pariter; *elegyesleg*, mixtim; *őzfveséggel*, coniunctim.

Elválasztást: *küllyön*, seorsim; *elválva*, separatim; *elofztva*, divisim; *eggyenként*, singillatim; *fejenként*, viritim; *egyedűll*, solitarie.

Nagyítást: *szorgalmatoffan*, diligenter.

Kicsinyítést: *Reften*, segniter.

Sorrendet: *Elsőben*, primo; *azután*, deinde; *végtevére*, végezetre, postremo. Továbbá *Előzfőr*, primo; *máfodfzor*, secundo; *harmadfzor*, tertio.

Véletlent jelölők, mint *Talám*, forte; *véletlen*, inopinate.

Hasonlóságot jelölők, mint *Miképpen*, sicut; *azonképpen*, sic; *a' mint*, sicut; *ugy*, ita; *hasonloképpen*, similiter.

Eltérést jelölők, mint *Másképpen*, *másként*, aliter; *külőmben*, secus.

Qualitatis ; ut Okossan , Prudenter : tudóssan ,
perité : ékeillen , eleganter.

Hæc possunt formari ex plerisque adjectivis , & nonnullis substantivis vide pag. 164. Item ex Participiis in Van , aut ven desinentibus , dempta litera n , ut Tudva cselekedtem , scienter fesi : télve szóllek ,
timide loquor.

Quantitatis , Hæc Ungari fere Nominibus expriment : ut Quantum pecunia habes , mennyi pénzed
vagyon ? mul'um , sok : parum , kevés ; Quan-
tum ponderat ? mennyit nyom ? keveset , parum ;
mennyit elt ? quantum vixit ? negyven esztendő ,
quadraginta annos : mennyivel jobb , annyival drágab ,
Quanto melior , tanto pretiosior.

Tudni illik , seu tudn'illik , scilicet , Declarandi
seu explicandi significationem habet.

Mészze , aliquando est Adverbium , ut Mészze
hallik . procul auditur : aliquando Prepositio , ut
Mészze tőlem , procul à me : aliquando adjectivum
ponitur , ut Mészze út , longa via.

Nota aliqua Adverbia Ungaros melius exprimere alijs partibus orationis , ut in nonnullis exemplis alatis apparet : tale etiam est Edest aluszik , suaviter dormit :

*Item quadam nomina elegantius efferri adverbialiter , ut penzúl fizetek , pecuniâ servo : vakon szüle-
le. et , cæcus natus est.*

*Sic maxime effertur Latinus ablativus cum prepositione cum , quæ Comes dicitur . ut abijt cum equo :
element lovastól . & sic ijs Ablativus eleganter ad-*

ver-

Minőséget jelölők, mint *Okoffan*, Prudenter; *tudóffan*, perite; *ékeffen*, eleganter. Így képezhető a legtöbb melléknévből és némely főnévből, lásd a 164. oldalt. Továbbá a *Van* vagy *vén* végű melléknévi igenevekből, a *n* betű elhagyásával, mint *Tudva cfelekedtem*, scienter feci; *félve szóllok*, timide loquor.

A mennyiséget jelölő határozószavakat a magyarok többnyire főnevekkel fejezik ki, mint Quantum pecuniae habes? *Mennyi pénzed vagyon?* multum, *fok*; parum, *kevés*; Quantum ponderat? *Mennyit nyom?* *Keveset*, parum; *menyit élt?* Quantum vixit? *Negyven éftendőt*, quadraginta annos; *mennyivel jobb*, *annyival drágább*, Quanto melior, tanto pretiosior.

A *Tudni* illik avagy *tudn'illik*, scilicet kijelentő vagy magyarázó értelmű.

A *Mefzfze* olykor határozószó, olykor pedig előljáró, mint *Mefzfze tőlem*, procul ame; olykor pedig melléknévként használatos, mint *Mefzfze út*, longa via.

Jegyezd meg, hogy a magyarok némely határozószót szívesebben fejeznek ki más szófajjal, mint ez az alábbi példákból is kitetszik: ilyen ez is: *Edeft alufzik*, suaviter dormit.¹¹⁴

Továbbá némely főnevet elegánsabban lehet határozószóval kifejezni, mint *penzűl fizetek*, pecunia solvo, *va-kon fzületett*, caecus natus est.¹¹⁵

Többnyire így fejezik ki azt a latin ablativust, mely a társat jelölő *Cum* előljáróval áll, mint *abiit cum equo*, *elment lovaftol*. Ez az ablativus is elegánsan *tól*, *től*, *tűl* végződésű

verbiatur per terminationes *töl, töl, töl*: & formatur
 sic: substantivo Nomini Ungarico cuilibet fac termina-
 tionem adjectivam in *as*, vel *ös, ös*, juxta dicta
 pag. 26. & adde terminationem Adverbialem *töl*
 vel *töl, töl* sic ex *lò*, equus, fac *lovas*, huic adde
 terminationem *töl*, fit *lovas-töl*: jam hunc ablatum
 cum equo, in hac constructione, submersus est ut
 cum equo, efferes eleganter Adverbialiter sic: &
merült mind lovas-töl. Sic *elment mind fegy-*
verestöl, abiit una cum armis.

INTERIECTIONES.

Interiectionum communiores significationes sunt:

- Laudantis cum admiratione, ut *Ha ha!*
- Dolentis & ingemiscientis, ut *jaj, vax: jaj nükem.*
- Suspirantis, ut *Ab, ah! hej!*
- Admirantis aliquid præclarum; *Bezzeg.*
- Admirantis aliquid præsumptum, & inexpecta-
 tum. ut *Enye, hiszem, ihon.*
- Admirantis cum irrisione; *huj.*
- Irridentis, seu Ironiæ, ut *ô, veh, vehsz.*
- Exclamantis, ut *ô, oh!*
- Silentium indicentis, ut *Czi, vestégj.*
- Timentis, ut *hei.*
- Deprehendentis ex improvise: *Hát?*
- Præfagientis malum; *Nó, ambár.*
- Minantis: *Nó, nono, várjcsak, hadgyán csak.*
- Indignantis. *Aha.*
- Execrantis cum fastidio, *Pfi, pfiha.*
- Ridiculis: *Ha ha ha.*

Appo-

határozószóval fejezhető ki. Így képezzük: bármely magyar főnévhez tegyél *as* vagy *os*, *ős* melléknévi végződést a 26. oldalon leírtak szerint, utána tedd hozzá a *tol* vagy *től, túl* határozói végződést. Így a *ló*, *equus* szóból csinálj *lovas*-t, ehhez tedd a *tol* végződést, ez lesz: *lovaftól*. Ezt az ablativust: *cum equo*, ebben a szerkezetben, hogy *submersus una cum equo*, elegánsabban fejezed ki határozószóval, így: *elmerült mind lovaftól*. Hasonlóképpen: *elment mind fegyvereftől*, *abiit una cum armis*.

INDULATSZÓ

Az indulatszók gyakoribb jelentései a következők:
 Csodálkozással vegyes dicséret, mint *Ha ha!*
 Fájdalom és sóhajtozás, mint *jaj*, *vae*; *jaj nékem!*
 Felsóhajtás, mint *Ah, ah! Hej!*
 Valami szépség megcsodálása, mint *Bezzeg*.
 Valami meglepő és váratlan feletti csodálkozás, mint
Enye, híízem, ihon.
 Gúnyos csodálkozás: *huj*.
 Kinevetés, irónia, mint *ô, veh, vehíze*.
 Felkiáltás, mint *ô, oh!*
 Csendre intés, mint *Czi, veftêgj* [vesztegj].
 Félelem, mint *hei*.
 Váratlan meglepődés: *Hát?*
 Rosszat sejtés: *Nó, ambár*.
 Fenyegetés: *Nó, nono, várjcfak, hadgyán cfak*.
 Méltatlankodás: *Aha*.
 Megvetéssel vegyes utálkozás: *Pfi, Pfiha*.
 Nevetés: *Ha ha ha*.

Approbantis , Bátor, ám, ámbár,
Insultantis : Ne néked.

CONIUNCTIONES.

Copulativæ sunt : és, s', is, & hæc ultima postponitur. *Mind, tam: s-mind pedig, quam verò.*

Disjunctivæ : Vagy, avagy, vel: akár, sive: sem, se, nec, neq; ; & solent repeti, maxime ultima, ut se nékem, se néked, nec mihi nec tibi. *pedig, verò.*

Adversativæ : Noha, Esi: mindazon által nihilominus.

Illativæ : Hát, tehát, ergo: azért, ideo: azokaért, annakokaért, eam ob causam. minekokaért, quare. hát ugyan, ergone? nemde nem? uőne? lám, tamen. Eodem sensu post praeminatum fit. Cum, alterutrum potest dici, illud interrogativè, hoc assertivè: ut nemde nem mondottamé, nonne dixi; vel lám mondottam tamen dixi.

Causalis est, Mert, quia.

Expletiva, & simul subjunctiva est, Ugyan, quidem, quam solet sequi, de, sed, verum:

Conditionales sunt: Ha, si: hogy ha, quodsi, hanem ha, nisi.

Conjunctio Hogy, Quod, vel ut, quando est cum verbo temporis presentis modi conjunctivi, communiter significat Quod; quando verò est cum verbo futuri Optativi significat ut: Exemplum prioris: Halom hogy szollasz, audio quod loquaris; posterioris, Parancsolom hogy szolty, mando ut loquaris. Quando verò ponitur cum verbis aliorum temporum,

Megengedés: *Bátor, ám, ámbár.*
Támadás: *Ne néked.*

KÖTŐSZÓK

Kapcsolatosak: *és, s', is*, ez utóbbi hátul áll. *Mind*, tam; *s-mind pedig*, quam vero.¹¹⁶

Választók: *Vagy, avagy* illetve *akár, sive; fem, fe*, nec, neque. Ezek, főleg az utolsó, ismétlődni szoktak, mint *fe nékem, fe néked*, nec mihi, nec ibi; *pedig*, vero.

Ellentétesek: *Noha, Etsi; mindazon által*, nihilominus.

Következtetők: *Hát, tehát*, ergo; *azért*, ideo; *azokaért, annakokaért*, eam ob causam; *minekokaért*, quare; *hát ugyan*, ergone; *nemde nem*, nonne; *lám*, tamen. Előre megjósolt dolog bekövetkezte után ugyanolyan jelentésben lehet használni mindkettőt, az egyiket megerősítésként, a másikat kérdésként, mint *nemde nem mondtamé*, nonne dixi; vagy *lám mondtam*, tamen dixi.

Magyarázó: *Mert*, quia.

Megengedő és ugyanakkor alárendelő: *Ugyan*, quidem, ezt a *de*, sed, verum szó szokta követni.

Feltételesek: *Ha, si; hogy ha*, quodsi; *hanem ha*, nisi.

A *Hogy*, *Quod* vagy ut kötőszó, ha jelen idejű kötőmódú ige mellett áll, általában *quod* jelentésű, ha pedig jövő idejű óhajtó módú ige mellett, akkor *ut* jelentésű.¹¹⁷

Példa az előbbire: *Hallom, hogy szollaſz*, audio, quod loquaris; az utóbbira: *Parancsolom, hogy szolly*, mando, ut loquaris.

*1^a Eum, ad latini sermonis leges spectat, an per quod
vel ut exponi debeat.*

Conjunctio *Hogy sem, hogy nem, quam
ponitur post inkab, potius, Adverbium eligendi: ez
akarom inkab, hogy sem azt, Hoc volo potius
quam illud, & post Nomina Comparativa: ut Jo
ma egy veréb, hogysem holnap egy tűzok*

Conjunctio *Hanem, sed, ponitur post nem clac
non tantum*

REGULÆ ACCENTUUM.

*Abundant Ungari Accentibus, pro quibus hæ sunt
Regula, promissa pag. 4.*

ACCENTUS NOMINUM.

1. Nomina monosyllaba accentu notata, quæ
in Accusativo singulari non crescunt, accen
tum servant, ut *sár, lutum; pénz, pecunia,
szél, ventus: sárt, pénzt.*

2. Quæ Accusativo crescunt, si continent
aliquam ex his vocalibus *a, i, o, u, ô*, accen
tum servant, ut *A'es, faber lignarius: bid, pons
bóls, fornix, kúls, clavis, szóc, pellio, ut G.
ácsé, D. ácsnak, Acc: ácsot. &c. Excipe defi
nientia in ar, quando crescunt in accusativo as
sumpto alio a, ut nyár, ætas nyarat, ætatem.*

His adde *úr: Viz, aqua, quæ accentum in
Acc. Sing. & toto numero plurali, affixis pro
nominibus, & præpositionibus, perdunt.*

3. Monosyllaba accentu notata, quæ con
tinent vocalem *é*, & Accusativo crescunt, ali
qua,

Amikor pedig más idejű igével áll, a latin nyelv szabályait követi, akár *quod*-nak, akár *ut*-nak felel meg.

A *Hogy fem, hogy nem*, quam kötőszó az *inkab*, potius választást kifejező határozószó után áll: *ezt akarom inkab, hogy fem azt*, Hoc volo potius, quam illud. Továbbá középfokú melléknevek után, mint *Job ma egy veréb, hogyfem holnap egy tűzok*.

A *Hanem*, sed kötőszó a *nem csak*, non tantum után áll.

AZ ÉKEZETEKRE VONATKOZÓ SZABÁLYOK¹¹⁸

A magyarok ékezetekben bővelkednek, ezekre, amint arra a 4. oldalon utaltam, az alábbi szabályok vonatkoznak.

A FŐNEVEK ÉKEZETEI

1. Az egy szótagos ékezetes névszók, amelyek egyes számú tárgyesetben nem növelik a szótagszámot, megtartják ékezetüket, mint, *jár*, lutum; *pénz*, pecunia; *szél*, ventus; *sárt*, pénzt.

2. Azok, amelyek tárgyesetben bővülnek, ha az *a*, *i*, *o*, *u*, *ö* magánhangzók valamelyikét tartalmazzák, megtartják ékezetüket, mint, *Ács*, faber lignarius; *hid*, pons; *bólt*, fornix; *kúlcs*, clavis; *szőcz*, pellio; birtokos esetben *ácsé*, részes esetben *ácsnak*, tárgyesetben *ácsot* stb. Kivéve az *ar* [ár] végűeket, ezek a tárgyesetben egy másik *a* hozzátoldásával növelik a szótagszámot, mint *nyár*, aestas; *nyarat*, aestatem.

Továbbá: *úr*; *Víz*, aqua, melyek elvesztik ékezetüket az egyes tárgyesetben és a teljes többes számban a hozzájuk toldott névmások [birtokos személyjelek] és előljárók [határozóragok] előtt.

3. Az egy szótagos ékezetes névszóknak, amelyek *é* magánhangzót tartalmaznak, és egyes számú tárgyesetben bővülnek, egy része elveszti az ékezetét az egyes tárgy-

qua perdunt accentum in Accusativo singulari, & toto numero plurali, & in affixis pronomi-
nibus, & in Constructione duorum Nomi-
num substantivorum rerum diversarum, quæ o-
mnia ab Accusativo pendent semper, cum quo
Accentum vel servant, vel perdunt, ut *Dél* me-
ridies: *dér*, pruina: *égb*, cœlum: *fel*, medietas
bét, septimana, vel septem, *jég*, glacies: *kéz*,
manus: *légy* musca, *liv*, junculum: *mény*, nurus:
mész, calx: *név*, nomen: *réz*: cuprum: *szél*,
ventus: *szén*, pruna: *tél*, hyems: *téy*, lac:

Quibus adde hæc anomala, *sz*, caput: *sz*,
herba: *bó*, nix: *ló*, equus: ut N. *Dél*, G. *délé*,
D. *délnek*, A. *delet* (*unsi malis dicere délt*) Nu-
méro Plurali *Delek*: cum affixis Pronominibus
A' mi delánk, nostra meridies: & in Construc-
tione duorum substantivorum, ut *szerecsenek*
dele, fortunæ meridies. sic *deret*, *egret* &c. *szet*,
szvet, *havat*, *lovat*, &c.

Aliqua veró, accentum in Accusativo, & con-
sequenter in prædictis casibus servant, & fere
sunt sequentia. *Bécs*, Vienna: *czév*, situla: *éy*,
nox: *ék*, cuneus: *fek*, frænum: *gém*, ardea:
gier, chrysocolia: *kép*, imago: *kém*, explorator:
lep, splen, & viscus: *m:b*, apes, *méz*, mel:
nép, populus: *pép*, pulpa: *réf*, ulna: *rét*, pra-
tum; & plica: *szek*, lades: *térd*, genu: *veg*,
finis: Exemplum, N. *Nép*, G. *népé*, D. *nép-*
nek, A. *népet*, Pl: *Népek*, Populi: cum affixis
Pronominibus, *az en népem*, populus meus: in
Con

esetben, a teljes többes számban, névmások [birtokos személyjelek] hozzátoldásakor, továbbá két különböző dologra vonatkozó főnév alkotta szerkezetben [birtokos szerkezetben].¹¹⁹ Mindezek mindig a tárgyesettől függnnek, vagyis hogy ott megtartják vagy elvesztik az ékezetüket, mint *dér*, *pruina*; *égh*, *coelum*; *fél*, *medietas*; *hét*, *septimana* vagy *septem*; *jég*, *glacies*; *kéz*, *manus*; *légy*, *musca*; *lév* [lé], *iusculum*; *mény* [meny], *nurus*; *mész*, *calx*; *név*, *nomen*; *réz*, *cuprum*; *szél*, *ventus*; *szén*; *pruna*; *tél*, *hiems*; *téy*, *lac*.

Továbbá ezek a rendhagyók: *fő*, *caput*; *fű*, *herba*; *hó*, *nix*; *ló*, *equus*, mint alanyesetben *Dél*, birtokos esetben *dél-lé*, részes esetben *délnek*, tárgyesetben *delet* (vagy ha jobban tetszik, *délt*), többes számban *Delek*, toldott névmásokkal [birtokos személyjelekkel] *A' mi delünk*, *nostra meridies*, továbbá két névszó alkotta [birtokos] szerkezetben, mint *szerecsének dele*, *fortuna meridies*, így *deret*, *eget* stb., *fejet*, *fővet*, *havat*, *lovat* stb.

Egy részük pedig megtartja az ékezetét a tárgyesetben és következésképpen az összes felsorolt esetben, mégpedig a következő szavak: *Bécs*, *Vienna*; *czév*, *situla*; *éy*, *nox*; *ék*, *cuneus*; *fék*, *fraenum*; *gém*, *ardea*; *glét*, *chrysocolla* [forrasztáshoz használt fémolvadék]; *kép*, *imago*; *kém*, *explorator*; *lép*, *splen* és *viscus*; *méh*, *apes*; *méz*, *mel*; *nép*, *populus*; *pép*, *pulpa*; *réf*, *ulna*; *rét*, *pratum* és *plica*; *szék*, *sedes*; *térd*, *genu*; *vég*, *finis*. Példa: alanyesetben *Nép*, birtokos esetben *népé*, részes esetben *népnek*, tárgyesetben *népet*, többes számban *Népek*, *Populi*, toldott névmásokkal [birtokos személyjelekkel] *az én népem*, *populus meus*,

Constructione duorum substantivorum . *Mépe*, populus Dei, &c.

4. Nomina duarum syllabarum, si habent accentum in prima syllaba, eum servant: ut *álom* somnus. G. *álo mé*, D. *álo mna k*, A. *álmé*.

5. Nomina duarum syllabarum si habent accentum in ultimâ, quancunq; in illa habeant vocalem, præter *é*, accentum servant, siue crescant Accusativo ut *nyaláb*, fideis, *nyalábot*, fideem, siue non, ut *halál*, mors, *halált*, mortem, &c.

Excipe finita in *ar*, quæ Accusativo crescunt per *a*, ut *Azár*, Canilvenaticus, *agarat*, *madár*, avis, *madarat* &c. Quæ accentum in Accusativo perdunt, Si verò contineant vocalem *é* accentu notatam, & in Accusativo crescant, accentum in eo casu, & reliquis ab eo pendentibus perdunt, ut *Cserépe*, testa: G. *Cserépe*, D. *Cserépnak*, Acc. *Cserépot*. in Plur. Num. *Cserépek*. Cum affixis *Cserépetem*, mea testa; in Constructione duorum substantivorum, *fazék Cserépe*, ollæ testa. Quæ verò in Accusativo non crescunt, accentum servant ubiq; , ut *Tányér*, orbis, *tányéré*, *tányérnak*, *tányért*.

6. Nomina duas syllabas superantia servant suum accentum ubiq; , ut *Ajandék*, donum, *ajandékot*, &c.

ACCENTUS ACCESSORIUS.

Quidam accentus nominibus in obliquis, & verbis inter conjugandum accedunt, pro quibus Regula sequens.

két névszó alkotta szerkezetben *Isten népe*, *populus Dei* stb.

4. A két szótagos névszók, ha az első szótagjukon van az ékezet, megtartják azt, mint *álom*, *somnus*, birtokos esetben *álomé*, részes esetben *álomnak*, tárgyesetben *álmot*.

5. A két szótagos névszók, ha az utolsó szótagjukon van az ékezet, megtartják azt, bármilyen magánhangzó is áll ott (kivéve az *é*-t), akár bővülnek tárgyesetben, mint *nyaláb*, *falcis*, *nyalábot*, *falcem*, akár nem, mint *halál*, *mors*; *halált*, *mortem* stb. Kivéve az *ar* végűeket, ha a tárgyesetben *a*-val bővülnek, mint *Agár*, *Canis venaticus*, *agarat*; *madár*, *avis*, *madarat* stb., ezek elvesztik az ékezetüket.

Ellenben ha ékezetes *é*-t tartalmaznak, és tárgyesetben bővülnek, akkor ebben az esetben, valamint az ettől függő esetekben elvesztik ékezetüket, mint *Cferép*, *testa*, birtokos esetben *Cferépé*, részes esetben *Cferépnek*, tárgyesetben *Cferepet*, többes számban *Cferepek*, toldott névmásokkal [birtokos személyjelekkel] *cferepem*, *mea testa*, két névszó alkotta [birtokos] szerkezetben *fazék cferepe*, *ollae testa*. Amelyek viszont nem bővülnek tárgyesetben, mindig megtartják az ékezetet, mint *Tányér*, *Orbis*, *tányéré*, *tányérnak*, *tányért*.

6. A kettőnél több szótagú névszók mindig megőrzik ékezetüket, mint *Ajandék*, *donum*, *ajandékot* stb.

JÁRULÉKOS ÉKEZET

Némely ékezetek a névszókhoz függő esetükben, az igékhez pedig a ragozás során járulnak, ezekre a következő szabályok vonatkoznak.

1. Omnia Nomina in a, vel e desinentia æquivalent accentum super has literas in obliquis casibus, & in affixis, & in constructione duorum substantivorum, sive in Regimine, ut *Katonák*, miles. G. *Katonáé*, D. *Katonának*, Acc. *Katonát*. Num. Pl. *Katonák*, cum affixis, *Áz én katonám*, meus miles. in Regimine, *Palatinus Katonája*: per affixa intellige etiam Præpositiones conjunctas, ut *Katonáért*, pro milite.

2. Genitivos formativa littera é, acuitur: propter quod accentus immediatè præcedens plerumq; scripto non exprimitur, bene autem pronuntiatione, ut *Katona*. G. *Katonáé*.

3. Accentus Præpositionum tam Conjunctarum, quam separatarum, & aliarum partium indeclinabilium servatur, ut *Pál-nál*, apud Paulum. *Pal által*, per Paulum.

ACCENTUS PRONOMINUM.

Hi habentur in ipsis Pronominum declinationibus a pag. 40. In accessorijis imitantur Nomina.

ACCENTUS VERBORUM.

Verba quos accentus habent in themate, eosdem inter conjugandum servant: pro illis qui in conjugando accedunt, observa singulorum conjugationum accentus accessorios pag. 78. 79. 94. 95. 104. 105. & sint tibi illæ tabellæ pro regula. Idem intellige de Participijs, quæ in declinando quoad accentus accessorios imitantur Nomina.

DE AR.

1. Minden *a*-ra vagy *e*-re végződő névszó ékezetet kap *e* betűk fölé a függő esetekben, toldott névmásokkal [birtokos személyjelekkel] és a két névszó alkotta [birtokos] szerkezetben avagy vonzatban, mint *Katona*, miles, birtokos esetben *Katonáé*, részes esetben *Katonának*, tárgyesetben *Katonát*, többes számban *Katonák*, toldott névmásokkal [birtokos személyjelekkel] Az *én katonám*, meus miles, vonzatban [birtokos szerkezetben] *Palatinus Katonája*, toldalékokkal, értsd a kapcsolt előljárókat [határozóragokat] is, mint *Katonáért*, pro milite.

2. A birtokos eseteket képző *é* betű ékezetes, ezért a közvetlenül előtte álló ékezetet többnyire nem jelöljük az írásban, viszont a kiejtésben igen, mint *Katona*, birtokos esetben *Katonaé*.

3. A kapcsolt és a különálló előljárók [határozóragok és névutók], továbbá egyéb ragozhatatlan szófajok ékezete megmarad, mint *Pál-nál*, apud Paulum, *Pal által*, per Paulum.

A NÉVMÁSOK ÉKEZETEI

Megtalálhatók a névmások ragozásáról írottakban (40. oldaltól). A járulékos ékezetek tekintetében a főneveket követik.

AZ IGÉK ÉKEZETEI

Azok az igék, amelyeknek a tövében ékezet van, megtartják azt a ragozás során. A ragozás során kapott ékezetekre vonatkozóan vedd tekintetbe az egyes ragozások járulékos ékezeteit a 78., 79., 94., 95., 104. és 105. oldalon, szolgáljanak ezek a táblázatok szabályként. Ugyanez érvényes a melléknévi igenevekre, amelyek a ragozásban a járulékos ékezetek tekintetében a főneveket követik.

DE ARTICULO A, VEL AZ. INSTRUCTIO

Frequens est hic articulus, & est signum rei determinatae, ut dictum est pag. 93. n. 5.

Quando autem debeat poni, sequentes regulae multum dirigent.

1. Ante Nom. Prop. articuli fere omittuntur, *Lattadé Péter*, vid. itine Petrum? Sed si cum aliqua emphasi proferantur, articulum admittunt.

2. Quando demonstratur aliquid emphaticè: ut *Ez a' Próbéta*, hic est Propheta.

3. Quando apud Latinos verbum *est*, inter duos nominativos ad eandem rem pertinentes, in tempore praesenti est positum, tum apud Ungaros verbum non exprimitur, sed articulus *a*, vel *az* expressè ponitur, & subit vices occultati verbi, ut *Isten a' Bró*, Deus est Judex.

4. Quando substantiva nomina determinatè accipiuntur: advertes, si in tuo sensu potes substantivo illi demonstrativa Pronomina praesertim *Hic*, *ille*, *illo*, ad. lere. ut si petas *calamum*, & intelligas hunc vel illum certum: sic add. ide. *azt a' pennát*, da huc illum calamum: si verò substantivum sic accipis ut possis illi addere particulas *unum*, *aliquis* &c. indeterminatè significantes, non praefigis articulum. ut si petas *calamum*, & es contentus quocumq. porrecto, dices tantum, *Adgy pennát*, da calamum, intelligis enim sic: da unum, vel aliquem calamum.

5. In Proverbijs fere omittuntur articuli, ut

Ka-

AZ A VAGY AZ NÉVELŐRŐL VALÓ TANÍTÁS

Ez a névelő igen gyakori és a dolog meghatározottságának a jele, amint azt a 93. oldal 5. pontjában említettük.

Hogy mikor kell használni, arra a következő szabályok irányadóak.

1. Két tulajdonnév előtt általában elmaradnak a névelők, mint *Lattadé Pétert?* *Vidistine Petrum?* Ám ha valamiért nyomatékkal ejtjük, lehet névelőt tenni elé.

2. Amikor nyomatékosan mutatunk valamit, mint *Ez a' Prophéta*, *hic est Propheta*.

3. Amikor a latinoknál két, ugyanarra a dologra vonatkozó főnév között az *est* ige áll jelen időben, akkor a magyaroknál nincs kitéve az ige, hanem kifejezésére az *a* vagy *az* névelőt teszik ki, és ez tölti be a rejtett ige szerepét mint *Isten a' Biró*, *Deus est Iudex*.

4. Amikor a főnevet határozott értelemben használjuk. Figyeld meg, hogy értelmezésed szerint az illető főnév elé mutató névmást (főleg: *hic*, *ille*, *iste*) tudsz-e tenni, mint amikor tollat kérsz, és ezt vagy azt a bizonyos tollat érted, így: *add ide azt a' pennát*, *da huc illum calamum*; ha a főnevet úgy értelmezed, hogy az *unus*, *aliquis* [egy, valamilyen] stb. határozatlanságot jelölő szócskákat tudnád hozzátenni, akkor nem teszel elé névelőt, mint amikor tollat kérsz, és megelégszel bármelyik toll odaadásával, csak azt mondod: *Adgy pennát*, és úgy érted, hogy *da unum vel aliquem calamum* [adj egy tollat vagy valamilyen tollat].

5. A közmondásokban többnyire elmaradnak a névelők, mint *Kákan kereffz cfomót*, *In scirpo nodum*.

Kárm keressz csomót, In scirpo nodum. 181

6. Vocativis non præponuntur articuli.

7. Participijs adj. ctivè positis plerumq; eleganter præponitur articulus: ut *a meg löst esőnek nem kell köpönyög. A következő esztendőben,* anno sequente.

8. Pronominibus *én, te, ő, mi, ti, űk,* quando ponuntur ante substantiva habentia affixum possessivum, præponitur articulus, ut *Az én könyvem,* meus liber. &c.

9. Pronominibus Possessivis *Enyim, tiéd, övé,* præponitur articulus tunc, quando eorum substantiva præcesserunt, ut *Szebb az én könyvem a tiédnél.* v. p. 45.

10. Præponitur articulus etiam Nominibus Adverbijis, quando emphaticè adhibentur, ut *Elmegyek a' hová két szomszédjelen. a' merre a' k'rsz, arra menni.* &c.

11. Præponitur etiam alijs partibus orationis materialiter sumptis, seu per modum Nominis, ut *Nem tetezik nekem a' nincsen.*

REGULÆ SYLLABIZANDI.

1. Una consonans inter duas vocales, aut diphongos *ö, ú,* posita adhæret vocali sequenti, & nota quod sequentes conjunctæ *ch, cs, cz, lz, ts, gy, ly, ny, ty,* habeantur pro una consonante, ut *A-pa, a-nya, gyú-rú.* Vide pag. 2. 3.

2. Si eadē consonans duplicetur inter duas vocales, aut dictas diphongos, prior ad præ-

ce-

6. A megszólító esetek elé nem teszünk névelőt.

7. A jelzőként használt melléknévi igenevek elé általában választékos dolog kitenni a névelőt, mint *a meglőtt esőnek nem kell kőpönyög*, *A' következő eftendőben*, anno sequente.

8. Névelőt teszünk az *én*, *te*, *ő*, *mi*, *ti*, *ők* névmások elé, ha birtokos toldalékkal [birtokos személyjellel] ellátott főnév előtt állnak, mint *Az én könyvem*, meus liber.

9. Névelőt teszünk az *Enyim*, *tiéd*, *ővé* birtokos névmások elé, ha a főnévük [a birtok] megelőzte őket a szövegben, mint *Szebb az én könyvem a' tiédnél*, lásd a 45. oldalt.

10. Névelőt teszünk néhány határozószó elé is, ha nyomatékosan használjuk őket, mint *Elmegyek a' hová két szemem vífzen*, *a' merre akarfz*, *arra menny* stb.

11. Más szófajok elé is névelőt teszünk, ha dologi értelemben, azaz főnévként használjuk, mint *Nem tetczik nékem a' nincfen*.

A SZÓTAGOLÁS SZABÁLYAI

1. A két magánhangzó vagy *ő*, *ű* magánhangzók között álló mássalhangzó az őt követő magánhangzóhoz tapad. Jegyezd meg, hogy a következő összetett mássalhangzók: *ch*, *cs*, *cz*, *fz*, *ts*, *gy*, *ly*, *ny*, *ty* egy mássalhangzónak számítanak, mint *A-pa*, *a-nya*, *gyű-rű*. Lásd a 2. és a 3. oldalt.

2. Ha egyazon mássalhangzót kettőzünk meg két magánhangzó vagy az említett magánhangzók között, az első mássalhangzó az előtte álló magánhangzóhoz, a második pedig az utána álló magánhangzóhoz tartozik, mint *An-na*.

cedentem vocalem , posterior ad sequentem spectat , ut *An-na*

3. Si duæ consonantes diversæ , à quibus potest aliqua vox incipere , ponantur inter duas vocales , spectant ad sequentem vocalem : tales sunt *num*. 1. *enumerata*, ut *Csa-szar* , &c. aliæ paucae sunt consonantes , ut a binis incipiat vox Ungarica , nisi hæ : *Trombita* , tuba : *ptrácsók* , grillus : *strucz* , *madár* , struthius. Peregrinis autem præponunt , aut interponunt aliquam vocalem , ut *Iskola* , *Scho'a* , *Kalastrom* Claustrum.

4. Aliæ consonantes diversæ juxta se positæ inter duas vocales , aut dictas diphthongos , separantur sic : *ar-pa* ; hordeum : *dr-zð* , custos.

5. Diphthogi *ay* , *ey* , *oy* , *øy* , in fine vocis , accedente vocali in casibus , aut affixis , dissolvuntur , & *y* adheret sequenti vocali. ut *bay* , capillus , est monosyllabum , *ba-yam* , capillus meus.

6. Quando sunt duæ vocales simul in medio vocis , quæ non faciunt diphthongum , prior spectat ad præcedentem , posterior ad sequentem consonantem , ut *Bi-al* , bubalus : *bü-ar* , mergus. Si autem quantitatis gratiâ eadem vocalis geminetur , ut *Aæcs* , *eek* , coalescunt in unam , ut *aa-esot*. Sed communior usus est scribere unam vocalem cum accentu , sic *ács* , *ék*.

7. Quando vocalis est in ultima syllaba , trahit ad se præcedentem consonantem , ut *ga-lumb* , colum.

3. Ha két különböző mássalhangzó, amelyekkel szó kezdődhet, kerül két magánhangzó közé, ezek az utánuk álló magánhangzóhoz tartoznak; ilyenek az 1. pontban felsorolt mássalhangzók, mint *Cfa-szar stb.* Ezeken kívül kevés olyan mássalhangzó van, melyek kapcsolatával magyar szó kezdődhetne, legfeljebb ezek: *Trombita*, tuba; *ptrűcsők*, grillus; *strucz madar*, struthius. Idegen szavaknál a mássalhangzók elé vagy közé tesznek valamilyen magánhangzót, mint *Iskola*, Schola; *Kalaftrom*, Claustrium.

4. A többi esetben a két különböző mássalhangzót, ha két magánhangzó vagy az említett magánhangzók között állnak, így választjuk el: *ar-pa*, hordeum, *őr-ző*, custos.

5. A szó végén álló *ay*, *ey*, *oy*, *őy* kettőshangzók, ha esetragozás vagy toldalékolás során magánhangzó járul hozzájuk, szétváltnak, és az *y* az elől álló magánhangzóhoz tapad, mint a *hay*, capillus egy szótagú, *ha-yam*, capillus meus.

6. Ha két, kettőshangzót nem alkotó magánhangzó áll a szó közepén, az első az előttük levő mássalhangzóhoz tartozik, a második pedig a mögöttük levőhöz, mint *Bi-al*, bubalus; *bu-ar*, mergus [búvár]. Ha a hosszúság jelölésére kettőzzük megugyanazt a magánhangzót, mint *Aacs*, *EEK*, ezek egybeolvadnak, mint *aa-cfot*. De szokásosabb egy magánhangzót írni, ékezetel, így: *ács*, *ék*.

7. Ha a magánhangzó az utolsó szótagban van, magához vonzza az előtte levő

columba, *ga lam-bot*, columbam, *gybngy*, *vnsh*,
gydn-egydt, *hurex*, pugna, *har-czot*; nam *gy*, habentur
 pro una, ut dictum est num. 1.

8. Quando una consonans est in fine vocis,
 hanc ad se rapit accedens vocalis, ut, *ág*, ra-
 mus, *á-gon*, in ramo: *szék*, sedes, *szék-et*, *szék*:
ha-rag, ira, *ha-ra-got*, iram: Quando verò duæ
 consonantes sunt in fine vocis, una saltem ac-
 cedit vocali supervenienti, ut *harang*, campana,
ha-ran-got.

9. Quando una vocalis est in fine vocis, te-
 net se temper cum præcedente consonante, &
 ad se rapit consonantes accedentes. ut *A-tya*,
a-tyám.

10. In vocibus compositis partes compositæ
 simul se tenent, ut *bor-ért*, pro vino. *vidd-el*,
 aufer: *mind-halál-ig*, usq; ad mortem, *A-nyas-
 szent-egy-ház* Ecclesia: Excipe partes compo-
 siti incompletas hæc *en*, *on*, *ön*, æquivalentes
 latinæ præpositioni *in*, quæ trahunt ad se præ-
 cedentem consonantem *n*, ut *az a-gon*, in ra-
 mo. *n*, autem ejusdem significationis, affixú vo-
 cibus in vocalem desinentibus, adhæret vocali
 præcedenti, ut *ká-ka*, scirpus, *ká-kán*, in scirpo.

11. I, & U, Sequenti vocali, si cum ea
 in unam syllabam coalescunt, fiunt consonan-
 tes ut *józan*, sobrius: *Vitéz*, miles. & hæc etiã

A. M. D. G.

AD.

mássalhangzót, mint *ga-lamb*, *columba*, *ga-lam-bot*, *columbam*; *győ̃ngy*, *unio*, *győ̃n-győ̃t*; *harcz*, *pugna*, *harczot*, a *gy* ugyanis egynek számít, amint azt az 1. pontban említettük.

8. Ha a szó végén egyetlen mássalhangzó áll, az előtte álló magánhangzó magához vonzza, mint *ág*, *ramus*, *á-gon*, *in ramo*; *szék*, *sedes*, *szé-ke*, *sedem*; *ha-rag*, *ira*, *ha-ra-got*, *iram*. Ha a szó végén két mássalhangzó áll, legalább az egyikük az utánuk következő magánhangzóhoz járul, mint *ha-rang*, *campana*, *ha-ran-got*.

9. Ha a szó végén egyetlen magánhangzó áll, mindig az előtte álló mássalhangzóhoz tartozik, és magához vonzza az utána következő mássalhangzókat is, mint *A-tya*, *atyám*.

10. Összetett szavaknál az összetétel részei együtt maradnak, mint *bor-ért*, *pro vino*, *vidd-el*, *aufer*, *mindhalál-ig*, *usque ad mortem*, *A-nya-szent-egy-ház*, *Ecclesia*. Kivételek az összetételnek ezen nem teljes értékű részei: *en*, *on*, *ő̃n*, melyek a latin *in* előjárónak felelnek meg, melyek magukhoz vonzzák az előttük álló mássalhangzót, mint *az a-gon*, *in ra-mo*. Az ugyanilyen jelentésű *n* a magánhangzóra végződő szavak végéhez toldva az előtte álló magánhangzóhoz tapad, mint *ká-ka*, *scirpus*, *ká-kán*, *in scirpo*.

11. Ha az *I* és *U* után magánhangzó áll, és egy szótaggá olvad össze vele, az *I* és *U* mássalhangzónak lesz, mint *józan*, *sobrius*; *vitéz*, *miles*. Mindezeket is

ISTEN NAGYOBB DICSŐSÉGÉRE

A D M O N I T I O.

Qui vult faciliori viâ Ungaricam linguam addiscere, notatâ distinctione vacalium in duas classes ex pag. 3. legat per compendium exempla declinandi Nomina pag. 11. 12. 15. 22. (ubi loco exempli *Isten*, accipiat v: g. *ég*, *córum*, propter Accusativum, *Isten* enim in Accusativo non assumit vocalem ante literam *t*) 23. Comparandi pag. 34. 35. Declinandi substantivum cum Adjectivo. pag. 37. Pronomina, pag. 40. &c.

Possessiva substantivis affigendi, p. 58. 60. 66. 67.

Conjugandi Verba indeterminata, pag. 78. 79. 80. 81.

Determinata, pag. 94. 95. 96. 97.

Passiva, p. 104. 105. 106. 107.

Anomala, 122. 123.

Reliqua factus jam peritior, pro majori perfectione per otium ruminat, & experietur opinione citius se rem esse consecutum.

Corrigendum etiam est, quod priorem correctionem effugerat, pag. 49. *ŷ*. 14. *készén*, & legendú *készén*. Et pag. 131. *ŷ*. 7. & 8.

habent præteritum, & legendum, habent tertiam personam.

INTELEM

Aki könnyebb úton szeretné a magyar nyelvet elsajátítani, összefoglalásképpen olvassa el (figyelembe véve a 3. oldalon a magánhangzók felosztását két osztályra) a névszók ragozási példáit a 11., 12., 15. és 22. oldalon (itt az *Iften* szó helyett vegye például az *ég* szót, az *Iften* ugyanis tárgyesetben nem kap magánhangzót a *t* előtt), továbbá a 23. oldalon, a fokozást a 34., 35. oldalon, a jelzős főnév ragozását a 37. oldalon, a névmásokat a 40. oldalon stb. A főnevekhez toldott birtokosokat [birtokos személyjeleket] az 58., 60., 66., 67. oldalon.

A határozatlan [általános] igeragozást a 78., 79., 80., 81. oldalon.

A határozott igeragozást a 94., 95., 96., 97. oldalon.

A szenvedő igeragozást a 104., 105., 106., 107. oldalon.

A rendhagyó igeragozást a 122., 123. oldalon.

Így megalapozva a tökéletesítés kedvéért nézze át a többi üres idejében, és meglátja, a vártnál gyorsabban ér célta.

Javítandó, ami az előző javításból kimaradt, a 49. oldal 14. sorában a *kefzén*, olvasd: *kéfzen*, a 131. oldal 7. és 8. sorában a *múlt időben*, olvasd: *harmadik személyben*.

Jegyzetek

1 lat 1 Pereszlényi (elődeitől eltérően) nem tér ki a grammatika definíciójára, hanem rögtön a hangtani és helyesírási résszel kezd. Grammatikája a magyar katolikus helyesírási gyakorlat összefoglalója, elsősorban az általa idézett szerzők: Káldi György (1626), Pázmány Péter (1636) és Lépes Bálint (1616) alapján. Lásd Kniezsa 1959, Szathmári 1968, Korompay 2003.

2 lat 3 Szenczihez hasonlóan (1610. 33) Pereszlényi az *ô*-t és az *û*-t a az írásos jelölés alapján kettőshangzónak tekinti, hasonlóan a magánhangzó után álló *i* és *j* jelölésére használt magánhangzó + *i* vagy *y* vagy *j* betűkapcsolatot. Néhol viszont a szóalak elemzésénél felismeri, hogy a hangkapcsolat két külön részre [morfémára] bontható, tehát nem lehet kettőshangzó, hanem két, egymás mellett álló hang [fonéma] : „Vannak névszók, amelyek egyes számban egyes számú *ja* toldalékot kapnak, mint *Alma*, egyes szám harmadik személye birtokos toldalékkal *Almája*. A többes szám létrehozásához vedd el a szóvégi *a*-t és a megmaradó *i* lesz a többes számú birtokos toldalékú főnév képzője, és az *i* önmagában is szótagot alkot, mint *Almái*, Poma eius” (1682. 61) és „A *Tetej*, Vertex, a kettőshangzó szétválasztásával *tetei*.” (1682. 65).

3 lat 4 A kötőjel használatata a *Viz-hez* alakban (és fentebb a *Nyíl-hoz*, *Isten-hez* alakokban) feltehetően arra utal, hogy ezt a toldalékot Pereszlényi a főnévhez toldott előljárónak tekinti, a szóalakot pedig valamiféle összetételnek, hiszen a kötőjelet deklarálta a szóösszetétel tagjai közt használja (1682. 5). A korai grammatikákban a magyar szóalakon belül önállóan tekintett részek jelölésére máshol is gyakori a kötőjel. Hasonlóképp a magyar határozóragos és birtokos személyjeles alakok latin fordításában sokszor kötőjel kapcsolja össze a magyar szóelemeknek megfelelő, egyébként szabályosan különírt latin szavakat, mint Szenczinél *Megváltóm*, *redemptor-meus* (1610. 41). Lásd a lat. 138 és 162. jegyzeteket is.

4 lat 4 A „maga helyén” a Supplementumra utal, ahol a IX. (számozatlan) oldalon Pereszlényi vissza is idézi a szöveget („a 4. oldalon ígért szabályok”). Az utalás maga minden kiadásban ott van, de a Supplementum csak az első kiadás néhány példányában található meg.

5 lat 5 Valószínűleg Szenczire vonatkozik, aki grammatikájában két új esetet vett fel: *mutativust* (eredményhatározó) -vá, -vé végződéssel és *adverbialis* vagy *assimilativus* esetet (-ul, -ül), utóbbit csak egyes számban..

6 lat 6 Pereszlényi az első grammatika, amelyik kimondja, hogy a magyar nyelvben nincs nyelvtani nem. Sylvester (1539) még a megfelelő latin szó alapján tulajdonított a magyar szavaknak nemet. Szenczi (1610) már nem a latin megfelelő nemét követte a magyar szavaknál, hanem ahol lehetett, a szó jelölésének természetes nemét vette alapul, a többi szót pedig semleges neműnek tartotta (forrásnak, Petrus Ramusnak a terminusával: *genus fictum*).

7 lat 9 Pereszlényi megkülönbözteti a névszók birtokos személyjelek nélküli alakjait a birtokos személyjelesekétől. Előbbiek a *purus seu sine possessivis* ('tisza avagy birtokosok nélküli') nevet kapják, szembeállítva a *cum possessivis* ('birtokos toldalékos') alakkal, lásd a lat 30. jegyzetet. Ez a héber grammatikára visszanyúló megkülönböztetés általános a korai magyar grammatikákban és tőlük függetlenül a szintén a héberre támaszkodó rokon nyelvi grammatikákban (A finnek-nél Vhael 1733. 44, a lappoknál Ganander 1743. 31).

8 lat 9 Másodszor és részletesen a Supplementumban szól róla.

9 lat 9 A korai magyar grammatikákban a genitivus eset végződése mindig *-é*, ami valójában birtokjel. A modern felfogás szerint a magyarban nincs önálló genitivusi forma, alakja megegyezik a részes esettel: *nAk* (Kiefer 1998. 200, Balogh 2000. 186). Pereszlényi korában azonban, mivel a mintának tekintett latin esetsorban szerepelt genitivusvégződés, fel sem merülhetett az a gondolat, hogy a magyarban ne lenne külön alakú megfelelője. Az *-é* végződés genitivus esetté nyilvánítása mellett szólt, hogy a birtokoshoz kapcsolódó névszói végződés, és szemantikailag egyértelműen possessivusi viszonyra utal. Ugyanakkor, mivel a birtokjeles alak egy kifejtett birtokos szerkezet rövidítése, használata korlátozott, jelölete pedig a birtok, ezt Pereszlényi is felismerte (1682. 45–7).

Továbbá a többi korai grammatikához hasonlóan leírta, hogy eme "eset"-nek nyilvánított, *-é* végződésű alak a többi esettől eltérően újabb esetragokat vehet fel, „ismételten deklinálható” (1682. 45). A XIX. században Versegly éppen erre hivatkozva jelentette ki, az *-é* nem lehet a genitivus eset ragja (Éder 1998).

A fordítási gyakorlatból azonban nyilvánvaló volt, hogy a birtokot és birtokost is tartalmazó latin szerkezetben szereplő genitivust a magyarban nem az *-é* toldalékos alak fejezi ki. Ezért a magyar esetrendszer leírását végigkíséri a ragozási táblázatokban feltüntetett genitivus és a birtokos szerkezetben szereplő forma eltéréseinek problémája. Ezt úgy hidalják át, hogy míg a táblázatokban és az alaktanban a genitivus: *-é*, addig a kevésbé formális, oldottabb szövegezésű szintaktikai magyarázatokban (a modern állásponttal egybevágóan) a magyar genitivusi szerkezetet egy részeshatározó (vagy nominativus) és mellette egy birtokos avagy névmási toldalékkal ellátott főnév kapcsolatának értelmezték (1682. 136). A birtokos személyjelet ugyanis (héber mintára) a személyes névmás főnévhez toldott változatának (*pronomem affixum*) tartották, amely a névmás számával és személyével utal a birtokosra. (vö. lat 30. jegyzet).

10 lat 29 Pereszlényi szerint az igék *t* jeles múlt ideje képes a befejezett melléknévi igenév képzőjének szerepét betölteni. Az összefüggést helyesen látta meg, de nyelvtörténetileg fordítva: a *-t/-tt* képzős igenév épült be múlt idejű igealakként az igeragozási paradigmába (Mátai 2003. 208).

11 lat 29 Az *egér rágta (sajt)* típusú szerkezetben a *rágta* igenévben a *-t* igenévképzőt E/3. személyjel követi. Az igenévtípus az ősmagyar korban alakult ki, még a *t* elemű igenév igealakká válása illetve a határozott ragozás kialakulása előtt. (Mátai 2003. 208–209). Az *egér rágta (sajt)* típusú szerkezet eredetileg birtokos jelzős szintagma volt. Később a határozott igeragozás *-t/-tt* jeles paradigmájának kialakulása után az alakilag megegyező E/3. alak hatására a beszélők a birtokos személyjeles igenevet ragozott igének, a ragtalan birtokos jelzőt pedig alanynak fogták fel (Horváth L. 2003. 438), így értelmezi Pereszlényi is. A példák

latin fordításában befejezett szenvedő melléknévi igenév áll, mellette az ágens ablativusban: 'az egér által megrágott sajt' stb.

A személyjellel ellátott *-t* igenévképzős alak határozóragot is kaphatott, és így átmenetet képzett a névszók és a határozói igenevek közt. Lásd még 1682. 102.

12 lat 29 A latin *visurus* participium instans activi, jelentése: 'látni készülő, majd látó', a *videndus* participium instans passivi, jelentése: 'látandó, akit majd látnak'.

13 lat 29 A jezsuita rend hivatalos latin nyelvtana, Alvarez grammatikája pedagógiai szempontból a megtanulandó anyagot két részre osztotta: az általános szabályok illetve az összefoglaló táblázatok után az egyszerűbb, könnyen áttekinthető típusokatt tárgyalta, a kivételeket és a kevésbé lényeges részeket appendixekbe, függelékekbe helyezte, ezeket később tanulták vagy elhagyták. Az appendixek bevezetésével Alvarez nyomán Pereszlényi is ezt a módszert követi, mint ahogy a grammatika címe is a „jezsuita módszer”-re utal.

14 lat 30 Ebben a példában kivételesen *cz*-vel jelöli a *cs* hangot.

15 lat 30 A magyar nyelvnek a latintól különböző sajátosságait leírva a magyar grammatikusok erőteljesen támaszkodtak a héber grammatikára. A héber a Biblia három szent nyelve közül a legfontosabbnak, legősibbnak számított, így igen nagy tekintélynek örvendett. Szerkezeti hasonlóságai miatt is alkalmas fogódzót kínált a magyar nyelv bizonyos jellemzőinek leírásához. A héber grammatika a XI. században Andalúziában arab nyelven, arab kategóriák és terminusok felhasználásával született. Ugyanakkor a héber grammatika mintáját adó arab grammatikát befolyásolták Arisztotelész kategóriái és a thraxi grammatikai hagyomány is. Az arab nyelvű héber grammatikát a XII. században David Kimchi ültette át héber nyelvre. Reuchlin 1506-ban *Rudimenta linguae Hebraeica* című munkájában Kimchi nyelvtanára a latin *ars grammatica* terminusait alkalmazta. Ezzel megnyitotta az utat a keresztény hebraisztika számára, és lehetővé tette a héber grammatika eredményeinek beépülését az európai nyelvreírásba. (Lásd Telegdi 1990, Téné 1995, Klein 2001, magyar vonatkozásaira Dán 1973 és 1978.)

A héber grammatikairódalomból származik a korai magyar nyelvtanoknak az a felfogása, hogy a birtokos személyjelek valójában a névszóhoz toldott birtokos névmások (lásd Melich 1908. 29). A héberben a személyes névmás, mint önálló szó, csak nominativusban létezik, egyéb eseteinek szerepét bizonyos ragok töltik be, amelyek névszókhoz és igékhez is csatlakozhatnak. Névszóknál a birtokos személyére, igéknél pedig az ige tárgyának számára és személyére utalnak. Funkciójuk miatt e ragokat is névmásnak nevezik. A latin nyelvű héber nyelvtanokban megkülönböztettek *pronomen separatum*ot (szó szerint: különálló névmás), ez a hagyományos latin személyes névmásnak felelt meg, és *pronomen affixum*ot, amin az említett ragokat értették.

A *pronomen affixum* (szó szerint: kapcsolt vagy toldott névmás) kulcskategória lett a magyar és a rokon finnugor nyelvek korai grammatikáiban. Ezekben a nyelvekben egymástól függetlenül is a *pronomen affixum* kategóriájának bevezetésével adtak számot a birtokos személyjelezés, a határozott igeragozás és az infinitívus ragozásának kérdéséről. A magyarázat egyébként nyelvtörténetileg is helytálló, hiszen e toldalékok valójában a személyes névmásból alakultak ki. (A birtokos személyjelekről lásd Korompay 1991. 259–283.)

Eleinte a birtokos személyjeles alakokat (egyezően más finnugor népek grammatikáival) két szó (egy főnév és egy névmás) valódi összetételének tekintik, Pereszlényi már nem kezeli ezeket valódi összetételnek, inkább csak a szón belüli jelentéses, de önállóan nem megjelenő elemeknek. Ez lépés a morféimákra bontó elemzés felé (lásd erről Vladár 2004).

16 lat 31 Pereszlényi a ma kérdő és vonatkozó névmásnak tartott elemeket Alvarezt követve (Alvarez 1659. I. 104) *nomen adiectivum*oknak nevezi, a pronomenek közt csak a személyes és a birtokos névmásokat tárgyalja.

17 lat 38 Valójában névmás.

18 lat 40 Lásd a lat 30 jegyzetet.

19 lat 41 A táblázatban a latin egyes szám 1. és 2. személyű személyes névmás genitivusaként feltüntetett alakok (*mei, tui*) nem fejeznek ki birtoklást (azt a *meus, tuus* birtokos névmás fejezi ki), hanem 'irántam, felém' jelentésű genitivus obiectivusok. A magyar fordítást nyilván a táblázat rendszere szülte, hiszen az *enyim, tied* alakokat Pereszlényi a 43. oldalon birtokos névmásként tünteti fel, a latin *meus, tuus* megfelelőjeként. A latin többes szám 1. és 2. személyű genitivusok (*nostrum, vestrum*) genitivus partitivusok ('közülünk, közületek'), tehát szintén nem fejeznek ki birtoklást. Pereszlényi gyakorlata pontosan követi Alvarez grammatikájának magyar értelmezésekkel ellátott kiadását (vö. 1659. I. 19, 20 ill. 23).

20 lat 43 Az a felfogás, hogy a birtokos névmás nem csupán a személyes névmás birtokos esetének kifejezésére szolgál (mint a latinban), de egyenesen abból származik, annak a birtokos esete, általános a magyar szerzőknél. Hasonlóan más finnugor nyelvek grammatikáiban is, lásd pl. Ganander 1743-as lapp grammatikáját: A névszói toldott állapot a *Muo, Tuo, Suo* eredeti névmások birtokos esetének (ezek szolgálnak birtokos névmás helyett) kezdőhangjaiból jön létre, ezeket a *M, T* vagy *D, S* kezdőhangokat toldjuk ugyanis a névszókhoz" (1743. 51–52). Pereszlényi forrása, Szenczi (1610/2004. 139) így ír: „Ezeknek a szócskáknak az első szótagja kiesik a hozzátoldás során, illetve a toldott névszó elé kerül; végül pedig a *nac*-névragozásban az *é a-ra* változik, mint *ő fája* azaz *fa-ővé, lignum ipsius; Te fád* azaz *fa tied, Lignum tuum; En fam*, ahelyett, hogy *fa-enyim, Lignum meum*."

21 lat 45 A szerzők a birtokos személyjeleket és a határozott igeragozás ragjait, továbbá az infinitivus személyragjait azonos eredetűnek tartják, szerintük mindegyik a névszóhoz, illetve az igéhez toldott birtokos névmás. (Hasonlóan más finnugor grammatikákhoz, lásd a lat 30 jegyzetet.)

22 lat 45 Lásd a lat 9 jegyzetet.

23 lat 45 A latin szó (*Domini*) genitivusban áll.

24 lat 46 Nyilván nyomdatechnikai okból a kis *ő*-nek nincs nagybetűs párja.

25 lat 46 A birtokos személyjellel ellátott névszó neve: *nomen possessivum*, más szerzőknél is.

26 lat 47 Az érvelés szó szerint ismétlődik a szintén jezsuita Sajnovicsnál, aki a magyar és a lapp nyelv rokonságát bizonyító Demonstratio c. munkájában a rend hivatalos magyar grammatikáját, Pereszlényi művét használta fel (1770. 94).

27 lat 51 Az idézett mű: *A' római Anyafzentegyház Szokáijából, minden vasarnapokra, es egy-nehány innepekre Rendelt Evangeliumokról Predikacziok*.

Melleyeket, elő nyelvenek tanitassa-utan Írájban foglalt Cardinal Pazmany Peter Esztergami Ersek. Nyomtatták Posonban, MDCXXXVI. Eftendőben.

28 lat 53 Talán az előtte álló latin szó hatására írt *C-t K* helyett.

29 lat 55 A *hon* fordítására írt *Domi* locativusi alak, az alanyeset *domus* lenne. A *hon* elsődlegesen helyhatározóként és nem alanyesetű főnévként volt használatos.

30 lat 55 Pereszlényi származtatása téves, a külön-külön finnugor eredetű szavakról van szó.

31 lat 58 Az idézett mű: *Egy nehany jeles okai melleykert Telegdi Miklos Pechi püspöc nem ueheti es nem akaria uenni Luter Martonnac es az ű maradekinac tudományát. Nyomatatot Nagfzombatban 1581. eftendőbe fzent Mihalij havaba.*

32 lat 61 A 3. oldalon ugyanis az *ai-t* kettőshangzónak minősítette.

33lat 65 Pereszlényi szerint az szóvégi *ej* betűkapcsolat diftongust jelöl (vö. a 3. oldalon írottakkal), ez válik szét két külön hanggá: ebből az *i* a többes szám jele.

34 lat 66 Az idézett munka: *Az halando es iteletre memendeo tellyes emberi nemzetnek Fenyos tükörő. Melliet Leepes Balint Nytray Püspök Magyar Orszagy Cancellarius minden űdvössege szomiuhozo hiű keresztyennek szeretettel aianll es dedical. Niomattatot Pragaban Seesius Pal altal. Anno MDCXVI.* [I. könyv: Az halalrol. II. könyv: Az iteletről.]

35 lat 69 Tévedésből egymás után kétszer írta ugyanazt az idézeti helyet.

36 lat 69 Pereszlényi a múlt idő *-t* jeléből származtatja a melléknévi igenév képzőjét (lásd lat 29 jegyzet), a szófajváltást a birtokos személyjel hozzákapsolhatósága jelzi számára.

37 lat 70 Pereszlényi szerint az *-ék* (ma: heterogén többesjel) az *-é* genitivus (ma: birtokjel) és a többes számot kifejező *k* toldalék kapcsolata.

38 lat 70 A latinban formailag az optativus és a coniunctivus közt nincs különbség, a funkciójuk tér el: az optativus önálló (nem alárendelt) mondatban áll, és modalitást (feltételeességet, kívánságot vagy felszólítást) jelöl, a mellékmondatban szereplő coniunctivus pedig a főmondati állítmányhoz történő időviszonyításra szolgál. A klasszikus latin grammatika a görög nyelvtant követve (ahol ez alakilag is kétféle ragozási sor) külön tárgyalta őket, mai felfogásban mindkettő coniunctivus. A határozatlan igemódok (infinitivusok) onnan kapták nevüket, hogy nem határozzák meg a számot és a személyt, szemben a határozott módú, vagyis személyragozott igével, a *verbum finitummal*.

39 lat 71 Pereszlényi megjegyzései (itt és a következő oldalakon) jelzik az elbeszélő múlt kiszorulását a korban a *t* jeles múlttal szemben, vö. Sárosi 2003b. 615.

40 lat 72 Az *-nd-s* jövő időről van szó, amelyet Pereszlényi *coniunctivus futurum*nak nevez (ma: indicativus futurum perfectum).

41 lat 73 Pereszlényinél az igeragozások osztályozásának kiindulópontja az igék nemek szerinti felosztása a klasszikus grammatikában. A felosztás Apolloniosz Düszkolosz nyelvtanára nyúlik vissza, ahol az igék három osztálya a cselekvő (tárgyas), a szenvedő és a semleges (tárgyatlan). A tárgyas igéket

Apolloniosz úgy fogja fel, hogy cselekvésük áttevődik valakire vagy valamire. Ezt tükrözi a latin grammatikákban a *verbum transitivum* műszó. (A tranzitivitás kiterjesztése a tárgyeset mellett más esetű igei vonzatokra is a középkori modistáktól ered).

Donatusnál az *Ars minor*ban a *verbum* lehet *activum*, *passivum*, *neutrum*, *commune* és *deponens*. (A magyar grammatikusok szempontjából az első háromnak volt jelentősége.) Cselekvő igeiknek azokat nevezi, amelyekből lehet szenvedő, tehát a cselekvő igeiken csak a tranzitív igeiket érti. A neutrális igeikhez tartoznak azok, amelyekből nem lehet szenvedő. Ugyanígy Alvarez is (1659. I. 104): „*Activum est, quod littera o finitum, passivum fit addita r, ut amo, amor. Passivum est, quod syllaba or finitum, activum fit r littera abiecta, ut amor, amo. Neutrum est, quod m vel o finitum ex se passivum personale non gignit, ut sum, sto, servio.*” A példák azt mutatják, hogy a neutrális igeik között vegyesen vannak a mai terminológia szerint cselekvő intranszítív, továbbá mediális igeik is.

A magyar grammatikusok a tranzitivitás–intranszitivitás megkülönböztetésén túl szembekerültek a határozott és általános ragozás elkülönítésének kérdésével is. Ezt úgy oldották meg, hogy a cselekvő (azaz: tranzitív) igein belül vettek fel kétféle ragozási sort (Pereszlényinél *determinata–indeterminata coniugatio*, Szenczinél *directa–indirecta coniugatio*). Pereszlényinél tehát négy igeragozás van: cselekvő határozatlan (*activum indeterminatum*), cselekvő határozott (*activum determinatum*), szenvedő (*passivum*) és az ikes ragozású semleges (*neutrum*). Ugyanakkor észreveszi és megjegyzi, hogy nem csak a határozatlan tárgyú cselekvő (azaz: tranzitív) igeik kapnak határozatlan igeragokat, hanem a neutrális (ma: cselekvő intranszítív és mediális) igeik is.

42 lat 74 A latin nyelvű nyelvészeti terminológiában a gyökér (*radix*) a szó legegyszerűbb része, amely mindennemű képzés és ragozás alapjául szolgál, lehet fiktív tő is (Marouzeau 1933). A fogalom a héber grammatikákból ered (lásd még, *primitivum*, *primogenium* < héber *Schoräsch*), a szót a latinul írt héber grammatikák vezették be terminusként (lásd Klein 2001. 45). A fordításban az érthetőség kedvéért a *tő* szót használom.

43 lat 74 Ez a megjegyzés már Szenczinél is megvan (1610. 86), szerinte a héberben is a jelen idejű harmadik személy az ige gyöke. Dán Róbert szerint (1978. 286) ez az állítás téves, mivel a héber igeragok a befejezett, múlt idejű, hímnemű, egyes számú harmadik személyű alak.

44 lat 75 Valószínűleg ez az első olyan megfogalmazás a magyar nyelvészeti irodalomban, amely grammatikai morfémat határoz meg.

45 lat 77 Pereszlényi (feltehetően a kétjegyű jelölés miatt) az *sz*-t két mássalhangzó kapcsolatának nevezi, de több helyütt is hangsúlyozza, hogy viselkedése alapján (toldalékolás, elválasztás) egyetlen mássalhangzó értékű (vö. a Suppl. XIV. oldalán az elválasztás szabályaival).

46 lat 78 Az eredetiben a 78. és a 85. oldal között a táblázatban a címek két-két szemben levő oldalon végigfutnak. A bilingvis jelleg megtartása érdekében a táblázatot oldalanként közöljük, a szemben levő oldalon a magyar fordítással. A teljes oldalon végigfutó címet a magyar fordításban minden oldalon megismételjük.

47 lat 85 A Vulgata idézett helyén az előidejű mellékmondatban az időegyeztetést kifejező coniunctivus praesens perfectumot találunk a mellékmondatban: „Quare sic loquitur dominus noster, ut servi tui tantum flagitii commiserint?” (Colunga-Turrado ed. 1982. 39). Ennek az igeidőnek a hagyományos magyar megfelelője a felszólító mód múlt ideje, az írott szövegekben latin mintára sokszor a magyar mellékmondatokban is ez szerepel, és ezt a szerkesztésmódot követi a Káldi-fordítás idézett helye is. Pereszlényi korára ez a szerkesztésmód kezdett kihalni, az 1659-es, magyar és német példákkal illusztrált Alvarez-grammatikában a latin coniunctivus praesens perfectumot egyszerű kijelentő módú múltnak feleltetik meg a magyarban: cum amaverim, *mikor fzerettek, fzerettel...* (Alvarez 1659. II. 34). A kérdésről lásd Abaffy 1992.

48 lat 86 A szöveg arra céloz, hogy a magyarban az előidejűséget kifejező latin accusativus cum infinitivo (*Vidi te bibisse vinum*) fordítására alárendelő mellékmondatot, s benne ragozott igét használnak (*Láttalak, hogy bort ittál*). A második, mellékmondatos latin szerkezet (*Vidi, quod biberis vinum*) csupán a magyar mondat tükörfordítása, illusztrációja.

49 lat 87 Lásd a 3. oldalt.

50 lat 87 Az eredetiben tévesen a hasonló alakú *percurrit* [végigfut] áll.

51 lat 89 Mózes 2. könyvében (*Exodus*) nincs ilyen hely.

52 lat 91 Pereszlényi a latint követve nem különíti el a *j* és az *i* hangot, környezettől függően hol magánhangzó, hol mássalhangzó értékűnek tartja, és vegyesen jelöli a két betűvel, vö. lat 3 jegyzet..

53 lat 93 Az eredetiben a birtokos szerkezet: *duo substantiva rerum diversarum*, azaz két külön dologra vonatkozó főnév, a birtokos szerkezetnek ez volt az általános elnevezése a latin grammatikákban. A megnevezéssel megkülönböztették az értelmezős, továbbá minőség- és mennyiségjelzős szerkezetektől, amelyekben a tagok ugyanarra a dologra vonatkoznak (lásd Robins 1999. 94–96).

54 lat 93 A *beñeteket* szóban levő *ñ* a kettős *n* helyett a kódexek korának nazálisjelölését őrzi.

55 lat 94 Az eredetiben a 94. és a 101. oldal között a táblázatban a szemben levő oldalakon párhuzamosan van a mély, illetve a magyas hangrendű igék ragozása. A címek két-két szemben levő oldalon végigfutnak, úgy, mint korábban a 78. és a 85. oldal között. A fordításbeli megoldásról lásd a lat 78. jegyzetet.

56 lat 98 A 71. oldalon ugyanis utalt rá, hogy a jövő időt az infinitivus és a *fo-gok* ige kapcsolata is kifejezheti.

57 lat 102 Értsd: [főnévként használt] melléknévi igenevek, lásd a lat 29 oldalra vonatkozó jegyzeteket.

58 lat 102 Az eredetiben *participia praesentis temporis*. Pereszlényi a latin grammatikát követve (ahol nem volt külön erre külön kategória) nem tett különbséget tenni a melléknévi és a határozó igenevek közt, lásd még a lat 20 jegyzetet.

59 lat 102 Tévedésből ez a fejezet is a *III.* számot viseli, valójában a *IV.*

60 lat 104 Az eredetiben a 104. és a 111. oldal között a táblázatban a szemben levő oldalakon párhuzamosan közli a mély illetve a magyas hangrendű igék ragozását. A címek két-két szemben levő oldalon végigfutnak, úgy, mint korábban többször. A fordításbeli megoldásról lásd a lat 78. jegyzetet.

61 lat 106 A latinban a szenvedő perfectum igealakokat egy befejezett melléknévi igenév (*lectus, lecta, lectum*) és a létige összetétele fejezi ki. Az igenév neve az alanyhoz igazodik.

62 lat 108 A latin értelmezésben az egyes szám 2. személyben a kétféle imperativus áll (*legere, legitor*), a többi alakban egységesen coniunctivus praesens imperfectum, mert a latin imperativus ragozása nem teljes minden számra és személyre.

63 lat 108 A klasszikus latin grammatika külön tárgyalta a coniunctivus önálló használatát (*optativus*), és mellékmondati használatát (*subiunctivus*). Megkülönböztetésként az optativus mellett hagyományosan az *utinam* ('vajha, bár') szó szerepelt a táblázatban, a coniunctivus alakok mellett pedig a *cum* ('mikor, mivel').

Az optativus futurum fordítása leggyakrabban felszólító mód a korai magyar grammatikákban: *amem-szeressek*. Alvarez 1659-es kiadásában a latin példákat magyar és német nyelvű fordítások kísérik, itt az optativus futurum fordítása jelen idejű feltételes mód: *utinam amem – uayha fzeretnélek* (1659. I. 33). Pereszlényi az igeragozási rendszer felépítésében szorosan követi Alvarezt, ám nem elégszik meg egyféle fordítással. A futurum optativusnál rámutat, hogy e latin alaknak a magyarban feltételes és felszólító mód is megfelelhet. A kétféle fordítást a kétféle szócskához köti (1682. 113). Lásd Vladár 2001.

64 lat 110 A latin infinitivusok névszói része tárgyesetben áll (mivel ezek az infinitivusok főként accusativus cum infinitivós szerkezetben fordulnak elő).

65 lat 111 A megjegyzés az eredetiben végigfut a két egymás melletti oldalon, így itt is megismételjük, a mély hangrendű példával (*olvafiatom*) együtt. Lásd a 78. jegyzetet.

66 lat 113 lásd a lat.108. jegyzetet

67 lat 113 A megjegyzés rávilágít arra, hogy Pereszlényi korára eltűnően van az írott nyelvre a XVII. századig jellemző latinos mellékmondati módhasználat (Abaffy 1992. 168).

68 lat 113 A *szolgálok* a magyarban elsődlegesen nem tárgyas ige, a mellette álló tárgyesetű vonzat másodlagos a *-nak/-nek* és *-ra/-re* ragos vonzatokhoz képest. Maga Pereszlényi is intranszitiv igeiként hivatkozik rá a 114. oldalon. Ez az ige feltehetőleg az Alvarez-grammatika nyomán került Pereszlényihez, ott ugyanis a *servio* a neutrális igék egyik példája (vö. lat 73 jegyzet), ráadásul Alvarez a Syntaxis részben (1659. II. 37), ahol az egyes igefajták esetvonzatait veszi számba, azt írja, hogy egyes neutrális igék meghatározott jelentésű körből tárgyat vehetnek maguk mellé, egyik példája éppen a *servio*.

69 lat 114 Ez a szinonímasor a klasszikus kor utáni latinra jellemző, a klasszikus korban ugyanis a *iubeo* ige után accusativus cum infinitivós szerkezet következett, a *mando* után pedig mellékmondat. Pereszlényi a magyar műveltető igét hol mellékmondattal, hol accusativus cum infinitivóval értelmezi latinul (lásd lentebb).

70 Lat 118 Nyomdatechnikai okokból a nagybetűs magánhangzóra nem fért az ékezet, így eléje tették, lásd még a 147. oldalon is.

71 lat 120 A latin igealak (*orarem*) nem optativus futurum, valószínűleg itt a magyar feltételes mód visszafordításaként lett a szabályos *orem* helyett, vö. ké-

sőbb a 123. oldalon *Vajha Lennék*, Utinam Fiam (a latin alak szabályos opt. futurum).

72 lat 120 A latin participium imperfectum activi fordításaként Pereszlényi nem csak a magyarban pontosan megfelelő alakot, a folyamatos melléknévi igenevet adja meg, hanem fordítási változatként a határozói igenevet is (*imádkozván*). Ebben közrejátszott az is, hogy a fordítási gyakorlat alapján és megfelelő latin kategória híján a magyar határozói igenevet is a participium imperfectumokhoz sorolták, vö. lat 102 jegyzet.

73 lat 122 Pereszlényi szerint a nem ikes ragozású *omlok*, *omol* típusú alakok mellett külön, személytelenül (tehát csak 3. személyben) létezik egy *omlik* típus is. Ez a gondolat ismétlődik a 131. oldalon is.

74 lat 124 A latin alak összetett: egy melléknévi igenévből és egy létigéből áll, a három melléknévi végződés (*factus, facta, factum*) az alany neme, az igei végződés az ige személye szerint változik (*sum, es, est*).

75 lat 127 A jelzett helyen nem találtam a szót.

76 lat 129 Hagyományosan és elemenként fordítva: utinam: vajha, sim: legyenek. A magyarban viszont a *vajha* után feltételes mód áll és nem felszólító, így a fordítás: *vajha lennék*. A *lennék* alak azonban a hagyományosan a latin optativus imperfectum fordítására foglaldott le, erre utal Pereszlényi magyarázatában az *imperfectum* szó, amely itt csak a magyar igealakra vonatkozhat, a latinra nem.

77 lat 129 Hasonlóképpen az előző esethez: a latinban a *cum*, mikor után *sim* áll (ez hagyományosan *legyen* fordítású), viszont a magyarban a *mikor* után kijelentő mód áll, a *praesens indicativus* megjelölés tehát csak a magyar igealakra vonatkozhat.

78 lat 131 Az eredetiben tévesen: *harmadik személye*. A hibát a Supplementum végén levő második korrektúra is említi, a faksimile alapjául szolgáló példányban átragasztással javítva.

79 lat 131 A latin *curro* igéből nem képezhető passivum (Pereszlényi egyik példaigéje erre éppen a *curro* a 113. oldalon), a *curritur* forma a magyar jelenség illusztrálására kreált alak.

80 lat 131 Pereszlényi szerint ezeknek az ikes igéknek a jelentése „mintegy szenvedő” (*quasi passivum*). Valójában ezek az igék nem szenvedő, hanem mediális jelentésűek. A latinban viszont alakilag nem fejezhető ki az aktív (cselekvő tárgyas) – mediális szembenállás, csak az aktív – passzív formák különbsége fogható meg. A latin szenvedő forma miatt kerülhetett ide a szenvedő jelentésre utalás. A mediális igék besorolása a latin alapú magyar nyelvleírásban máshol is problematikus, vö. lat 73 jegyzet. Nem világos az sem, hogy a szenvedő jelentésből miért következne az, hogy az igéknek csak 3. személye van, azaz személytelenek.

81 lat 132 Az eredetiben: *metaplasmus* (latinul: *transformatio*) a szóalak megváltoztatása. A görög természetfilozófiából eredő elmélet szerint a hangalakbeli változások oka a természeti változások mintájára az elemek (itt: hangok) áthelyeződése (*metathesis*), szétválása (*diaeresis*), új elem hozzátétele (*prothesis*) vagy valamely elem elvétele (*aphaeresis*). Prótagorasz (i. e. V. sz.) nevéhez fűződik a négy hangalakbeli változás, *pathē* megkülönböztetése, ami Apolloniosz Düszkolosz grammatikája révén került be a nyelvészeti hagyományba (lásd Taylor

1995. 84 és 88). A retorikában a költői szabadság vagy a versmérték miatti hangalakváltozást tartották számon metaplasmusként, osztályozása a hangváltozás fajtája és szóalakbeli helye szerint történt (lásd Lausberg 1960. 259–266, Pereszlényi felfogásáról pedig Szathmári 1968. 183–184, 310–311).

82 lat 132 Pereszlényi téved, az *Iffraza* nem cseh, hanem délszláv eredetű, az *Iffitály* pedig nemzetközi vándorszóként került át (TESz.).

83 lat 136 A grammatikák egyik típusában a szintaxisnak hagyományosan két része van: az egyeztetés (*convenientia/concordantia*) és a vonzat (*rectio/regimen*). Az egyeztetés fogalmát Apolloniosz Düszkolosz óta használják, szerinte ugyanis a mondatban a szavak összeszerkesztése, a mondat egysége a szavak egyeztetésén alapul.

Apolloniosz Düszkolosznak és követőjének, Priscianusnak a gondolatait továbbfejlesztve a középkori grammatikák dolgozták ki a *rectio*, az esetvonzat tanát. (Ma a generatív nyelvészetben a kormányzás fogalmával rokonítható, lásd Robins 1999. 94–96.) *Rectio* van elsősorban az ige és vonzatai közt illetve más alárendelő szerkezetekben, ahol a fölérendelt szó (*vox regens*) meghatározza az alárendelt névszó (*vox recta*) esetét. (Lásd Balázs 1978, 73.)

A különbség az, hogy definíció szerint a *convenientia/concordantia* azonos jelölletű dolgok közt fennálló viszony, míg a *rectio* vagy más elnevezéssel: *constructio transitiva* különböző jelölletű dolgok közt fennálló viszony. Pereszlényi mindkét fontos forrása, Alvarez és Szenczi is ilyen szempontból osztja fel a szintaxist. Szenczinél a műszavak: *convenientia* és *rectio* (1610. 149), Alvareznél a *concordantia* (*constructio intransitiva*) és *constructio (transitiva)* terminusokat találjuk. A concordantiában álló szerkezet tagjai a latin grammatika szerint nemben, számban, esetben egyeznek meg, lásd Alvareznél (1659. II. 4) „Nomina adiectiva, Pronomina et Participia cohaerent cum substantivis genere, numero et casu...”

Pereszlényinél is a szintaxis első része, noha nincs erre utaló címe, a benne tárgyalt jelenségek alapján nyilvánvalóan a *concordantia* (a vonatkozó névmás egyeztetése előzményével, a kérdőszó és a felelet egyeztetése).

84 lat 136 A latin grammatikában a birtokos szerkezetet, mivel tagjai két külön dologra vonatkoztak (innen a nevük is: *duo substantiva rei diversae*, *duo nomina rerum diversarum*, lásd lat 93 jegyzet), a szintaxis második részében, a tranzitív konstrukciónál tárgyalták, így Alvarez is (1659. II. 92). Pereszlényi viszont (a többi magyar grammatikushoz hasonlóan) a magyar birtokos szerkezetet egyeztetésnek tekintette a birtokos számához és személyéhez igazodó pronomen affixum (ma: birtokos személyjel) miatt, és ezért a *convenientia* részhez sorolta. Definíciója egyébként szó szerint követi Alvarezét, azzal az eltéréssel, hogy genitivus helyett dativust ír.

85 lat 138 A latin nyelvet leíró grammatikusok csak a zárt paradigmát alkotó inflexiók esetformákat tekintették *casus*nak, ezeket a *nomen* alkategóriájaként tárgyalták, az egyes esetformáknak külön nevet adva az esetforma által kifejezett legfontosabb funkció alapján. Az esetviszonyok analitikus kifejezőit, a *praepositi*okat külön szófajnak tartották.

A latin minta alapján a mai értelelem szerinti magyar névragozási rendszert a korai grammatikusok két részben tárgyalták: a latin esetek fordítására használt

végződéseket „esetnek”, a többi a latin elöljárókat kifejező végzéseknek, azaz „hozzátoldott elöljáróknak” nevezték, melyek az alanyesetű névszóhoz járulnak. (Tehát ezek az „elöljárók” a latintól eltérően nem a szó előtt állnak, és nincs a szón esetvonzatuk). Világos volt azonban, hogy a paradigmában szereplő alakok és a „toldott elöljárók” összetartoznak, így sokszor együtt is említik őket, mint itt Pereszlényi (vö. Szenczi 1610. 80 stb., a kérdésről lásd: Szathmári 1968. 185–187, Éder 1998, Lőrinczi 1995, Vladár 2003).

86 lat 138 A tulajdonnév és a foglalkozást, hivatalt jelentő köznév alkotta kijelölő jelzős szerkezet tagjai a latinban egyeztetve vannak, így ez is concordantia. Az ilyen típusú jelzős szerkezeteket külön is megemlíti az egyeztetésnél a magyar grammatikusok, Pereszlényi példáját is Szenczitől veszi át: „Egyeztetve lehet névszó névszóval azért, hogy megmutassa egy főnév hozzátételét egy másik főnévhez, mint *Mauritius fejedelem*, princeps *Mauritius*; *Mátyás Király*, rex *Matthias* ... ” (1610/2004. 163).

87 lat 138 Pereszlényi itt is megerősíti, hogy a magyarban nem utal semmi a nyelvtani nemre (vö. 1682. 6), így az egyeztetés hagyományos kritériumai közül (nem, szám, eset) a nemmel nincs értelme foglalkozni.

88 lat 140 Hor. Epist. I. 2, 54. Szó szerint: Ha nem tiszta a hordó, megecetese-dik minden, amit beleöntesz. Az idézett magyar fordítás szerzőjét nem találtam meg.

89 lat 140 A birtokos névmás ugyanis Pereszlényi szerint a személyes névmás genitivus esete, így megegyezik esetben a szintén genitivusnak tartott *-é* végződésű főnévvel. Nyelvtörténetileg az *enyém* stb. formák valóban a személyes névmás *-é* birtokjeles alakjaiból lettek, így tekintve Pereszlényi okfejtése helytálló.

90 lat 141 A fejezet címe Alvarez grammatikáját követi. Alvarez szintaxisában ugyanis a concordantia után a constructio következik, vagyis a tranzitív szerkezetek tárgyalása. Ezek közül az első az igei szerkezeteknek, vagyis az igeinek és bővítményeinek tárgyalása. Megkülönbözteti az egyes igeikre jellemző *propria constructiot*, sajátos szerkezetet (ma: vonzatkeret) és a *constructio omnium verborumot*, minden igeire érvényes szerkezetet (ma: szabad bővítmények). A kötelező vonzatok tárgyalása esetek szerint halad. (Kivétel az ige mellett álló nominativus, mivel Alvarez felfogásában a ragozott ige mellett mindig van alanyeset, akár kitéve, akár rejtetten (1659 I. 4.). Az alanyesetet a concordantia részben tárgyalta, mint ige és főnév egyeztetését.) A tárgyas ige (verbum activum) definíciója Pereszlényinél szó szerinti átvétel Alvareztól (1659. II. 11).

91 lat 142 Pereszlényi kissé bonyolult megfogalmazása arra utal, hogy ezen igeiknek a magyarban más vonzatuk lehet, mint a latinban.

A korai grammatikusok a magyar határozóragok egy részét toldott elöljárónak tartották (lásd lat 138 jegyzet). Ezek az elöljárók szerintük a névszó alanyesetéhez vannak hozzátoldva. (Tehát nem a szó előtt állnak, és nem vonzanak valamilyen esetet, mint a latinban.) Konkrét szerkezetek magyarázataiban e határozóragokat olyan *toldott elöljáróknak* nevezték, amelyek valamilyen esetet fejeznek ki, az esetet természetesen a latin szempontjából értve. Ez a bonyolult meghatározás kétszeresen is a latinhoz képest írja le a magyar határozóragokat: azok a toldott formák, amelyek *általában* a latinban *elöljáróknak* felelnek meg (ezért *elöljáró* a nevük), ám *aktuálisan* egy latin *esetforma* fordításaként állnak A megnevezésben

ez a kettősség meglehetősen kusza helyzetet teremtett, a végződések hol előljárónak, hol esetnek (a legtöbbször ablativusnak) nevezték, lásd a *Syntaxis* III. fejezetét.

92 lat 144 . *Gerundium*: a latin beálló szenvedő melléknévi igenév főnevesült alakja. Az itt felsorolt végződések a gerundium ragozásbeli végződései esetek szerint : *-dum*: (előljárós) tárgyeset, *-di*: birtokos eset, *-do* részes eset vagy ablativus.

Supinum: a latin befejezett szenvedő melléknévi igenév főnevesült alakja, csak *-um* végződésű tárgyesetben (célhatározóként) és *-u* végződésű ablativusban (tekintethatározóként) használatos.

93 lat 144 A latin *fletus* és a *risus* igéből képzett, birtokos esetben álló főnevek, tehát a magyar *sírásnak* és *nevetésnek* pontos megfelelői. Itt, és a következő mondatoknál is a magyar fordítás után álló, második latin kifejezés a magyar kifejezés tükörfordítása, illusztráló jelleggel, vö. lat 86. jegyzet.

94 lat 147 A megkülönböztetés a latin szempontjából értendő. A korai magyar szerzők a mai értelemben vett magyar határozóragok egy részét valóságos eseteknek tekintették (azokat, amelyek a latin casusok fordítására szolgáltak), a többit pedig, mivel a latinban praepositionának feleltek meg, névszóhoz toldott előljárónak tartották. Ugyanakkor Pereszlényi itteni megjegyzése arra utal, hogy Pereszlényi egységben látta a magyar névszói paradigmát, vö. lat 138 jegyzet.

95 lat 147 A példaszavak nagy része Alvareznál is megvan: *eg eo, memin, bibo, servio, curro* (sőt: *stadium curro*).

96 lat 147. Itt a *casus* szó nem esetformát, inkább esetviszonyt jelöl. Az a megfogalmazás hogy az előjárók [magyar határozóragok] némelyike tárgyesetet, némelyike pedig ablativust vonz, nyilván a megfelelő latin prepozícióra értendő. Lásd a lat 142 jegyzetet.

97 lat 148 Pereszlényi pontosan követi Káldi szövegét: „*A~~z~~l~~o~~ny-állattá*”, holt az illusztrálandó szabálynak az *A~~z~~l~~o~~nyá* alak felelne meg.

98 lat 149 Ez a rész (Alvarezt követve) az igék szabad bővítményeiről szól, vö. lat 141 jegyzet. A bővítmények tárgyalása Alvareznál esetek szerint halad, az utolsónál, az ablativusnál szerepel a helyhatározás (1659. II. 68 skk.). Pereszlényi ezt a részt előre veszi. Innen érthető a 153. oldal címe: *Az igék más általános eseteiről*.

99 lat 151 Itt kivételesen meghagytuk az eredeti latin helyesírást, mivel a szóvégi magánhangzó hosszúsága a helyhatározó ablativust jelöli.

100 lat 153 Az egykori Krajna hercegség Ausztriában.

101 lat 153 Lásd a lat 149 jegyzetet

102 lat 153 Szenczinél hasonlóképpen: „A mennyiséget jelölő *ni* végű mellékevek és a nagyságot és távolságot jelölő igék alanyesetet vagy *ra, re* végű ablativust vonzanak, mint *Négy íngni az hoßba, quatuor ulnae longitudo eius; Három melföld Herborna Marpurgtól ..* (1610/2004. 411).

103 lat 158 A latin grammatikusok a ragozott igét határozottnak (*verbum finitum*) nevezték, mivel meghatározza a cselekvő személyét, szemben a főnévi igenévvel (*verbum infinitum*). Nyelvünkben azonban az infinitivus ragozható, így utal a személyre, ezért nevezi ragjait személyes toldalékoknak (*affixa personalia*). Az

infinitivus személyragjait a korai szerzők azonosnak tartották a birtokos személyjelekkel, lásd lat 30 jegyzet.

104 lat 159 Pontosan ilyen idézet nincs Sallustiusnál, tartalmában hasonló a *Bellum Catilinae* 51.: ”*reges atque populi ira aut misericordia impulsu male consuluerint.*”

105 lat 162 A latinban a felsőfokú melléknév mellett gentivus partitivus áll. Pereszlényi megfogalmazása („a *között*, inter előljáró, és annak esete”) valószínűleg nem arra utal, hogy a magyar névutó valamilyen esetet vonzana, inkább a latin grammatikák szokásos szófordulatának (*praepositio cum casu*) ismétlése.

106 lat 162 A praepositíók a latin grammatikában kapcsolódhattak igékhez igekötőként és állhattak névszók előtt előljáróként. A magyar grammatikusok is együtt tárgyalják a névutókat, az igekötőket és a határozóragokat (illetve azokat a névszóragokat, amelyeket nem tudtak megfeleltetni a latin casusok végződéseinek), vö. Szenczi 1610. 145. Az igekötő az igével szóösszetételt (*compositio*) alkot a latin grammatikában, ennek nyomán a magyar grammatikusok a névszóhoz toldott határozóragokat is *compositio*-nak nevezték, ami a szón belüli jelentéses, de nem önálló részek felismerését jelentette, így lépést volt a morféimákra osztó elemzés felé.

107 lat 165 Értsd: birtokos esetet, vö. Suppl. X. jegyzet

108 lat 166 A latin példa főmondatában (a szöveggel ellentétben) nem indicativus (*rogaveram*), hanem coniunctivus (*rogavissem*) áll. A magyar főmondat állítmánya a latin fordításaként szintén feltételes múltban van. A latin mellékmondat időhasználata (előidejűséget kifejező coniunctivus perfectum) is hibás, hiszen a latinban a célzatos mellékmondat a dolog természetéből adódóan nem lehet előidejű. A magyar mellékmondat időhasználata a latin tükörfordítása.

109 lat Menda typi Ponttal ellátott latin *z* helyett.

110 lat Menda typi Genus omne nemű az melléknév, amelynek egyetlen végződéssel jelöli mind a három nemet.

111 lat. Suppl. I. Latinul: *accentus* (ékezet), ami az írásban a magánhangzó változását jelzi, lásd Suppl. VII. jegyzet.

112 lat. Suppl. IV. A kettős tagadásra utalás már Szenczinél is megvan, nála a szintaxis részben (1610. 172a).

113 lat. Supl. V. A „határozószó” természetesen a latin szempontjából értendő.

114 lat. Supl. V. A „főnév” a latin szempontjából értendő, a „határozószóval” a magyar szempontjából. A kétféle megnevezés jól mutatja a kétféle leírási megközelítést (a latin nyelvten, mint általában a grammatika alapja, illetve a magyar nyelvten) keveredését.

115 lat. Supl. VII. A *tam – quam* a latinban páros kötőszavak.

116 lat. Supl. VII. Pereszlényi arra utal, hogy a magyarban a *hogy* kötőszó után az egyik esetben a mellékmondat állítmánya kijelentő módú, a másik esetben pedig felszólító módú. A *quod* jelentésű *hogy* után szerinte jelen idejű coniunctivus áll: *Hallom, hogy fžollafž, audio, quod loquaris*. Ez azonban csak a latinra érvényes (ahol egyébként szabály szerint ilyen esetben nem mellékmondat, hanem igeneves szerkezet lenne: *Audio te loqui* vagy *Audio te loquentem*). Az *ut* jelentésű *hogy* után pedig jövő idejű optativus: *Parancfóloom, hogy fžolly, mando, ut*

loquaris. A magyar mellékmondatok módhasználatával több helyen is foglalkozik (1682. 85, 113 és 166).

117 lat Suppl. VIII. Az *accentus* (ékezet) eredetileg a zenei hangsúly változását jelezte a görög szavakban. A latin abc-t használó nyelvek helyesírásában később az *accentus* a magánhangzók hosszúságának jelölésére használták. A magyar magánhangzók hosszúságát jelölő ékezet helyesírásunkban Husz János rendszeréből származik lengyel közvetítéssel, először Dévainál tűnik fel (Korompay 2003. 586). Pereszlényi forrása, Szenczi már kimondja: a magyarban az *accentus* nem hangsúlyt, hanem hosszúságot jelöl, és ezért egy szóban több is lehet belőle. Lásd Balázs 1978. 73.

Pereszlényi *accentus*nak nevezi az ékezeten kívül a magánhangzók egyéb mellékjeleit is (1682. 5), így kerülhetett a példák közé az *ő* is.

118 lat Suppl. X. A magyar grammatikairodalomban a birtokos szerkezet szokott megnevezése: *duo nomina substantiva rerum diversarum*, azaz két, külön dologra vonatkozó főnév szerkezete. A birtokos szerkezetet e megnevezéssel megkülönböztették az értelmezős és jelzős szerkezetektől, amely szerkezetekben a tagok ugyanarra a dologra vonatkoznak. Az említett szerkezetet a *syntaxis* fejezet *convenientia* részében tárgyalták részletesen, például Pereszlényinél 1682. 136–138, Szenczinél 1610. 175.

Források

- Alvarez, Emmanuel 1659. *De Institutione Grammaticae Latinae* liber I. *Rudimenta. De Institutione Grammatica* liber II. *Ad veterum fere grammaticorum rationem revocatus. De constructione octo partium orationis.* Tyrnaviae, typis Academicis, excudebat Melchior Venceslaus Schneckherhaus.
- Alvarez, Emmanuel 1699. *Principia Seu Grammaticarum Institutionum* liber I. Tyrnaviae, Typis Academicis per Andream Hõrmann. Anno MDCXCIX.
- Alvarez, Emmanuel 1697. *De Institutione Grammatica* liber II. *Ad veterum fere grammaticorum rationem revocatus. De constructione octo partium orationis.* Tyrnaviae, Typis Academicis per Johannem Andream Hõrmann.
- Bellarminus, Robertus 1578. *Institutiones linguae Hebraicae.* Roma
- Clajus, Johannes 1578. *Grammatica Germanicae Linguae .* Iohannes Rhamba, Lipsiae.
- Corpvs Grammaticorvm=CorpGr.=Corpvs grammaticorvm lingvae Hungaricae veterum. Edidit Toldy Ferencz Pesthini, MDCCCLXVI.
- Ganander, Henrik 1743. *Grammatica Lapponica, Linguae Europaeum Prope Antiquissimae Solidam Planamque Viam Genium Linguae Lapponicae Addiscere Desideranti Monstrans Opera ac Studio Henrici Ganandri Aboensis, Comminist. Lapmarch. Tornaensis, Jam Design. Pastoris in Siundo. Elaborata.* Holmiae, Consensu & cura Directorum. Typis Laurent. Salvii.
- Káldi György 1626. *Szent Biblia Az EgeŹ Kereszténységben be-võtt Régi Deák bõttõbõl Magyarra fordította A' Jésus alatt vitéz-kedõ TárŹaŹág-béli Nagy-Szombati Káldi György Pap. Nyomtatta Béchben a' Kolóniai Udvarban, Fornika Máté. MDCXXVI. EŹtendõben.*
- Lépes Bálint 1616. *Az halando es iteletre menendo tellyes emberi nemzetnek Fenyés tûkõrõ. Melliet Leepes Balint Nytray Pûspõk*

- Magyar Ország Cancellarius minden űdvössegre szomiuhozo hiű keresztyennek szeretettel aianll es dedical. Niomattatot Pragaban Seesius Pal altal. Anno MDCXVI. [I. könyv: Az halalrol. II. könyv: Az iteletről.]*
- Lukacs, Ladislaus S. I. (ed.) 1992. *Monumenta Historica Societatis Iesu* vol. 141. *Monumenta Paedagogica S. I. VI–VII. Collectanea de ratione studiorum S. I.* 1588–1616, 1582–1587. Romae.
- Pázmány Péter 1636. *A' római Anyafzentegyház Szokafából, minden vasarnapokra, es egynehany innepekre Rendelt Evangeliumokrúl Predikacziok. Mellyeket, elő nyelvenek tanitassa-utan Iráiban foglalt Cardinal Pazmany Peter Esztergami Ersek. Nyomtatták Posonban, MDCXXXVI. Efztendőben.*
- Sajnovics János 1770. [1771.] *Demonstratio. Idioma Ungarorum et Laponum idem esse. Regiae Scientiarum Societati Danicae Praelecta, et Typis Excusa Hafniae Anno MDCCLXX. Recusa Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Societatis Jesu.*
- Sylvester János 1539/1989. *Sylvester János latin–magyar nyelvtana.* Fordította C. Vladár Zsuzsa. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 185. szám. Budapest.
- Szenczi 1610/2004. *Novae Grammaticae Ungaricae libri duo. Új Magyar grammatika két könyvben.* Hasonmás kiadás fordítással. Fordította C. Vladár Zsuzsa. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 222. Budapest.
- Szenczi Molnár Albert 1610. *Novae grammaticae Ungaricae succinta methodo comprehensae, et perspicuis exemplis illustratae Libri duo.(...)* Autore Alberto Molnar Szenciensi. Hanoviae, Typis Thomae Villeriani: impensis vero Conradi Biermanni et consort.
- Telegdi Miklós 1581. *Egy nehany jeles okai mellyekert Telegdi Miklos Pechi pűspóc nem ueheti es nem akaria uenni Luter Martonnac es az ű maradekinac tudományát.* Nyomtatot Nagfzombatban 1581. efztendőbe fzent Mihaliy havaba.
- Vhael, Bartholdus 1733. *Grammatica Fennica.* Aboae, Excud. Johan Kiämpe.

Felhasznált irodalom

- E. Abaffy Erzsébet 1978. A mediális igékről. *Magyar Nyelv*, 280–293.
- Abaffy Erzsébet 1992. Az igemódok és igeidők közlésbeli szerepe. In: Benkő Loránd (főszerk.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana* II/1. 151–182. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Balassa Brunó 1930. *A latintanítás története*. Budapest.
- Balogh Judit 2000. A névszóragozás. In: Keszler Borbála (szerk.), *Magyar grammatika*. 183–209. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Balázs János 1978. Szenci Molnár Albert és az európai nyelvtudomány. In: Csanda Sándor–Keserű Bálint (szerk.), *Szenci Molnár Albert és a magyar késő-renaisszánsz*. Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 67–75. Szeged, JATE.
- Benkő Loránd (főszerk.) 1991. *A magyar nyelv történeti nyelvtana* I. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Benkő Loránd (főszerk.) 1992. *A magyar nyelv történeti nyelvtana* II/1. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Colunga, Alberto O. P.–Turrado, Laurentio (eds.) 1982. *Biblia Sacra iuxta Vulgatam Clementinam*. Sexta Editio. Bibliotheca de Autores Cristianos. Matriti, La Editoria Catolica, S. A.
- Csanda Sándor–Keserű Bálint (szerk.) 1978. *Szenci Molnár Albert és a magyar késő-renaisszánsz*. Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, Szeged, JATE.
- Dán Róbert 1973. *Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Dán Róbert 1978. Szenci Molnár Albert és Conrad Vietor. In: Csanda Sándor–Keserű Bálint (szerk.), *Szenci Molnár Albert és a magyar késő-renaisszánsz*. Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 283–9. Szeged, JATE.
- É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter 1998. *Új magyar nyelvtan*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Éder Zoltán 1998. Verseggy nyelvi rendszere és a kortársi grammatikák. *Magyar Nyelv* 292–301.

- Fejős Edina 2005. A mediális ige kategóriája a régebbi magyar nyelvtanokban. In: Sinkovics Balázs (szerk.) *Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. 69–89.
<http://primus.arts.u-szeged.hu/nydi/lingdok4.pdf>
- Horváth László 2003. Az ómagyar kor. Szó szerkezet-történet. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.) *Magyar nyelvtörténet*. 430–482. Budapest, Osiris Kiadó.
- Jancsó Benedek 1881. *Nyelvtudomány-történeti tanulmányok a XVI–XVII. századból*. Budapest.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiefer Ferenc 1998. Alaktan. In: É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter 1998. *Új magyar nyelvtan*. 187–293. Budapest, Osiris.
- Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Klein, Wolf Peter 2001. Die linguistische Erfassung des Hebräischen, Chinesischen und Finnischen am Beginn der Neuzeit. Eine vergleichende Studie zur frühen Rezeption nicht-indogermanischer Sprachen in der traditionellen Grammatik. *Historiographia Linguistica* XVIII. 1/2. 39–64.
- Kniezsa István 1959. *A magyar helyesírás története*. 2., jav. kiadás. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Koerner, E. F. K. – Asher, R. E. (eds.) 1995. *Concise History of the Language Sciences*. Cambridge, Pergamon.
- Korompay Klára 1991. A névszójelezés. In: Benkő Loránd (főszerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana* I. 259–283. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Korompay Klára 2003. A középmagyar kor. Helyesírás-történet. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.) *Magyar nyelvtörténet*. 579–596. Budapest, Osiris Kiadó.
- Lausberg, Heinrich 1960. *Handbuch der literarischen Rhetorik*. München, Max Huebner Verlag.
- Lőrinczi Réka 1995. Kiadatlan latin nyelvű grammatikánk a XVIII. század második feléből. *Nyr.* 333–344.
- Marouzeau, Jean 1933. *Lexique de la terminologie linguistique*. Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner.

- Mátai Mária 2003. Az ősmagyar kor. Szófajttörténet. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. 204–234. Osiris Kiadó, Budapest.
- Melich János 1908. Révai Miklós nyelvtudománya. *Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből* XX/4.
- Robins, Robert, Henry 1999. *A nyelvészet rövid története*. Ford. Siptár Péter. Budapest, Tinta–Osiris.
- Sárosi Zsófia 2003a. Az ősmagyar kor. Morfématörténet. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. 129–173. Osiris Kiadó, Budapest.
- Sárosi Zsófia 2003b. A középmagyar kor. Morfématörténet. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. 610–618. Osiris Kiadó, Budapest.
- Strbik Andrea 1999. *Héber nyelvtanok Magyarországon*. MTA Judaisztikai Kutatócsoport–Osiris Kiadó, Budapest.
- Szathmári István 1968. *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Taylor, Daniel J. 1995. Classical Linguistic: An Overview. In: Koerner, E. F. K. and Asher, R. E (eds), *Concise History of the Language Sciences*. 83-90. Cambridge, Pergamon.
- Telegdi Zsigmond 1990. *A magyar nyelvtanítás kezdetei és a héber grammatika*. MTA Judaisztikai Kutatócsoport. Értesítő 3. szám.
- Téné, David 1995. Hebrew Linguistic Tradition. In: Koerner, E. F. K. – Asher, R. E. (eds.), *Concise History of the Language Sciences*. 99–103. Cambridge, Pergamon.
- Vladár Zsuzsa 2001. Pereszlényi Pál nyelvtanának terminusairól. *Magyar Nyelv*. 167–179.
- Vladár Zsuzsa 2003. Az ablativus a korai magyar és finn grammatikákban. *Magyar Nyelv* 133-144.
- Vladár Zsuzsa 2004. Az *affixum* kategóriája néhány korai magyar, finn és lapp grammatikában. In: Csepregi Márta–Váradi Eszter (szerk.), *Permiek, finnek, magyarok*. Írások Szíj Enikő 60. születésnapjára. Uralisztikai Tanulmányok 14. 30–39.
- Zwartjes, Otto 2002. The description of the indigenous languages of Portuguese America by the jesuits during the colonial period: The impact of the latin grammar of Manuel Álvares. *Historiographia Linguistica*. 19-70.

AZ OLVASÓ JEGYZETEI